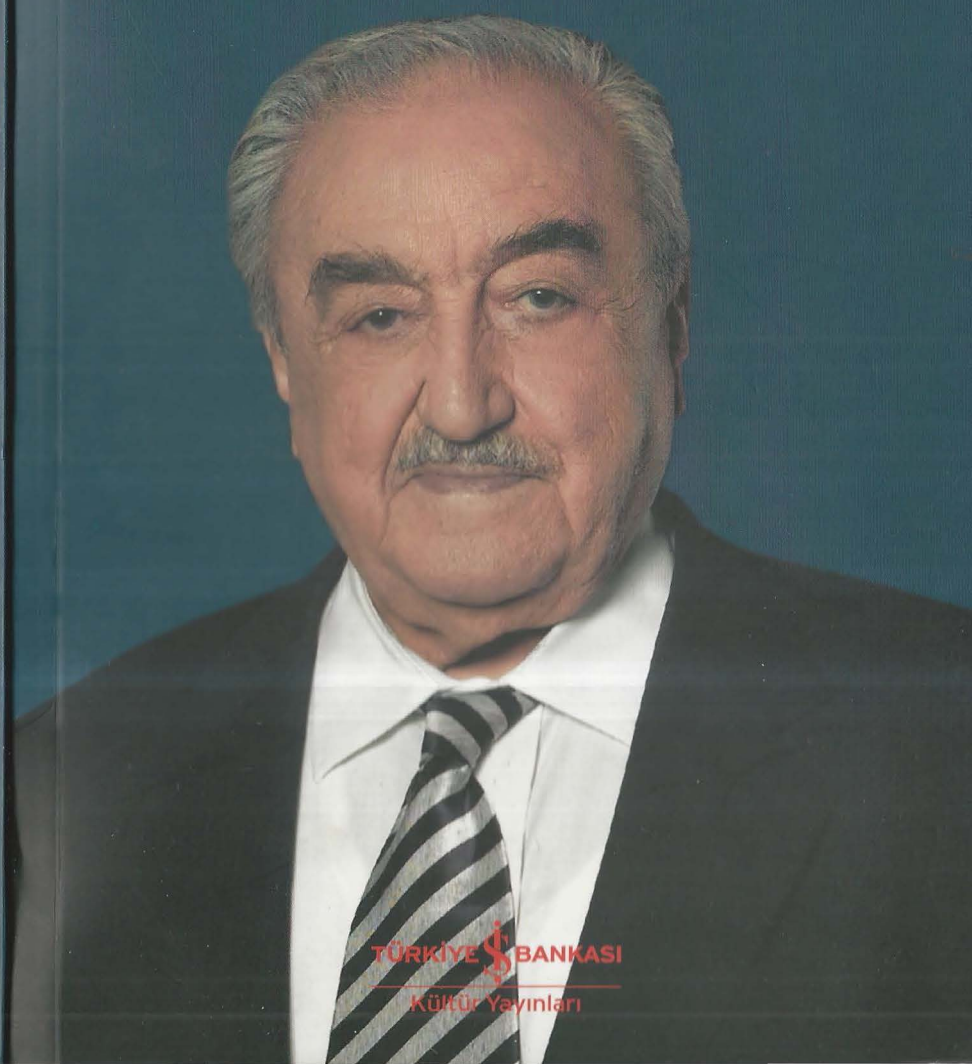
uygarlığın peşinde

Söyleşi: Beyhan Sunal

"Latif Mutlu Kitabı"

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

"latif *Uygarlığın Peşinde* mutlu kitabı"

Genel Yayın: 1839

BEYHAN SUNAL 1963 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 1983 yılında *Yarın* aylık gençlik, kültür sanat edebiyat dergisinde çalışmaya başladı. *Patika* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. TRT Ankara Televizyonu ve Kanal D program müdürlüklerinde metin yazarı olarak, HBB, Kent TV ve TV8 haber merkezlerinde editör olarak çalıştı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler programında yüksek lisans yaptı. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde öğrenci danışmanı olarak çalışıyor.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—39—

UYGARLIĞIN PEŞİNDE
LATİF MUTLU KİTABI

SÖYLEŞİ
BEYHAN SUNAL

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

DİZİ EDİTÖRÜ
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ŞÖHRET BALTAŞ

DİZİN
ASLI GÜNEŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 1000 ADET, OCAK 2010

ISBN 978-9944-88-788-5

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

uygarlığın peşinde

LATİF MUTLU KİTABI

Söyleşi Beyhan Sunal

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM
Nazımiye; Beyaz Bir Sayfa · 1

İKİNCİ BÖLÜM
"Şarkın Paris'i" Elazığ'da Atatürk Devrimleri · 27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Savaş Yılları · 77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Aydınlanma Yılları; Uygarlığın Peşinde · 123

BEŞİNCİ BÖLÜM
Devlet Memurluğu ve Anadolu'yu Tanıma · 155

ALTINCI BÖLÜM
Özel Üniversiteye İlk Adımlar · 215

YEDİNCİ BÖLÜM
Sanayi Yılları: Bursa'da Karbondioksit Üretimi · 255

SEKİZİNCİ BÖLÜM
İstanbul ve Yeni Bir Alan: Politika · 283

DOKUZUNCU BÖLÜM
Yeniden Özel Üniversite; Bu Kez Tamam! · 303

ONUNCU BÖLÜM
Aile, Kayıplar · 361

ON BİRİNCİ BÖLÜM
Geziler · 377

ON İKİNCİ BÖLÜM
Olgunluk, Eser Verme Zamanı · 395

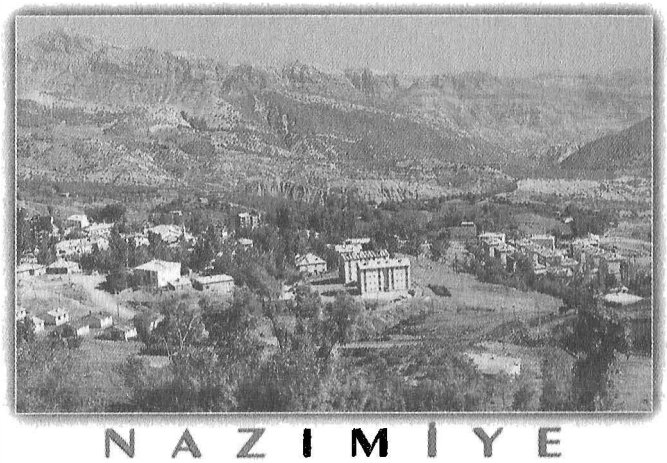
Yaşamöyküsü · 415

Dizin · 425

BİRİNCİ BÖLÜM

Nazımiye; Beyaz Bir Sayfa

Nazımiye'deki hayatımın ilk yedi yılı, şimdi düşünüyorum da tam bir boş sayfa. Ne bir ihtirasım, ne bir emelim vardı. Hiçbir derdim ve sıkıntım yoktu. Yalın ve sade bir yaşamın temiz günleri içinde hayal bile kuramamıştım. Çünkü etrafımda beni uyaracak ve imrendirecek kimse yoktu.

Nazımiye'ye ait eski bir kartpostal.

Kuyunun içinden kuyu görünmez

— Yoğun bir çalışma temponuz var. Kitaplar yayımlıyor, projeler üretiyor, bunların hayata geçirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunuyorsunuz. Sizin genel olarak hayata ilişkin, Türkiye'ye ilişkin amacınız nedir?

— Bir sorumluluk hissediyorum, yaşadığım için bir sorumluluk hissediyorum. Bazı şeylerin farkına vardım, onların gerçekleşmesi için çalışıyorum. Nedir bunlar? Evvela bir etrafıma bakıyorum, dünyaya bakıyorum, Türkiye'yi umduğum düzeyde bulamıyorum; çünkü biz Atatürk devrimleri ile hayata başlamıştık.

1933'te Atatürk Cumhuriyet'in *Onuncu Yıl Nutku*'nu okurken bize şöyle diyordu: "Ülkemizi dünyanın en müreffeh ülkeleri düzeyine çıkaracağız." Şimdi etrafıma baktığımda dünyanın en müreffeh ülkelerinin hâlâ çok uzağında olduğumuzu görüyorum. Dahası, refah düzeyimizin komşularımızın da gerisinde kaldığını biliyorum.

— Türkiye'yi geri kalmış bir ülke saymak doğru mu? Dünyanın 17'nci büyük ekonomisine sahip olduğumuz, son yıllarda kalkınma hızımızın yüzde 6-7'den aşağı inmediği söyleniyor.

— "Kuyunun içinden kuyu görünmez" diye bir söz vardır. Biz içinde bulunduğumuz huzur ortamına ve gelişme hızımıza bakarak kendimizi değerlendiremeyiz. AB ile karşılaştırdığımızda hemen her alanda Avrupa'nın bütün ülkelerinden geri kalmış olduğumuzu açıkça görebiliyoruz. Eğer biraz gerilere gidip 1950'den bu yana bakarsak, AB karşısındaki geriliğimizin süreklilik kazanmış olduğunu, aramızdaki makasın giderek açılmakta olduğunu görürüz. Bana üzüntü ve sıkıntı

veren, bu duruma karşı ülkemizde bir tepkinin oluşmamasıdır. Doğal zenginlikleri ile dünyanın eşsiz ülkelerinden biri olduğumuz halde, kalkınma için neden AB'nin bize elini uzatmasını istiyoruz? Neden yasalarımızı güncelleştirmek için AB'den paketlerin gelmesini bekliyoruz? Bu güzel dünyada, bu cennet vatanda Avrupalılardan on yıl daha az yaşadığımızı neden sorgulamıyoruz?

— AB yolunda epeyce yol alındı. Bunu yeterli görmüyor musunuz?

— Mesele bu değil. Ben Avrupalı olmak, daha doğrusu kalkınmak için AB'den yardım beklemenin doğru olmadığına işaret etmek istiyorum. Kalkınma sözle değil, özle olur. Söz, AB'nin paketleyip bize gönderdiği kendi kriterleridir. Öz, insanlarımızın özü, yani eğitimleridir. Türkiye kırk yıldan beri halkın eğitim talebine cevap veremiyor. Halkımızı eğitmedikçe, Kopenhag Kriterleri ile kalkınamayacağımıza açıklıkla inanmaktayım. Bugünkü eğitim sistemimiz, sadece Avrupa'nın istediği ara eleman vazifesi görebilecek düzeyde eğitilmiş kişiler yetiştiriyor. Oysa öğrencilerin mevcut sistemi sorgulaması, bilim üretmesi ve özellikle de bunu ihraç etmesi, kısacası uluslararası düzeyde rekabet edebilecek beyinler yetiştirilmesi gerekiyor. Bu öğrenciler tabii ki bizde mevcut, ancak onlar da daha iyi eğitim almak için yurtdışına gidiyorlar ve beyin göçü ile insan sermayesini kaybediyoruz.

Sorularınıza cevap verirken farkında olmadan yaşamakta olduğumuz güncel problemlerin içinde bulduk kendimizi. Bu bakımdan sohbetimizin giriş bölümünün hiç de iç açıcı olmadığını fark ediyorum. Ülkemizin kalkınma konusunun her aydının gündeminde olmasını beklediğimi söyleyerek tamamlayayım sözümü.

Tanrı'nın ikramı kudret helvası

— Siz Türkiye'nin çok yoksulluk ve yoksunluk çektiği ama daha inançlı olduğu dönemlerden bugünlere gelmişsiniz. Bu

bakış açısı sizin hayata dair gözlemlerinizi ve kaygılarınızı özetledi galiba. Hayatınızın ilk yedi yılı Nazımiye'de geçmiş. Bize doğduğunuz yeri biraz anlatır mısınız?

— Şimdi ben, belki sizin tahmin edemeyeceğiniz kadar çok eski bir zamanda, 1924 yılında, yani Cumhuriyet henüz 8 aylıkken Nazımiye'de doğdum. Bugün Tunceli'ye bağlı ama o zamanlar Elazığ'ın bir ilçesiydi. Nazımiye ilçesi, Osmanlı döneminde ilk anayasamızın kabul edildiği yıl olan 1876'dan beri ilçe, yani bir kaza merkezi; ama küçük bir kaza merkezi. Denizden 1550 metre yükseklikte. O zamanlar dağlar arasında yükselen ormanlar, ağaçlıklar vardı. Kışın sürekli kar yağardı. Baharda her taraf yeşillenir ve çiçeklenir, çiçeklerin rengi şubat ayından başlayarak her ay değişirdi. Ekinlerin altın rengindeki sarılığı haricindeki yeşillikler sonbahara kadar devam ederdi.

Orada doğayı tanımaya başladım. Yaşamımın ilk yedi yılını geçirdiğim o küçük ilçeden aklımda kalan en belirgin şey kar, yağmur ve bahçemizdeki meyve ağaçlarıyla meşelerdi. Meşeler bizim için kutsal ağaçlardı. Meşe ağacıyla ısınır ve aydınlanırdık. Meşe yapraklarının üzerinde Tanrı tarafından ikram edildiğine inanılan, çok leziz bir kudret helvası oluşurdu. Oradan ayrıldıktan sonra bir daha yiyemedim, kudret helvasının hoş tadı hâlâ damağımdadır.

Yakın akrabalardan oluşan dört hanelik ev grubumuz ilçenin güney ucundaki küçük bir tepenin üzerindeydi. İlçe merkezi çok uzak değil, beş dakikalık bir mesafedeydi. Belediye binasının önünde çok gür akan, büyükçe bir çeşme vardı. Suyun aktığı yönde, kazlar ve ördekler beslenmek için çamurları karıştırıp dururdu.

Evlerimizin önünde "merek" dediğimiz samanlıklar vardı. Üzerinde oturup dinlenirdik, uzakları seyrederdik; tepesinde bir delik vardı, oradan atılan ot ve samanlar aşağıda yığınlar oluştururdu. Kışın onu hayvanlara yedirirlerdi. Saman, ot biriktirme yeriydi. Mereğin yanında bir de "arı damı" vardı. Arılar orada vızır vızır dolanır dururdu. Dışardan şeker, çay alınırdı bir tek...

Mahallemizin kurulduğu tepeden baktığımızda tarlalar hafif bir meyille alçalarak uzaklara kadar devam ederdi. Tarla sınırlarında el değmemiş bodur meşe ağaçları dikiliydi. Biz bütün gün bu ağaçların tepesinde kuş ve keklik yavrularını yakalamaya çalışırdık. Kışın bu meyilli araziyi kayak pisti gibi kullanır, aşağılara kadar tahta kızaklarla kayarak yarışırdık.

Evimizin içinde akarsu yoktu. Kışın büyüklerimizle birlikte yakındaki doğal çeşmeden su almaya giderken kardan tünellerin içinden geçerdik. Şimdi düşünüyorum da, o yaşlardaki boyuma göre karda açılan "çığır"lar bana tünel gibi yüksek ve kapalı geliyordu, yoksa o zaman da kar bir metreden fazla yağmıyormuş. Ben öyle sanıyordum.

Evin içinde tuvalet mi?

— *Eviniz nasıldı, toprak sıva mıydı?*
— Ev taş ve topraktan, iki katlıydı. İkinci katta çıkması vardı. Evlerin üzeri düz dam. Hiç akmaz o dam; yani bir damla bile damlamaz. Nasıl yapmışlarsa... Evin içinde tuvalet yoktu. Dışarıda belli bir yeri de yoktu, serbestti. Elazığ'da evlerin içinde tuvalet olduğunu söylediklerinde, "Nasıl olur?" diye düşünmüş ve akıl erdirememiştim.

— *Öyle bir çukur filan da kazılmamış yani...*
— O da yoktu. Öyle bir şey düşünülmüyordu. Cumhuriyet'ten sonra her şey gibi o da değişmişti. Evin içinde de yıkanıyorduk. Bir de belli günlerde çamaşır için dere kenarına gidiyordu kadınlar.

— *Banyo için ayrı bir oda mı vardı?*
— Odalarımızın birinde özel olarak hazırlanmış, "çark" dediğimiz bir yıkanma yerimiz vardı. Atık sular künk denen toprak borularla evin dışına akıtılıyordu. Herhalde babam yapmıştı. Her odada yoktu, sadece yatak odasında vardı. Odanın bir tarafı banyo şeklinde düzenlenmişti; taşlarla ve çimento ile yapıldığı belliydi, suyu ayrıca akıp gidiyordu.

— Etrafı kapalı değil ama, değil mi?
— Değil ama suyun odaya gelmemesi için önlem alınmış, yani itina ile yapılmış. Bulaşık ve çamaşırlar ayrı bir odadaki çarkta yıkanırdı. Evimizde ocak dediğimiz iki şömine vardı. Ekmek ve yemek bu ocaklarda pişirilirdi. Akşamları yanan şömine alevi odayı hem ısıtır hem de aydınlatırdı.

— Su nereye akıyor, dışarı mı?
— Dışarıya akıyordu; sokağa. Sokak denen bir şey de yok zaten. Evimiz şehrin bir-iki kilometre dışındaydı; bahçeler, bağlar arasında. Kadınlar çamaşır günü yakındaki bir dereye gidiyordu. Derenin düz taşların üzerinden aktığı bir yeri çamaşırhane gibi kullanıyorlardı; bir de ufak bir şelale vardı. Şelalenin yakınında ateş yakılıyor, kazanlar konuyor, çamaşırlar yıkanıyordu. Bizim gibi küçük çocukları da orada taşların üzerine oturtarak yıkıyorlardı.

— Ne ile geçinirdi insanlar?
— Ekip biçiyor amcalarım, dayılarım ve dedem. Çarşıdaki küçük dükkan sahiplerinin de arazileri vardı. Bu yüzden tarlalarımızı ekip-biçecek maraba bulmakta güçlük çektiğimizi biliyorum. Genelde hayvancılık ve tahıl ekimi yapılıyordu. En çok buğday ve arpa ekiliyordu.

O zaman ilçemizde evler ve dükkanlar arasında düzeltilmiş toprak yoldan başka yol yoktu. Uzak mahalleler ve köyler arasında patikalar vardı. Hemen her şeyi kendimiz üretiyorduk. Çarşıdan şeker, çay, gaz ve çerez olarak leblebi ile kuru üzüm alınırdı. Bahçelerimizde ve tarlalarımızda her türlü meyve ve sebze yetişiyordu, bolluk vardı. Yaş üzümü Elazığ'a göç ederken Peri Suyu'nun kenarında gecelediğimizde görmüş ve ilk kez tatmıştım.

Ailem, komşularımız ve akrabalarımız çok uyumlu, sakin ve huzurluydu. Yalnız annemin babası ile amcası, bizden biraz ilerideki dere kenarındaki bir düzlükte yaşıyorlardı. Dedem çok sakin ve sessiz olduğu halde, kardeşi Hüseyin'in ve çocuklarının kavgacı bir kişilikleri vardı. Herkes onlardan çekinir ve korkardı. Derebeyi tabirine uygun bir yaşamları vardı.

Ekin ve çayır biçme günlerinde mahalleli birleşir, türküler eşliğinde sabah erkenden orak sallayıp bağ yaparak harman yerine taşırlardı sapları. Harman yerinde öküzlerin çektiği düven üzerinde oturmak çok zevkliydi. Otların ezilirken çıkardığı koku buğdaydan daha keskindi. Nerede olsa, kurumuş ot kokusunu alınca çocukluğumun harman günlerini anımsıyorum hâlâ. Saplar saman haline geldikten sonra, akşamları esen hafif rüzgarda buğdayın ayrılması için savrulurken çıkan sesle harmanda uyumak çok hoştu.

Ama Şilili şair Neruda'nın harmanda yaşadığı macera ve ilk deneyimi gibi bir deneyimim olmadı.

— Dünyanın en büyük beş şairinden biri sayılan Pablo Neruda, nasıl bir macera yaşamıştı?

— Neruda benden tam yirmi yıl önce doğmuştu; harman macerasını 17 yaşındayken yaşamıştı. Bir davet için uzak bir köye giderken, yol sormak için uğradığı yerde köylüler harmanda çalışıyorlar. Ona geç kaldığını, karanlıkta yolunu şaşıracağını söyleyerek, geceyi kendileriyle birlikte geçirmesini teklif ediyorlar. Yemekten sonra harmanda kendisine gösterilen yer yatağında uyuyan Neruda, karanlıkta bir kadının süzülerek yatağına girdiğini fark ediyor ve hayatının unutamadığı ilk deneyini o yorganın altında yaşıyor. Sabah kahvaltıda kadınların yüzüne bakarak o kadının kim olduğunu tahmin edebiliyor. Bir harmanda, gökyüzünde parlayan yıldızların altında yer yatağına uzanıp yatmak belki birçok şaire ilham vermiştir. Neruda'nın ilk şiirini 17 yaşında iken yazdığına bakılırsa bu olayın şairimizi de etkilediğini düşünebiliriz. Hayatımın hiçbir döneminde ne şiir yazabildim ne de şarkı ve türkü söyleyebildim. Hep dinleyici kaldım, hep aldım. Nâzım'ın, Neruda'nın, Veysel'in, Yunus Emre'nin, Pir Sultan Abdal'ın, Yahya Kemal ve Orhan Veli'nin bazı şiirlerini ezberlemiştim. Bu şiirleri okuyup duygulanmamak ve heyecan duymamak olası değil zaten.

Baba Cenani Mutlu şapka giymenin zorunlu olduğu günlerde (1947).

Çocuklar için iyi bir gelecek arayışı

— Babanız da mı Nazımiye'de doğmuş?

Babam da orada doğmuş tabii. Doğduğunda adını Dursun koymuşlar. Cenani adını da katipliğini yaptığı Hâkim Baykara koymuş ve nüfusa kaydetmişler. Böylece Dursun ismi unutulup gitmiş ve babam hep Cenani olarak tanınmıştı. Dostları ve sevenlerinin çok fazla olduğunu hatırlıyorum. Dedem Sadık ve onun babası Ferhat da Nazımiye doğumlu. Aşiretlerimiz çok eski tarihlerde, Horasan'dan önce İran'a, oradan da bu bölgeye gelip yerleşmişler. Dedemi ve amcalarımı hatırlıyorum; 1925'te, ben henüz 1 yaşındayken çekilen siyah-beyaz fotoğraflarımız var. Babam askere gidip dünyayı gördükten sonra dönüşünde, doğduğu yerde bazı değişiklikler yapmayı

tasarlıyor. Fakat kısa bir sürede hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini anladığında, oradan ayrılmaya karar veriyor. Çok sonraları Adana'dayken bana, neden Nazımiye'yi terk ederek buralara geldiğimizi anlatmıştı: Ağabeyi çift sürerken çiftin demirini üç-dört santim batırıyormuş toprağa. "Ağabey, bunu çok daha derine daldırmalısın, iyi ekin alabilmek için" demiş. Kızmış ağabeyi, "Sen nereden öğrendin? Böyle sürülür tarla, herkes böyle sürüyor" demiş, "öküzler çekmez, sen anlamıyorsun bu işlerden" diye de azarlamış. Babam sonra dedeme anlatmış. Dedem de amcama hak vermiş, "Olmaz, hayvanlara yazık" demiş. Sonra başka bir zaman babam "Etrafa ağaç dikelim" önerisinde bulunmuş Sadık dedeme. Babama gülmüşler, "Ağaç dikmeyi nereden çıkardın?" demişler. "Meyve ağacı dikelim, şunu dikelim, bunu dikelim..." Ağabeyi, "Baban dikti mi ki sen ağaç dikeceksin? Olmaz!" demiş. "Ne ağaç diktiriyorlar, ne de iyi çift yapıyorlar" diye düşünmüş babam, "Burada bana hayat yok. Ben gideyim, çocuklarım için iyi bir geleceği büyük şehirlerde arayayım" demiş. Gelmiş Elazığ'a, iş bulmuş, telefon etmiş "Sizi aldıracağım" diye.

— *Elazığ'da ne iş yapıyor?*
— Elazığ'da Adliye'de zabıt katipliği işi buluyor.

— *Babanız okumuş o zaman...*
— Okumuş ama üç yıllık ilkokulu bitirmiş. Eski ve yeni yazıları çok güzel yazıyordu. Arap harflerini okulda öğretmişler. O zaman okullar Arap harfleri ile eğitim veriyordu. 1928'de Harf Devrimi olunca babam yeni harfleri kendi kendine öğrenmiş. Kendi kendine birçok şeyi öğrenmiş; daktilo yazmayı, maniple kullanmayı, fotoğraf çekmeyi...

— *Babanız da sizin kadar meraklıymış.*
— Evet... Biz çocukken bir fotoğraf makinesi vardı ayaklı, otomatik; bizi karşısına diziyordu, kendisi de kendi yerini belirliyordu; makinenin düğmesine basıyordu, "cızzzz"... Yirmi saniyeye ayarlanabilecek şekildeydi. Çok hassas makineydi,

Baba Cenani Mutlu, dede ve amcalar. Kucaktaki bebek Latif Mutlu (1925)

filmler özel camlardan yapılmıştı. Ondan sonra filmi kendisi banyo ediyordu. Mahallede bir taneydi. 1925'te çektiği bir fotoğrafı bana bir yeğenim gönderdi. 1925'te, ben daha 1 yaşındayken... Babam, kardeşleri ve amcası... Ben de ortada, kucaklarındayım.

— *Nazımiye'de okul var mıydı? Babanız nerede okula gitmiş?*
— Nazımiye'de ilkokulu üçüncü sınıfa kadar okumuş. O zaman o kadarmış okul. Sadece okuma-yazma öğretiyorlar. Osmanlı döneminde öyleymiş. Sonra Cumhuriyet kurulunca iki sınıf daha ilave edildiğini biliyorum. Bir tek okul var ilçede. 4 yaşındayken bir yakınımız beni okula götürmüştü. Okul çok sevimli bir yerdi. Bayram günü gibiydi. O günlerde coşku yaratan konu, eski Türk alfabesini bırakıp yeni Türk alfabesine geçişti. Okumanın kolay olacağı söyleniyordu.

— *Anneniz okumuş muydu?*
— Annem okuma-yazma bilmeden gitti.

— Peki, bu ekin biçme yöntemlerini, meyve ağaçlarının dikimini filan babanız askerde mi öğrenmiş?

— Askerde öğrenmiş. Askerlikten önce postanede çalıştığı için telgrafçılıkta "maniple" diye bir alet var, onunla Mors alfabesini kullanarak muhabere etmeyi öğrenmiş. Askerlikte de muhabere askeri olarak Bitlis'e vermişler. Yani doğrudan doğruya Bitlis'te telgraf memuru olarak asker elbisesi ile çalışmış. O sırada İstiklal Harbi devam ediyor. Hayatı Bitlis'te değişmiş. Gelince de köye uyum sağlayamıyor, Elazığ'a gidiyor.

Nazımiye'de her şeyi kendimiz üretiyorduk; yani babam, dedem, amcalarım üretiyorlar; yiyoruz, içiyoruz. Öyle alıp satacak hiçbir şey yok hemen hemen; ama ben hatırlıyorum, babam askerlikten sonra kaldığı o kısa sürede evimizin duvarlarını kağıtlamıştı. Hâlâ şaşıyorum nasıl yaptığına. Soramamıştım da...

— Duvar kağıdını nereden aldı acaba?

— Nereden bulduğunu bilmiyorum. Hem de renkli... Çok güzel olmuştu duvarlar. Evimiz farklıydı diğerlerinden. Şehrin biraz dışındaydı; önü bahçeliydi; bahçede güller, çiçekler, büyük ceviz ağaçları vardı.

Büyükanne hikayeleri

— Dedenizle büyükanneniz Nazımiye'de yaşıyorlar. Ondan önceki kuşaklar da mı orada yaşamıştı?

— Evet. Nazımiye, önemli bir merkez. Büyükannem çok hikaye anlatırdı akşam olunca. Elektrik yok, lamba yok, bir ocak var. Şimdi "şömine" diyoruz ama o zaman "ocak". Ocağın etrafında oturuyoruz, uykumuz gelinceye kadar anlatıyor. Sonradan, Mezopotamya ve Sümerleri incelerken *Sümer Hikayeleri* diye bir kitap buldum. Bakıyorum ki aynı hikayeler orada da var. Örneğin, ölümsüzlüğü arayan kralın hikayesi... Büyükannem uzun kış gecelerinde anlatırdı ölümsüzlük otunu bulmak için gurbete çıkan kralın hikayesini.

Uzun maceralardan sonu otu bulan kahramanımız, dönüşte bir sudan geçerken, otu bir yılana kaptırıyor, yılan ölümsüzlüğe kavuşurken, o yorgun argın ve eli boş olarak ülkesine dönüyor. Şimdi öğreniyoruz ki o kahraman Sümer'in Uruk şehrinin kralı.

Demek ki o bölgenin ortak hikayeleri, ortak temaları hâlâ yaşıyor. Birkaç tanesini daha söyleyebilirim sana; mesela büyükannem anlatıyordu: "Dibini görmediğin suya girme", "üstüne vazife olmayan işe karışma", "bir meselenin aslını öğrenmeden karar verme"... Bunlar *Sümer Hikayeleri*'nde de var, bu yörenin meselleri.

Sadık dedemi tam hatırlamıyorum. Babaannem Gaye Avcı çok uzun yaşadı. Bizimle beraber Elazığ ve Ermenek'e kadar gelmişti. Kendine has kuralları vardı. Pipo içer ve enfiye kullanırdı. Hastalandığını ve doktora gittiğini hatırlamıyorum.

— *Kaç yaşındaydı?*
— Yaşını tam bilmiyorduk ama çok yaşlıydı. 100 filan deniyordu ama nüfus kağıdı yok, bilgi yok...

— *Babanız askere gitmeden önce mi annenizle evlenmiş?*
— Tarihi tam bilemiyorum ama onlar 18-20 yaşlarındayken evlenmişler. Sonra babam askere gitmiş; askerlik uzun sürmüş, 24 yaşında dönmüş. Annemin babası Küçük Mustafa diye anılıyordu. Soyadı Avcı idi. Bağı bahçesi, değirmeni ve arıları vardı. Benim tanıdığım ilk ustam, ilk teknik eleman. Değirmeni o yörede bir taneydi. Hatırlıyorum, boru temin edemediği için bir kavağın ortasını keserle, çekiçle oyarak çukurlaştırdıktan sonra, üzerine tahtalar kapatarak boru haline getirmiş; boruyu kendisi yapmış; değirmeni kurmuş. O değirmen günleri çok keyifliydi. Değirmenin kokusu, değirmende pişen ekmek, tahmin edemeyeceğin kadar zevkli ve güzeldi! Orada uyumak da çok hoşuma gidiyordu değirmenin "urrr... urrrr..." sesiyle.

Bir gün değirmende sesler kesildi, taş birkaç kez döndü ve durdu. Dedem "Gidip bakayım. Sular kesildi, suyu bağlar,

dönerim. Sen gelme, burada beni bekle" dedi ama ben merak ettim; değirmenin alt katına inip kanatları ve lüleyi görmek istedim. Taşın nasıl döndürüldüğünü öğrenmek ve anlamak istiyordum. Henüz 7 yaşındaydım, her şeyi yeni yeni merak etmeye başlamıştım. Değirmen suyunun dışarıya çıktığı tünel gibi bir yerden içeriye girdim. Orada kanatlar gördüm, döndürmek istedim, dönmediler. Çok zor... Lülenin yönünün kanatların bağlandığı göbeğe doğru olmadığını görünce, "hata burada" diye düşündüm. Lülenin yönünü dönen göbeğe doğru çevirmeyi denedim, olmadı; çok sağlam yapılmış. Bir daha baktım, lülenin ağzı kanatların ortasına yönelikti. Rüzgar tam göbeğe doğru geliyor ve pervaneyi döndürüyordu.

Akan su ile esen rüzgarın farkını o karanlık, loş ve ıslak yerde sezinledim. Öyle ya, eğer su, kanatların takılı olduğu göbeğe doğru fışkırsaydı ne olurdu? Kanatlar şaşırırdı; o yana mı, bu yana mı dönelim der dururdu. Kanatlar dönmeyince taş da dönmezdi. Kanatların dönmesi için bir taraftan itilmesi gerekiyordu. Dedem bu sebepten lüleyi yana doğru çevirmişti. Su akarken kanatların ortasına çarpıp onları o yöne doğru döndürüyordu.

Değirmenin altında bu incelemeleri yaparken birden su gelmeye başladı! Zor kaçıp kurtuldum ama sırılsıklam olmaktan kurtulamadım. Oluktan fışkıran su giderek hızlandı, kanatları çevirmeye başladığında yağmur damlaları gibi iri su damlaları dışarıya kadar sıçradı. Su kanalının üzerinden geçen hayvanlar, bendin zayıf bir yerinden yıkılmasına neden olmuşlardı. Dedemin anlattığına göre benim için çok tehlikeli olabilirmiş; merakım yüzünden yaralanabilir, hatta ölebilirmişim!

Değirmenin içini de öğrenmiştim; hızlı döndürmek, yavaş döndürmek, kalın kepek çıkarmak... Kepekliği ayırmak için kolları vardı. Öğütülecek zahire yukarıdan değirmenin haznesine dolduruluyordu; üst taşın dönmesiyle buğdaylar iki taşın arasında ezilerek un ufak olup çıkıyorlardı. Taş bozulunca veya bitince dedem kendisi yapıyordu. Yedek taşları da vardı, büyük değirmen taşları... Onlar zamanla eriye eriye

buğdayın içine karışıyor, biz de onları fark etmeden lezzetle yiyormuşuz!

— *Değirmen taşını da kendisi mi yapıyordu?*
— Taşını da, değirmenin tamamını da kendisi yapmıştı. Ona özenerek biz de evimizin yakınında küçük su değirmenleri yapıyorduk. Ona benzetmek için de tahta yerine elma kullanıyordum. Elmanın üzerine ufak çıtaları kanat gibi koyarak aynen değirmene benzetiyorduk. Suyu verince dönüyordu. Kendi oyuncağımızı kendimiz düşünüp kendimiz yapıyorduk.

— *İlk kez karşılaştığınız değirmen ve tekniği sizi epeyce etkilemiş.*
— Etkilendiğim doğru ama daha çok lülenin doğrultusunun pervanelerin göbeğine değil de, kanatların ortasına yönlendirilmiş olmasını görüp yorumlayabildiğim için kendimi çok mutlu ve başarılı sayıyordum. Kendi kendime değişik bir değirmen yapmaya kalkışmamın bende oluşturduğu teknolojiyi izleme merakını hiçbir zaman kaybetmedim.

Kapalı ekonomi: Parayla sadece elbise alınır

— *Dedeniz biraz uzakta oturuyordu size galiba... Onlar da aynı aşiretten miydi?*
— Dedem aşağı mahallede oturuyordu. Aynı aşirettendi. Ayrı aşiretten olması hemen hemen imkansızdı. Dedem de kapalı bir ekonomi içinde, her şeyi kendisi üretirdi. Ne memur oldu, ne bir yerde çalıştı, ne okuma-yazma öğrendi... Kendisi üretir, kendisi yer, kendisi kullanırdı. Sadece elbise almak için paraya ihtiyaç olurdu. Bazen kumaşları da kendileri dokurlardı. Arıları vardı. Her şeyi vardı; arılar, bahçeler, elmalar, meyveler... Avcılığı da vardı.

— *Annenizle babanızın çocukluktan birbirlerini tanıdıklarını söylediniz. O zaman biraz annenizle babanızın ilişkisini de*

Baba Cenani Mutlu ve anne Gaye Mutlu (1938).

sorayım ben. Âşık olup mu evlenmişler, yoksa aileler mi uygun bulmuş?
— Yok, kendileri karar vermişler. Annemin adı nüfusa Gayal olarak kaydedilmişti ama babam da, ailesi de Gaye diye çağırırdı. Babamdan bir yaş büyüktü. Babamın dayısının kızı idi.

— *Nasıldı ilişkileri? Anlaşırlar mıydı, severler miydi birbirlerini?*
— Tabii, hep iyiydi babamla annemin arası. Babam evine, ailesine düşkün bir kişiydi. Annem babamdan önce öldü ama hep onu idare etti, okuryazar olmadığı halde.

— *Anneniz nasıl bir ev kadınıydı?*
— Güzel yemek yapan, çocuklarına iyi bakan, çocukları için herkes gibi elinden geleni yapan bir kadındı. Tabii okuryazar olmadığı için, ayrıca ilçeden geldiği için biraz çekingen bir tabiatı vardı; ne yazık ki dünyayı tam istediğimiz gibi algılayamadan vefat etti.

— *Kaç yaşında öldü?*
— 1902 doğumluydu, 1984'te 82 yaşında öldü.

— *Babanızı kaç yaşında kaybettiniz?*
— Babam annemden bir yaş küçüktü. Babam da 83 yaşında vefat etti.

— *Siz kaç kardeşsiniz?*
— Biz Nazımiye'deyken üç kardeştik. En büyükleri bendim. Babam askere giderken yalnız ben vardım. Benim küçüğüm Bahri 1928'de, kız kardeşim Zekiye 1930'da doğmuşlardı.

— *Siz ilk çocuk olduğunuza göre size farklı mı davranıyorlardı?*
— Haklısınız, babam askerde olduğu için fazla ilgi gösteriyorlardı, o zamanın tabiri ile nazlı büyütüldüğüm söylenirdi. O daracık bölgede babaannemin hikayelerini dinleyerek büyüdüm. Elazığ'a gideceğimiz belli olduktan sonra, 6-7 yaşındayken, babaannem civar köylere gezmeye götürüyordu. Yürüyerek, dere tepe aşarak gidiyorduk; gittiğimiz yerlerde ağırlanıyorduk; bazen de ev sahipleri ısrar ettikleri için orada bir gece kalıyorduk.

— *Oralarda da akrabalar mı vardı?*
— Akrabamız da çok vardı ama gurbete gideceğimiz için oraları görmem ve insanları tanımam için de gidiyorduk köylere.

Mezarlıkta üzerime soğuk su döktüler, sonra o suyu içirdiler

— *O günlere ilişkin başka anılarınız var mı?*
— Sıtma çok oluyordu o zamanlar. Mezarlıkta üzerime aniden soğuk su döktüler. Sonra o suyu içiyorsunuz, geçiyor sıtma. Nasıl geçiyorsa...

— *Bunun mezarlıkta olmasının önemi ne acaba?*

— Sıtmayı korkutup kaçırmak için olsa gerek. O zamanlar Aspirin ve Gripin'den başka ilaç bilmiyorduk. Her ikisinin de adı "hap" idi. Bunları almaya "hap atmak" deniyordu. Sıtma beni bıraktı; haptan mı, yoksa soğuk sudan mı, anlayamadım. Elazığ'a gelinceye kadar bu iki haptan başka ilaç mefhumu yoktu kafamızda.

Aslında oradaki mezarlıkları düşünüyorum da, çok eski, tarihi yapılardı. Selçuklular ve Akkoyunlular dönemindeki motifler vardı. Nazımiye'deki evimizin bahçesinde çok güzel güller vardı. Otuz-kırk yıl sonra gittiğimde ne gül kalmış ne bir şey... Ağaçlar solmuş, azalmış. Eski kişilere sordum, "Buralar gittikçe geriliyor" dediler, "Ermeniler vardı. Ermeniler zamanında burada halı dokunurdu, kilim dokunurdu. Onlar gidince her şey geriledi. Özellikle çok güzel kilimler dokunurdu. Ermeniler gidince sanat da geriledi, bahçelerde güller de azaldı" dediler.

— *Nazımiye'de Ermeniler mi?*
— Nazımiye'de Ermeniler varmış. 1915'te gitmişler. Bizden on-on bir yıl önce.

— *Tehcirden dolayı...*
— Ondan dolayı, evet... Bu Elazığ'da da çok konuşulan bir konuydu. Elazığ'da bir komşumuz vardı, Zekiye Hanım... O anlattı: "Ben 7 yaşındaydım. İsteyen Ermeniler Halep ve Şam'a göç ediyordu. Annem ve babam giderken bir komşum beni sakladı. 'Kızım' diye de beni orada tuttu. İsmimi değiştirdiler, ben de her şeyimi değiştirdim." Ama halinden hiç şikayet etmiyordu.

Babam-annem bunları hiç konuşmuyorlardı. O komşumuz anlatmıştı sadece. "Göç ettiler, ben de onların evladı gibi burada kaldım" diyordu.

— *Bir daha da haber alamadılar...*
— Yok... İyi şeyler olmadığını tahmin ediyorduk; ama buna rağmen halen Ermeniliğini muhafaza ederek yaşayan komşularımız da vardı Elazığ'da.

— Onlarla ilişkileriniz nasıldı?
— Annem onlardan turşu yapmasını, reçel yapmasını, şarap yapmasını öğreniyordu. Sanatkar insanlardı Ermeniler. Sözünü ettiğim komşumuz Elazığ'ın iyi bir yerinde, İstasyon Caddesi'nde oturuyordu. Ne ayrıcalık, ne kızgınlık, ne Ermenilik, ne Türklük, hiçbiri yoktu; gayet güzel yaşayıp gidiyorduk.

— Onlar daha mı iyi eğitimliydiler acaba?..
— Elazığ'dakiler sıradan Elazığlı yerliler gibi insanlardı. Okuldaki Ermeni çocuklar fark edilmezdi bile; daha doğrusu ayrımcılık yoktu.

— Sizinkilerin Horasan'dan geldiğini söylemiştiniz...
— O zamanlar "Horasan'dan geldik" deniyordu, Horasan'dan İran'a, İran'dan buraya... Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ile kavga ederken, bizimkiler dağlara sığınmışlar. Babamın dedesinin dedesi... Yani bütün aşiret, oymak dağlara sığınıyor. Halen de o aşiretlik hukuku devam ediyor.

— Sizin çocukluğunuzda da var mıydı ilçede aşiret yapısı?
— Her zaman vardı, şimdi de var. 2007 seçimlerinde milletvekili seçilen, aşiret mensubu iki bağımsız adaydan biri bizim aşiretten Kamer Genç, diğeri de Balyan aşiretinden Şerafettin Halis idi. Tunceli'de ne CHP ne de AKP milletvekili çıkaramadı. Aşiret mensubu olmayan seçilemiyordu. Genelde Arili aşireti mensupları seçiliyordu.

— Sizin aşiretteki konumunuz neydi?
— Bizim aşiret en kalabalık olan aşiret. Ağalık, serflik, seyitlik veya şeyhlik bizim aşirette yoktu. Herkes eşitti.

Arili Aşireti

— Hangi aşiret?
— Arili Aşireti deniyor. Civarın en kalabalık, en geniş aşireti. Bugün bizim Arili mensuplarının 7-8 bin nüfus olduğu kabul

ediliyor. Okumuşlar var aralarında. Bir de Kureyşan Aşireti var, onlar da dini ağırlıklı; Arabistan kökenli olduklarını savunuyorlar. Hemşerimiz olan bir dede vardı; sonradan o dedeyle Malatya'da buluştuğumuzda, "Biz Kureyşanlıyız, peygamber soyundanız" dedi, "İyi de, peygamber Arap değil miydi?" dedim, "Türk'tü" dedi. Böylece Arapların bizi ne kadar etkilemiş olduğunu bir kez daha görüyorum. Arabistan'da Kureyş kabilesi var, bizdeki Kureyşanlı Aşireti de kendisini bu kabilenin devamı olarak görüyor. Belki de doğrudur ama ben yine de ihtimal vermiyorum doğru olabileceğine. Benim düşünceme göre, "Horasan" lafı söylene söylene zamanla "Kurşana"ya ve "Kureyşanlı"ya dönüşmüş.

— *Sizin aşiretin dini liderlik iddiası var mıydı?*
— Bizim aşiret Alevi; dini liderliği filan yok. Kureyşliler dini lider olduklarını, dede olduklarını söylüyorlar. Bizim aşiret dede filan değil; normal, sıradan Alevi vatandaşı.

— *Peki, ailenizde size dini eğitim verildi mi?*
— Hatırlamıyorum. Daha doğrusu farkında değilim. 20 yaşlarındayken dinle ilgilenmeye başladığımda, dinleri karşılaştırmalı olarak incelerken Zerdüşt dini bana çok yakın gelmişti. Çocukluktan hatırladıklarım Zerdüşt dinini anımsatıyordu bana. Büyükanneme göre Tanrı her zaman bizi gözetlemektedir. Bizden istediği de çalışmamızdır. Dindarlık oruçla, tapınmayla değil, tarlada çalışarak elde edilen ürün miktarı kadardır. Sönmeyen ateşten, ağıldaki hayvanlardan ve çocukların varlığından Tanrı daima memnun olur. Büyükannem, "Evdeki hayvanlara iyi muamele edilmesi, tarlanın iyi sürülmesi ve gübrelenmesi ilk görevimizdir" derdi. Güneş doğmadan önce kalkar, işini hazırlar, güneş doğarken güneşe şükreder, yüzünü güneş ışığıyla yıkar gibi ellerini yüzüne sürerdi. Ondan sonra işe başlardı. "Kötülüğe kötülükle karşı koyma, incinsen de incitme, hatır kırma, yalan söyleme ki korkusuz yaşayabilesin ve Tanrı'nın sevgili kulu olasın. Tanrı'nın istediği bu kadar kolay."

Babaannemin düşüncelerinin ailenin erkekleri üzerinde etkili olup olmadığını bilmiyorum. Ama beni çok etkiliyordu. Karakterimin oluşmasında en büyük etkinin babaannemden geldiğini biliyorum.

Ahura Mazda'nın şekilsel bir müridi olmadıysam da, onu özümseyen, Benjamin Franklin ve Abraham Lincoln gibi düşünen biri olup çıktım.

— *Yani dua filan öğretmedi mi babaanneniz?*
— Babaannem dualara inanmıyordu. Düşüncelerini yukarda özetledim. Duaları Elazığ'da, mahalledeki hoca öğretmişti, daha ilkokula gitmeden. Ben çok sonraları duaların hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini fark ettim. Duaların bazen, "Tanrım, ne olursun, bir kerecik olsun, iki kere iki bu kez dört etmesin" der gibi bir şey olduğunu gerçek olarak anladım ve gördüm.

Dualara ihtiyacın olmadan yaşamak istiyorsan asla yalana muhtaç olmamaya bak. Hiç yalan söylemezsen korkulardan arınmış olursun.

— *Peki, Nazımiye'de radyo, gazete gibi dünyadan haberdar olabileceğiniz şeyler var mıydı?*
— Radyo henüz Türkiye'de yoktu o tarihte. Gazete hiç bilinmiyordu. İstanbul'da gazete çıkıyordu, oralara gelmiyordu. Orada kaymakam var, jandarma var ama polis henüz yoktu. Çok kapalı bir ekonomisi vardı. Kışın kardan yollar kapanır, dünya ile ilişiği kesilirdi. Tanıdık birkaç yüzün dışında yeni yüzler görmemiz mümkün değildi.

— *Nazımiye gelişmeye açık bir yer miydi sizce?*
— Yüksek rakımlı bir yer Nazımiye; her türlü meyve var ama tarıma elverişli arazi yok. Çobanlıktan başka bir iş yok. Nüfusu 1500-2000 civarında kalır; çünkü yetişen gider. Almanya'ya, İstanbul'a, her yere giderler. Eğer bir gün yolunuz düşer de Karayipler'de "cruiser" denen gemilerle turlara katılırsanız, gemide hizmet eden garsonların Nazımiyeli olduklarını ve aralarında Türkçe konuşup şakalaştıklarını görüp şaşırabilirsiniz.

— *Oranın yerlisi olduğunuza göre epey bir mal varlığınız olmalı...*
— Epeyce tarlalar, araziler vardı ama onları amcamın çocuklarına bıraktı babam. Onlar halen ekip biçtikleri halde yine de dışardan zahire almak suretiyle idare ediyorlar.

— *Yani halen orada akrabalarınız var.*
— Tabii, tabii. Amcamın çocukları, torunları ve yeğenlerimiz Nazımiye'de yaşıyorlar.

— *Babanız ve anneniz kaç kardeştiler?*
— Babamın bir kız kardeşi, bir abisi vardı. Halam Beşer, evlenip Erzincan'a gelin gitmişti. Amcam Ali, Nazimiye'de yaşadı ve orada öldü. Annemin de üç tane küçüğü vardı. Annem en büyükleriydi. Mehmet Ali dayım ile aynı yaşta idik, küçük dayım Dursun Ali idi. İkisini de genç yaşta bir kazada kaybettik.

— *Peki, ailenizde kız çocuk-erkek çocuk mirasta fark ediyor muydu, öyle ayrımlar var mıydı?*
— Yok! Sen-ben ayırmıyorlardı. Ayırsan da yetmezdi herkese, çünkü büyük değil araziler. Evler de hep müşterekti. Hayvanlardan gelir sağlanıyordu. O satılan yağ parası ile eve lazım olan ihtiyaç maddeleri alınabiliyordu. Yeni yetişen gençler büyük şehirlere ve yurtdışına gidemiyorlarsa, kendilerine yeni evler yapılıyordu.

— *Onlar nerede satılıyordu?*
— İlçede. İlçede memurlar var, askerler var, onlar alıyorlardı. O paralarla da elbise alınıyor. Diğer her şeyi de kendileri hallediyorlar. Demircilik yapılıyor. Sabanın pulluğunu yapmak, tüfek tamir etmek... Dedemin tüfeği vardı; çakmaklı tüfek. Bir çakmağı var, böyle geriye doğru horoz gibi kalkıyor, tetiği çektin mi kapsül ateşlenerek namluya doldurulmuş olan barutu patlatarak kurşun saçmaları hedefe atıyor. Çok zahmetliydi çakmaklı tüfekler; "ağızdan dolma tüfek" de deniyordu.

— *Çok silah var mıydı?*
— Bir tane... Dedemindi o da. Tabii benim bildiğim... Eşkıya olarak dağlarda gezenlerin silahlı oldukları hep söylenirdi. Silahlı eşkıyalar köy basar, evleri soyar, çoğunlukla hayvan kaçırırlardı. Evin güvenliğini babaannemin sağladığını anımsıyorum. Eşkıya hikayeleri anlatırdı bazen. Akşam karanlık basarken dış kapıyı kapatır, arkasına demir sürgüleri takarak sağlamlaştırırdı. Evin en zayıf yeri çark (banyo yeri) idi. Çarkın yanına bir satır ve kesici bir alet olan tahra koyardı. Dışardan birisi duvarı delmeye çalışırsa, onu satır ve tahra ile defetmeyi düşünüyordu; ama hiçbir zaman böyle bir olayla karşılaşmadık.

— *Savaştan çıkmış olmalarına rağmen silah yok muydu?*
— Savaşa girmemişler; Ruslar gelmiş yakınlarına kadar, geri çekilmişler sonra. Çok dağlıktı Nazımiye, yol da yoktu; yani Rusların gelmesi zordu. Yavuz Sultan Selim de gelememiş; eğer gelseymiş Alevileri hep öldürüyormuş. Yavuz Sultan Selim oraya giremediği için bunlar kurtulmuşlar.

— *Nazımiye'de cami var mıydı?*
— Var; halen de var. Pek giden olmuyordu ama...

— *Kureyş kabilesi?..*
— Yok, onlar da gitmiyorlardı. Memurlar hiç gitmiyordu. Babamın vefatında oraya gittiğimde müftü ile tanıştık. Bana, "Baban için herkes üzüldü, çok iyi insandı. Ben de çok seviyordum ama şimdi müşterisiz kaldık. Kimse gelmeyince baban kahvede oturanları toparlayıp getiriyordu, 'Camiye niye gitmiyorsunuz?' diyerek gönderiyordu. Bana yardım ediyordu" dedi. Yerli halk rağbet etmiyormuş camiye; diğerleri de onlara uyup tembellik ediyormuş.

— *Alevi ilçesi olduğu için mi?*
— Evet.

— Peki, akrabalarınızla birlikte olduğunuz eğlenceler, kutlamalar ya da özel geceler var mıydı?
— Yok! Orada hep tabiat ile mücadele vardı; hep ekmek mücadelesi... Bunu yapamayanlar da çocuklardı; yeni yetişenler okumaya gidiyordu. Bizler gibi. Mesela babamın amcasının çocukları da okudu; biri veteriner oldu, biri de Hâkim General Edip Gültekin'dir. Herkes okumak mecburiyetinde, yani başka yapacak bir şey yok.

Yetiş ya Ali!

— Peki, bayramlar nasıl geçiyordu?
— Küçüklüğümden hiç bayram hatırlamıyorum. Dini bir şey yapmıyorduk; daha doğrusu, çok sıkıştıkları zaman, "Yetiş ya Ali!" deniyordu, onu biliyorum.

— Düğünler nasıl olurdu?
— Gelinler atla gidiyordu, yüzü kapalı; arkasında davul-zurna... Oldukça ciddi düğünler hatırlıyorum küçükken orada. Davul, zurna, bir de keman vardı. Bir komşumuz vardı, çok güzel keman çalıyordu.

— Düğünlerde mi?
— Düğünlerde, ayrıca kendi zevki için de çalıyordu.

— Nazımiye'de içki içiliyor muydu?
— Elazığ'a gelinceye kadar içki hakkında hiçbir bilgim olmadı. İçki var mı, yok mu, nedir, neyin nesidir, hiç bilemedim. Tütünü biliyorum, onu da kendileri sarıyorlardı sigara ile.

— Babanız sigara içiyor muydu?
— Yok, babam da içmiyordu, ben de içmedim. Ben bir defa dahi denemedim sigarayı. Nasıldır diye hiç merak etmedim.

— Hiç mi?
— Yok, merak etmedim. Adana'dayken karar vermiştim içmeyeceğim diye. Ortaokuldayken nasıl soluyoruz, nasıl nefes

alıyoruz diye bir öğretmenimiz anlatıyordu, "İnsanlar ve hayvanlar oksijen alıp karbondioksit veriyor" diye. Bir öğrenci, "Peki, sigara içenler ne yapıyor?" diye sormuştu. Öğretmen şöyle açıkladı, "Sigara içen doğanın tersine yapıyor. Doğal olmayan bir iş yapıyor" dedi. Ben de o an karar verdim. Ben doğal olmayan bu işi yapmayacağım. Bir defa dahi sigara içmedim, denemedim, eve sigara almadım. Evdeki sigaraları da hanım alır ama onları bile misafirlere tutmadım.

— *Çocuklarınız sigara içiyor mu?*
— Benden gizli içtiler ama bırakmışlar. Ben görmeyeyim diye, kısa zamanlarda içmişler. Duyuyorum, annesi söylüyordu.

— *Sonraları içki ile aranız nasıldı?*
— O zaman içki mefhumu yoktu. Sonradan da öyle bir içki tiryakiliğim filan yok. İhtiyaç duymuyorum. Ancak bir toplantı olursa, bir kokteyl parti, o zaman biraz içiyorum ama genel olarak içmiyorum. İçki içtiğim gün çalışamıyorum, boşa gidiyor zaman. Ben hayatın kısa olduğunun, yapacak çok işim olduğunun farkındayım.

— *Nazımiye size doğayla, hayatla ilgili çok şey öğretmiş ama daha donanımlı bir hayat için oradan ayrılma zamanı gelmiş anlaşılan.*
— Nazımiye'deki hayatımın ilk yedi yılı, şimdi düşünüyorum da, tam bir boş sayfa. Ne bir ihtirasım, ne bir emelim vardı. Hiçbir derdim ve sıkıntım yoktu. Yalın ve sade bir yaşamın temiz günleri içinde hayal bile kuramamıştım. Çünkü etrafımda beni uyaracak ve imrendirecek kimse yoktu.

7 yaşıma geldiğimde babamdan bir telefon geldi. Postaneye çağırdılar, gittim. Telefonu kulağıma götürür götürmez babamın sesini duydum. Karşı binadan bana seslendiğini sandım. Pencereden dışarıya bakmaya çalıştım. Memur, "Bakma, o burada değil" dedi, "sen buradan konuş". Konuştum. Babam "Sizi aldıracağım" dedi, "yakında Elazığ'a geleceksiniz". Bu benim telefonla ilk konuşmamdı, yıl

1931'di. Atatürk devrimleri en ücra ve uzak köşelere kadar kendini belli ediyordu.

Dudakları boyalı kızlar, yamalı elbise giymeyen insanlar var

Eve gittiğimde sordum: "Elazığ nerede?" "Elazığ çok büyük, kalabalık ve güzel bir şehir" diyerek batıyı gösterdiler. O zamanki tabiri ile "asri" bir yer. "Orada dudakları boyalı kızlar, yamalı elbise giymeyen insanlar var. Çok kibar insanlar var. Orada otomobil de var, onu da göreceksiniz."

"Otomobil ne?" diyorum. "Makine" diyorlar. "Peki, makine ne?" "İnsanları alıp götürüyor." "Yani at mı?" "Yok." "Eşek mi?" "Yok, o da değil. Aslında hayvan da değil." "Ee?.. Nasıl götürüyor?"

Bana anlatan da bilmiyordu ne olduğunu. Bu yüzden ben de bir şey anlayamıyordum. Bu Elazığ'a gitme konusu benim ilk arzum ve emelim oldu. Uygarlık, asrilik, kibarlık nasıl olur diye düşünmeye başladım. Makine, yani otomobil acaba nasıl bir şey, diye büyük bir merak uyandı kafamda. Günler geçtikçe sabırsızlanmaya başladım. Dağların arkasındaki dünyayı tasarlamaya çalışıyordum ama boşunaydı.

İKİNCİ BÖLÜM

"Şarkın Paris'i" Elazığ'da Atatürk Devrimleri

1937'de Atatürk Elazığ'a geldi. Biz İstasyon Caddesi'nde dizildik. Tren durdu, Atatürk ve yanındakiler indiler. Yere kırmızı halı döşenmişti. Atatürk bir golf pantolon giymişti; yanında Sabiha Gökçen, Mareşal Fevzi Çakmak ve diğerleri vardı. Önümüzde durdu, bazılarımızın kafasını okşadı. Ben en önde duruyordum. Bizim önümüze gelip: "Nasılsınız çocuklar?" dedi. "Sağol!" dedik. Sabiha Gökçen'e bizi gösterdi. Sesini duyamadım ama şöyle dediğini hayal ediyorum: "İşte Türk gençleri; Cumhuriyet'i bunlara emanet ediyorum. Biz kurduk, onlar yaşatacak."

Elazığ 4. İlkokul, birinci sınıf arkadaşları ile.

— Artık Elazığ'a taşınma öykünüzü dinleyebiliriz.

— Elazığ'a gelmeden önce boş bir defter sayfası gibiydim. Bugün durup düşündüğümde, Elazığ'da karşılaştığım olaylar, edindiğim bilgiler ve kendime mal ettiğim davranış biçimleriyle Nazımiye'deki yedi yıllık kazanımlarım arasında büyük bir uçurumun varlığını görüyorum. O zamanlar "Şarkın Paris'i" olarak anılan Elazığ'da karşılaştığım yaşam biçimi ve art arda gelen devrimler kafamda ve gönlümde yeni düşünceler ve emeller yaratıyordu. Her şey yeniydi, her şey heyecan vericiydi. Nazımiye'de çamurdan yaptığım oyuncak su değirmeninden başka bir teknik aleti ne görmüş, ne de işitmiştim. Kafama ve gönlüme hiçbir şey yazılmamış, hiçbir bilgi ve yönlendirilme yapılmamıştı.

Elazığ'a gideceğimiz gün belli olduktan sonra kafamdaki ve gönlümdeki Elazığ merakı tutkuya dönüştü. Koşup oynamayı bırakıp batıdaki dağlara bakarak Elazığ'ı konuşmaya başladık. "Asri olmaya gidiyoruz, medeni olmaya gidiyoruz" lafı vardı; bu söz çok söyleniyordu. "Elazığ şöyle iyi, böyle iyi" diye anlatıp duruyorlardı ilçemizde. Herkesin Elazığ hakkındaki görüşü oranın iyi bir yer olduğu şeklindeydi. Elazığ ile birlikte Harput da bizim uygarlık hedefimizdi; amacımız oralara gitmek ve ne olduğunu görüp bilmekti artık.

— Neden böyle bir duyguya kapıldınız, Nazımiye'den sıkılmaya mı başlamıştınız?

— Hayır, çünkü o güne kadar henüz sıkılma duygusu yaşamamıştık. Herkesin gün boyu yapacak işleri vardı. Biz çocuklar daima eğlenceli oyunlar bulmaktan geri kalmıyorduk. Özellikle benim ailem, babam askerde olduğu için beni şımartıyordu. Komşu çocuklarıyla birlikte esasen çok kolay

olan isteklerimiz yerine getiriliyordu. Elazığ'a gitme arzusunun, babama kavuşacağımız için bana çok sevindirici geldiğini sanıyorum. Ayrıca, Elazığ'a gidip gelenlerin anlattıklarının hiçbirini kasabamızda görmemiştik. Bu yüzden kuvvetli bir merak sardı kafamı. Babam Elazığ'dan telefonla arayıp bizi yanına aldıracağını söyledikten sonra hazırlıklar başladı ama öyle kendi başımıza kalkıp gitmek mümkün değil. Posta kervanı gidiyor haftanın belli günlerinde. Konuşuldu, belirlenen posta kervanı ile yola çıktık. Amcam da yaya olarak bizimleydi. Annem ve ben birer ata binmiştik. Kardeşlerim at üzerinde duracak kadar büyük olmadıkları için onlar üstü açık mahaffalarda (çocukların taşındığı sandıklar), biri atın bir tarafında, diğeri karşı tarafında; bazen otururak, bazen de yatarak gidiyorlardı.

Ateş yakmayın! Eşkıyalar bizi görür, gelir

— *Siz o zamana kadar kaç kardeşsiniz, üç mü?*
— Evet, üç kardeştik. En büyükleri bendim ve 7 yaşındaydım. Kız kardeşim Zekiye 1 yaşını yeni bitirmişti, Bahri 4 yaşındaydı. İşte o kervanda sanıyorum on-on beş hayvan vardı, at ve katır olarak. Tüccarların malları da posta kervanı ile birlikte taşınıyordu. Bir de jandarmalar vardı yanımızda. Kendi başımıza gidemiyorduk, eşkıya tarafından soyulma korkusu vardı.

Sabah yola çıkarken güneş doğmuştu. Akşam oldu, köy gibi bir yerin yanında bir handa konaklamak üzere atlardan indik; yükler çözüldü, hayvanlar çayıra götürülüp bağlandı. Eşkıya korkusundan gece ateş bile yaktırmadılar yerimiz belli olmasın diye. Ertesi sabah erkenden uyandık. Atlar koşuldu, yükler bağlandı. Gittik, gittik; dereler tepeler aştık; bir daha akşam olurken, Peri Suyu (Fırat'ın bir kolu) kenarında yeniden yükleri yıktık. Orada ev de yoktu, konaklama yeri de yoktu. Ağaçların altında bir yerde durduk. Ateş yakmak istedi büyüklerimiz, kervancı yine izin vermedi. "Ateş yakmayın! Eşkıyalar bizi görür, gelir" dedi.

Karanlıkta denkler arasında büzüldük, uyuduk. Ertesi sabah yeniden yükler bağlandı ve atlara binerek ırmağı geçmeye başladık. Irmağın su seviyesi hayvanların gövdelerinin altına kadar çıkıyordu. Üçüncü günün yolculuğu da şarkılarla, türkülerle devam etti. Akşam Elazığ'a vardığımızda gün kavuşmak üzereydi. Seksen yıl önce üç günde geldiğimiz bu yolu, bugünün motorlu araçları iki saat gibi kısa bir zamanda almaktadır.

Babam bizi bir süreden beri tek başına olarak kaldığı evimize götürdü. İki katlı, temiz ve güzel bir evdi. Yer sofrasında bir şeyler yedik, üst kattaki yer yataklarımıza uzanıp uyuduk. Sabahleyin çok erken bir saatte, daha güneş doğmadan, uzaklardan gelen boğuk bir sesle uyandım. Alçalıp yükselen bozuk bir keman sesi gibi bir cızırtıydı. Biz sıcak bir çorba içerek kahvaltı yaparken sesler alçalıp yükselerek devam ediyordu. Sokağa çıktım, seslerin geldiği yöne gittim. Öküzlerin çektiği kocaman bir alamet, önümden ağır ağır gelip geçiyordu.

İşte makine bu, otomobil bu!

"İşte makine bu, otomobil bu!" diye düşündüm. Boyum kadar iki tekerleği var altında, tekerlekler döndükçe sesler çıkıyor, birbirine karışan sesler konsere dönüşüyordu. "Ne büyük bir düşünce" diye kendi kendime düşünüyorum.

Yığınla çuvalları çekip götüren bu makinelerden birini manda denen çok değişik öküzler çekiyordu. Doğduğum yörede bunlardan yoktu. Büyük bir heyecan ve gurur duyarak öbür caddeye gittim. İlerden etrafa sular saçarak kırmızı bir makine hızla geliyordu. Kenara çekildim, suladı geçti toprak yolları. Bu makine hem hızlıydı hem de önünde onu çeken öküz yoktu. Şaşkınlığımı ve merakımı hemen orada rastladığım birine sorup giderdim. Öküzlerin çektiği makinenin kağnı olduğunu, tekerleklerin dönerken çıkardığı seslerin yağsız kalan dingillerin sürtünmesinden çıktığını öğrendim. Caddeleri sulayan makine de belediyenin arozözü imiş, toprak yollardan toz çıkmasın diye her gün suluyormuş. Böylece otomobili gördüm, valinin arabasını da gördüm. Valinin arabası

geçerken arkasından toz ve duman savruluyordu. Şehirde birkaç taksi ve çok sayıda fayton vardı.

— *Elektriği de Elazığ'da gördünüz...*
— Elazığ'a geldiğimizde orada da elektrik yoktu. İlkokul ikinci sınıftayken elektrik geldi. Elektrik santralı bize yakın bir yerde kuruluyordu. Aynı zamanda halkevi inşaatı da o civarda sürüyordu. İnşaata gidip bakıyorduk, "Halkevi, halkın evi" diye. Elektrik santralının inşaatından çok makinelere bakıyorduk. Motorlar ve dinamolar yerleştirilirken bir yandan hatlar çekiliyordu, sokaklara ve evlere... Sokak direkleri dikildi, ampuller takıldı ve motorlar "Tak tak, tak tak" diye homurdanarak, düzgün bir sesle çalışmaya başladı.

— *Bu kaç yılında oldu tam olarak?*
— 1932'de. Eskiden akşam olunca Elazığ'da gaz lambası yakılıyordu. Ertesi gün şişesi temizleniyor, yeniden takılıyordu. Yatıncaya kadar onun başındaydık. Ama elektrik gelince düğmeyi çevirmek yetiyordu artık, daha bol aydınlık için. "İşte medeniyet başladı" diye düşünüyordum o zamanlar.

— *Elektrikle çalışan başka bir alet de yok zaten...*
— Yok, hiç aletimiz yok. Sadece aydınlatma... Plak çalan bir gramofonumuz vardı sadece, onu çalıştırmak için kolunu çevirerek zembereğini kuruyorduk. En çok dört dakika sürüyordu bir gramofon plağının çalınması. Zevkle ve merakla dinlediğimiz ve duygulandığımız plaklarımız vardı. Unutamadıklarımdan bazıları şunlardı: *Batan Gün Kana Benziyor, Keklik, Yemen, Söyle Söyle Hiç mi Beni Sevmedin.* Hamiyet Yüceses, Hafız Burhan, Safiye Ayla gibi sevilen sanatçıların plaklarıydı çoğu.

Atatürk devrimleri...

— *Babanız Elazığ'da ne iş yapıyordu?*
— Adliye'de zabıt katibiydi. O vesileyle benim hukuka yatkınlığım daha ilkokuldayken başladı, çünkü kararları ba-

Baba Cenani Mutlu (sağ alt köşede) bir grup arkadaşı ile.

zen getirip evde yazıyordu, ben de hukuk terimlerini öğreniyordum.

— *Haftanın her günü çalışıyor muydu?*
— Babam cuma günleri izinliydi önce, sonra pazara döndük. İyi yaşamaya, arkadaşlarına ziyafet vermeye düşkündü. Evde ziyafetler, sohbetler olurdu, onları zevkle dinlerdim. Yetişkin ve ciddi insanlar konuşurdu. Onları dinlemekten büyük zevk alırdım, söze karışma hakkım olmasa da.

— *Sonra siz ilkokula başladınız. O zaman Harf Devrimi olmuştu değil mi?*
— Harf Devrimi bitmişti artık. Ben hatırlıyorum, yeni alfabe çıktığında bizden daha büyük çocuklarla beraber okula gitmiş, harfleri görmüştük. "Yeni Türk harfleri bunlar, eski harfler ise şu karışık ve kıvrık şeyler" diye anlatmışlardı bana. O zamanlar "Arap harfleri" denmiyordu, "Eski Türk harflerini bıraktık, yeni Türk harflerine geçtik" deniyordu,

ama sonradan öğrendik ki Arap alfabesini bırakıp Latin alfabesini almışız. "Eski harfleri bıraktık, devrimden dolayı yeni harfleri alıyoruz" dediler. İlk karşılaştığımız devrim buydu.

— İlkokul yıllarınız Atatürk devrimlerinin birer birer uygulanmaya başladığı yıllar tabii ki...

— Okulda ölçüleri öğreniyorduk. Öğrendiklerimizi dükkancılara biz anlatıyorduk: "1 okka 1282 gram, yani 1 kilo 282 gram yapar. 1000 gram 1 kilo yapar. Gramları koy, okkayı unut" diye anlatıyorduk. Et satan, sebze satan satıcılar okkayı biliyorlardı. Esnaf bize sorup hızla öğreniyordu, çünkü işini devam ettirmek zorunda. Yıllar sonra duyduk ki, askeriyede buna zor alışmışlar, yani okumuş insanlar bile zor alışmış. Özel okulumuzda genel sekreterlik yapan Emekli Albay Orhan Lengerli anlatmıştı, Trakya'da bir birliği denetleyen iriyarı kumandan, subayların yeni metrik sistemi öğrenip öğrenmediklerini kontrol için saf halindeki subaylara sıra ile sormaya başlıyor: "Benim boyum eski sisteme göre 2,5 arşındı, şimdi kaç santim yapar?" Subay emsali unuttuğu için, tahmin etmeye çalışıyor, düşünür gibi yapıyor. Kumandan iriyarı ya, "4 metre kumandanım" diyor. Yanındakine geçiyor kumandan. Aynı sahne orada da tekrarlanıyor. Bu kez subay "Herhalde 4,5 metre" demeye çalışıyor; bakıyor, kumandan "olmadı" diye kaşını kaldırıyor, biraz daha yükseltiyor, "5 metre" diyor. Kimse de kumandanın boyunu daha küçük söylemeye cesaret edemiyor. En son bir yedek subaya, "Sen söyle bakalım, 2,5 arşın kaç santim eder?" diyor. Yedek subay "1metre 92 santim, komutanım" deyince, "Bravo!" diyor kumandan, "Sen nasıl hesapladın bunu?" Cevap veriyor yedek subay: "Ben sivilken kereste tüccarıydım efendim." Paşa yanındakine eğilip "Biz hemen buradan gidelim!" diyor.

Atatürk'ten çok bahsediliyordu okulda. Atatürk ilkeleri, inkılapları... İnsanların nasıl meydana geldiğini dördüncü sınıfta öğrendik. Bugün okullarda anlatılamayan Darwin teorilerinin özünü biz ilkokul dördüncü sınıfta öğrenmiştik. Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yılında, 1933'te ben üçüncü

sınıftaydım. Onuncu Yıl Marşı'nı sınıfta söylüyoruz, bahçede ve hep beraber koşarak söylüyoruz, yolda söylüyoruz, her yerde söyleyerek ezberledik:

"Çıktık açık alınla on yılda her savaştan..."

Bu arada halkevi çalışmaları bütün şiddetiyle başladı. Giriş kapısının üzerine sarı harflerle "Ne Mutlu Türküm Diyene!" tabelası asmışlardı. Bir gün halkevinin açılış merasiminin yapıldığını ve öğrencilerin okullarıyla birlikte halkevine gitmeye başladıklarını haber aldık. Mahalleden birkaç arkadaşla toplanıp gittik. İçeriye giremedik ama meydana dikilen Atatürk heykelini hemen fark ettim.

Bir millet nasıl kurtulur

Okulla birlikte gittiğimizde içerde dikkatimizi çeken ilk şey, duvarlara asılan tablolar oldu. Türk-Yunan savaşını anlatan grafikler vardı. Daha doğrusu İngilizler adına ülkemizi işgal etmeye kalkmış olan Yunanistan'ın askeri güçleri, meydan savaşı yapılan yerlerdeki karşılıklı asker ve silah sayıları vardı. Silah ve asker sayısının üstün olduğu cephelerde bile düşman askerlerinin canını kurtarmak için nasıl İzmir'e doğru kaçtıklarını canlandırıyordu bazı tablolar. İzmir'de askerleri geri götürmek için gelen gemiye asker ve sivillerin nasıl tırmandığını çok güzel canlandırmışlardı. Gemide yer olmadığı için, çapa demirinin zincirine tırmanarak gemiye binmeye çalışanları tayfaların ellerindeki sopalarla vurarak denize düşürmesi bile canlandırılmıştı bir tabloda.

— O dönemde Türk-Yunan düşmanlığı üzerine anlatılan hikayeler var mıydı?

— Kafamız hep bunlarla meşguldü, çünkü halkevindeki, okuldaki levhalar, bizim askerimizle Yunan askerini karşılaştırıyordu. Bizim sayıca az olmamıza rağmen onları nasıl yendiğimiz anlatılıyordu. Filmler geliyordu, Bir *Millet Uyanıyor* mesela... Seyrediyorduk. Birine hakaret etmek için "Yunanlı" diyorduk. Yani çok kötü yetiştirdiler bizi, kendimizi zor

kurtardık bu düşmanlıktan. Halen Yunan gençlerinin bir kısmında da var bu düşmanlık.

— *Peki, o zaman Padişah Vahdettin-Atatürk çatışması üzerine size anlatılan hikayeler var mıydı?*
— Padişahların beceriksizliği, yeteneksizliği anlatıldı, hepsini onayladık. Padişahların cahil olduğu söylendi; zevküsefaya daldıkları... Padişah Vahdettin'in Atatürk ile çatıştığını hiç duymadık. Hatta Anadolu'ya geçmesini Vahdettin istemişti. Samsun'a çıktıktan sonra da İngilizlerin baskısıyla Atatürk geri çağrılmıştı. Sonra da görevinden istifa ederek sine-i millete katılmıştı. Bu çatışma değil, büyük bir karardı. Ancak büyük adamların verebileceği bir karar.

— *Bunlar sizin o dönemde oynadığınız mahalle içi oyunlara, diğer arkadaşlarınızla oyunlarınıza yansıyor muydu?*
— Halkevinde tiyatro vardı. Orada Yunan işgalini canlandırıyorduk.

— *Sizin rolünüz neydi?*
— Bir seferinde eşkıya rolüne girmiştim. Eşkıya olabilmek için ceketimi ters giydirmişlerdi. Kollarını içten dışa çevirdik. Böyle acayip bir kılıkla eşkıya rolünü oynadım. Okulda öğrendiklerimiz ve halkevinde gördüklerimiz mahalledeki oyunlarımıza yansımıyordu. Çok seyrek de olsa, hainlik yapanlara "Yunan tohumu" dendiğini duymuştum. Mahallede çelikçomak, birdirbir, uzuneşek gibi oyunlar oynuyorduk. Kızlar ip atlıyordu. Bir de mahalleler arasında taşlı-sopalı kavgalar olurdu. Aslında bunu da bir oyun sayabiliriz.

— *O zaman etrafımızda savaş gazileri var mıydı?*
— Evet, Çanakkale Savaşı'na katılan biri vardı. Dakikası dakikasına Çanakkale Savaşı'nı anlatıyordu. Siperlere yattığını, çavuşun nasıl vurulduğunu tekrar tekrar anlatıyordu. Gazze cephesinde savaşmış olan komşumuz Ömer Çavuş'un da anlattıkları birer dramdı. Bir arkadaşı, kafasını

siperden çıkarınca vurulup ölmüş. Kanlar içinde kucağına düşmüş. Çok üzülmüş, hırsla ateş etmiş karşı tarafa. Karşı siperlerle silahlı çatışmadan sonra karşılıklı süngü hücumları oluyormuş. Vurulup ölenler düşman siperleri ile aramızdaki alanda kalıyormuş. Bizim askerler geceleri sürünerek bu alana gidip oradaki ölü düşman askerlerini soyup peksimet, kurabiye, kuru üzüm gibi yiyecekleri alıyorlarmış. Ayağındaki çarığın parçalandığını gören çavuş, "Sen de git, kendine bir yeni ayakkabı bul" demiş. Bir yerde cansız yatan temiz giyimli bir genç adamın botlarını almak istemiş ama çıkaramamış; ayak bileklerine kasatura ile vurunca, çat diye kırılmış çöl güneşinde yatan yatan cesedin ayak bilekleri! Ayakkabılarını, ayaklarıyla birlikte sürünerek siperlere götürmüş. Sonra ayaklarını çıkarıp karşı siperlere fırlatmış. Sonra hıçkırarak ağlayıp düşüp bayılmış. O ayakkabıları da hiç giymemiş.

İkinci okul; halkevi

— Elazığ dini açıdan da karışık bir yer...
— Elazığ aslında modern bir şehirdi, uygarlığa açık bir şehirdi. Süryani, Ermeni çoktu; hiçbir ayrım gözetilmezdi, insanlık konuşulurdu.

— Peki, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları nasıl oluyordu?
— Çok müthişti Cumhuriyet Bayramı kutlamaları! Şehrin birçok yerine süslü çiçeklerle zafer takı yapılıyordu. Gündüz geçit resmi, gece fener alayı; çok müthişti. Bando, Batı müziği, Batı marşları çalıyordu.

— Sizin Cumhuriyet Bayramı'nda bir gününüz nasıl geçiyordu? Önce okula mı gidiyordunuz? Şimdi olduğu gibi okulda bir kutlama yapılıyor muydu?
— En önemlisi, Cumhuriyet'in onuncu yılı, 1933'tü. Haftalarca hazırlandık, Onuncu Yıl Marşı'nı öğrendik. Önce okulda kutladık bütün gün. Akşam fener alayını seyrettik. Büyük

caddede bitmemiş bir inşaat vardı, onun birinci katına çıkarak aşağıyı seyretmiştik. O marşlar, alaylar... Birçok kişi, elinde gazyağı konmuş meşalelerle gelip geçiyordu. Yani unutulmaz, müthiş günlerdi... Halen de hissedebiliyorum onu.

— *Savaş sahnelerinden başka ne vardı halkevinde, siz nasıl vakit geçiriyordunuz orada?*
— Halkevinde hemen her şey vardı o günlerde. Kütüphane var, müzik var, piyano ve başka müzik aletleri var... Tiyatro yapıyoruz; Yunanlıları nasıl yendik, en çok onun üzerineydi konu. Yunan askeri şurada, bizim asker burada; sahnede onu temsil ediyorduk. Yunan subaylarını esir alıyorduk, temsillerimiz böyleydi. Duvarlarda sloganlar asılmış: "Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için!" Öbür tarafta, "Durmayalım, düşeriz" yazıyor. Sonra başka bir salonda Türklerin Orta Asya'dan nasıl geldiğini görüyoruz. Yani okuldan ziyade halkevi bizi aydınlatıyordu. Hazım Körmükçü vardı, o zaman İstanbul'da en meşhur tiyatro sanatçısıydı. Onun ekibi geldi, halkevinde izledik. Bedia Muvahhit geldi, onları da halkevinde izledik. 1931'de, daha ilkokula başladığımız ilk yıl sinemayı görmüştük.

— *Nerede görmüştünüz, okulda mı?*
— Okulda sinema yoktu. Okulumuz oldukça fakirdi. Askeriyede, orduevinin içinde bir sinema salonu yapmışlar. Gittik, orada izledik.

— *Herkes gidebiliyor muydu sinemaya?*
— Gidebiliyordu. Nasıl yaptılarsa, herhalde öğretmenler yaptı, bilemiyorum, salon ağzına kadar doluydu. Çıktığımızda karanlık olmuştu. *Bir Millet Uyanıyor* filmini izlemiştik. Daha sonra *Çanakkale Geçilmez* filmini de izledik. O zamanlar mahfel denen orduevindeydi bu sinema salonu. Askerler halkı aydınlatıyordu.

— *Peki, düzenli olarak yeni filmler geliyor muydu?*

— Yok, bir gösteri oldu sadece, insanları, vatandaşları aydınlatmak için. Ordu da halka yardım ediyordu. Sonradan, sanıyorum 1934 yılında şehrin merkezi bir yerinde Sümer Sineması açıldı. Oraya çok güzel filmler geliyordu. Bir ara Mısır yapımı filmler vardı. Başrol oyuncusu olarak Abdül Vahap'ı, Ümmü Gülsüm'ü anımsıyorum. Her ikisi de hem oyuncu hem şarkıcıydı. Sonra Hollywood filmleri gelmeye başlayınca onlar sahneden çekilmeye başladılar.

Bugünüm dünden ileri olmalı

— Okulunuz büyük müydü, çok öğrenci var mıydı?
— Çok kalabalık değildi sınıflar. Şehirde hemen herkes okula devam ediyordu. İlkokul beşinci sınıftan sonra kızları görmez olduk. Sınıflarımızı ayırdılar. Kızların teneffüs bahçesi de ayrı bir yerdeydi.

— Bütün sınıflar bir arada mı okurdunuz, yoksa her yaş grubu için ayrı sınıflar mı vardı?
— Yok yok! Çok muntazam bir şekilde her sınıf ayrıydı. Elazığ'da sanıyorum on tane ilkokul vardı. Numaralıydı; 1. okul, 2. okul diye, 10. okula kadar numaralanmıştı ilkokullar. Biz ortaokuldayken İstasyon Caddesi'nde yapılan modern, yeni okula "Atatürk İlkokulu" adı verilmişti. Okullar gayet muntazam, öğretmenler son derece iyi; hem mutlu hem bilgili insanlar, en önemlisi işini iyi bilen kişilerdi. Bir defa ciddiyet vardı, öğretmene saygı vardı. Öğretmen her şeyi güzel anlatırdı, hayatı bize çok temiz, pırlanta gibi anlatmışlardı. Bizde öğretmen değişmiyordu. Birinci sınıftan alıyordu, beşinci sınıfa kadar aynı öğretmenle devam ediyordu.

— Eğitim yarım gün müydü, tam gün mü?
— Tam gündü. Atatürk devrimleri Elazığ'a ulaşmaya başladıktan sonra cumartesi günleri okullarımız öğlene kadar oldu. Hafta tatili cumadan pazara alındı.

— Öğle paydosunda eve geliyor muydunuz?
— Gelemiyorduk. Orada yemek yiyorduk.

— Okul mu yemek veriyordu?
— Yok, sefertası ile götürüyorduk. Sefertaslarımız vardı. Henüz okullara kantin girmemişti.

— Ne götürüyordunuz öğle yemeğine?
— Annemizin yaptığı yemekleri götürüyorduk. Hayatımın hiçbir döneminde yemek seçmek veya yemeklere imrenmek gibi bir merakım ve arzum olmadı. Daima iyi olmaya, ilerlemeye ve öğrenmeye programlanmış gibiydim. Ailem ve muhitimdeki insanlar da o zamanlar benim gibi düşünüyordu. Babam da bir günümün öbür gününe benzemesini istemiyordu. Bugünüm dünden ilerde olmalıydı. Atatürk'e layık olmamız gerektiğine inanıyordum. Atatürk'ün getirdiği güvence her yerde vardı. Muhalefet yoktu, kimse hükümeti kötülemiyordu. Herkes Atatürk'e, devlete saygılıydı. Topyekûn büyüyecektik.

İlkokul üçüncü sınıftayken yılın en mühim olayı İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuydu. Okulun bahçesinde konuşuyorduk arkadaşlarla, "İstanbul'da üniversite kurulmuş" diyorduk. Tabii Elazığ'dayız!

— Onu nereden öğrendiniz? Gazeteden mi okudunuz, öğretmenler mi söyledi?
— Arkadaşlarla konuştuğumuzu hatırlıyorum. "Büyüyünce üniversiteye gideceğiz artık, medreseye değil" diyorduk. Üniversitenin öneminden, faziletinden bahsediyorduk. Medrese ile okulu karşılaştıran afiş karikatürler vardı. Okullar bildiğimiz gibi. Ama medresede eli sopalı, sarıklı hoca ve minderler vardı. İnsanları ileriye götürenin, aydınlatanın medrese değil, üniversite olduğunu öğretmenlerimiz anlatıyorlardı. Elazığ'daki öğrencilerin de emeli buydu. Bu hırsı Atatürk veriyordu Türkiye'ye ve toplumumuza. O zaman çıkmıştı öğrenci andı; "Ülküm yükselmek, ileri gitmektir!" Hâlâ unutma-

dık bu andımızı ama şimdi ne yükseliyoruz, ne ileri gidiyoruz; yerimizde sayıyoruz.

— O zaman da sabahları bu andı söylüyor muydunuz?
— Söylüyorduk: "Türk'üm, doğruyum, çalışkanım. İlkem küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi özümden çok sevmektir. Ülküm yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun." Sonradan ilaveler yapıldı. Biz öz Türkçeyle başlamıştık, daha sonra konuşma diline yönlendirildi. Bana göre andın belirli bir yararı yok. Aşırı güvenin güvensizlik yarattığını biliyoruz.

— Biz temeli olmayan bir güven mi aşılıyoruz böyle antlarla, marşlarla?
— Durum apaçık meydanda... Yıllar boyu sayıp ortaya döktüğümüz yetenekler söylene söylene değersizleşmeye ve bıktırmaya başladı. Öğretmenler bize dünyayı tozpembe, vatandaşı dürüst, namuslu, gayet iyi göstermişlerdi. Yıllar sonra bunun böyle olmadığını anladım. Bizi birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar okutan Zekeriya Öğretmenimiz emekli oldu. Onunla bir yerde karşılaştığımda anlattım; "Bizi çok yanlış yetiştirmişsiniz. Size çok kızıyorum" dedim. "Bize hayatın gerçek yüzünü göstermediniz. İdealini gösterdiniz, kafanızdaki hayatı anlattınız. Biz dış dünyayla karşılaşınca çarpıldık, boğulacaktık" dedim. Cevabı çok hazindir: "Biz de öyle biliyorduk. Öyle olması gerektiğini sanıyorduk. Biz de hayatın bu kadar zor, bu kadar karmaşık oluşuna şaşırdık." Aslında düşünüyorum da, hayat sonradan bozuldu. Atatürk'ün dönemindeki gibi gitseydik, bu kargaşaya, bu kaosa girmezdik, birbirimize düşman olmazdık.

Bunlarla mı çıktınız ağaca?

— Okuldaki hayatınızı anlatmaya devam edelim. Mesela cezalandırma sistemleri nasıldı?
— Bir defa ceza aldım. Okulun bahçesindeki dut ağacına çıkmıştık. "Sizi müdür çağırıyor" dediler, gittik; üç kişiydik.

"Açın avuçlarınızı" dedi, açtık.
"Bunlarla mı çıktınız ağaca?"
"Bunlarla..."
"Çat!" diye cetvelle vurdu, "Bir daha böyle şeyler görmeyeyim!" dedi.
Çıktık, unuttuk.

— *Okulda bundan başka hiç şiddet gördünüz mü?*
— Zekeriya Öğretmen'i hatırlıyorum, son derece iyiydi ama ilkokuldayken bir arkadaşımıza bir defa çok kötü davranmıştı. İkinci sınıftaydı, kesin biliyorum; hiç unutulmaz bir olay çünkü. Tahtaya "a" harfi ile "m" harfi yan yana yazılmıştı. "Bunu kim yazdı?" diye hiddetle sordu. Kimseden ses çıkmayınca, "Kim yazdı bunu?" diye yeniden kükredi. Çaresiz, arkadaşımız gösterildi. Yerinden fırlayan öğretmen onu sille tokat dövmeye başladı; dayak uzayınca çocuk fırlayıp kaçtı, kovalama bir süre sıraların üzerinde sürdü. Öğretmen yorulunca çocuk can havliyle kendini sınıfın dışına attı. O çocuk hayatta adam olamadı. Onu Malatya Bez Fabrikası'nda çalıştırılmak üzere götürülen mahkumlar arasında gördüm. Öğretmen çocuk tahtaya küfür yazarsa toplum için kötü olur sanıyor, böylece diğerlerine de ders veriyor. Ama hiç de doğru değildi ceza sistemleri. O zaman da öğretmenin böyle yapmasına çok şaşırmıştık. Aslında öğretmeni seviyorduk. Bize yenilikleri anlatıyordu; mesela tren gelince neler olacağını anlatıyordu. "Bereket olacak, bolluk olacak, sokakta insanlar yokken birdenbire kalabalık insanlarla dolacak" diyordu. Gidip demiryollarını inceledik, vagonlara baktık. Vagonların büyük putrel demirlerinin orta kısımlarının boş bırakıldığını gördüm. Arkadaşlarıma gösterdim, hiç kimse fikir yürütemedi. Vagonun ağır olmaması için o bölgenin boş bırakıldığını kimse söyleyemedi. Rayın üzerine para koyduk, manevra yapan vagonlar üzerinden geçti. Para yamyassı oldu.

— *O zamandan bilime, teknolojiye meraklıymışsınız...*
— İlk gözlemim değirmendi. Sonra demiryolunu, rayların nasıl yön değiştirdiğini merak etmeye başladım. Bir keresinde

kanatları açıp rayları tekrar yerine getirdik. Memurlar bizi gördüler, "Oynamayın onlarla" diye uzaktan bağırdılar.

— Siz makaslarla mı oynadınız?
— Makasları çevirdik. Vagonların frenlerini inceledik; kol bükülünce fren yapışıyor, tren yavaşlayarak duruyor. Yani demiryolunda hem eğlendik hem de bir şeyler öğrendik.

— Kaç yılında yapıldı demiryolu?
— 1934'te. Tren Adana'dan Malatya'ya, Elazığ'a kadar geldi, Elazığ'da kaldı. Elazığ'ın yakınında, 20 kilometre ötede Yolçatı var, oradan Diyarbakır'a uzanacaktı. Elazığ kör bir hattı, son istasyondu o zaman. Atatürk döneminde demiryolu inşaatının hızlandığını uzaktan duyuyorduk, "Tren Adana'yı geçti, Fevzipaşa'ya geldi" falan diye... Fevzipaşa, Maraş ile Antep arasında bir yer. Maraş'ı geçti, Malatya'ya geldi derken, bir baktık Elazığ'a da geldi.

O zaman ne makine var, ne dozer... Dinamit için delikleri elle deliyorlar, oraya dinamiti koyuyorlar, patlıyor. Kayaları, yolları, dağları-taşları delerek geldiler. Çünkü yukardan, Ankara'dan emir gelmiş, "Yapacaksınız!" Yapılıyor, müteahhitler iyi çalışıyor. Bir Nuri Demirağ vardı, demiryolu müteahhidiydi, çok zenginleşmişti. Bir siyasi parti kurduktan sonra işleri bozuldu.

— Hangi parti?
— Milli Kalkınma Partisi'ydi ismi ama basındaki ismi Kuzu Partisi'ydi; çünkü çok ziyafet vermiş. Ülkede ilk uçak yapanlardandı Nuri Demirağ. Basın onu anlayamadı aslında, hep eleştirdi. Bu yüzden 1946 seçimlerinde başarılı olamadı. Tasarlayıp ürettiği ve sattığı uçaklar yurtdışında kabul gördü ama Türk basını ve dolayısıyla halkı onu anlayamadı.

— Peki, sizin bu bilim merakınıza dönelim. Okulda bu merakınızı destekleyecek bir eğitim var mıydı?
— Evet, elişi dersleri vardı. Elişinde bir sürü şey yapıyorduk. Mesela ilk yaptığımız elişi, kitap ciltlemek. Kendimize kitap

ciltledik, Faraday gibi. Biliyorsunuz, dinamoyu ve elektrik motorunu bulan Faraday hayata bir dükkanda mücellit olarak başlamıştı. Ciltlediği kitapları okuyarak bilime merak sarmış ve elektrikle, kimyayla ilgili birçok keşifte bulunmuştu. İnsanlık Faraday'a çok şey borçlu. Biz de Faraday gibi bizzat kendimiz uğraşarak, tahta ve demirle fizik deneyleri yapıyorduk. Okulda elişi saati, yerli malı saati, Yerli Mallar Haftası vardı.

Çarşafla oy kullanılmaz, manto giyilecek

— İlkokula başladığımızda var mıydı Yerli Malı Haftası?
— Vardı. İlkokulda 1931 ile 1938 arasında hep yenilikler yaşadık. 1934'te Avrupa'da birçok ülkeden önce Türkiye'de kadınlara oy hakkı verilmişti. 1935 baharında milletvekili seçimi vardı. Babam, annem oy vereceklerdi. Çarşaf giyiyordu annem. Çarşaflı oy kullanmak mümkün değil, manto giyecek. Babam manto getirdi. Annem, "Ben bunu giyemem" diye ağlıyordu. Babam kızdı, "Mutlaka giyeceksin" dedi ve giydirdi. O tarih bir dönüm noktasıydı. Elazığ'ın asrileşmesi, gelişmesine büyük bir katkısı oldu. Çarşaflar yavaş yavaş, kısa bir sürede yok oldu gitti.

— Bu sizin çevrenizde nasıl karşılandı? Anneniz, diğer kadın akrabalarınız çabuk alıştılar mı?
— Bir tek annem çarşaftan çıkıp da manto giyerse utanacağını, kendisini çıplak hissedeceğini sanıyordu; çünkü hep alışmış çarşafla gezmeye. Başka kimsenin direndiğini duymadım ve görmedim.

— Siyah çarşaf mı?
— Siyah, simsiyah çarşaf.

— Yüzü açık mıydı?
— Peçesi de vardı, gerektiğinde örtüyordu. Kalabalık olduğu zaman örtüyor, çok kalabalık olmayınca örtmüyordu. Aslın-

Anne Gaye Mutlu - Baba Cenani Mutlu (1960).

da annem Elazığ'a geldikten sonra çarşaf giymeye başladı. Nazımiye'de çarşaf giymiyordu.

— *Evde nasıl giyiniyordu anneniz?*
— Entari giyiyordu.

— *Şalvar filan giymiyordu.*
— Yok! Asri olmaya niyetli bir aile olduğu için annem Nazımiye'de de entari giyiniyordu ama bacakları görünmesin diye entarinin altına şalvar giyiyordu. Elazığ'a gelince, çevreye uyum için şalvar yerine siyah muslin çorap giymeye başladı. Kıra, bağa, bahçeye gittiğimizde yine şalvarını giyiyordu. Bir üzüm bağı satın aldı babam, Elazığ'da Sürsürü denen bir köyde; şimdi Elazığ'ın önemli bir mahallesi. Sürsürü'de o bağa gidip bakıyorduk. Üzüm, zamanında toplanıp arabalarla eve getiriliyordu. Üzümleri sıkmak için tekne içine girip ayakla eziyorduk. Çıkan şıranın bir kısmını şıra olarak içiyorduk, az miktarda şarap yapıyorduk.

— Kim yapıyordu şırayı?
— Annem yapıyordu. Tabii bunu kendisi bilemiyordu da, komşu Ermenilerin yardımları ile yapıyordu. Üzümün sıkılmasında, şıra ve şarap yapılmasında Ermeni komşular yardım ediyordu. Hem fiilen katılarak yardım ediyorlardı hem de şarabın nasıl yapıldığını anlatarak bilgi veriyorlardı. Bizim bağın üzümünden bir küp şarap ancak çıkıyordu. Babamın bu merakı fazla sürmedi, ancak iki yıl sürdü.

— Başka ne yapıyordu anneniz?
— Reçel ve domates salçası da yapıyordu. En çok kayısı reçeli yapıyordu galiba. Turşuyu çok miktarda yapıyordu. Üzümden yaptığı pestil ve cevizli sucuklar, soğuk kış akşamlarında yemiş olarak yeniyordu.

Gömme yemeği

— Hatırladığınız, o döneme özgü yemekler var mı?
— Elazığ'da herkesin bildiği Anadolu yemekleri vardı. Nazımiye'de büyük ekmek yapılırdı; ateşe gömülüyordu. Büyük bir ekmek; çok büyük, yuvarlak, tekerlek gibi. O ateşte pişitikten sonra kapağı açılıyordu; içindeki kısım havalandırılıyor ve elle parçalanıyordu; üzerine yağ, sarmısaklı yoğurt döküldükten sonra yeniyordu. Bu lezzetli yemeğe "gömme" diyorlardı. Elazığ'da telkadayıfı da evde özel bir alet yardımı ile yapılıyordu. Annem yine komşularımızdan öğrenmiş telkadayıfı hamurunun hazırlanışını.

— Gömme bir tür börek mi, bildiğimiz ekmek mi?
— Yok, yok! Yuvarlak bir ekmek düşünün, epeyce büyük... Otuz-kırk santim çapında, beş santim kalınlığında. O iki sacın arasında, hem altında hem üstünde ateşle pişiriliyordu. Sonra hafif soğuyunca üst kapağı kesilip çıkarılıyordu. İçindekiler de ufak parçalar, küçük lokmalar haline getiriliyordu. O tabii kabarıyordu. Kenarlarına sarmısaklı yoğurt, ortasına da yağ dökülüyordu. Belki de küçükken alıştığımız için, bize

göre çok enfes bir yemekti. Tepsinin ortasına konuyordu, etrafına toplanıp yiyorduk.

— *Genelde yemekleriniz herkesin tabağına mı konuyordu, yoksa ortadan mı yeniyordu?*
— Elazığ'a gelince herkesin tabağı vardı, ama Nazımiye'de ortaya konuyordu, tahta kaşıkla girişiyorduk.

— *Kahvaltıda ne yiyordunuz?*
— Çorba.

— *Hatırlıyorum da, dedem de çorba içerdi kahvaltıda. Kahvaltılık, zeytin, peynir yaygın değil miydi?*
— Zeytin yiyemiyorduk. Elazığ'da zeytinyağlı fasulye yedikten sonra hastalanmıştım. Uzun müddet zeytinyağlı yemek yiyemedim. Sonra sonra bir de baktık ki zeytinyağlı fasulye gayet iyiymiş. Yıllar sürdü zeytinyağına alışmak. Çiçekyağı, şu bu değil, yalnız tereyağı yiyorduk oradayken.

— *Peki, çatal bıçakla yemek filan yaygın mıydı o zamanlar?*
— Vardı ama misafir olmadıkça kullanmıyorduk.

— *Misafir çok sık gelir miydi? Kimler gelirdi?*
— Babamın çok misafiri olurdu. Çok davet verirdi; akrabalar da gelirdi, babamın arkadaşları da... Babamın sofrasında çok güzel sohbetler yapılırdı her konuda; politika, iş, hayat konusunda. Çok dinledim onları.

— *Peki, kadın-erkek birlikte mi otururdu bu sohbet ortamında?*
— Yok, ayrı otururlardı.

— *Elazığ'daki eviniz büyüktü o halde?*
— İki katlı bir evdi; bütünüyle bize aitti. Elazığ'ın sokakları genişti ve geometrik şekillere göre yapılmıştı. Asıl şehir yukardaki tarihi Harput şehridir; Elazığ sonradan kurulmuş.

Aşağıya Sultan Abdülaziz zamanında inilmiş; onun için "Mamurat-ül Aziz" demişler; yani "Abdülaziz tarafından imar edilmiş" anlamında. Sokak aralarında bile çok güzel çeşmeler vardı.

— *Kaynak suyu gibi mi?*
— Evet. Bir dağın eteğindeydi Elazığ, su da dağdan geliyordu. Elazığ'ın güney tarafında da bağ bahçe vardı.

— *Sizin evin bahçesi var mıydı?*
— İlk iki evimizin bahçesi yoktu. Evler genellikle dip dibe, sıra sıraydı. Bahçe içinde, yani villa tipi ev pek yoktu ama İstasyon Caddesi'ndeki, en son oturduğumuz evin önünde bahçe de vardı. Küçük bir bahçe... Oraya çiçek filan ekmiştik. Önünde dut ağaçları vardı.

— *Ev düzeni nasıldı? Mutfak, banyo, yatak odaları neredeydi?*
— Mutfak alt kattaydı, yukarıda yatak odası ve oturma odaları vardı. Tuvalet, banyo üst kattaydı. Evin içinde, en alt katta kuyu vardı, suyu oradan temin ediyorduk. Sonraki evlerimize boru suyu geldi. Yemekleri sacayaklı ocakta pişirirdik. Gazocağı da vardı ama o ayrı. Şömine dediğimiz yer, aslında ocak. Ocakta bir sacayağı var, üç ayaklı, yuvarlak bir demir; onun üzerine tencere konuyor. Orada az önce söylediğim ekmeği yapmak için ateş yakılıyor, köz olduktan sonra hamur iki sacın arasına konuluyor, üzerine tekrar ateş yakılıyordu. O zaman daha iyi pişiyordu.

Yaz tatilleri

— *Yaz tatillerinde neler yapıyordunuz? Elazığ'da mı kalıyordunuz, Nazımiye'ye mi gidiyordunuz?*
— Üç aylık tatillerde genelde Nazımiye'ye gidiyordum. Bir yaz da babamın bir arkadaşının yakın bir köyüne gittik, Sun Köyü. Çin ile irtibatı olan bir köydü. Uygur Türkleri vardı

Elazığ'da, bir de Kazakistan'dan gelen Kazaklar vardı. Elazığ'ın nüfusu, insanları çok karışıktı, "Şarkın Paris'i" deniyordu oraya.

— *Sun Köyü dediniz...*
— Sun Köyü, Elazığ'ın batısında, geniş bir ovada bir köy. Köyün ağası babamın arkadaşıydı. Orada misafir olduk. Babam geldi, bizi bıraktı, döndü. Biz orada kardeşlerim, annem ve ben, o aile ile beraber bir ay geçirdik.

— *Ne yaptınız o tatilde?*
— Hem oynadık, gezdik hem de köy hayatını gördük. Ekin biçiyorlar, makineler çalışıyor, harman makineleri buğdayı samandan ayırıyor. Gece çalıştırılan harman makinelerinin sesi, tıkırtı halinde uzaklardan gelse de ninni gibiydi; hemen uykuya dalıyorduk.

— *Nazımiye'ye gittiğinizde neler yapıyordunuz?*
— Yazları gidiyorduk. Bir yaz gittiğimde, sanıyorum ilkokul beşinci sınıftaydım. Ben yalnız olarak gitmiştim Nazımiye'ye. Amcam, çocukları, hanımı ben uyanmadan, erkenden ekin biçmeye gitmişler. Uyandığımda benden başka kimsenin evde olmadığını gördüm. Çorbamı içtim. Yalnız başıma kaldım. Akşama doğru bir adamla kadın geldi. Kim olduğumu, nerede okuduğumu sordular. Meğer Nazımiye kaymakamı ile karısıymış. Hemen oturacak yer hazırladım, oturduk. Sandalye değil tabii; "kürsü" denen, küçük, alçak tabureler... Kendilerine ayran-ekmek ikram edebildim. Çok memnun kaldılar. Akşama doğru bir adamla bana dergi, gazete ve çeşitli kitaplar gönderdiler. Böyle başlayan yakınlaşmamız üzerine o yaz birkaç kez daha geldiler. Nazımiye kaymakamı ve eşinin kitap okuma alışkanlığıma çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum. Henüz ilkokul beşteyken verdiği dergiler beni çok etkilemişti. Daha önce hiç dergi görmemiştim, para verip dergi almamıştım.

— Kaymakam size hangi dergileri yollamıştı, isimlerini hatırlıyor musunuz?
— Çeşitli dergiler... Kendisine gelenleri o da bana veriyordu okuyayım diye. *Görüşler*, *Hayat* mecmuaları gibi herkesin bildiği yayınlardı ama ben bilmiyordum o zamana kadar onları.

— İlginç! Siz anlayabiliyor muydunuz o zaman?
— Beşinci sınıftaydım o yaz. Biraz anlıyordum. İlk kez orada başladı benim okumaya merakım. O kaymakamın etkisi mutlaka oldu. Gider gitmez, hemen o gün dergileri gönderdi adamıyla. Nazımiye'de yapacak pek bir şey yoktu tabii o zamanlar. Ağaca bakıyorsun, suya bakıyorsun, bitiyor. Okuyordum mecburen. Okudukça daha çok okumak istiyordum.

— Peki, Nazımiye ilçesinde ya da Elazığ'da masal-hikaye kitabı satan dükkanlar var mıydı?
— Nazımiye'de kitapçı da yoktu, gazete de yoktu ama Elazığ'da kitapçılarla ahbap olmuştuk. Çok kitapçı dostum vardı, çünkü sık sık kitapları inceliyor, bazen de satın alıyordum.

— Ne okuyordunuz ilkokulda?
— İlkokulda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bütün kitaplarını okumuştum, *İki Hödüğün Seyahati* ve *Gulyabani* gibi... Sonra *Bremen Mızıkacıları*'nı okudum. En sevdiğim yazar Jules Verne idi. Bir ansiklopedi vardı, çocuk ansiklopedisi, şimdi o ayarda ansiklopedi yok. Çok müthişti! Mesela ilkokul beşteydik okuduğumuzda, telefonun nasıl çalıştığını öğrendik. Telefon nasıl bulunmuş, ses nasıl iletiliyor gibi temel konuları öğrenmiştik.

İpten, kartondan telefon

— O zaman postane dışında bir yerde telefon var mıydı, devlet dairelerinde falan?
— Yok, hiçbir yerde yok. Postanede var; devlet dairesine girmediğimiz için bilmiyorum.

— Babanızın çalıştığı yere gittiniz mi o dönemde?

— Adliyeye gittim ama telefon görmedim. Yoktur, çünkü her yer mahkeme salonu. Vilayette vardır, postanede vardır... Gördüğüm telefonların kolları vardı. Kolu hızla çevirince karşıdaki alıcıya bir sinyal gidiyordu. Biz telefonun nasıl çalıştığını çocuk ansiklopedisinden öğrendik. "Bir ipi bağlayıp karşılarına iki tane plaka koyarsanız, buradan konuştuğunuzu uzaktaki de duyar" diyordu. Arkadaşımla denedik; dört-beş ev ötede onun evi, epeyce uzak... Dama çıktık, ipleri ata ata ulaştırdık. Elimizdeki ipin uçlarına karton plakaları karşılıklı bağladık. Plakaları birbirine bağlayan ip gerginken, konuştuklarımızı karşılıklı olarak duyuyor ve anlaşabiliyorduk. Sesin katı ortamda, havada ve suda hızları farklıydı. Telefon sesin şiddetine göre, üretilen elektriği iletken teller aracılığı ile her yere iletiyordu. Ses bugün plastik maddeler üzerinde ışık olarak uzaklara gönderiliyor. Bizim deneyimiz sesin katı maddeler üzerindeki yayılması ile ilgiliydi. Düşünceler benden çıktığı için malzeme teminini de ben sağlamıştım. Bana en çok inanan da Şevket Tınarlı idi. Cevdet Tınarsoy da yardım ediyordu. Şevket pazarlamacı oldu. Cevdet teknik okulu bitirip İstanbul'a taşındı ve çok zengin oldu. Elektrik malzemeleri üretim ve ticareti yapıyor.

— Telefon yaptınız ve çalıştı!

— Evet; sesimizi ileten iplikti, elektrik teli değil üstelik. Ansiklopedide yazıyordu: "İplik de olur, şu da olur, bu da olur..." Sesin ışıktan daha yavaş yayıldığını o ansiklopedide okuduk. "Tek raylı tren" diyor, Japonya'da varmış. Onu gayet dikkatle inceledim. Tek ray üzerinde duran trene bindiğiniz zaman trenin dengesi bozulmuyor. Yolcular yalnız bir tarafa otursa bile vagon kendi dengesini ayarlıyor. Vagonun bir bölmesinde hızla dönen büyük bir ağırlık var, ona "jiroskop" deniyor. Bu jiroskopun özelliği daima aynı ekseni korumaktan ibarettir. Beşinci sınıftaydım bunları öğrendiğimde.

— Peki, bunları konuşabildiğiniz, sorabildiğiniz öğretmeniniz ya da halkevlerinde bir yetişkin var mıydı? Ya da babanızla konuşabiliyor muydunuz?
— Babamla konuşamıyorduk ama halkevinde arkadaşlarla, öğretmenlerle konuşuyorduk. Öğretmenlerin de etkisi vardı.

— Yeterli oluyor muydu, sizi aydınlatıyor muydu onların söyledikleri?
— Biz yeterli sanıyorduk. Hep kendimizi Türkiye'nin yahut yöremizin en ilerisinde sayıyorduk; iyi yetişmiş, iyi yetişmeye namzet... Atatürk bize bu yönleri gösteriyordu. "Eğer Atatürk olmasaydı padişahlar bizi körü körüne köle olarak çalıştırırdı" diyorduk. "Bizi askerlik için görürlerdi, onun dışında görmezlerdi" diye öğrenmiştik, "Ama şimdi bize uygarlığı öğreten, bize ilerlemenin yolunu açan, kılık kıyafetimizi değiştiren bir liderimiz var, bir babamız var, Atatürk var!"

O sıralarda dini kıyafetlerin giyilmesi yasaklandı. Fesli insanlar fesi bıraktı, artık sadece imamlarda fes vardı. Çok komik görünüyordu! Fes var ama fesin etrafına ayrıca beyaz sarık sarmışlar.

— İmamlar başka ne giyiyorlardı?
— Cüppe... Bir yıl sonra onlar da cüppeyi kaldırdılar.

— Ne giyiyorlardı cüppe yerine?
— Normal elbise; resmi bir kıyafet yok. Elazığ'da şalvar çoktu; daha çok erkeklerde... Şalvar üzerine türküler bile vardı.

— Kıyafet Devrimi'nden sonra da şalvar giyildi ama...
— Gene devam etti, şalvarı yok edemedik. Cüppe, fes yok oldu ama şalvara yasak yoktu. Şapka giyme mecburiyeti vardı. Bir de hepimizin resmi okul şapkalarımız vardı.

— Giymek mecburi yani...
— Mecburi! Şapka giymeye mecburdu her Türk vatandaşı. Okulda bir şapkamız vardı bizim, resmi şapka; subay şapka-

ları gibi, armalı... Okulda şapkalarımızı sınıflardaki askılara asıyorduk.

İlkokuldaki kız arkadaşlarımızı ortaokulda göremez olduk

— *Peki, ilkokulda önlük giyiyor muydunuz ya da forma gibi bir şey var mıydı?*
— Kızlar önlük giyiyordu, biz erkekler giymedik. Kızlar Sümerbank'ın dokuduğu kumaşlardan gri renkli önlük giyiyorlardı. Ortaokulda sınıflarımız kız-erkek olarak ayrıldı. İlkokuldaki kız arkadaşlarımızı ortaokulda göremez olduk.

— *Ama teneffüste filan birliktesiniz, değil mi?*
— Yok, onlar ayrı bahçelerde... Tam duvarla bölünmemiş ama teneffüslerde onlar ayrı bir yerde toplanıyordu, biz başka yerde dolaşıyorduk. Kızlarla konuşmak, mektup alıp vermek yasaktı ama gene de romantik arkadaşlarımız mektup alıp verme geleneğini sürdürüyorlardı.

Elazığ Ortaokulu birinci sınıf Muzaffer (solda) ile, 1937.

— Peki, onların öğretmeni kadın mıydı?
— Yok, karışıktı; öğretmen fark etmiyordu. İkinci sınıfta kızların sınıfına birkaç erkek aldılar ama en zayıf ve çelimsiz olanlar seçilmişti. Erkekler sınıfında hiç kız öğrenci yoktu. İlkokulda beraberdik, demek ki ortaokulda tehlike görüp ayırmış bizi o zamanın yöneticileri.

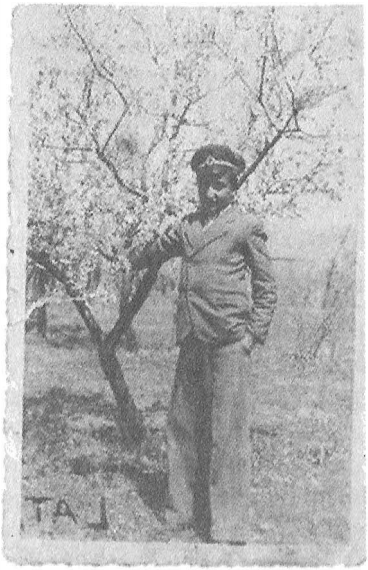
— Büyümeye başlayınca...
— Çok yanlış bir düşünce. Araplardan Ortadoğu'ya yayılan bir görüş. Gelişmemiş toplumlar bugün bile bu düşünceleri kafalarından söküp atamadılar.

İlkokul dördüncü sınıftayken, "Halkevinde bir kompozisyon yarışması var" dendi. O zaman "tahrir" deniyordu kompozisyona. Konu "Yurttaşlık Bilgisi". Bütün ilkokulların dördüncü sınıfları arasında olacaktı yarışma. Öğretmenlerle beraber yarışmanın yapılacağı halkevinin büyük salonuna gittik. Diğer okulların öğrencileri ile karışık olarak masalara dağıtıldık. Soruları birisi yüksek sesle okuyarak yazdırdı: 1. soru, 2. soru, 3. soru... Kaç soruydu, hatırlayamıyorum. Belli bir süre verdikten sonra "Yazmaya başlayın" dediler. Bana göre sorular çok kolaydı. Süre bitince kağıtlar toplandı, okullarımıza döndük.

Medeni Bilgiler Kitabı

— Bu okulun gerektirdiği bir sınav mıydı, sizin halkevinde özel olarak katıldığınız bir etkinlik mi?
— Okullar arası bir yarışmaydı. İlkokulların dördüncü sınıfları katılmıştı, "Yurttaşlık Bilgisi Dersinde Öğrendiklerimiz" konulu bir yarışma. Kazanmak gibi bir amacımız bile yoktu; ne olacağını da bilmiyorduk, unuttuk. Epeyi bir zaman sonra müdür çağırdı. Korka korka gittim. Sınıf öğretmenimiz de oradaydı, beni gülerek karşıladılar. Tokat veya cetvelle elime vurulmasını beklerken alnımdan öpüp, "Aferin, okulumuzun adını yükselttin" dediler.

"Ne oldu?" diye sordum, "194 öğrencinin girdiği 'Yurttaşlık Bilgisi' yarışmasında sen birinci olmuşsun" diye cevap-

Latif Mutlu, Elazığ Ortaokulu, ikinci sınıf, Mayıs 1939.

ladılar. "İnanamıyorum" dedim. Öğretmenlerim beni onurlandırdılar. Hiç yanlışım çıkmamış! "Cumhurbaşkanı nasıl seçilir?", "Millet Meclisi nedir?" gibi soruların yanında, yurt bilgisi, vergi, özgürlük gibi konularda da sorular vardı. Şimdiki anayasanın temel soruları...

Ama benim başarım, Atatürk'ün yazdığı *Yurttaşlık Bilgisi* isimli kitabını okumuş olmamdan kaynaklanıyordu. Atatürk kendi el yazısı ile kitap yazmıştı.

— Nutuk *mu?*
— Yok, *Yurttaşlık Bilgisi.* Onu sonradan Afet İnan, hem matbaa harfleri ile hem de Atatürk'ün el yazısını ekleyerek tekrar yayımladı. Onu okumuştum o zaman.

— *Kalın bir kitap mıydı?*
— 200 sayfa.

— Çoğaltılıp okullara mı dağıtılmıştı?
— Yok, ben kendim bulmuş ve okumuştum. İlkokulda kütüphane olduğunu hatırlamıyorum.

— Ders kitabı değil!
— Benim bulup okuduğum *Yurttaşlık Bilgisi* ders kitabı değildi. Onu okuduğum için orada birinciliği kazandım.

— Ders kitaplarımız nasıldı?
— Ders kitapları Milli Eğitim'in bastırdığı onaylı kitaplardı. Çok güzel kitaplar vardı. Okuldaki ders kitabımızın adı da *Yurttaşlık Bilgisi* idi Ama ince bir kitaptı. Ben onu yeterli bulmamıştım. Bakanların ve başbakanın tanıtımlarıyla doldurulmuştu.

— Hatırladıklarımız var mı aralarında?
— Evet, hatırlıyorum. Güneş Dil Teorisi ile bütün dillerin Türkçeden çıktığını, insanlığın Orta Asya'dan dünyanın dört bir tarafına yayıldığını, bütün uygarlığın beşiğinin Orta Asya olduğunu öğreten kitaplar ve haritalar vardı. Bizi övmek ve cesaretlendirmek için böyle söylendiğine ve yazıldığına inanıyordum.

Şuradan başlamıştı bu inanmama halim: İlkokul dördüncü sınıftayken, padişahların memleketi sattığını söylüyordu öğretmen. Çıkıp itiraz edemedim, çünkü o sırada pencereden üzerime düşen güneşin etkisiyle biraz kendimden geçmiştim, ama o uykulu halimle"padişahların geri gelmesini önlemek amacıyla" böyle söylendiğini düşünüyordum.

— Nasıl bir mantık yürüterek?
— Mantığı yok. Son padişah Vahdettin'in ülkeyi düşmana sattığını söylüyordu öğretmen. "Satması mümkün değil, satarsa parayı nereye koyar, nerde yaşar?" diye düşününce bunun gerçek olamayacağına inanıyordum. Güneş Dil Teorisi'nin doğru olmadığını sonradan fark ettim. Bunlar bizi övmek içindi. Bir sloganımız daha vardı halkevinde: "Bir Türk

dünyaya bedeldir!" Ne kadar da inanmıştık ona... Sonradan bir yerde bir asker gördüm; perişan, hastaneden çıkmış, buruşuk elbiseler, kendisi cılız, zayıf filan... "Bu mu" dedim, "dünyaya bedel olan?" Tabii dışarıyı öğrendikçe, duydukça, dünyada nelerin olduğunu anladıkça inancım da azalıyordu. Ama kendime güvenim artıyordu.

— *Dışarıyı nasıl öğreniyordunuz? Yani radyo yok, gazete yok...*
— Dergiler geliyordu. Savaş sırasında, yani 1939'dan 1945'e kadar Fransızca dergi geliyordu. Onu alıyorduk; *Signal* yazıyordu üzerinde, *Sinyal* yani... Savaş haberlerini her hafta oradan okuyorduk. Makineler, insanların öldürülmesi, bombalar, yıkımlar... Buluş ve icatları merakla okurken hepsinin yabancılar tarafından bulunduğunu görüyorduk. Radyo, Adana'da girdi hayatımıza. Savaş başladığında radyomuz iyiydi. Belli saatlerde yayın yapıyor, akşam açılıyordu.

— *Peki, sizin kafanıza takılan farklı düşünceleri öğretmenlerinizle tartışma fırsatınız var mıydı?*
— Tartışma değil de, sadece sorup öğreniyorduk; yani tartışma gücümüz yoktu.

— *Muhalif görüşleriniz...*
— Muhalif görüş yoktu. Toplumda muhalefet yoktu. Amaç ilerlemek, yükselmek, ileri gitmekti. Bu kesin; herkes bunu ilke edinmişti. Öğretmenlere saygımız vardı, büyüklerimizden çekiniyorduk. Arada bir yaş fark olsa bile küçükler büyüklere saygı duyuyordu. Elazığ'da suç olayı yok gibi bir şeydi. Hapishaneler boştu, tek tük ufak olaylar da köylerde oluyordu, şehir daha iyiydi. O sıralar aylarca dillerden düşmeyen bir aşk cinayeti işlenmişti mesela. Şiiri ve türküsü de vardı. Bekir Hoca ismi ile anılan bir adam, karısının genç âşığı Mamoş'u gizlice eve aldığını haber alınca baskın yaparak genç âşığı tabanca ile vurmuş. Bu olayın halk arasında üzüntü yarattığını hatırlıyorum. Türkü, "Pencereden bir taş geldi, ben

sandım Mamoş geldi" ile başlıyor, "Körolasın Bekir Hoca" diye bitiyordu. Gramofon plağı da vardı bu halk türküsünün.

— *Hırsızlık, çatışma?..*
— Çatışma yoktu da, hırsızlık olduğunu duyuyordum ama belli kişiler yapıyordu hep. Falan kişi sürekli hırsızlık yapıyor, yakalanıyor, hapse giriyor-çıkıyor diye duymuştum. Yaygın değildi hırsızlık ama dağlarda eşkıyanın kol gezdiği her zaman biliniyordu.

— *Yani kapınızı kilitlemeden...*
— Evet, kapımızı kilitlemeden gezmeye gidebiliyorduk. Hiç korkumuz yoktu, "bir şeyimiz çalınacak" diye...

— *Peki, gece sokaklar aydınlatılıyor muydu Elazığ'da, özellikle elektrik geldikten sonra?*
— Elektrik çok yaygın değildi. Hatırlıyorum, başka mahallede bir gece oturmasına giderken fenerimizi alıyorduk yanımıza; feneri ben taşıyordum yolumuzu görebilmek için.

— *Bekçi oluyor muydu gece gezen?*
— Oluyordu; düdük çalıyordu, duyuyorduk. Elazığ'daki evlerimizin üzeri damdı, yani çatı değil. Kar yağdığı zaman sokakta, "Kar küreyici!" diye bağırıp gezen adamlar da olurdu. Dama çıkıp karları kürerlerdi. O karın sesi halen kulağımda. Evden çıkabilmek için yolu kürekle açıyorduk. O zamanlar daha çok kar yağıyordu. Sanıyorum gittikçe azaldı o karlar.

— *İlkokul sizin mahalledeydi, anladığım kadarıyla...*
— Evet, yürüyerek gidiyorduk. Her mahallede okul vardı ve herkese yetiyordu. Sabahçı veya öğleden sonra ayrı iki grup da yoktu, okullarımız tam gündü.

— *Cami var mıydı?*
— Cami yoktu mahallemizde, yani çok enderdi. Elazığ'da cami iki-üç taneydi; Saray Atik Camii veya Rüstem Paşa Camii gibi bilinenler vardı. Onlar da abide gibiydi.

— Herkes namaza gider miydi?
— Yoo... Elazığ'da öyle bir namaz seferberliğini hiç hatırlamıyorum. Namaz furyası filan yoktu. Toplu teravi namazlarını da ne duydum ne de gördüm... Ortaokulun birinci sınıfında tarih öğretmenimiz Talha Bey, kendine has üslubu ve şivesi ile devletin "laikliğe" geçtiğini anlatmıştı sınıfta.

Din, okulun dışındaydı

— Laiklik konusunda siz ne biliyordunuz o güne kadar? Öğretmenin anlatması ile düşünceleriniz değişti mi?
— Benim bilgi ve düşüncem Cumhuriyet inkılaplarının parladığı yıllarda oluşmaya başlıyordu. Ben, tanıdığım küçük arkadaşlarım ve muhitimiz hep yeniliğin ve asriliğin beklentisi içindeydik. Ankara'dan gelen her öneri beklenen bir haberdi, daha doğrusu olması gereken bir talimattı. Elazığ'da ilk ve ortaokuldayken, dinle ilgili bir sorunumuz ve takıntımız yoktu. İlkokula yeni başladığımızda, bir arkadaşımla gizlice verilen Kuran kursuna gitmiştik. Mahalledeki bir hocanın zaman zaman üç-beş öğrencisi olurdu. Anlamadığımız, hocanın da izah edemediği, "elif, be, te, se, cim, dal, zel" gibi şeyler söyleyip bize de tekrarlatıyordu. Sonraları ilgimiz azaldı, biz de o gizli işi terk ettik. Bende hiç izi kalmadı. O hocaya hep acıyarak bakmıştım o zaman. Çünkü okul çok anlamlı ve aydınlıktı. Okuyup bilim ve meslek sahibi olacaktık. Öğrenmekte olduklarımız bizi o yollara götürecekti. Din, okulun dışındaydı. Tarih öğretmeni Talha Bey'in, "Devletin din işleriyle ilgisi kalmadı" derken neyi kastettiğini de anlamamıştım. Laikliğin, Atatürk'ün devrimlerinden biri olduğunu söylüyordu Talha Hocamız. 1937'de, adı o zamanlar Teşkilatı Esasiye Kanunu olan anayasayı ve laikliği asla unutamayacağımız bir şekilde, örneklerle anlatıyordu bizlere. Samimi bir devrimciydi, o günlerde bu konuyu sık sık işliyor ve kalıcı bir şekilde bize aktarmaya çalışıyordu. "Bundan sonra kanunlar, kararlar ve kurallar, güncel konularda halkın ihtiyacına ve yararına göre olacak; klişeleşmiş, eski ve değişmez bilinen

kurallara artık yer verilmeyecek" diyordu. Bu anlatılanların hiçbiri bana cazip ve yeni görünmemişti o zaman. Çünkü henüz hurafelere bulaşmamış ve değişmez kuralları öğrenmemiştim. Günün icaplarına ve düşüncemize uygun karar verebiliyorduk. Ahiret ve Tanrı korkusundan da habersizdim. Talha Hocamızın söylediği "eski ve değişmez kuralların" şeriat olduğunu sonradan öğrendim.

Camilerde hutbeler Türkçeydi. Ezan da Türkçe okunuyordu. Ermeni ve Süryanilerle hiçbir problemimiz yoktu. Alevilik ve Sünnilik konusu gündemde değildi. Ermenilerin ve Süryanilerin dinleri, beni ve arkadaşlarımı ilgilendirmiyordu. Yalnız papazların kıyafetiyle alay ettiğimiz ve laf attığımız oluyordu. Din görevi icabı giydikleri abartılı ve farklı kıyafetinden dolayıydı takıntılarımız; tabii çocukça bir şey. Lisedeyken, ilerde anlatacağım, özellikle zatülcemp olduktan sonra dine karşı büyük bir merak uyandı bende. Ezan sesiyle uyanıp işe giderken uhrevi heyecanlar duyuyordum. Dualar da öğrenmeye başlamıştım. Dini kitaplar bulup okuyordum. İyileşmek için dua ediyordum. Belki de günahkar olduğum için hastalıkla cezalandırılıyorum zehabına kapıldığım günler de olmuştur.

Alevi olduğumuzun bile farkında değildik!

— Sizin mahalleniz de Alevi mahallesi miydi?

— Yok, karışıktı. Ben ilk kez, Ankara'ya ikinci gelişimde Alevilik ve Sünnilik konuşmalarını duymaya başladım. O zamana kadar ben ve ailem için bu bir sorun değildi. Gerçeğini söylemek gerekirse Alevi olduğumuzun bile farkında değildik. Gezdiğimiz bu kadar yerde ne kimse sordu ne de biz fark ettik Alevi bir aileden geldiğimizi. Tanıştığımız ve çok yakın olduğumuz aile dostlarımızla hep aynı duyguları paylaşıyorduk, aynı düşüncedeydik. Özellikle Elazığ'da Alevilik, Ermenilik gibi ayrımlar yoktu.

— Peki, siz hiç Alevi dedesi gördünüz mü, yani çevrenizde var mıydı?

— Çok gördük. Elazığ'da, Malatya'da, Ankara'da hep gördük. Mesela Malatya'da bir tane Doğan Dede vardı, meşhurdur. Profesör İzzettin Doğan'ın babası. Bunlar Malatya'dayken, ben de Malatya'da Petrol Ofisi Bölge Müdürü'yken ara sıra görüşürdüm kendisiyle. Çok heybetli, yakışıklı, palabıyıklı biriydi. Çok güzel konuşurdu ama okuma-yazması yoktu.

— *Elazığ'da çocukluk yıllarınızda böyle bir dede var mıydı çevrenizde?*
— Vardı, cem yapıyorlardı. Hükümetten, polisten gizli yapılıyordu.

— *Siz katıldınız mı?*
— Katıldım. İlkokuldayken birkaç defa katıldık.

— *Nerede yapılıyordu bunlar, evlerde mi?*
— Evlerde... Dışarıda yapmak mümkün değil, çünkü yasak. Gizlice, perdeler kapatılıyor, örtülüyor tam anlamıyla yeraltı.... Ondan sonra dede sazı alıyor, hem içiyor hem konuşuyor hem de anlatıyor. Günahı olanları, hata yapanları çağırıyor, onları cezalandırıyor, kızıyor, azarlıyor.

— *Peki, neydi günah olarak değerlendirdikleri? Hırsızlık mı, aldatma mı?*
— Yok, o kadar büyük şeylere girmiyor. Şikayeti varsa birinin, dedeye söylüyor. Mesela borcunu ödememiş veyahut hakaret etmiş, kavga etmiş... Çağırıp konuşuyor. O karşısında el pençe divan duruyor. Dede kızıyor filan... Ondan sonra öğüt veriyor. Sonra şikayet edilen geri geri odadan çıkıyor, böylece affoluyor günahları. Ufak şeylerdi...

— *Sizin için çok önemli miydi bu törenler? Etkileniyor muydunuz?*
— Hiç etkilenmiyordum. Cumhuriyet'e ve Atatürk'e aykırı olduğunu düşündüğüm için de çok önem vermiyordum. Samimi söylüyorum, hiç önem vermiyordum ama merak da

ediyordum ne olacak diye. Birkaç defa gördük, hepsi o kadar. Anladık ki çok eski şeyler.

— *Babanız ne düşünüyordu?*
— Aynen bizim gibi o da önem vermiyordu. "Ne dede, ne şu, ne bu! Bunların hepsi boş!" diyordu.

Yeraltı Kuran kursu

— *Kuran kurslarına gittiniz mi?*
— Gittim. Değişik yerlerde yapıyordu hoca, yakalanmayalım diye. "Kimseye söylemeyin" diyordu. Yakalanmayalım diye bir gün çok ilginç bir yerde ders yaptık. Bir kanalizasyon yapılıyor, eğilerek giden, insan boyunda bir tünel açmışlar, o tünelin içinde ders yaptık. Tam manasıyla bu da yeraltıydı. Karanlıktı ve ıslaktı. Sonra biz kendiliğimizden bıraktık kursu. Zaten onlar da kayboldular ortadan.

— *Peki, siz ve eşiniz çocuklarınıza nasıl bir dini eğitim verdiniz?*
— Kendileri öğrendiler. Ne ben ne eşim çocuklarımıza bir şey telkin etmedik. Evimizde kitaplar vardı, kendi doğrularını kendileri buldular.

— *Dinin sizin yaşamınızdaki yerinden devam edelim. Oruç tutuyor musunuz, namaz kılıyor musunuz, bayram namazlarına gidiyor musunuz, bu tür kurallara uyuyor musunuz yaşamınızda?*
— Oruç tutuyorum ama sürekli değil. Teravi namazına da gitmiyorum ama bayram namazına gidiyorum.

— *Malatya'daki oruç vakitlerini anlatır mısınız bize biraz?*
— Akşam eve geliyorduk, oruç vaktini bekliyorduk. Camilerin şerefesinde ışıklar yanıyordu, top atılıyordu, sonra açıyorduk. İlerde kavaklar var, kavakları görüyordum. Kavakların üzerinde kargalar... Hepsi birden uçunca "Ta-

mam, top atıldı" diyordum. Çok eğlenceliydi; kargalara bakarak topun atıldığını anlıyor, iftara oturuyorduk. Zevkle yiyor ve dua ediyorduk. Çok güzel bir âdet, çok iyi bir şey.

— *Peki, iftar yemeklerine gidiyor musunuz? İftara çağırıldığınız olur muydu?*
— Çok oluyordu. Davet ediyorlardı, biz davet ediyorduk... Hem oruç tutuyor hem de aşure yapıyorduk. Aşure de Alevilerin bir adeti. İkisini de yapıyorduk.

— *Elazığ'da başka dinlere ait yapılanmalar da var değil mi?*
— Süryani ve Ermeni kiliseleri "Yukarı Şehir"de, Harput'ta vardı. Aşağıda, yeni kurulan şehirdeyse hiç kilise yoktu. Harput çok eski bir yerleşim yeri. Mesela yazları Elazığ'da satılan kar ve buz oradan gelirdi. Harput yüksek bir tepede kurulmuş. Oradaki bir mağaradan yaz günü kar ve buz çıkarılıyordu. Gittik, gördük. Mağaraya, kuyu gibi yukardan aşağıya doğru giriliyordu. Biraz ilerledikten sonra, önce nefesiniz görünür hale geliyor ve üşümeye başlıyorsunuz. Biraz daha inince buzlar, karlar görünmeye başlıyor. Yaz boyunca buralardan çıkarılan kar ve buz, at arabasıyla getiriliyordu aşağı şehre.

— *Neyin içerisine koyuyorlar da erimeden taşıyabiliyorlar?*
— Saman içerisine koyuyorlardı kar ve buz kalıplarını. Müşteriye istediği kadarı testere ile kesilerek küçük kalıp şeklinde veriliyordu. Kar ve buzun satış yeri kapalı sebze haliydi.

— *Siz de onunla suyu mu soğutuyordunuz?*
— Suyu, meyveleri, yiyecekleri, hatta babamızın rakısını soğutuyorduk.

— *Herhalde yazın yiyecekleri saklamak çok zor oluyordu.*
— Kuyu vardı evin içinde, içi çok serin olurdu. Çok gerektiğinde iple kuyuya sarkıtılıyordu yiyecekler.

— Anneniz bu durumda her gün yeniden yemek yapıyor olmalı.
— Her gün başka yemek yapıyordu tabii. Buzdolabı düşüncesi bile yoktu kafamızda.

Nohut ekmeği

— Peki, mesela bakkal dükkanı, kasap, bu tür şeyler var mıydı mahallede?
— O "sebze hali" dediğim yer evimize de çok yakındı. Kapalı bir pazar düşünün... Kasaplar, manavlar, fırınlar, hepsi oradaydı. Tezgahlar çok güzel süslenmiş, fiyatlar iyi, satıcılar iyi. Satılan tüm gıdalar taze ve katkısızdı. Merak ettiğin için açıklıyorum, etler satılabilecek miktarda hazırlanıyordu. O gün bitirmeye çalışıyordu kasaplar eldeki etleri. Şayet kalan olursa da tel dolapta saklanıyordu ve ertesi gün bir daha kesim yapılıyordu. Sebze ve meyvelerin tazeliği ve kokusu çok daha hoştu. Kapalı çarşıdaki fırın özel olarak pide, geniş pide, lavaş ekmeği de yapıyordu. Nohut ekmeği ve simit vardı o fırında. Bunlar günlük olarak tüketiliyordu. Bayat ekmeğe kimse bakmıyordu.

— Ekmeği dışardan mı alıyordunuz?
— Yok, evde yapılıyordu. Arada bir dışardan aldığımıza da "fırın ekmeği" diyorduk. Sacımız vardı, annem yoğurup sacda yapıyordu ekmeği. Bir de evlerde "tandır" denen özel ekmek pişirme çukurları vardı. Burada pişirilen ekmekler uzun süre dayanıyordu küflenmeden, bozulmadan.

— Tavuk filan besliyor muydunuz evde? Gerçi bahçe yokmuş ama...
— Elazığ'da besleyemedik ama Nazımiye'de tavuk da, inek de vardı. Bol süt veren keçilerimiz vardı.

Elazığ'da İstasyon Caddesi'ndeki evimizin bitişiğindeki komşumuzun, Kesrik Köyü'nde meyve bahçesi ve sebze ektiği tarlası vardı. Kesrik çok yakındı, yürüyerek bile gidip gele-

biliyorduk. Kesrik'ten biraz ilerde, dutları ile meşhur olan Perçenç köyü vardı. Yazları komşumuz Naif Kumkaldı'nın bahçesine sık sık gidiyorduk. Geceleri kaldığımız da oluyordu. Ev yoktu; ağaçtan, ottan, yapraklardan yapılmış, kamara gibi yerlerde yatıyorduk.

— Hangi hastalıklar yaygındı siz çocukken ve hastalandığınız zaman sağlık ocağı, hastane var mıydı?
— Elazığ'da sıtma vardı ama ben Elazığ'da hiç hasta olmadım. Küçük kardeşim bir keresinde çok hastalanmıştı, zatürree olmuştu; adliyenin bir doktoru vardı, o tedavi etti.

— Peki, çocuk felci, verem gibi hastalıkları hatırlıyor musunuz?
— Verem vardı, çocuk felcini hatırlamıyorum ama kızamık, kabakulak, suçiçeği yaygındı. Halkevinde zührevi hastalıklar müzesi vardı. Öğretici ve uyarıcı bir film gösterdiler ama ben izleyemedim, çünkü görüntü çok kötüydü.

Düşündüğümüz hayatı Amerikan filmlerinde görüyorduk

— Gelelim eğlencelerinize... Yazlık sinema var mıydı Elazığ'da?
— Elazığ'da bir kapalı sinema yapılmıştı; sık sık gidiyorduk, filmleri kaçırmıyorduk. Şehrin tam merkezindeydi, gayet modern bir sinemaydı; halen devam ediyor sanıyorum. Yazlık sinema hatırlamıyorum. Olsa mutlaka giderdik. Cambaz gelirdi, çeşitli akrobasi ve hokkabazlıklar yapardı. Seyyar tiyatro kumpanyaları çadırlarda temsiller verirdi. Halkevindeki tiyatrolara da hep gittim.

— Ne sıklıkla geliyordu filmler, hatırlıyor musunuz?
— Çok sık. Filmlerden önce "gelecek program" diye uzun parçalar gösteriliyordu. Tutulan filmler daha uzun gösteriliyordu.

— Hatırladığınız artistler var mı, çocukken izlediğiniz filmlerden?
— Charles Boyer o zamanlar çok meşhurdu. Johnny Weissmuller, Tarzan'dı; John Wayne, kovboy. Laurel-Hardy, Arşak Palabıyıkyan (Groucho Marx) unutulmaz komedyenlerdi. Cahide Sonku, Bedia Muvahhit gibi Türk artistler de vardı.

— Herhalde o dönemde çok fazla Türk filmi çevrilmiyordu...
— Vardı ama Türk filmlerine çok rağbet etmediğimi hatırlıyorum. Hep gözyaşı, hep sıkıntı, hep üzüntü... Bir ara Arap filmleri geldi; Arabistan'da, Mısır'da çevrilmiş, Türkçeleştirilmiş. Abdül Vahap vardı meşhur; Ümmü Gülsüm vardı... Onlara hiç gitmedim ya da çok az gittim desem yeri var... *Ali Baba ve Kırk Haramiler* gelmişti. O çok oynadı ama ben Amerikan filmlerini seviyordum.

— Peki, oradaki dünya ile kendi hayatınızı karşılaştırıyor muydunuz?
— Tabii, özenilir görüyorduk, yani düşündüğümüz hayatı Amerikan filmlerinde görüyorduk.

— Amerikan filmlerinde sizi çok şaşırtan bir şey olur muydu? Mesela ne bileyim, "Aaa, çamaşır makinesi! Aaa, telefon her evde var" dediğiniz oluyor muydu?
— Teknolojiden çok insan münasebetleri, insanların rahat olması, kız arkadaş edinebilme imkanı gibi şeyler ilgimizi çekiyordu. Türkiye'de yoktu böyle şeyler. Biz çok kapalı bir dönemde yaşıyorduk. Amerika'da yalan söylemeden yaşandığını sanıyordum. Rita Hayworth vardı. Onun dansları müthişti. Amerikan filmleri beni hep hayal âleminde yaşatmıştır. Sinema kültürü, kitap kültürü okulu bastırıyordu. Okuldaki tarih, konular, bilgiler hep resmiydi. Okulla yetinmiyordum, bilgimi ve kültürümü artırmak için hep arayış içindeydim.

Atatürk Elazığ'da

— Elazığ'daki son yıllarımızda Atatürk'ü de yakından görme olanağınız olmuş...
— 1937'de Atatürk geldi Elazığ'a. Biz İstasyon Caddesi'nde dizildik. Tren durdu, Atatürk ve yanındakiler indiler. Yere kırmızı halı döşenmişti. Atatürk bir golf pantolon giymişti; yanında Sabiha Gökçen, Mareşal Fevzi Çakmak ve diğerleri vardı. Önümüzde durdu, bazılarımızın kafasını okşadı. Ben en önde duruyordum. Bizim önümüze gelip, "Nasılsınız çocuklar?" dedi. "Sağol!" dedik. Sabiha Gökçen'e bizi gösterdi. Sesini duyamadım ama şöyle dediğini hayal ediyorum: "İşte Türk gençleri; Cumhuriyet'i bunlara emanet ediyorum. Biz kurduk, onlar yaşatacak." Babamız, büyüğümüz gelmiş, bizi onurlandırıyor. Elazığ çalkalandı. Akşam balo verildi halkevinde. Büyükler gittiler.

— Bu İstasyon Caddesi'ndeki karşılamada bando filan var mıydı? Nasıl bir tören düzenlenmişti?
— Vardı, Elazığ'da bando her zaman vardı. Halkevinin önünde, vilayet binasının önünde bazı yerlerde marşlar çalınırdı.

— Her gün mü?
— Sanıyorum, her gün belirli yerlerde çalıyorlardı. Her gittiğimde parkta bandoyu görüyordum. Mızıka diyorduk biz o zamanlar. Belediyenin resmi bandosuydu sanıyorum. Çok güzel marşlar çalınıyordu.

— Bu karşılamada da bayraklar filan asılmış mıydı?
— Bayraklar, zafer takları yapılmıştı. Üzerleri yapraklarla, çiçeklerle süsleniyordu. Zafer takları bayramlarda da yapılıyordu. Cumhuriyet Bayramları çok coşkulu geçiyordu. Gece fener alayı yapılıyordu. Onlar da çok müthişti, mutlaka gidip izliyorduk. O zaman Batı müziğini hep o gecelerde duyuyorduk. Schubert'indi galiba, bir marşı vardı, onu duydukça o günleri hatırlıyorum.

— *İsterseniz, Atatürk'ü gördüğünüz zamana dönelim tekrar...*

— Çevreyi de gezmişti Atatürk. Pertek'e gitmişti, Tunceli'nin ilçesi. "Buranın adı Pertek değil, Birtek" diyor. Diyarbakır yolunda bir göl vardı, Elazığ'ın güneyinde, Hazar Dağı'nın eteğinde. Döndükten sonra, ertesi günü oraya gidiyor, isim koyuyor. "Bu dağ Hazar" diyorlar, "Öyleyse bu göl de Hazar Gölü" diyor. İsim koyuyor, varolan isimleri değiştiriyor.

— *Bu değiştirdiği isimler tuttu mu?*

— Göl tuttu, Hazar Gölü oldu. Coğrafyada da değiştirildi, ama Pertek, Birtek olamadı. Elazığ da hemen tuttu. Elazığ'ın ismi Elaziz idi Atatürk geldiğinde. "Burası Elaziz değil, Elazığ olmalı. El-azığ, 'azık', yani bolluk-bereket demek" diyerek değiştirdi. Daha eskiden "Mamurat-ül Aziz" deniyormuş, sonra "Elaziz" ve en sonunda "Elazığ" oldu.

— *Peki, mesela bu Pertek ismi Ermeni kökenli mi, Arap kökenli mi?*

— Yok, değil. Pertek ne Arap ne de Ermeni ismi... Moğolca anlamının "Karakuş" olduğu söyleniyor. Rivayet edilir ki Cengiz Han'ın torunları geldiğinde tepedeki kalenin duvarında siyah renkli bir kuş heykeli bulunduğunu görmüşler, "Buranın adı Pertek (karakuş) olsun" demişler. O tarihten beri Pertek olarak anılmaktadır. Bu yerel bir isim, oralarda kabul gördüğünden değiştirilmedi.

Türkiye'de Arapça yer isimleri bulunmuyor. Bence coğrafyaya ilişmemek lazım. Özellikle tarihin çok eski devirlerinden gelen yer isimlerini hiç değiştirmemek gerekir. Miletos, Kapadokya gibi antik isimlere hiç dokunmamalıyız. Dışımızdaki dünyanın bildiği isimleri değiştirince turistler şaşırıp kalıyor. Paranın ilk kez basıldığı Sardes şehrini görmeye geldiklerinde, Sart adıyla karşılaşıyorlar, bocalıyorlar. Heredotos'a göre Lidya'nın başşehri Sardes'te paranın ilk basılmasından sonra, Lidyalı kızlar drahoma temin etmek için para ile kendilerini satıyorlardı. Bunu canlandırmasak bile, paranın ilk basım şek-

lini canlandırıp meraklı turistlere gösterebiliriz pekala. İlk Hıristiyanların Kapadokya'da kurduğu Ihlara yeraltı şehirlerinin Matiana ve Maccan olan orijinal isimlerini Göreme yapmakla hiçbir şey elde edemeyiz, tersine çok şey kaybederiz.

— *Kaç gün kaldı Atatürk Elazığ'da?*
— İki gün; sonra Diyarbakır'a gitti. Özel tren vardı, "Beyaz Tren" diyorlardı, o trenle... Son gezisiydi, ondan sonra hastalandı. Bir daha yurt gezisine çıkamadı.

— *Elazığ'da iki günlük programı neydi?*
— Sabahleyin geldi, öğleden sonra vilayete gitti. Biz okullarımıza gittik. Akşam balo olduğunu biliyoruz. Ertesi günü yöreyi dolaştı, ilçelere gitti ve Beyaz Tren'le ayrıldı.

— *Baloya gidemediniz mi?*
— Yok, gidemedik; davetliler gitti. Bilmiyorduk, anlamıyorduk zaten.

— *Babanız gitti mi?*
— Babam değil de, sonradan evlendiğim Nebahat Hanım'ın babası ve ablası gitmişlerdi. Veteriner Müdürü Musa Rıza Bey'in ailesi çok modern giyiniyordu. Büyük kızları Melahat Hanım ayrıca çok şık bir şapka takardı.

— *Onlar asker miydi?*
— Veteriner müdürüydü. Askeri veterinerken yüzbaşı rütbesi ile görev yapmış. Ordudan ayrılarak sivil devlet memuru olarak görev almış.

— *Şehrin ileri gelenleri!*
— Evet, onlar gitmişlerdi, anlattılar. Atatürk önemli bir liderdi. Vatandaşların içine korumasız çıkıyordu, çünkü gerek yoktu. Şimdiki liderlerimiz toplum içine çıkamıyor, 150 koruma ile geziyorlar. Atatürk korumasız geziyordu. Belki vardı da biz fark edemiyorduk. Geçen ay Madrid'e gittim. Senato,

kaldığım otelin karşısındaydı. Pencereden meclisi görüyordum. Arka caddeye geçtiğimde başbakanlık binasının sıradan işyerleri, bankalar ve dükkanlar arasında olduğunu gördüm. "Başbakanlık çarşıda olur mu?" diye düşünmek istedim ama oluyor işte... Üstelik tehlike yaratan bir de ayrılıkçı Bask ve ETA varken...

— *Sonra uğurladınız mı Atatürk'ü?*
— Biz karşıladık, bir daha göremedik. Elazığlı komiser tanıdığımız vardı. Atatürk'ün köşkünde uzun müddet muhafızlığını yapmış. Bana sonradan anlattı. Florya köşkündeyken Atatürk, "Sen şu korumaları atlat, normal vatandaş gibi gidip gezelim Eminönü'nü filan" demiş. O da onları atlatarak kaçırmış Atatürk'ü. "Eminönü'ne geldik. Harp Okulu'nda okuduğu zaman bildiği yerler varmış. Kahveye gittik, kestane aldık, beraber kestane yiye yiye kahveye gittik" dedi. Orada tavla oynayanları seyretmeye başlamışlar. Atatürk dayanamayıp "Vur, kaç" diye oyuna karışınca, oyunculardan biri "Yahu ne oldun, Mustafa Kemal mi oldun? Biliyorsan gel sen oyna!" demiş. O sırada kapıda jandarmalar, polisler filan birikmiş, bütün kahve "Atatürk aramızda" diye ayağa kalkmış. "Yahu bırakmazsınız ki işte biraz eğlenelim..." demiş Atatürk. İşte lider dediğin böyle olmalı. Hem kendisi biliyor hem öğretiyor... Galiba liderlerimizi biz yalnızlığa mahkum ediyoruz, onları sırça köşke kapatıyoruz.

Babamız, dedemiz ölmüş gibi bir sükunet, bir sessizlik...

— *Atatürk'ün ölümü büyük üzüntü yaratmış olmalı o dönemde...*
— Atatürk Elazığ'a geldikten sonra onu çok daha sevmeye, daha çok anlamaya başladık; çünkü varlığını biliyoruz, gördük kendisini. "Her şey Atatürk" diyorduk. 1938 sonbaharında başladı Atatürk'ün hastalığı. Her gün hastalığı hakkında bültenler, bildiriler yayınlanıyor: "Şu oldu, bu oldu, şuraya kaldırıldı, Dolmabahçe Sarayı'na kaldırıldı..." Dediler ki,

İnönü gitmiyormuş yanına; çünkü İnönü ile küslerdi. Sormuş, "İsmet nerede?" diye, "Öldü paşam" demişler. Bunu kimse bilmiyor. O zaman kaynağından duymuştuk.

— *Kaynağı kimdi?*
— O zamanki Elazığ'ın gazetecileri, *Turan* gazetesinin sahipleri... Etrafındakiler "İnönü öldü" deyince, Atatürk, "Çocukları yetim kaldı. Onlara yetim maaşı bağlatın" diye vasiyette bulunmuş. Atatürk'ün vasiyetine uygun olarak, onun kendi mal varlığından İnönü'nün çocuklarına öğrenimlerini tamamlayınca kadar aylık ödemeleri yapılmış.

— *Hastalığı ile ilgili haberleri günbegün gazeteden mi takip ediyordunuz?*
— Her gün radyodan duyuyorduk. "Parazit" dediğimiz bir radyo vardı okulda; derste bile onu dinliyorduk. Halkevinde de haberleri radyodan takip ediyorduk. Evde radyo yoktu o zaman.

— *Atatürk'ün ölüm haberini okulda öğrendiniz sanırım... Nasıl verdiler size haberi?*
— Ana binanın önünde iki yandan merdivenle çıkılan bir platform vardı; onun önünde toplandık. Edebiyat öğretmenimiz Cemile Hanım ağlayarak, şiirsel bir anlatımla ulu önder Atatürk'ün saat 9.05'te ebediyete akıp gittiğini söyledi. Öğrencilerin sessizliği, kızların hıçkırıkları duyuldu. Herkes kendi sınıfında toplandı. Hocalar gözyaşları içinde bize Atatürk'ün büyüklüğünü, önemini anlattılar. Herkes çok üzüldü tabii. Tarih öğretmenimiz Talha Bey, "Yaramız sıcak. Henüz onun acısını duymuyoruz. Daha sonra anlayacağız, çok arayacağız biz Atatürk'ü" dedi. "Atatürk gibi bir dâhi bulunmaz!" diyerek hepimizi ağlattı.

Okulda ve şehirde bütün bayraklar yarıya indirildi. Eli kalem tutan ve beste yapabilen hemen herkes Atatürk'ün ölümü ile ilgili duygularını coşkulu bir şekilde açıklayan sözler söylüyorlardı. Beni en çok etkileyen Âşık Veysel'in ağıtıy-

dı. Çok samimi ve duygusaldı. "Atatürk'e bütün dünya ağladı" diyordu, kendine has vuruşu ile tezeneyi sanki kalplerimize vuruyordu:

İskender-i Zulkarneyn
Çalışmadı bunca değin
Her millet Atatürk deyi
Cemiyet-i akvam ağladı

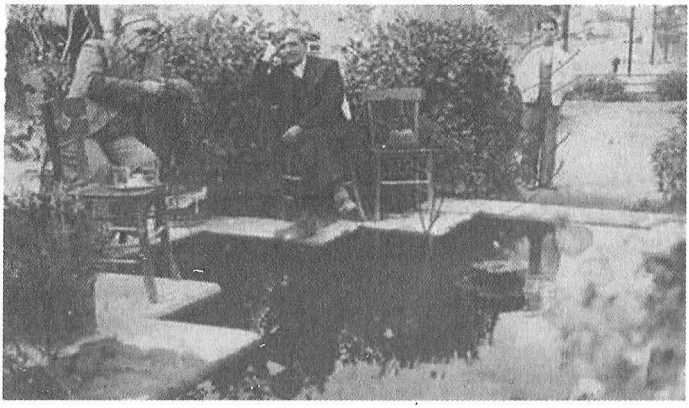
Tren hattı tayyareler
Türkler giydi hep kareler
Semerkand'ı Buhara'lar
İşitti her yan ağladı

Behçet Kemal Çağlar ve Cahit Külebi'nin ağıtları da dillerde çok dolaşmıştı. Zamanla çoğunu unutur olduk. Âşık Veysel'in uzun ağıtı, Semerkant, Buhara ve İskenderi Zülkarneyn'den dolayı aklımda kalmıştı. Semerkant ve Buhara'yı okullarda sık tekrarlıyorduk. İskenderi Zülkarneyn'i ise, tarih kitaplarımızdaki ünlü "Büyük İskender" olduğunu bildiğimden unutmamıştım. Atatürk'ün ölümünde duyduğumuz üzüntüyü bir kez de Anıtkabir'e gömülürken yaşamıştık. Çok heyecanlı ve hazin günlerdi o tarihi günler.

Tunceli'de huzursuzluk başlıyor

— *Ailenizde nasıl karşılandı Atatürk'ün ölümü?*
— Herkes üzüldü, herkes. Yani babamız, dedemiz ölmüş gibi bir sükunet, bir sessizlik. Hep onun hatıraları anlatılıyor, onun önemi, büyüklüğü belirtiliyordu.

O günlerde Tunceli'de olaylar vardı. Tunceli huzursuzdu. Eşkıya bir taraftan, ağalar diğer taraftan derken, işe politika karışınca kargaşa büyüdü; olayları yatıştırmak için gelen askerler halkta korku yarattı. Bu olaylar sürerken, 1938'de okul tatilinde Nazımiye'de amcamın evindeydim. Bir gün kaymakam amcamı çağırarak, "Babası çocuklarını

Kaympederi Veteriner Musa Rıza (ortadaki koyu renk elbiseli), 1937.

istiyor, onları hemen yarın Elazığ'a gönder" demiş. Amcam at hazırladı; ertesi sabah güneşle beraber ben atta, o yaya, yola çıktık. Daha önce hiç bilmediğim bir yoldan kuzeybatıya doğru gittik. Akşama doğru, eski ismi Kalan olan Tunceli'nin yeni merkezinde bir kamyonda, bana şoförün yanında yer bulundu. Amcam ertesi gün atla geri döndü. Ben kamyoncunun yanında, inleyerek ilerleyen arabada uyuya uyana Elazığ'a gittim. Gece eve vardığımda babam çok şaşırdı. "Niye geldin?" dedi. "Kaymakam senin telefon edip beni istediğini amcama söylemiş. İşte geldim" dedim. Babam bir şeyler mırıldandı, kafasını salladı ama ben bir şey anlamadım ve uyudum. Meğerse kaymakam beni olaylardan uzak tutmak için kendiliğinden "Çocukları babaları istiyor, hemen gönder" demiş. Babam Tunceli olaylarının kötüye gittiğini anlamış. Bazı kişilerin öldürüldüğünü, bazılarının da batıya sürüleceğini haber alınca huzursuz olmuş. Sürülenlere "menfi" diyorlardı. "Ben çocuklarıma menfi dedirtmem" diye düşünüyor. Olaysız, sakin bir yerde yaşamak için yeni arayışlara yöneliyor. Gidiyor, Konya'nın Ermenek kazasında, İcra Dairesi'nde memur oluyor. Babam, annem ve kardeşlerim hemen gittiler Ermenek'e. Ben ortao-

Nebahat Doğan (Mutlu) ortaokulda.

kul ikinci sınıftaydım. Düşünüldü taşınıldı ve okullar tatil oluncaya kadar Elazığ'daki yakın dostumuz, Veteriner Müdürü Musa Rıza Doğan'ın evinde misafir kalmam kararlaştırıldı. Musa Rıza Bey'le babam yakın dost oldukları gibi, aile olarak da çok iyi görüşürdük. Rıza Bey'in dört çocuğu vardı. Melahat Abla en büyükleri, Nebahat, benden ay farkıyla büyük, Nihat ve Yıldız benden küçük. Ben bu ailede, babalarından sonra gördüğüm ilk kişi olan Nebahat'a gönül vermiştim. Yaşıt olmamıza rağmen ben çok çelimsiz ve zayıf, o ise gelişmiş, güzel ve alımlıydı. Okulumuzun en güzel kızı idi. Sesi çok güzeldi, yeni şarkıları söylüyordu. Babasının yardımı ile Fransa'dan ünlü şarkıcı Tino Rossi'nin plakalarını getirtmişti. O zaman moda olan ve değeri hâlâ kaybolmayan *J'attendrai* (Bekleyeceğim) adlı şarkıyı dinlerken çok duygulanıyordum.

Ben platonik bir aşkla, hem de ümitsiz olarak ona bağlı idim. Bu duygumu ne belli edebildim ne de kimseye açıkla-

dım. Rıza Bey'in evinde altı aydan fazla süren misafirliğimin çok güzel anılarını hiç unutmadım.

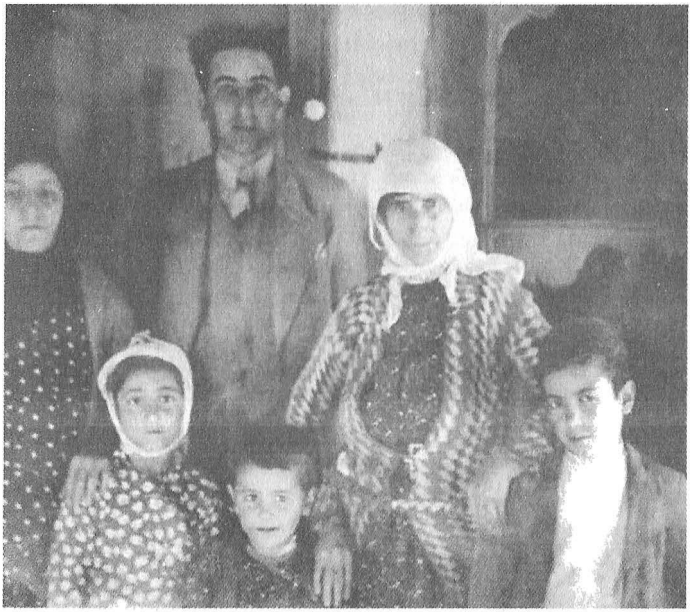
Rıza Bey, örnek alınacak bir insandı. Kendisi devamlı *Cumhuriyet* gazetesi okur, radyodaki haber saatini ve radyo gazetesini kaçırmazdı. Haberleri yorumlayan Şerif Arzık, Nurettin Artam ve Burhan Belge'nin özellikleri hakkında bize bilgiler verirdi. Çok temiz giyinir, ayakkabısının boyası hiç bozulmazdı. Sokağa kravatsız çıkmazdı. Veteriner Dairesi'ne gittiğimizde orada da otoritesi belli oluyordu. Rıza Bey, Elazığ ve ayrıca Tunceli ilinin hayvan hastalıklarının kontrolüne birlikte bakıyordu. Şehirde onu tanıyanlar ciddiyetinden bahseder ve dairede rüşvet ve kayırmaya asla yer vermediğini söylerlerdi. Benim için örnek alınacak bir dürüstlüğü ve zarafeti vardı. Sivas'ın Divriği ilçesinde Kadıoğlu ailesinin oğlu olan Rıza Bey, çocukluk yıllarından beri İstanbul Kınalıada'da büyümüş ve o zamanki adı ile Baytar Mektebi'ni de İstanbul Halkalı'da bitirmişti.

1939 yılı mayıs ayının sonlarıydı; Elazığ Ortaokulu ikinci sınıfından, müzik dersinden ikmalli olarak tasdiknamemi aldım. Ermenek'e gitmek üzere hazırlanıyorum. Önce trenle Elazığ'dan Karaman'a gidip bildirilen otele gideceğim, otelci beni Ermenek'e posta kervanı ile gönderecek. Böylece yaşamımın ikinci yedi yılını Elazığ'da tamamlayarak batıya doğru yeni bir yaşam için ikinci kez yola çıkıyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Savaş Yılları

Bir ilk gün dayağı yedik. Beni Yaşar Kemal kurtardı. Güçlü kuvvetliydi, o gelince kaçıp gittiler. Yaşar Kemal'le tanışmamız böyle oldu. Okulda 17 Kemal olarak anılıyordu. İlhan Selçuk ikinci gün geldi okula. Yan yana oturuyoruz. İlhan ikide bir huylanmış gibi bir hareket yapıyor. Arkadan ensesine bir şey sürüyorlarmış. Teneffüse bir çıktık, bir kavga... İlhan'a saldırdılar, dayak yedi. Sonra biz kavgaya katıldık, bu kez saldıranlar dayak yedi. Âdet böyleymiş; her yeni geleni döverler, sonra dost olurlarmış.

Ermenek, 1939 - Mutlu ailesi, anne, baba, babaanne ve kardeşler.

— Babanız ani bir kararla Konya-Ermenek'e tayin istemiş. Ancak tarih sizin için biraz sıkıntı yaratmış olmalı; çünkü bu tayin kasım ayında gerçekleşmiş. O süreci nasıl geçirdiniz, anlatır mısınız?

— Babam okullar açılmadan tayinini istemişti. Tayin emri ancak Atatürk'ün ölümünden sonra geldi. Bizimkiler aralık ayı başında Ermenek'e gittiler. Ben Elazığ'da yalnız başıma kaldığımı anlatmıştım.

Haberleşmek kolay değil; telefon yok, telgraf yok... Haftalarca sonra elimize geçen mektuplar yazıyorduk babamla karşılıklı olarak. Bir hokka kalem vardı. Hokka dediğim, içine mürekkep konan, camdan yapılmış bir küçük kap. Devrilse bile mürekkep dökülmüyordu. Bir sapa takılmış çelik uçları batırarak mürekkep alıp yazıyorduk. Sonradan hasretlik başlayınca yeşil ve kırmızı mürekkebi olan hokkalar aldım. Mektupların içeriğine göre o günkü duygularımı aksettirecek renkler kullanıyordum. Aynı sayfada bazen üç renk birden oluyordu. Babam da hasret dolu mektuplar yazıp kavuşma zamanının yaklaştığına işaret ediyor, herkese tek tek selam yazmaktan geri kalmıyordu. Okullar tatil olmadan önce babamdan bir mektup geldi. Bana Ermenek'in yollarını tarif ediyor, Karaman'da ismini verdiği otelciyi bulmamı istiyordu. Beni tek başıma trene bindirip elime de bir adres verdiler. Dediler ki, "Karaman'da şu otele gideceksin. Otelin sahibi biliyor, seni Ermenek'e gönderecek".

— Siz kaçıncı sınıftasınız o zaman?

— Ortaokul ikinci sınıfı tamamlamış, bütün derslerden geçtiğim halde müzikten ikmale kalmıştım. Müzik öğretmeni Ah-

met Yekta, çok disiplinli ve kuralcıydı. Derste müzikten başka, hayat hakkında da bilgi veriyordu. "Kurallara uymaktan başka kimseye hakkınızı çiğnetmeyiniz" diyordu. Bende var olmayan müzik yeteneğini fark ettiği için beni ikmale bırakmıştı.

Tek başına trenle üç gün yolculuk

— *Ve tek başınıza trene mi bindiniz o yaşta?*
— Tek başıma, evet. 14 yaşında ilk kez trene binerek Elazığ'dan batıya, uygarlığa doğru yola çıktım, 1939 Haziran ayında.

— *Sizi orada hiç kimseye emanet etmediler mi, kondüktöre filan?*
— Yok, yok... Hiç! Kendi kendime bindim, gidiyorum. Günlerce... Üç gün sonra trenden indim. "Burası" dediler, "Karaman".

— *O tren yolculuğunu biraz anlatır mısınız?*
— Şimdi hediye paketleri var yanımda, annemlere götürüyorum. Açıp yanımda seyahat edenlere ikram etmek istiyorum, "Açma, açma!" diyorlar, "Yazık olur". Yol arkadaşlarım uyurken düşünüyordum: "Nereden geldim, nereye gidiyorum..." Doğduğum yeri, Nazımiye'yi unutmuş gibiydim. Sanki bütün yaşantım Elazığ'da geçmiş gibi geliyordu bana, çünkü Nazımiye ile ilgili çocukluk anılarım çok azdı. Orası hep beyaz bir sayfa gibiydi ama Elazığ hem olaylarla, heyecanlarla doluydu, hem de güvenliydi, huzurluydu. Toplumumuzun geçirdiği değişimi yaşadığım için kendimi hem mutlu hem şanslı saymaktaydım.

Bu hayallerle tıkırtılar içinde uykuya dalıyordum. Sabah gün doğarken trenin penceresinden dışarıyı seyretmek çok hoştu. Arada bir yokuş çıkarken trenin bacasından çıkan alev rengi dumanların yol kenarındaki otları tutuşturduğu da oluyordu.

Uyandıktan sonra, geride kalan Elazığ'ı artık düşünmez oldum. Yönüm yeniden batıya dönmüştü. En mühimi, hasretini çektiğim aileme doğru gidiyordum. Toroslar'ı geçerken, vaktiyle Büyük İskender'in ordularını geçirerek Çukurova'ya indirdiği Gülek Boğazı'nı görmeye çalışıyordum. Kondüktöre sordum, anlamadı, "İskender kim, yolcu mu?" diye sordu bana. Dağlar arasındaki yemyeşil Pozantı İstasyonu beni çok etkiledi. Sonraları trenle ve araba ile oradan gelip geçerken hep ilk seyahatimi anımsadım.

— *Ne yiyip ne içiyordunuz yolculukta?*
— Elazığ'dan baklava, tatlı ve çörekler verdiler. Ayrı bir pakette, Elazığ'a has pestil ve üzüm sucuğu götürüyordum, oralarda bulunmaz diye.

— *Yataklı vagon muydu?*
— Yok, sıradan ikinci mevki vagon, yataklı değildi. Oturarak uyuyordum. Soruyordum kondüktöre ne kadar yol kaldığını, "Daha var" diyordu. Karaman'da indim. Bavulum, çantam ve üç parça eşyamla bir faytona binip o otele gittim. Otelciye mektubu gösterdim, "Evet, gel" dedi, odamı gösterdi. "Burada kalamam, ailemin yanına gitmem lazım" dedim. "Yok, yok... Burada kalacaksın. Posta günü gideceksin" dedi. Her gün gidilmiyormuş Karaman'dan Ermenek'e. "Peki" dedim, yattım orada iki gece. Üçüncü gece kervan hazırlandı; posta kervanı. Bir sürü eşyalar, yükler, posta paketleri filan... Bana da bir at ayarladılar, bindim ata.

— *Yine tek başınıza...*
— Ben tek başınayım ama kervan kalabalık. Sekiz-dokuz tane hayvan var, adamlar var... Yalnız başına yola çıkılmıyor o zaman Türkiye'de. Gittik, gittik, gittik... Yelli Bel denen bir yeri geçtik.

— *Kaç gün sürdü yolculuk?*
— Bir gece yattık. Ne ormanlar!.. Hiç o kadar büyük orman görmemiştim. İndik bir yere, orada bir gece yattık. Ateş yaktık, oturduk etrafında, konuşuldu filan...

— Açıkta mı gecelediniz?
— Dışarıda, düzlük bir yerde. Belli, konaklama yeri gibi. Ertesi sabah kalktık, yine hayvanlar yüklendi, yükleri bağlandı. Böyle heyecanlı bir şekilde tekrar yola devam ettik. Geldik ki postanenin önünde babam, kardeşlerim beni bekliyorlar. Postanın geleceği gün ve saat belli. Hemen attan indim, sarıldık kucaklaştık falan... Aldık eşyaları gittik ki kocaman bir ev, saray gibi! Yanından sular akıyor, yeşillikler, kuş sesleri geliyor. Cennet gibi bir yer, yemyeşil. Elazığ'da öyle yerler yoktu. Çok sevindim. Orada o yaz, üç ay kaldık.

Savaş kapıda

— Bu arada savaş kapıda...
— Evet. Hepimiz tedirgindik. 1939 Eylülü'ne yaklaşırken pür dikkat radyo dinliyoruz.

— Nerede radyo?
— Bir komşuda var, bir de kahvelerde... Savaş haberlerini dinliyoruz. İlkokul dörtte olan Halil Ünlü vardı, komşumuzun oğlu. Ona dedim ki "Bir tek Hitler'in kararına kalmış. Eğer Hitler, 'Evet' derse harp olacak, yoksa olmayacak".

"Aa! Bir kişiye kalmışsa yapmaz" dedi. Biz kendimizi böyle rahatlatıyoruz ama bilmiyoruz ki o kişi Hitler! Günün en çok konuşulan konusu bu. Biz o zaman Hitler'i beğeniyorduk; ciddi söylüyorum. On milyon insanın ölmesine neden olacağını nereden bilirdik?

— Neden beğenirdiniz peki?
— Çünkü *Kavgam* isimli kitabını okumuştum. 1915'ten beri de Türkiye'de bir Alman hayranlığı vardı zaten.

— Yani Hitler'in kitabını okuyup arkadaşlarımızla ona karşı bir sempati mi besliyordunuz?
— Bütün Türkiye'de Almanlara karşı bir sempati vardı. Müttefikimizdi zaten. Hitler'e hayrandık.

— Peki, Hitler Yahudileri toplama kamplarına götürdü. Bunları savaş süresince duymadınız mı?
— Yok, duymadık! Adana'da lisedeyken istasyona gitmiştik; babam o zaman demiryollarındaydı, bir tren geldi, içinden Polonyalılar indi. Kadınlar entarileriyle sulara girip serinlediler. Sorduk, "Hitler'in kovaladığı Yahudiler İsrail'e gidiyorlar" cevabını aldık.

— Siz onların yaşadığı vahşetten habersiz miydiniz?
— Vahşeti o zaman bilmiyordum; sonradan öğrendik, savaştan sonra. Yakın bir tarihte, bundan on yıl evvel Avusturya'ya gitmiştik. Biz bir turist kafilesiydik; program yaptık, ertesi sabah on dört kişi neşeli şarkılar söyleyerek Çekoslovakya hududu ile Avusturya arasındaki bir Alman toplama kampına gittik. Geniş bir alanda taşları dikmişler. Bunlar ölen askerlerin veyahut orada öldürülenlerin sembolik mezarları; bahçede, çimenler arasında. Kapıdan içeri girdik, rehberler var. Bize, "Almanlar toplanan kişileri burada çalıştırıyorlar, iş yaptırıyorlar, bahçeyi düzelttiriyorlar, mezar kazdırıyorlar, ondan sonra öldürüp o mezara gömüyorlardı" dediler. Oraya gelenlerin hepsi öleceğini biliyormuş. Yalvarıyorlar, yakarıyorlar, hiçbir şey fayda etmiyor. Almanlar orada neşeyle bira içiyorlar, bunları çalıştırıyorlar. Anlattılar, gösterdiler; feci, felaket! Sonra başka bir yere gittik. Onun yakınında "krematoryum" dedikleri ölü yakma yeri, dişlerin söküldüğü yerler falan var. Hâlâ küller duruyordu. Bütün anlatılanlardan çok feci şekilde rahatsız olduk. Bütün günümüzü orada geçirdik. Akşam aynı minibüse bindik, otelimize gelinceye kadar kimseden ses çıkmadı. Şoför radyoyu bile açmadı. Çok feci şekilde çarpıldık, üzüldük. Korkunç bir olaydı.

— Peki, sizin Hitler'e karşı bu sempatiniz savaş başladıktan sonra da devam etti mi?
— Devam etti, tabii! Adana Ortaokulu'nda üçüncü sınıftayken konuşuyorduk. Bazen öyle olaylar oluyordu ki öğretmenler de merak ediyordu; dersi durdurup, bahçeye çıkıp

radyoyu dinliyorduk. Bir radyo var okulda, hoparlörle bahçeye veriliyordu sesi, onu dinliyorduk. Bahçede konuşuyorduk, öğretmen "Toroslar'ı geçemez bunlar" diyordu. Birisi, "İskender'in geçtiği Gülek Boğazı'ndan geçip gelirler" dedi. Öğretmen, "Gülek Boğazı'nda tedbir alıp onu önlemek mümkün. Adana'ya giremezler, rahat olun" filan diyerek bizi rahatlatmıştı.

Fotoğraf stüdyosu

— *Bize biraz da Ermenek'i anlatır mısınız?*
— Ermenek çok yeşil, çok bol suları olan bir yerdi. Çok güzel meyve ağaçları vardı; dutlar falan... Akdeniz iklimi hüküm sürerdi Ermenek'te. Hiç unutmuyorum, bir kez ağaca çıkıp dut yedik. Ağaca değen giysilerimiz rengarenk oldu. O giysilerimizi bir daha kullanamadık, lekesi çıkmadı, öyle yapışkan bir boyası vardı. Belki bir-iki saat uzaklıkta bir ırmak vardı, yürüyerek gidiyorduk. O ırmak bir müddet yeraltından, dağın altından gidiyor, öbür taraftan çıkıyordu. Çok etkileyiciydi. Çok iyi arkadaşlarım vardı. Çok eğleniyor, iyi yaşıyorduk. Babamın işi de iyiydi. Ben bir fotoğraf stüdyosu kurmuştum. Çektiğim fotoğrafların filmlerini banyo ediyordum, kağıda basıyor, arkadaşlarıma veriyordum.

— *Bir dakika... Ermenek'te hangi olanaklarla kurdunuz bu stüdyoyu?*
— Elazığ'dan itibaren fotoğraf makinem vardı; hem de birkaç tane... Benim küçük bir tane, babamın da büyük, sehpalı bir fotoğraf makinesi vardı. Gerekli ilaçları çarşıdan alıyor, evimizdeki emaye küvetlerin içinde banyo ediyordum. En son asıp kurutuyor, fotoğraf haline getiriyordum. Son banyodan sonra ıslak kartları cama yapıştırdığımda, kuruduktan sonra fotoğrafın yüzü parlak oluyordu. Renkli fotoğrafı hayal edemiyordum ama kartın yüzeyini kahverengi veya yeşil yapmak için gereken kimyasal tozların adını ve satın alınacak yerleri biliyordum.

— Orada da bir elektrik fabrikası vardı değil mi?
— Evet, Ermenek'te de bir elektrik fabrikası vardı. Gündüz kapatıyor sorumlusu; akşamüzeri karanlık olmadan gidip suyu, vanaları açıyor, elektrik geliyor. Bir gün baktık ki gecikmiş, biz gittik açtık. Kolu çevirdik, su aktı. Aşağıdan gelince de yol verdik, çalıştı; şehrin elektriği geldi. Çok basit bir şeymiş, küçük bir jeneratör şehre elektrik veriyor. Böyle bol suyla çalışan elektriği orada gördüm.

— Ama Ermenek'te de çok kalmadınız...
— Evet. Orada okul durumu iyi olmadığından babam bu sefer Adana'ya tayin istedi. Gene adliyede icra memuru. Bu kez de Adana yolları göründü.

Adana yolları

— Hangi tarihte?
— 1939 Ağustos ayında...

— Adana'ya nasıl taşındınız, yine böyle atlarla mı?
— Atlarla Karaman'a kadar gittik. Ulu çam ormanları arasında patika yollardan geçtik. Karaman'da şehre girerken oralı çocuklar, "Ermenekli, Ermenekli, nar göbekli!" filan diye bize takılıyorlardı. Karaman'dan trene bindik, Adana'ya geldik. Babamın arkadaşları ev tutmuş. Hükümet konağının bitişiğinde çok iyi bir yerde oturduk.

— Mobilyalarınızı da taşıyor musunuz?
— Yok, mobilyaları sattı babam. Mobilyaları, bazı kapları, ağır yükleri sattı.

— Peki, oradaki eşyalarınızdan söz edelim. Mobilya diyorsunuz; yani bizim bildiğimiz koltuk-kanepe, büfe var mıydı?
— Koltuk yoktu; tahtadan yapılan sabit divan vardı. Üzerine minder, yastıklar konuyordu. Bir de açılır kapanır sandalyeler vardı. Bakır kaplarımız vardı, babam sattı. Satılırken hep seyrettim.

Adana'da ilk gece sabaha karşı, Elazığ'daki gibi bir gıcırtı ile uyandım. Sokağa çıkıp sese doğru gittim, ırmağın kenarında değirmene benzer bir şey gördüm. Adanalılar "dönme dolap" veyahut "mavera" diyorlar; ırmaktan su çekiyor, ırmağın akıntısı ile dönüyor, kovalar doluyor, yukardan bir yere boşaltıyor onları, su dışarıya doğru akıyor. Onu iyi yağlamadıkları için çok büyük gıcırtı çıkarıyor. Uzaktan duyuluyor, gıcır gıcır dönüyor. Yunus Emre'nin şiirine konu olan "dertli dolap" gibi, inliyordu durmadan.

Adana'da ilk işimiz okula yazılmak oldu; Adana Tepebağ Ortaokulu... Yürüyerek gidip geliyoruz. Büyük bir saat var, onun yanından geçiyoruz, okul biraz ilerde ve sahiden tepede; ama bağ filan kalmamış, bağlar apartman olmuş.

— *Yine tam gün mü gidiyorsunuz?*
— Tam gün gidiyoruz ama benim ikmalim var. Hani Elazığ'da müzik dersinden ikmale kalmıştım ya... Gün verdiler, "Şu gün müzikten ikmale kalanların sınavı var" dediler. O gün gittim, dört kişiydik. Adana'dan üç kişi, bir de ben. Müzik öğretmeni Samime Hanım çok genç, sağlıklı, güzel biri. "Neden kaldın ikmale?" dedi. "Not vermediler" dedim. "Peki" dedi ama öyle bir bakışla baktı ki, inanmadığını anladım. Müzik terimleri ile ilgili sorularının hepsine cevap verdim. Ondan sonra dedi ki, "Bir de tahtaya yaz". Tahtaya da yazdım. Si-bemol, şu, bu... "Tamam" dedi, "bir de bildiğin bir şarkıyı oku". "Hiç bilmiyorum" dedim. Hiç okuyamadım, yani ne bir şarkı ne bir türkü ne de okul şarkısı... "Peki!" dedi. Geçtik üçüncü sınıfa.

Yaşar Kemal, İlhan Selçuk ve hoş geldin dayağı

— *O dersten kalsaydınız sınıf tekrarı mı yapacaktınız?*
— Tabii, o zaman öyleydi. Bir dersten kalsan bile geçemiyorsun. Bütün sınıfı tekrarlıyorsun. Ders geçme yok. Gittik, oturduk, "Sen şuraya, sen şuraya otur" dediler. Bir tarafımda İlhan Selçuk, bir tarafımda Oğuz Güra; üçümüz otur-

Adana Tepebağ Ortaokulu'nda Latif Mutlu, (en sağda, ayakta), beyaz takım elbiseli İlhan Selçuk (en solda, en önde).

duk. İlhan'ın ailesi Silifke'den gelmiş, ben Elazığ'dan geldim, bir de Selahattin var, arkamızda oturuyor, o da Elazığ'dan geldi. İlk gün daha alışamamışım, kenarda duruyorum. Mahalleden, ırmak kenarına yakın bir yerde oturan çocukları gördüm; az çok aşina olduğum çocuklar. Geldi dedi ki birisi:

"Sen benim bacıma laf atmışsın!"

"Senin bacını tanımıyorum" dedim.

"Nasıl tanımıyorsun canım? İnkar etme, sinemada laf atmışsın."

"Yok canım, tanımıyorum" filan dedim.

"Tanıyorsun!" dedi. Sonra biri itti beni. Arkamda diğeri çömelmiş, ben yere düştüm. Ondan sonra başladılar vurmaya.

— *Daha ilk günden mi?*

— Tabii, tabii... Daha ilk gün, ilk tanışıklığım... Böyle bir âdet varmış, yeni geleni bir dayaktan geçiriyorlarmış. Baktılar ki ben orada yeniyim, bir ilk gün dayağı yedik. Yaşar Kemal beni kurtardı. Güçlü kuvvetliydi, o gelince kaçıp gittiler.

Yaşar Kemal'le tanışmamız böyle oldu. Okulda 17 Kemal olarak anılıyordu.

— *Ooo! Yaşar Kemal de mi sınıf arkadaşınızdı?*
— Bizim okuldaydı ama şubemiz ayrıydı. Bitişik sınıftaydı. Okula başlamam böyle olaylı oldu. İlhan Selçuk ikinci gün geldi okula. Yan yana oturuyoruz. İlhan ikide bir huylanmış gibi bir hareket yapıyor. Arkadan ensesine bir şey sürüyorlarmış. İlhan dönüyor, ben de dönüyorum. Teneffüse çıktık, bir kavga... İlhan'a saldırdılar, dayak yedi. Sonra biz kavgaya katıldık, bu kez saldıranlar dayak yedi. Âdet böyleymiş; her yeni geleni döverler, sonra dost olurlarmış. Dersler başladı. Baktık ki her hocanın bir takma ismi var. Fransızca hocasının ismi "Karlof" mesela. Bir tane çok zayıf bir hoca var, "Frankeştayn" deniyor ona.

— *Hep yabancı isimler...*
— Yabancı sinemadan uyarlanmış isimler. "Nene" vardı, kimya öğretmeni bir hanım, bembeyaz saçlıydı. Her hocanın mutlaka bir lakabı vardı.

Fransız Konsolosluğu eylemi

— *O günlerden unutamadığınız bir anınız var mı?*
— O günlerde Hatay yeni alınıyordu veya alınmak üzereydi. Fransız Konsolosluğu da okulumuza çok yakındı. Bir gün önüne gittik, miting yaptık, bağırdık ve taşladık, camlarını kırdık. "Hatay'ı aldık, Musul ve Kerkük'ü de alalım" diyorduk. Çok arzulayarak, bilerek söylüyorduk, çünkü petrolün önemini o zaman anlamıştık, ortaokul üçüncü sınıfta...

— *Miting yapanlar kimler, ortaokul öğrencileri mi?*
— Ortaokul üçüncü sınıflar.

— *Nasıl karar verdiniz, yani kendi aranızda mı konuşuyordunuz?*

— Konsolosluk okula çok yakın. Haberler geliyor; "Hatay konusunda Fransızlar engel oluyor, Fransızlar Suriye taraflı" filan diye... Biz okulun önünde yığıldık; kim yaptı, liderimiz kimdi hatırlamıyorum, gittik, taşladık.

— *Kaç kişi?*
— Kalabalık; o kadar çok ki, belki de okulun yarısı... Öyle şimdiki gibi asfalt yollar yok, toz toprak içinde yürüdük.

— *Peki, polis filan müdahale etti mi?*
— Hocalar müdahale etti. Bizi okula aldılar, girdik içeriye, unutuldu.

— *Ceza filan verdiler mi?*
— Yok, yok... Onlar da tepkiliymiş, bir şey demediler. O sınıfta okurken çekilmiş bir fotoğraf vardı, İlhan Selçuk'a verdim. Sınıfın mevcudu otuz kişi mi ne; bir tarafta ben duruyorum, bir tarafta o. Verdim, çok şaşırdı o resme.

O fotoğrafta Oğuz Güra ile yanımızda oturan Selahattin Falay vardı. Onlarla hayat boyu irtibatı devam ettirdik. Hâlâ da toplanıp o eski Adana Ortaokulu'ndaki samimiyeti konuşuruz.

O yıl çok üzücü, hiç unutamadığım bir olay yaşadık. Yazın demiryolunun üzerindeki köprüden ırmağa atlıyorduk. Bir arkadaşımız atladı o yaz. Aşağıda kafası taşlara geldi, öldü. Çok üzülmüştük, cenazesine gitmiştik. İlhan da, "İlk katıldığım cenaze merasimi bizim okuldan Mustafa'nındı" diyor.

— *Bunlar olurken savaş da devam ediyor...*
— Ah, evet! Müthiş bir şekilde!.. Bazen dersi bırakıp savaş haberleri dinliyorduk. Abidin Dino'nun karısı Güzin Dino bizim hocalarımızdandı. Çok sosyalist, komünist hocalarımız vardı ortaokuldayken. Orası biraz da sürgün yeriydi. *Görüşler* dergisini çıkarıyorlardı, onu alıp okuyorduk.

— Siz okuyabiliyor muydunuz onların çıkardıkları dergileri?
— Okuyorduk. *Görüşler* dergisi Adana'da basılıyordu. Sonra *Sinyal* diye Fransızca bir dergi geliyordu Fransa'dan. Bizim Fransızcamız biraz iyiydi, onu izleyebiliyorduk.

— Siz ortaokulda mı dil dersi almaya başladınız?
— Tabii; ortaokul birden itibaren Fransızca okuyorduk.

— İngilizce?
— Yo, hiç İngilizce okumadık. Fransızca öğreniyorduk. Hocamız Karlof bana bir isim takmıştı: "Que faites-vous Latif?" "Nasılsın, ne yapıyorsun?" anlamına geliyor. İlhan Selçuk hâlâ, "Que faites-vous Latif?" diye takılır bana. Fransızcamız iyiydi o zaman; *Sinyal* dergisini zorlanmadan okuyabiliyorduk. Sinemalarda Avrupa'daki savaşı, vahşeti gösteren filmler gösteriliyordu.

Savaş belgeselleri

— Belgesel filmler mi?
— Günlük çekilmiş belgesel filmler geliyordu. Şimdi Fransızlar bir hat yapmış Almanlara karşı; Maginot Hattı. "Maginot geçilmez!" diyorlar. Almanlar da karşısında Siegfried Hattı yapmışlar. Onlar da, "Geçilmez" diyor. Ne onlar gidebilecek, ne bunlar... Hudutları güvenceye aldıklarını sanan Fransızlar, Maginot Hattı'nın gerisinde zevküsefa içinde eğlenirken Almanların gelebileceğini hiç düşünmüyorlardı ama Almanlar Belçika'dan, Hollanda üzerinden birkaç saatte tıkır tıkır Paris'e girdi. Okuyoruz: "Fransa Başbakanı kaçtı gitti. Hükümeti Vichy'de kurdular." Spiker aynen şöyle dedi: "Alman orduları İskandinavya ülkelerine kuduz köpek gibi saldırıyor. Birkaç günde Norveç'i, İsveç'i işgal ettiler. İngiltere üzerine sürekli bomba yağdırıyorlar."

Adana'da büyük saatin üzerinde siren vardı. Ara sıra deneme olsun diye, bizi alıştırmak için uzun uzun öttürüyorlardı. Biz anlıyorduk, "tehlike var" sinyalinin ne anlama geldiğini.

— Bu sırada hayat devam ediyor...

— Evet, hep bunlar ortaokul son sınıftayken oldu. Ortaokulu bitirdik, liseye gittik. Şehrin öbür ucunda okul ama tabii yollar dümdüz. Lise uzak diye bana bisiklet alındı; pedal basıp gidiyorum. Orada yığınla bisiklet; ağaçlara dayayıp derse gidiyorduk. İlk gün tanıdık arkadaşlara okulu sorduk, "Birinci sınıfın iki şubesi var" dediler. "Matematikte de iki hoca var: Biri Can Bey, sahiden can gibi bir adam; diğeri de Muhlis Bey, soyadı da Sivrioğlu; soyadı gibi çok sivri, çok sert bir adam. Ona düştünüz mü yandınız!" dediler. Biz dua ediyoruz Can Bey'e düşelim diye, çünkü Muhlis Bey ikmale kalanları geçirmiyormuş üst sınıfa. "Kışın öğrenemeyen yazın nasıl öğrenir?" diyormuş.

— İlhan Selçuk ve Yaşar Kemal de yine aynı okulda mı?

— Yaşar Kemal ortaokul bitince kayboldu. Ne oldu bilmiyorum, irtibatı kesildi. İlhan Selçuk'la girdik liseye. Bahçede toplandık, merasim yapıldı, İstiklal Marşı okundu. Bir öğrenci konuştu önce, sonra müdür konuşma yaptı. Sonra Arif Nihat Asya çıktı. Şair, edebiyatçı, biliyorsunuz... "Bir öğrenci arkadaşımız size güzel şeyler söyledi. Okul müdürünüz size bazı tavsiyelerde bulundu, onlara uyacağınızı umuyorum. Ben de size okulumuzu tarif edeyim" dedi. "Okulun etrafında çitler var. Bu çitlerden insanlar atlamaz, keçiler atlar. Okula girmek için çitin boş bıraktığı bir yer var, orası kapıdır. İnsanlar oradan girer, çıkar. Bahçede hem çam var hem palmiye... Biri dağdan gelmiş, diğeri çölden. Bunlar yıllardır kavga etmeden yan yana yaşayıp gidiyorlar. Siz de her biriniz bir yerden geldiniz, kavga etmeden sürekli yaşayıp gidersiniz" dedi. "Masalar var. Masalar yer değiştirmek için kaldırılıp götürülür; ama siz kendinizi at yerine kor da onları çekerseniz, o başka; masa kırılır." Açıklamaları uzayıp gidiyordu, bunlar aklımda kalanlar. Sonradan bize anlattı ki "teşbih" ve "istiare"ymiş bu sistem. "İki havuz var" dedi, "bir havuzda balıklar var, diğer havuzda kurbağalar. Balıklar ders öğrendi, çünkü orada ders çalışıyor çocuklar. Kurbağalar küfür öğren-

di, çünkü o havuzun kenarında çocuklar küfür ediyor. Kurbağaların ahlakını bozmayın" dedi.

Bize böyle ilginç bir ders verdi.

— *Bu okul ne kadar büyük, kaç öğrenci var?*

— Çok büyük... Dört katlıydı galiba. Çok büyük derken, çeşitli yerlerde birkaç binası vardı. Yatılı kısmı, bahçeleri, geniş bir arazisi, narenciye ağaçları vardı.

Kızlar şehrin öbür ucunda

— *Kız-erkek karışık mı?*

— Yok; olur mu! Kızların yüzünü görmek mümkün mü! Kızların lisesi o kadar uzak ki, ta bizim mahallede, yani hükümet konağının yakınında. Adana'nın bir tek erkek lisesi var, şehrin öbür ucunda. Mümkün olduğu kadar aradaki mesafeyi uzun tutmuşlar.

— *Ayırmışlar.*

— Çok ayırmışlar, tehlikeli olur diye!

— *Liseye gelince...*

— Gittik sınıfa, oturduk yerlerimize. Açıkgözler hep ön sıraları işgal etti, biz de rasgele bir yere oturduk. Bir hoca girdi sınıfa, şipşak, kapıyı kapattı, kürsüye geçti. Dedi ki, "Ben matematik hocanız Muhlis Sivrioğlu." Bir şaşırdık! "Benden sonra sınıfa girmek yok. Herkes benden önce girecek. Ben ders verirken çıkmak da yok. Beraber gireceğiz, beraber çıkacağız. Şimdi ödev vereceğim size" deyip kendi prensiplerini anlattı. "Bu benim verdiğim ödevleri yaparsanız iyidir. İkmale kalanlar geçemez, bunu bilin. Çünkü bütün sene yapamayan, yazın üç ayda başarılı olamaz. Onun için ikmale kalmamaya bakın. Verdiğim ödevi yapın" dedi ve derse başladı. "Bu anlattıklarımı, 'ortaokulda biz gördük, ilkokuldan da biliyorduk' diye hafife almayın; tekrarlayacaksınız ki iyi anlaşılsın. Bunu atlamanız iyi olmaz. Açın kitabınızı" dedi, açtık.

"Şu elli kesirli problemi defterinize yazarak çözeceksiniz. Gelecek ders göreceğim" dedi, gitti.

Ertesi ders geldi, elinde not defteri, bakıyor kim yapmış, kim yapmamış... Yapmışsa bir şey yok. Not defterinde yapmayanların adının yanına kalemin ucuyla nokta koyuyor. Bu noktalar çoğaldıkça o çocuğun durumu kötüleşiyormuş. Böyle gidiyor... Biz İlhan Selçuk'la arkada oturuyoruz. Tahta uzak, zor görünüyor.

— *Selahattin de mi sizin sınıfta?*

— Selahattin de orada. Onu yakınlarda kaybettik. Danıştay üyesi olmuştu.

Biz Selahattin ve İlhan ile arkada oturuyoruz, sesimizi çıkarmadan dinliyoruz. Öndekiler her soruya cevap veriyor. Birinci karneyi almaya yakın günlerden bir gün, benim defterime baktı. Küçük bir problem vardı; kendisi küçük ama çözümü uzun, kesirli bir denklem. Bunu gördü. "Sonuna kadar yaptın mı?" dedi "Yaptım" dedim, ses çıkarmadı. Bir baktı, hakikaten uzun. Denklemi çözünce ne çıkacağını kendisi söylemişti zaten. Önemli olan çözüm yolu. "Artı yerine eksi yazana not yok. Çok dikkatli yazacaksınız, çünkü yaptığınız iş yıkılır, bozulur" demişti. Benim deftere uzun uzun baktı, "Sonuna kadar yaptın mı?" diye bir kez daha sordu. "Yaptım" dedim tekrar. Benimle biraz konuştu. Başka bir gün geometri dersinde tahtaya bir şey çizdi. Genellikle çocukların ilgisini uyandırmak için durup bekliyor, öndekiler tekrarlıyor, devam ediyorlar. O gün de yine, "Bunun simetri ekseni..." dedi, durdu. Hiç kimseden bir ses yok; bekliyor, hiç ses yok. Elinde tebeşir arkaya döndü, sınıfa baktı. Ben arkadan yavaşça, "Uzayda, sonsuzda" dedim, "sonsuzda". Kafasını uzattı, göremedi beni. Ben biraz yükseldim. Kafasıyla "Otur" dedi. Çok konuşmuyor öyle, sert bir adam.

Teneffüse çıkınca çocuklar dediler ki, "Yandın! İlk derste seni kaldıracak, haberin olsun." Sahiden de sonraki derste geldi. Benim, "Yaptım" dediğim denklemi gösterdi, "Bunu tahtaya yaz" dedi. Defterime bakarak yazdım. "Çöz!" dedi.

Çocuklara tembih etmiştim, "Yanlış yaparsam bana işaret edin" diye. Birinci tahta bitti, ikinci tahtaya geçiyordum, arkama bir döndüm, "Sil! Sil!" diyorlar. Hoca, "Doğru, doğru" dedi, "sen onlara bakma." Devam ettik, bitirdik.

Ondan sonra hep geometriden 10, cebirden 9 alıyordum. Bütün sene o hocayla çok iyi dost olduk, yakınlaştık. Yakınlığımızın bir nedeni de şu: O, Gazi Eğitim mezunu; yani liseden sonra iki yıl okuyup matematik öğretmeni olmuş ve askerliğini Nazımiye'de yapmış. "Ben Nazımiye'yi severim" derdi. Böylece ahbaplığımız devam etti.

Churchill Adana'da

— *Öğretmenlerinizle ailece görüşüyor muydunuz?*
— Yok, mümkün mü!

— *Peki, anneniz-babanız okula geliyor muydu sizin durumunuzu öğrenmek için?*
— Yok, hiç, asla! Belki de okulun yerini bile bilmezlerdi. Hiç öyle âdetler yoktu o zaman.

— *Sizi kim kaydettiriyor, kendiniz mi kaydoluyorsunuz?*
— Yok, kendimiz kaydolmadık. İyi bir soru sordun, biraz düşüneyim. Adana Erkek Lisesi'ne kaydımı velim olarak babam yaptırmıştı. Babam yakından izliyordu beni. Her işte himayesini belli ediyordu. Bu yüzden pasif olarak yetişiyordum. Yapacağım her işte ve her adımda izin almam gerekiyordu. İş hayatına atıldıktan sonra bu huyumdan kurtulmak için çok çaba sarf ettim. Yine de tam kurtulmuş olarak kabul edemiyorum kendimi. Bir karar alırken birilerine sormak ihtiyacı duyarım.

— *O sıralarda Churchill Adana'ya gelmiş...*
— Savaşın en şiddetli günleriydi. 1943 Ocak ayında İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Adana'ya geleceği duyuldu. Biz Arif Nihat'ın, "Bu çitten keçiler atlar" sözüne rağmen çit-

lerden atlayıp okuldan kaçtık. Dört arkadaş yakındaki havaalanına, Churchill'i görmeye gittik. Büyük bir askeri uçak indi, Churchill çıktı içinden.

— *Okuldan izin vermediler mi?*
— Kaçıp gittik, sormadık bile. Churchill'in geleceğini haberlerden duymuştuk. Havaalanı kalabalıktı. Churchill, "Merhaba" dedi, duyduk sesini. Sonra ilerde askerler vardı, onları teftişe gitti. Askerlerin yakalarını açıyor, bakıyor, muayene eder gibi ayaklarına bakıyor filan... Ertesi gün niye böyle yaptığını sorduk, öğrendik. Churchill Türkiye'yi savaşa girmesi için ikna etmeye gelmiş. İnönü de bir plan yapmış. Askerlere depodan artık hurdaya çıkmış elbiseleri giydirmişler. Hurda çamaşırlar, kötü ayakkabılar, ne kadar eski atılacak şey varsa... Özel surette bir kandırmaca! Churchill bakıyor, "Bunlarla savaşa girilmez" diyor, "Teçhizatımız yok, silahımız yok" diyor İnönü de Churchill'e.

— *Peki, neden görüşme için Adana'yı seçmişler?*
— İngilizler görüşmenin Kıbrıs'ta olmasını önermişti, Türk tarafı Ankara'da olmasını istemişti. Sonunda orta bir yer olarak Adana'da olmasını kararlaştırmışlar. Görüşmeleri Adana'da oldu. Adana-Mersin yolunda Yenice istasyonu vardı. Orada bir vagonda konuştular. Yine onu da uzaktan izledik. Bizim cumhurbaşkanlarına ait beyaz bir tren vardı, İnönü onun bir vagonundaydı. Churchill ile orada konuştular. İki gün sürdü bu görüşmeler. Churchill gitti. Arkasından kısa bir zaman sonra Türkiye'ye yardım gönderdi. Askerlere, subaylara filan, çok büyük, sağlam ayakkabılar geldi. Hiç eskimeyen, uzun boğazlı, sağlam potinler... Hatta birkaç kez el değiştirdiği de oluyordu bu ayakkabıların. Yıllarca piyasada satıldı. Bizim ayakkabılar hemen eskiyordu. Büyük yardım geldi tabii; silah filan da vardı ama İnönü yine de savaşa girmedi.

— *İnönü orada gurur meselesi yapmamış mı, "Türk askeri iyi giyinir" filan diye...*

— Yok, tam tersine, İnönü savaşa girmemek niyetindeydi. Dış baskı devam ediyordu o günlerde savaşa girmemiz için. Ültimatom gibi bir de tarih belirlemişlerdi. En geç Ağustos 1943'e kadar Almanya'ya savaş açmamızı ve Müttefikler safında yer almamızı istiyorlardı. Bu baskıya rağmen savaşa girmedik. Aralık ayında İnönü Kahire Konferansı'na davet edildi. Orada Şubat 1944'e kadar savaşa girmediğimiz takdirde her türlü yardımın kesileceğini bize tebliğ ettiler. Bu sert ve kesin talimattan sonra eski dostumuz Almanya ile olan ilgimizi kesmiştik.

En sonunda, Almanya'nın yenildiği belli olduktan sonra, 1945 Şubatı'nda Almanya'ya savaş ilan ettik. Bu beni oldukça üzmüştü. Eski müttefikimiz Almanya'ya karşı, hem de onun yenildiği belli olduktan sonra çok hazin bir savaş kararıydı. Berlin'e Rus ve Müttefik kuvvetlerinin girdiği günlerdi.

İlginç bir hat

— Sizde unutulmaz izler bırakmış olmalı savaş yılları...

— Unutmak mümkün değil. Biz öğrenme çağındayken, en heyecan verici olay ve haberler hep savaşa ve ölüme dairdi. Berlin düşerken, Sovyet orduları doğudan, Amerikan ve Müttefik askerleri batıdan her yeri işgal ediyorlardı. Sovyet askerlerinin girdikleri caddeleri yağmalayarak direnenleri hemen orada kurşuna dizerek ilerlediği haberleri geliyordu.

Yıllar sonra, tam 45 yıl sonra, 1990'da Berlin Duvarı'nın yıkıldığı günlerde, Berlin'de bir eski İstanbullu Ermeni vatandaşımızın dükkanında, duvarda bizim hattatların hazırladığı bir tabela gözümüze ilişti. Görünce şaşırıp kaldık; çünkü "Boku yedik hanım!" yazıyordu! Açık ve net bir şekilde... 1945 yılında Berlin'i işgal eden Sovyet askerleri caddedeki dükkanları kırıp döküyor ve yağmalıyorlardı. İstanbullu halıcı Agop, eşini ve kızını alarak dükkana geliyor, "ölürsek beraber ölelim" düşüncesiyle. Dükkanda bekleşirken korkulan oluyor. Birden içeriye iriyarı, silahlı iki Sovyet askeri giriyor. Askerlerden biri kızını alıp götürmek isterken Agop şuursuz-

ca atılıp kızını kurtarmaya yelteniyor. O sırada diğer askerin tabancasını çıkarmaya çalıştığını görünce de, "Boku yedik hanım!" diye bağırıyor. Sovyet sanılan asker, "Vay, kardeşim! Sen Türk müsen? Neçiye söylemisen?" diyor. Sonunda bu iki askerin Azerbaycanlı olduğu anlaşılıyor. Hemen oturup dertleşmeye ve konuşmaya başlıyorlar. İşgal ve yağma devam ederken bu iki asker, halıcı Agop'u korumaları altına alıyorlar. Hiçbir zarar görmesine izin vermiyorlar. Barıştan sonra İstanbul'a gelen Agop, bir hattat bularak o meşhur levhayı yazdırıp dükkanına asıyor. Hayat kurtaran bu sözleri taşıyan levhayı gördüğümde, 45 yıl önce Adana'dayken haberlerde izlediğimiz Berlin'in işgal günlerini bir kez daha hatırladım. Agop yaşamıyor ama o anlamlı levha hâlâ o halıcı dükkanında sembol olarak duruyordu.

— Siz o günlerde İnönü'ye kızmış mıydınız? Ne bekliyordunuz?
— Biz İnönü'ye Kerkük'e girmediği için kızmıştık. Ayrıca yardım alabilmek için bizim askerimizin yabancı bir devlet adamına perişan bir halde gösterilmesini ahlak yönünden uygun bulmadığımızdan, ben ve arkadaşlarım üzüntü duymuştuk. Atatürk döneminde bir Türk'ün dünyaya bedel olduğuna inanmıştık. Atatürk'ün arkadaşı İnönü onun yerini dolduramadı.

— Gazetelerde filan tartışıldı mı bu konu?
— Onu tam hatırlamıyorum ama biz arkadaşlarla çok tartıştık. Gazeteler İnönü taraftarıydı; İnönü'ye muhalefet etmek, laf söylemek mümkün değildi. İnönü savaşa sokmadı diye basın memnundu ama Kerkük'ü almadığı için biz üzülüyorduk.

Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi

— Peki, karaborsa diye bir şey var mıydı o zamanlar?
— Evet, karaborsa uzun müddet sürdü. Devlet onunla baş edemeyince, önce 1938'de bir kanun çıkardı: "Eşyaların üze-

rine bir etiket konacak ve o etiket üzerinden pazarlıksız satış yapılacak" dendi. İlk uygulama buydu ama yine de karaborsayla baş edemeyince, bu sefer Milli Koruma Kanunu çıkarttılar; fazla fiyattan satanlara ceza geldi. Karaborsacılar malı saklayıp "Yok" diyor, sonradan çıkarıp yüksek fiyattan satıyordu. Buna "ihtikâr" (vurgun) deniyordu. Zabıta bazı mağazaları basıp malları döküyordu, biz de gidip seyrediyorduk.

Dışarıda savaş devam ederken Türkiye'de de yağ sıkıntısı, gaz sıkıntısı vardı, yiyeceklerin çoğunda kıtlık yaşanıyordu.

Hükümetin bir teklifi ile Kasım 1942'de Varlık Vergisi konuldu. Savaş yıllarında vergi toplanamıyor, parası az devletin. İstanbul'da varlıklı olanlara, "Şu, şu, şu paraları ödeyin" dediler. Çoğu gayrimüslim ve Yahudi. Ödeyenler kurtuldu; ödemeyenleri topladılar, kara vagonlarla Erzurum Aşkale'ye götürüp çalıştırdılar. Esir kampı gibi... Çok feci olaylardı! Hep sıkıntıdan, parasızlıktan... Bence bu bir nevi müsadere idi. Müsadere eski Roma'da da olurdu. Osmanlı'da ilk müsadere 1453'te, Fatih döneminde yapılmıştı. Çandarlı'nın başı vurulmuş, mallarına el konulmuştu. Son olarak II. Mehmet döneminde başvurulan bu usul II. Mahmut tarafından kaldırılmıştı.

— Peki, halkın bunlara tepkisi nasıldı? Yani "Oh, iyi oldu Yahudilere!" mi diyorlardı, "Yazık adamlara" mı?

— Yok! Hiç kimse "İyi oldu" demiyordu; tevekkülle seyrediliyordu, çünkü hükümetin yaptığı her şeyin doğru olduğuna inanılıyordu. Türk halkı hükümete, devlete bağlıdır. Ben hatırlamıyorum, ne ailemizde ne dışarıda, bu yapılanlara, dükkanların, mağazaların basılmasına, mallara el konulmasına bir tepki olmadı. Hatta onu yapanlara "muhtekir" (vurguncu) deniyor, öfkeyle bakılıyordu. Gazeteler teşhir ediyordu onları. Zor, çok zor günler yaşadık. Daha sonra Demokrat Parti iktidar olduğunda eleştirdi bu uygulamaları. İki eylemi çok eleştirdi DP'liler: Biri Varlık Vergisi, diğeri de Yol Vergisi. Atatürk döneminde çıkarılmıştı Yol Vergisi. Yol yok, yol yapmak için para lazım. Dediler ki "Herkes altı lira para vere-

cek, her şahıs, her erkek". Veremeyenleri de götürüp yol yapımında çalıştırıyorlardı. Bu çok büyük tepki aldı. DP de onu kullandı. Halk Partisi'ni bununla vurdu: "Yol parasına, jandarma dipçiğine paydos. Biz gelirsek bunları kaldıracağız" dedi. O zaman millet bunun yanlış olduğunu anlayabildi, çünkü daha evvel muhalefet yoktu. Sonuçta Varlık Vergisi ile gayrimüslimlerden, yabancı ve Müslümanlardan 315 milyon lira kadar bir para toplanmıştı.

Sulu satlıcan

— Siz bu arada önemli bir hastalık atlattınız...
— Evet, iki defa zatülcenp oldum. Şimdiki ismini bilmiyorum (plörezi olabilir). Akciğerle göğüs kemikleri arasındaki zarın su toplaması...

— İlaç olarak ne kullanıyordunuz?
— Doğru dürüst ilaç yok. "İyi beslenmek gerekiyor" dediler. O zaman babam icra memurluğundan Devlet Demiryolları'na geçmişti. O yüzden Demiryolları doktoru muayene ediyordu. Akciğerle zarı arasında su toplandı dendi diye ben su içmekten korkmaya başlamıştım. Bu hastalığın ismi, "sulu satlıcan"dı. Duymuşsundur herhalde...

— Duydum duydum...
— Babam icra memuruyken Salim Serçe diye bir doktor vardı. O herife hâlâ kızıyorum. Ona gittim, sordum: "Su içtiğimde mi oluyor?" dedim, "İstediğin kadar su iç" demişti ama çok fazla ilgi göstermiyordu. Ben de kızıyordum. "Belki kendisi de hastalığın sebebini bilmediği için fazla bilgi veremiyor" diye düşünmüştüm. Babam da benim gibi Dr. Salim'e güvenmediği için bir gün beni alarak faytona bindirdi, devlet hastanesine götürdü. Orada muayene edip "Burada birkaç gün kalması lazım" dediler. Hiç hazırlığımız yoktu. Orada bıraktı babam beni, gitti eve; kaldım tek başıma. Çok hüzünlenmiştim o gece.

— Yanınızda kimse yok muydu?
— Hiç kimse yok... Olur mu, hastanede yatıyoruz! Almıyorlar kimseyi.

— E, daha lise öğrencisisiniz... Annenizi filan bırakmıyorlar mı yanınıza?
— Yok... O sırada babam iş değiştiriyordu. İki gün mü, üç gün mü kaldım hastanede, sonra çıktım. "Okula gitme" dedi, gitmedim. Kütüphaneye o zaman başladım. Sonra iyi oldum diye okula gittim ama hastalık tekrar edince yeniden bıraktım. Kış geldi...

— Hastalık yüzünden çok yattınız mı evde?
— Evde hiç yatmadım hasta olarak. Ayaktaydım ama halsizlik vardı, nefesim daralıyordu. Ben havanın sıcaklığından sanıyordum. Babam Demiryolları'na geçince, Eskişehir Demiryolları Hastanesi'ne sevk etti doktor. Kağıtlar yazıldı, babamla trene bindik, Adana'dan ayrıldık. Adana yaz gibi, her taraf yeşil, ağaçlar filan; ama mevsim kış, aylardan şubat. Toroslar'a tırmandık, etrafta karlar... Ne ağaç kaldı ne bir şey... Bakıyorum pencereden, her taraf kar. Ulukışla'da tren epeyce bekledi, yol kapanmış, sonradan açıldı. Yiyeceğimiz neredeyse bitiyordu, babam yiyecek getirdi.

— Kaç gündü?
— İki günden fazla sürdü tren yolculuğu. Eskişehir'e geldik, Demiryolu Hastanesi'ne gittik. Orada çok sevimli bir doktor bana ilgi gösterdi. Babam beni ona teslim etti, kendisi döndü. Yalnız başıma hastanede kaldım. Çok temiz, güzel bir odada yattım.

— Sanatoryum gibi bir yer mi?
— Yok! Demiryolları Hastanesi, Demiryolları mensuplarının kaldığı bir yer. Gülizar diye bir kız vardı, o iğne yapıyordu. Onlar yakınlık gösterdi, korudu, kolladı. Orada 18 gün kal-

dım. Bir şeyim yok gibi geliyor ama hafif bir ağırlık var üzerimde. Oradaki doktor da söyledi, "Bu suyu almamak lazım, alırsak tekrarlar ama iyi bakılman lazım" dedi. D vitamini filan verdi. Belli bir ilacı da yok. Dinlendim, vitaminlerimi içtim, iyileştim. Hastaneden çıkardılar.

— Babanız mı geldi almaya?

— Yok, gelmedi. Orada babamın tanıdığı bir hemşerimiz kahve işletiyormuş. Buldum adamı, ilgilendi, otel ayarladı. Tren gününe kadar otelde kaldım. Caddeleri geziyordum. Bir gün akan bir su gördüm, çeşme gibi. Adamın biri kafasını suyun altına koymuş, duruyor. Su içeceğim, bir türlü çekilmiyor. "Kalk!" dedim, kalktı, "Ne var?" dedi. "Su içeceğim" dedim, "Buyur" dedi. Elimi koymamla çekmem bir oldu. Sıcak su akıyor çeşmeden!

— Aaaa!

— Bir baktım, etraftakiler kahkahalarla gülüyor. Eskişehir'in içinde sıcak su akıyor sokaklarda... O kadar bol! Eskişehir, termal bir bölge. Yeraltında sıcak su rezervi var. Birçok pınardan sıcak sular akıyor. Evlerde ve işyerlerinde de bu sıcak sudan var. Neyse, sonra o tanıdık trene bindirdi beni. Yine tıngır mıngır Adana'ya geldim.

Fırın katipliği

— Bu arada Adana'daki fırın katipliği işinizden biraz bahseder misiniz?

— Savaş yıllarıydı, yaz tatilinde çalışmak için babamın tanıdığı bir fırıncının yanına katip olarak girdim. Adam kasayı teslim etti, yeri teslim etti, anahtarları verdi, bir gün de yanımda oturdu, işi tarif etti, ondan sonra kayboldu. Ben her sabah ezan okunurken geliyorum, açıyorum. İşçiler geliyor, fırını yakıyorlar, ekmekleri satıyoruz. Şimdilik gayet güzel... Derken bir korku... "Belediye gelip ekmekleri tartıyor" dediler, "gramların uygun olması lazım".

Çalışanlar anlatıyor: "Bazen olmuyor, kaçırıyoruz. Belediye geliyor, bir tanesi bozuk, küçük, rutubetli çıksa hepsini alıp götürüyor. Fırını bile kapatıyorlar."

Adam koca fırını bana teslim etmiş. Büyük bir sorumluluk ama başımıza hiç dert gelmedi, çünkü işçiler dikkatli çalışıyordu. Ben de görevi ciddiye alıyordum, soruyordum, tartıya bakıyordum.

— Peki, ortaokul mezunu bir çocuğa güveniyor muydu işçiler, yani size itiraz etmiyorlar mıydı?

— Tabii, güveniyorlardı. Lise ikideyim ama patronun vekiliyim; anahtar bende, fırını ben açıyorum, paraları ben alıyorum, bankaya yatırıyorum... Sorun yaşamıyordum. Bir de bu işin en zevkli kısmı, erkenden, ezanla beraber yolda yürümekti. Yoldayken ezan okunuyor, biterken fırına ulaşıyordum. Ezanı ezberlemiştim. Bazen benden önce gelip kapıda bekleyen işçiler de vardı. Bir başka zevkimiz de öğle vakti pastırmalı ekmek yemekti. İşçiler pastırmalı yumurtalı ekmek yapıyorlardı.

— Kaç ay sürdü bu işiniz?

— Üç ay. Fırıncılığı düşününce çok keyif alıyorum ve çok önemli bir iş olduğunu düşünüyorum.

— İlk kazandığınız paraydı. Ne yaptınız o paralarla?

— İlk kazandığım paraydı. Vallahi hatırlayamıyorum ne yaptığımı; ama savaş yıllarıydı, kıtlık yıllarıydı. Herhalde eve vermişimdir.

Karneyle ekmek

— O zamanlar ekmek karneyle veriliyordu. Siz mi karneyle dağıtıyordunuz ekmeği, yani size karneyle mi geliyorlardı?

— Tabii. Karneyi toplayıp koyuyorduk bir tarafa, sonra karneyi götürüp un alıyorduk. Yoksa un vermiyorlardı.

— Yani siz unu karneyle alıyordunuz, vatandaş da sizden ekmeği karneyle alıyordu, öyle mi?
— Vatandaşın getirdiği karneleri biriktirip o karnelerle un alıyorduk.

— Sizin evdekiler karne açısından rahattılar herhalde...
— Evet. Bir ara başka fırınlardan aldığımız ekmeklerden taş çıkıyordu. Yerken çok kötü oluyordu. Hatta kumlu, taşlı bir ekmek çıkmıştı. Bizim fırında hiç kötü bir iş olmadı.

— O yıllarda başka neyi karneyle alıyordunuz?
— Sümerbank mamulleri, şeker... Sümerbank'tan kumaş, elbise filan alındığı zaman, "Karne verildi" veya "Sümerbank mamulleri aldı" diye nüfus kağıdını damgalıyorlardı, yani o kadar önemli bir olaydı. Eskiden nüfus cüzdanları sekiz-on sayfalık büyük defter gibiydi.

— Biliyorum, benimki de öyleydi uzun zaman.
— Onlara damga vuruyorlardı.

— Savaş yıllarında Adana'da da fazla kalmadınız...
— Babamın memuriyeti Demiryolları'ndaydı. Churchill'in ziyaretinden bir-iki ay sonra Malatya'ya tayinini istedi. Büro kalem amiri olarak Malatya'ya tayini çıktı.

Malatya'ya tayin

— Ama siz Adana'dan memnundunuz değil mi?
— Memnunduk ama babam öyle istedi. Malatya'ya giderken babam demiryolu memuru olduğu için bize kapalı bir vagon tahsis ettiler. Eşyaları koyduk, yatakları da serdik, içine oturduk. Bunu trene bağladılar, trenin arkasında gittik. Bir yerde ayırıyorlarmış vagonu; babam haber almış, hemen gitti, münakaşa filan oldu, tekrar bağlattılar. Üşüdüğümüz zaman bir istasyonda inip yolcu vagonlarına geçip oturuyorduk. İkinci mevki hakkımız vardı ama kapalı vagonu tercih ediyorduk.

Adana Lisesi'nde, özellikle Fransızca hocası Latif Bey, Sovyet Devrimi'ni iyi bilen biriydi. Lenin'in kapalı vagonlarla, hem de mühürlü vagonlarla İsviçre'den Rusya'ya gönderildiğini biliyordum, bize anlatmışlardı. "Demek ki biz de devrim yapmak için gidiyoruz" dedim. Lenin gizlice Rusya'ya girdiği için kapalı yük vagonuna binmiş, vagonun kapısı dışardan mühürlenmiş. Leningrand'a kadar Lenin bir yük olarak gitmiş. Orada çıkıp sonra ihtilali yapmış. Yolculukta kendimize böyle bir hikaye yakıştırdım.

— Malatya'ya geldiğinizde aylardan nisandı. Okul durumunuzu nasıl ayarladınız? Dönem ortasında şehir değiştirmek kolay olmasa gerek...

— Malatya'ya geldik; evimiz, yerimiz belli, yerleştik. Ben hemen okula gittim. Arif Nihat Asya, Malatya'daki liseye müdür olmuş. Adana'da hocamızdı, beni de tanıyordu. Nakil kağıdımı verdim, "Senin çok devamsızlığın var, şu anda kaydedemeyiz" dedi. "Siz kaydımı yapın, ben eylülde devam ederim" dedim. "Yine devamsızlık olur, hakkın yanar. Onun için sen raporunu kullanmış durumda ol. Sağlam raporu getirirsen eylülde kaydederiz" dedi.

— Bir yılınız kayboldu tabii...

— Arif Nihat'ı o günden beri hiç affetmiyorum. Büyük yanlışlık yaptı. Tanıdığı ve beni Adana'dan bildiği halde kaydımı almadı. İyileştiğim halde, "Rapor getir iyileştiğine dair. Getirsen bile çok devamsızlığın var, devamsızlıktan kalacaksın" dedi. Böylece kendimi boşlukta hissetmeye başladım. Evde kalıp yatma alışkanlığım yoktu. Dışarı çıktığımda bir-iki dolanıp tekrar eve geliyordum. Hiç tanıdığım yoktu koca şehirde. Annem sık sık, "Sen bir yerde çalış" demeye başladı. Babamın girişimiyle Demiryolları'na "hareket memur adayı" yaptılar beni. Teknik bir iş; uzun süren kurslardan ve stajlardan sonra memur olunabiliyor. Esasen ben geçici bir süre için, yani okullar açılıncaya kadar çalışacaktım.

Demiryolları memur çıraklığı

— Kaç yaşındaydınız o zaman?

— 18'imi bitirmiştim. Oranın en genç memuruyum, kimse beni ciddiye almıyor. Zaten bir yetkim de yoktu. Büro memuru değildim ben, hareket memur adayı ve stajyerdim. Gece-gündüz tren var, ben de gece-gündüz değişerek nöbet tutuyorum. Yetkili bir memurun yanında, eski tabirle çırak, şimdiki söylenişiyle stajyer memurdum. Bir gecede genelde bir tane tren geçiyor. Yedi-sekiz, hatta on saat, trenin gelip geçmesine kadar beklemek durumundasınız. Telgrafla diğer istasyonlarla irtibat var. Ne olup bittiğini, trenin nerede olduğunu sorup öğreniyorsunuz. Radyo vardı dinlenme odasında, onu dinliyorduk. Tabii radyolar şimdiki gibi gelişmiş değil; kısa dalgada bir yerler buluyor, klasik müzik dinliyorduk. Ankara Radyosu her zaman yayın yapmıyordu zaten, hele gece hiç yapmıyordu. Yabancı bir kanal bulmuştuk, gece on ikiden sonra onu dinliyorduk. O sırada Hilmi Ataç ile dost olmaya, yakınlaşmaya başlamıştım. Daha önce tanıdığım halde, görev dışında konuşmamız olmamıştı. Onu çok ciddi ve vakur buluyordum. Gece nöbetlerinde yanında stajyer olarak kaldığım günlerde, çok bilgili ve iyi bir insan olduğunu görmeye başlamıştım.

— Sizi etkileyen biri anladığım kadarıyla...

— Evet, etkilenmemek mümkün değil. Hilmi Ataç çok ciddi, astlarına karşı çok merhametli, çok anlayışlı, üstlerine karşı da hiç taviz vermeyen, işini iyi bilen, hiç kimseden çekinmeyen, sağlam karakterli biriydi. Örnek bir insandı. Onun düzeyindeki diğer memurlar, yukarıdan gelen her emre, "Peki efendim! Baş üstüne efendim" filan derlerdi, o ise "Hayır! Yönetmelik öyle değil! Böyle olmaz!" diye sık sık itiraz ederdi. Biz böyle böyle, gece nöbetleri sayesinde dost olmaya başladık. O sorumlu hareket memuruydu, ben de yanında stajyer memurdum. Derken bir baktım, Hilmi Ataç, "Şunu okudun mu, bunu okudun mu?" diye sormaya başladı. Ben hiç

okumamışım onun söylediklerini. Kitaplar, romanlar, hikayeler... O okuyor, ben okuyorum. Akşam oturuyoruz, sürekli kitap okuyoruz. Öyle bir alışkanlık geldi ki, evde de kitap okuyorum, işte de... Ben önce *Gülistan, Bostan* gibi İran klasiklerinden başladım. Çok anlamlı şiirler vardı. Hilmi Ataç, "Bir de şuna bak. Bak, bu var, şu var" falan deyip Fransız klasikleri vermeye başladı. Ataçlar, Bulgaristan'dan gelmişler; Fransızcası iyiydi. Benden belki 10 yaş kadar büyüktü. Oranın hayatını anlatıyordu, buraya neden geldiğini anlatıyordu. Biz o dönemde böyle bir havaya girdik.

— *Lojmanda mı oturuyordunuz?*
— Hayır, şehirde oturuyorduk. Malatya'da küçük bir banliyö treni vardı, onunla gidip geliyorduk. İstasyondaki lojmanda kalan ailelerin kızlarından birisi, babamı arkadaşına göstererek, "Bak, kayınbaban geliyor" demiş, babam da duymuş. Evde bunu anlatınca annem "Kimin kızı?" diye sordu. "Revizör Gürcü İbrahim'in kızı" dedi babam. O güne kadar ben Revizör İbrahim'den de, kızından da haberdar değildim; soruşturunca buldum. Çok ama çok güzel bir kız! Yakınlık kurmak, flört etmek, hatta konuşmak bile çok zordu ama o bazı vesileler yaratarak benimle karşılaşıyordu, bir-iki laf ediyorduk. Benim ilgimi fazla çekmedi. Aslında ben gönlümü yıllar önce Veteriner Rıza Bey'in ortanca kızı Nebahat'a kaptırmıştım. Dahası, üç ay sonra memur adaylığını bırakıp lise ikiyi tekrar okuyacaktım. Bu konular ve yeni sevgililer bana uzaktı. Gene demiryolunda çalışan Kemal Demirkök isimli bir arkadaşım da o kıza âşıktı ama kız ona yüz vermiyordu. Bu yüzden Kemal çok üzgündü. Kıza mektup yazmaya kalktı, yazamadı. "Ben yazayım" dedim çünkü *Sefiller*'i okuyordum o sıralarda. *Sefiller*'in çok güzel bölümleri var. "Cosette'e mektuplar" bölümü çok şiirsel ve duygusaldı. Onu hemen hemen kopya ederek yazdım, Kemal'e verdim. Kemal'in el yazısı çok güzeldi, o da temize çekti ve bir yolunu bulup revizörün güzel kızına verdi. Sonra haber geldi. Mektubu birlikte okuyan kızlar, "Kemal çok güzel değil ama aklı çok iyi. Çok güzel edebiyatı var" demişler.

Günler böyle geçerken, bir gün duyduk ki Revizör İbrahim Bey tutuklanmış.

Vagonların üzerinde orak-çekiç

— *Neden tutuklamışlar?*
— Vagonların üzerinde orak-çekiç resmi varmış, polis gelmiş, "Bunu kim çizdi?" diye inceleme yapmış. Memurlara sormuş, işçilere, amelelere sormuş. Okuryazar olmayan bir işçi, "Bunları Revizör İbrahim Bey yaparken gördüm" demiş. Bu ifade üzerine İbrahim Bey'i yakalayıp götürmüşler nezarethaneye. Kız ağlayarak geldi, babasının polisler tarafından tutuklandığını haber verdi. Hemen birlikte gittik. İbrahim Bey geceyi nezarethanede geçirmiş. Çok üzgündü, ağladı bizi görünce. Birkaç gün kaldı orada.

— *Kötü muamele görmüş mü acaba?*
— Yok, görmemiş. Bekletmişler. Dört gün kaldı. Mahkemeye çıkınca demiş ki, "Efendim, ben vagonu muayene ediyorum; bozuksa, bozuk olan kısmını yazıyorum, 'Şurasına bakılacak, burasına bakılacak' diye... Öyle benim orak-çekiçle hiçbir ilgim yok." O ifade veren işçiye soruyorlar:
"Ne yazdı İbrahim vagonlara?"
"Vagon arızalarını yazıyordu" diyor.
"Orak-çekiç yapıyor muydu?"
"Ben okuryazar değilim, orak-çekiç nedir bilmem, İbrahim Bey'in yazıları üzerine vagonda tamirat yapıyorduk" diyor. Kurtarıyor İbrahim Bey'i.

— *Kimin yaptığı da ortaya çıkmadı...*
— Yok! Önemli bir olay da değil, yapsa bile ne olacak, ama o zamanki durumu düşünün... Büyük bir olay olmuştu. Vagonun üzerinde orak-çekiç resminin bulunması bazı yetkilileri korkutuyordu.

— *Peki, bunun dışında komünizm tehlikesi ile ilgili olarak sizin hissettiğiniz genel bir hava var mıydı?*

— Olmaz olur mu! Komünizm tehlikesi çok büyüktü. Birisine düşmanlık yapmak için veyahut iftira olsun diye, "komünist" demek yeterliydi. Komünist diye nitelenmek hakaret sayılıyordu halk arasında.

Nâzım Hikmet'in hapse girip çıktığını biliyorduk

— Peki, gazetelerde, haberlerde daha geniş bir propaganda var mıydı bugünle karşılaştırdığımızda?
— O yıllarda gazeteyle çok fazla ilgimiz yoktu ama kitap okuyorduk. Radyo çok zayıftı ama Nâzım Hikmet'in hapse girdiğini, çıktığını biliyorduk. Onları izliyorduk, çünkü Adana'da bize iyice öğretmişlerdi. Hatta bir öğretmenimiz Lenin'i kasteden şöyle bir şiir okuyordu: "Dinlenin, dinlenin, tekrar din'Lenin."

— Hangi öğretmeniniz?
— Adana'daki bazı öğretmenler... Hepsi değil, birkaçı ayrı bir grup olmuşlardı. Onlar farklı düşünüyorlardı diğerlerinden, ama Adana Lisesi genelde sahiden bir üniversite gibiydi. Teleskop bile vardı. İyi bir okuldu Adana Lisesi.

— Peki, hocalarınız size sosyalist olduklarını ya da bu düşüncelerini açıkça söylüyorlar mıydı?
— Hoca girip ders anlatıyordu. Arada düşüncelerini de anlatıyormuş. Sonradan bir düşünüyoruz ki, bunlar tamamen farklı, diğerlerine hiç benzemiyor. O zamanlar hiç etki yapmadı bize, farkında değildik çünkü.

Bir tarih hocamız vardı lisedeyken. Çok dalga geçen bir adamdı: "Şuradan şuraya kadar okuyun" diyor, gidiyordu. Sınıfta bir de defter var; nereyi işlediğini, nereyi okuduğunu kaydediyor. Müfettiş geldi bir gün, deftere baktı, sonra bir çocuğa soru sordu. Çocuk, "Biz orayı okumadık" dedi. Müfettiş deftere baktı, geldi. Soru Mısır'da II. Teb devriyle ilgiliydi. Başkalarına sordu, "Okumadık" dediler. Öğretmen çok büyük zarar gördü. Yaşlı, yorgun bir öğretmendi. Onun bu

yüzden oradan alındığını hatırlıyorum. Çok üzülmüştük. "Yahu niye yaptık? Niye söyledik, ele verdik hocayı?" dedik. Sonra bize "Bilmeden oldu" dediler.

Bir öğretmen daha vardı, unutamadığım: Biyoloji öğretmeni Şemsi Hoca. Çok mülayim, son derece yumuşak bir adam. Herkese bol not verirdi, bir tek benim notum çok düşüktü. Neden? Hiç görünmediğim, kendisiyle gidip konuşmadığım için... Bir gün tahtada üreme konusunu anlatıyordu. "Benim söylediğimi dinleyin, yeter" diyordu, "sual sormak yok". O kadar az, o kadar kısıtlı anlatıyordu ki, şimdi fark ediyorum da, ilkokul çocukları bile çok daha fazlasını biliyor bugünlerde ama o çok büyük bir şey anlattığını sanıyordu. Hiçbir şey bilmiyormuş üreme konusunda demek ki...

— Ama siz o konuları ansiklopedilerden okumuş muydunuz?
— Dışarıda bir sürü dergi vardı, biz o dergileri alıp okuyorduk. O farkında değil.

— Utanıyor muydu acaba?
— Yok, yasakmış! Ahlakımız bozulurmuş! Daha doğrusu, cinsellik konusunu düşünmemizi istemiyorlardı o zaman. Kızlar ayrı bir lisede ve şehrin bizden uzak bir yerinde. Ben bunun çok yanlış bir terbiye sistemi olduğunu sonradan fark ettim. Doğal olayların önüne set çekmeye kalkıyorlar.

— Başka hocalarınız var mı, hatırladığınız?
— Fizik hocamız vardı, Ekrem Bey; yakın yıllarda bile onu konuşurduk. Tiki vardı; elini çenesine atar, kafasını yukarı kaldırırdı sık sık; bir şey yutar gibiydi. Çok iyi bir hocaydı. Bir gün laboratuvarda o ders anlatırken, ben gayriihtiyarı taklidini yaptım, beni görmedi sandım ama görmüş. "Seni derse kaldıracak" dediler. Kaldırdı, epeyce de sıkıştırdı. Neyse ki sorularını cevapladım da rahatladım.

— Şimdi dışardan da yoğun bir bilgi akışı var ama o zaman sizin tek bilgi kaynağınız okulmuş.

— Tek bilgi kaynağımız okul, orası doğru ama eski okul kitaplarıma bakıyorum; saklayabildiklerimi, koruyabildiklerimi şimdiki kitaplarla karşılaştırıyorum, çok daha hacimli, geniş bilgili. Gerçi lisanı biraz ağır. O zamanlar bilhassa geometride çok ağdalı kelimeler vardı. Atatürk "hendese"nin zorluğunu görmüş, onu Arapçadan ayıklayarak yeni bir geometri kitabı yazmıştı. "Hendese" yerine "geometri", "müselles" yerine "üçgen", "zaviye" yerine "açı" diyerek bütün terimleri Türkçe konuşma lisanına çevirmişti.

İlhan Selçuk'un kalemi o zamandan belliydi

— Peki, o dönemde hocalarınızdan ya da çevrenizden duyduğunuz sosyalist fikirler konusunda ne düşünüyordunuz? Size uzak mı geliyordu, tehlike olduğunu mu düşünüyordunuz?
— Yok, hiç tehlike olduğunu düşünmüyorduk. Onun dışında başka bir korku da hissetmiyordum. Evde huzurumuz iyiydi, babamın arkadaşları iyi insanlardı, okul arkadaşlarım öyleydi.

İlhan Selçuk'la konuşurduk bu konuları. Ortaokulda beraberdik, lisede de beraberdik. Lisede edebiyat öğretmeni bir serbest kompozisyon ödevi verdi. "Herkes dilediği bir konuyu yazsın; bir-iki sayfa yeter. Gelecek ders toplayacağım" dedi. Ben güneşin batışını yazdım, başka biri bir şeyler yazdı. Herkes kendi zevkine göre yazdı, çünkü serbest bırakmış. Öğretmen pazartesi sabahı topladı ödevleri. Bir sonraki derste, "Kağıtları okudum. Hepsi çok güzel. Ama bir tanesi çok farklı güzel. Onu yazanın kendisi okusun" dedi. Kimseden ses yok. "İlhan Selçuk" dedi, İlhan kıpırdamıyor. Bunun üzerine öğretmen okudu. Şöyle başlıyor: "Öğretmenimiz bize serbest kompozisyon ödevi verdi. 'Dilediğiniz konuyu yazın, toplayıp okuyacağım' dedi. Ben şimdi tutup caddelerdeki bozuklukları, yolların çamurlarını yazsam, bu belediyelerin işine gelmez. Onun için onu yazmayayım. Caddelerde gezen, üstü başı pamuklarla dolu işçi ameleleri yazsam, bu yöneticilere dokunur. Onu da yazmayayım" diyor. Böylece birbirine

bağlı epeyce konunun sonunda "Bu durumda en iyisi hiçbir şey yazmayayım" diyerek bitiriyor. Öğretmenin çok hoşuna gidiyor. İlhan Selçuk uzun zamandan beri Türkiye'nin en çok okunan ve görüşlerine büyük önem verilen bir yazarı. Farklılığını topluma kabul ettirmiş durumda.

— *Belliymiş o zamandan kalemi...*
— Evet. Daha sonraları *Akbaba* dergisinde uzun yıllar önemli yazılar yazmıştı. Kırk yıldan fazla bir zamandan beri *Cumhuriyet* gazetesindeki "Pencere"sinden düşüncelerini halka aktarmayı sürdürüyor. Çok ciddi ve iyi satan kitapları var.

— *Politik bir bakış açısı varmış. Ailesinde politik insanlar var mıydı?*
— Yok, subaydı babası. Abisi var, Turhan Selçuk. Şimdi ara sıra görüştüğümüzde beni birine tanıtırken, "Zafer'in babası" diyor, ondan sonra da ekliyor: "Yahu Latif, kurtulamadık! Beni tanıtırken 'Turhan'ın kardeşi', sana 'Zafer'in babası' diyorlar."

Öğretmen, Yaşar Kemal'in şiirini beğenmedi

— *Peki, Yaşar Kemal'e ilişkin böyle bir anınız var mı?*
— Yaşar Kemal tatilde bir şiir yazmıştı, getirdi. Hepimiz okuduk, çok beğendik. Yaşar bizden bir-iki yaş büyüktü. Bizim yazdıklarımız çok zayıf kalıyordu ama o çok güzel bir şiir yazmıştı. Edebiyat öğretmenimiz Zülfikar Hoca'ya da okutmuş, ama hoca hiç beğenmemiş, hem de fena halde eleştirmiş. Biz çok şaşırdık tabii. Konu o zaman öyle kapanmıştı. Kırık not vermişti Yaşar'a. Derken aradan yıllar geçti. İş hayatına atıldıktan sonra Ankara'da arkadaşlarla Zülfikar Hoca'yı bulduk, telefonlaştık, gittik beraberce. Gökdelen'de Set Lokantası vardı, orada oturduk, sohbet ettik. Üç kişiydik öğrencisi olarak. Hepimiz merak ettik, sorduk, "Hoca, bu Yaşar Kemal'e sen iyi not vermemiştin, beğenmemiştin o zaman. Bak, nasıl bir edebiyatçı oldu! Niye öyle yaptın?" de-

dik. "Ben o zaman genç bir öğretmendim" dedi, "o zaman öyle takdir ettim. Şimdi artık bilemiyorum ama o kendisini başka bir yönde gösterdi, topluma kabul ettirdi ve üzgünüm anlayamadığım için."

— Şiirin konusu neydi? Hocaya biraz siyasi içerikli gelmiş olabilir mi?
— Kırsal yöreyi anlatıyordu şiir. Belki de onun için beğenmedi öğretmen; yani işçilerle, basit insanlarla ilgiliydi.

— Yeniden size dönelim. Demiryolları sizi İstanbul'da bir kursa göndermiş...
— Hayatımın akışını değiştiren şey, hareket memuru ve istasyon şefi olacaklar için mesleki bir kurstu. Bu kurs sayesinde ilk kez İstanbul'u göreceğim için çok tatlı hayallere kapılmıştım. Okulu unuttum, Malatya'da Demiryolları'nda çalışmaya başladığımda mesleği öğrenmek için verilen bir düzine kitapçığı ve yönetmelikleri okumaya başladım. Yeni terimler, ilgimi çeken yeni şeyler öğreniyordum, çünkü babam o işletmenin kalem amiriydi. İşletmeyle ilgili birçok kitap var evde, onları alıp okuyorum. Okudukça bilgim artıyor ve amirlerin dikkatini çekiyorum. Birçok taliplisi vardı kursun ama gitmek için en az iki-üç yıl çalışmış olmak gerekiyormuş. Ben kısa sürede kendimi gösterince, daha çok yeni olmama rağmen, "Kursa gider misin?" dediler. "Tabii!" dedim.

Kursa giden terfi ediyormuş ama tabii benim için en önemlisi İstanbul'a gitmekti. Üç-beş ay bekledik, derken vakit geldi. Yine tren yolculuğu... Bizim işletmeden on kişi vardı. Halen o arkadaşlardan Faruk Sağın ile dostluğumuz devam ediyor. İstanbullu kendisi ve annesi ile birlikte trende. Üçüncü günün akşamı İzmit civarında durdu tren. Dediler ki, "Sel götürmüş yolu, demiryolu kapalı". Trenin tüm yolcularını gemiye bindirdiler. Gemi Karaköy'e yanaştı, indik. Eminönü'nde saatin yanında tramvay beklerken komik duruma düşmüştüm. Tramvayı görünce eşyalarıma sarılıyorum. Fa-

ruk ile annesi hiç oralı olmuyorlar. Bu birkaç kere daha olunca, "Niye binmiyoruz, beğenmediniz mi?" dedim. Güldüler, "Her semtin ayrı tramvayı var. Biz Samatya'yı bekliyoruz. Bak, üzerlerinde gideceği yerin adı yazılı" dediler. Bindiğimiz tramvay, Etyemez'de, tam evlerinin önünde durdu. O gece onlarda kaldık. Ertesi gün Haydarpaşa Garı'nın üst katındaki yatakhanelere yerleştik. Binanın bir katı yatakhane ve yemek salonu olarak düzenlenmişti. En üst katında sınıflar vardı. Bir gün sonra dersler başladı. Demiryolu işletmesinin üç ana bölümü var. Yol kısmı yolların, köprülerin ve sanat eserlerinin bakımı ve işletmeye açık tutulması ile ilgileniyor. Cer kısmı lokomotif ve vagonların hareketini sağlamaktan sorumlu. Bizim kursumuz demiryolu işletmesi ile ilgili. Kursu bitirenler önce sorumlu hareket memuru, daha sonra istasyon şefi, gar müdürü oluyorlar. Kursta her türlü teknik bilginin yanı sıra ağırlıklı olarak işletmenin yöntem ve kurallarını gösteriyorlardı.

— *Ne kadar sürdü bu kurs?*
— Altı ay sürdü. 195 kişi arasında 33'üncü olmuştum.

Karartma geceleri

— *Kurs dışındaki hayatınız nasıldı?*
— Toplu yemek yediğimiz bir yemekhane vardı. Gece on ikiden sonra içeriye almıyorlardı. Dersler bitince Kadıköy'ü dolaşıp geliyorduk. Kadıköy'de kız arkadaş bulmak hiç de zor değildi. İkinci-üçüncü buluşmada hemen evlenme konusuna giriyorlardı. Biz de bu yüzden onları terk edip yenileri ile geziyorduk. Gecikince yatakhaneden içeri girmekte zorlanıyorduk. 1944 yılıydı; sirenler çaldı İstanbul'da. Bir Alman uçağı İstanbul'a doğru geliyormuş. Bütün İstanbul karardı. Pencereden dışarıyı gözledik, uçağı görecek miyiz diye; anlayamadık tabii. Hep korkuyla yaşanıyordu. Almanlar geldigelecek derken Almanların yenildiği ve Berlin'in işgal edildiği haberi geldi.

Halen yakın dostum olan Kurmay Albay Cevdet Öz 1960 ihtilalini yapanlardan biriydi, emekli oldu. Bir anısını anlatmıştı. Yüzbaşı olarak Harp Akademisi öğrencisiymiş o dönemlerde. Almanlar Yunanistan'ı, Arnavutluk'u alıp Türk hududuna dayanıyor. Alman tanklarının Türkiye'ye girmesini engellemek için Tevfik Kuyaş Paşa kumandasındaki kolordu, Yunanistan'la aramızdaki hudut boyunca demiryolu raylarını kesip ikişer-üçer metre uzunlukta beton bloklara gömüyor. Karşıdan gelecek Alman tankları bu demir raylara saplanacak, bu tarafa geçemeyecek. Yunan hududu tamamen böyle tahkim edilmiş, sonra tatbikat yapılmış. Tabii tanklar buğday tarlasından geçer gibi demirleri ezip geçmiş. Tevfik Kuyaş Paşa çok kötü olmuş, hüzünlenmiş. İçeri gitmiş, "Ben bu fakir milletin parasını çarçur ettim" deyip intihar etmeye kalkışmış. Bir binbaşı durdurmuş. "Paşam, Atatürk, 'hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır' dememiş miydi? Biz bu görüşe uygun olarak Alman tanklarını Trakya sathında durdurabiliriz" diyerek Kuyaş Paşa'yı sakinleştirmiş.

Daha sonra yolların kenarına kule yapıp içine tank yerleştirme fikri ortaya atılmış. Koruganların inşaatına başlanmış, inşaat devam ederken bir söylenti çıkmış: "Müteahhit çimentodan çaldı. Alman tankı buraya bir bomba atarsa bu kuleler yıkılır." Bunun üzerine müteahhidi çağırıyor paşa, "Eksik çimento koyarak bunları yaptığın söyleniyor. Şimdi ateş edeceğiz korugana. Eğer yıkılırsa seni burada hemen kurşuna dizeceğiz" diyor. Müteahhit "Beni kurşuna dizmeyin. Ben gidip içine gireyim, siz ateş edin. Eğer yıkılırsa ben de ölmüş olurum. Böyle daha iyi" diyor.

— *Bayağı iddialıymış!*

— Evet... Gidiyor, içine giriyor. Tank ateş ediyor, mermi çarpıp dönüyor. İkinci mermi de sekiyor. Hem de tek çizgi, iz bile bırakmadan... Sağlam yapılmış. Sonra müteahhit beyaz mendil sallayıp çıkmış içerden. Bu koruganlardan bazıları Trakya'nın birçok yerinde halen duruyor. Bir tanesi de bizim çiftliğe yakın bir yerdedir.

— Hep Kadıköy'de mi kaldınız? İstanbul yakasına geçmediniz mi?

— Hafta sonları ve fırsat buldukça Avrupa yakasına geçiyorduk. Bindiğimiz gemilerden biri yandan çarklı ve çok yavaş idi. Sirkeci ve Kapalıçarşı çok ilgimi çekmişti. Bu arada Adalar'a ve Boğaz'a da gitmiştik. Boğaz'da en son gidilecek yere kadar (Yenimahalle) gittiğimiz bir gün Süleyman Kara isimli arkadaşımla beni nöbetçiler yakalayarak komutanlarına götürmüşlerdi. Yüzbaşı yasak bölgeye girdiğimizi söyledi ama bize inandığı için serbest bıraktı.

İstanbul'da en çok Beyazıt Meydanı'nı sevmiştim. Oradan üniversite çok heybetli görünüyordu. Bakıp bakıp iç geçiriyordum. Beyazıt Camii'nde, Çınaraltı kahvesinde oturup çay içmek ve entelektüel insanlarla tanışmak mutluluk veriyordu bana. Bir keresinde, kucağında kitaplarla gelen beyaz sakallı Abdülbâki Gölpınarlı ile tanıştım. Ayaküstü konuşmadan sonra oturup çay içtik. Fikirlerimiz uyuşmadığı halde memnun ayrıldık. Bir daha göremedim.

Faruk'un annesi olmasaydı, İstanbul'un batakhanelerine de bulaşmış olurduk. O buna meydan vermedi. "İçkinizi alıp gelin, evde için, dışarıda içmeyin" diye bizi sürekli kontrol altında tutuyordu. Bir keresinde eve kurs öğretmenlerimizden ikisini davet etmişti. Çok saygın bir hanımdı.

Babıâli'deki Ankara Yokuşu da uğradığım yerlerin arasında idi. Kitap almasam bile, İnkilap, Remzi ve Hilmi kitabevlerine girip vitrinlerine ve tezgahlarındaki yeni kitaplara bakıyordum. Müze, saray ve camileri hiç gezmedim. Gidip bakmadım, merak da etmedim.

Üç kuruşluk tramvay bileti ile Eminönü'nden son durak olan Bebek'e gidip orada parkta oturmak da insanı etkileyecek güzellikte idi.

Faruk'un ailesinin İstanbul'u çabuk kavramama çok büyük etkisi olmuştu. Beğendiğim en önemli özellikleri, dürüstlükleri idi. Yalan, kandırma ve diğer olumsuz davranışlarla ilgileri yoktu. Samimi insanlardı. Onları hakiki İstanbullu olarak kabul ettiğim için bütün İstanbulluların da onlar gibi olduğunu kabul etmiştim.

— Kurs bittikten sonra Malatya'ya mı döndünüz?
— Evet, tekrar Malatya'ya döndük. Hem kurs bitirmiş hem bir sürü şey öğrenmişiz. Büyük bir heyecanla çalışıyoruz.

Vekaleten istasyon şefi

— Bu arada okul ne oldu?
— Ah! Hayalim fen fakültesinin fizik bölümünü bitirmekti ama stajdı, kurstu derken okulu unuttum. Hem para kazanıyorum, hem de herkesin imrendiği, yapamadığı bir işi yapıyorum. Kurs dönüşü beni istasyon şefi vekilliklerine gönderdiler. Ara istasyonlardaki istasyon şefleri erzak almak için ayda birkaç gün, bazen bir hafta izin alıyorlardı. Onların yerine vekaleten gidiyordum. Malatya civarındaki istasyonların çoğuna gönderildim. Gidiyorum, şef bana çalışanları tanıtıyor, kasayı teslim ediyor. Bilet kasası var, ambar kasası var... Ondan sonra gidiyor. Bir memur, bir ben, bir de makasçı kalıyoruz. Öyle maceralı günler de epeyce zevk veriyordu. Her gittiğim yere bir çanta dolusu kitapla gidiyordum. Günde iki-üç tren gelip geçiyordu. Görev tren yaklaşırken başlıyor, istasyondan çıkınca bitiyordu. Ondan sonraki zamanlar hep bana ait oluyordu. Genelde, civarda ne bir köy ne de evler bulunuyordu. Gittiğim istasyonların etrafındaki dağlara ve tepelere de tırmanıyor, yöreyi tanıyordum. Bir sessizlik ve huzur vardı etrafımda.

— Macera neresindeydi?
— Okul yok, ev yok, kimse yok! Etrafta sizi ayıplayan, yönlendiren kimse de yok. Hür ve bağımsızsınız, isterseniz dağa bile çıkıyorsunuz, orada oturup düşünebiliyorsunuz, kendinizle baş başa. Amirsiniz, dediğiniz dedik, filan... Hepsi benden yaşlı, en gençleri benim. Babamın etkisi var sanıyorum hızlı ilerlememde, bir de o kursa gitmemin; demiryolu meslek kitaplarını, tüzüklerini okumamın...

Askerlik günleri: Ot yastık, ot yatak

— Sonra askerlik...

— O sırada askerlik yaşım geldi. Babam askerlik şubesine giderek işlemleri yaptırıyor ve gideceğim yeri belirliyor. Yahu, hiç aklımın kenarından geçmiyor askerlik filan! O zaman askerlikte demiryolu sınıfı vardı savaş tehlikesi nedeniyle, şimdi yok. Beni demiryolu sınıfına ayırdılar. İlk olarak Erzincan'a gönderdiler. İstasyonda demiryolu bölüğü için ayrılmış bir bina var. Bizden önce gelenler oturmuş, bizi de oraya aldılar. Her gelene yeni görev veriyor subaylar. Orada otlar var, bir de nevresim gibi bir torba veriliyor. Otları doldurup kendi yatağımızı kendimiz yapıyoruz. Yastıklar falan da ottan. Marangozluktan anlayan ranza yapıyor; başka bir ekip yemekhane hazırlıyor. Bir sefaletin ve yokluğun içindesiniz ama onu sezemiyorsunuz, siz de herkesle birlikte olduğunuz için... Bir de savaşın heyecanı var. Böylece başladık askerlik görevine.

Talime çıkarıyorlar gündüzleri, akşam yorgun argın geliyoruz. Bir Üsteğmen Hayrettin Seyrek vardı. Bir gün hepimizi toplayıp, "Bu iş ciddiyete bağlıdır. Eğitimle, tahsille hiç ilgisi yok. Mesela içinizde en iyi okumuş Latif. Bir de hiç okula gitmeyen, okuma-yazması olmayan Mardinli Şehmuz var. Bu çocuk aranızda en iyi silah kullanan, en iyi görev yapandır. Latif Mutlu ise en kötüsünü yapıyor" diye kötü örnek olarak göstermişti beni. Sonra bir gün beni yalnız bulduğunda gönlümü aldı. "Ben herkese moral vermek için söyledim" dedi, ben de "Fark ettim" dedim.

"Alafortanfuni"

— Silahla aranız iyi değildi herhalde?

— Yok... Hem de hiç merakım yok! O silahın yükü ağırdı, ayrıca belası vardı. İçini çok iyi temizleyeceksin. Subay geliyor, kontrol ediyor, toz görürse tokatlıyor, kızıyor, çok sert davranıyordu. Adana'dayken okuduğum yabancı kaynaklı savaş dergilerinde, otomatik olarak mermi atan hafif makine-

li tüfekleri görmüştüm. Üzerine titrediğimiz bu mavzerle tek tek kurşun atmanın bir işe yaramayacağını görmüş ve inanmıştım. Bizi boşuna yoruyorlardı.

İlginç de bir anı anlatılırdı: Mekanize bir birliği denetleyen general, makineli tüfek kullanan bir onbaşıya ağır makineli tüfeğin parçalarını dipçikten, tetikten başlayarak teker teker soruyor, hep doğru cevap alıyor; ama namlunun ucuna takılı parçayı gösterdiğinde onbaşı bir solukta, "Alafortanfuni" diyor. Paşa hiçbir şey anlamıyor, bölük komutanına dönüyor, "Çok güzel ama bu parçaların Fransızcalarını öğretmenize gerek yok" diyor. Yüzbaşı:

"Türkçe söyledi paşam."

"Peki, ne dedi?"

"Alev örten huni, dedi paşam."

— *Siz hiç dayak yediniz mi askerde?*

— Yok, dayak yemedim; çünkü bölüğün en nazlısı, en kırılganı bendim. Bir gün askerlik şubesinden eleman istemişler. Üsteğmen Hayrettin Seyrek beni gönderdi, dedi ki, "Askerlik bitene kadar askerlik şubesinde yardım edeceksin".

Orada dört ay kaldım. İki ay talimle geçti, sonra dört ay da askerlik şubesine gittim. Erzincan Askerlik Şubesi'nde memur gibi çalışıyorum. Akşam gelip bu demiryolu bölüğünde yatıyorum. Savaş haberlerini orada da almaya başladık. Japonya'ya atom bombasının atıldığını orada öğrendim. Askerlik şubesinin başkanı albay, gazete getiriyordu. Gözlüklerini takıp okuyordu, biz de dinliyorduk. O arada bir de yazışmalar geliyor, onlara cevap yazıyoruz daktiloda. Ben yazıyorum, albay imzalıyor, gidiyor. Erzincan'da altı ay dolunca bizi terhis mahiyetinde izinli olarak demiryolu emrine verdiler. Böyle bir sistem bugün yok ama o zaman vardı.

— *Yani siz toplam ne kadar askerlik yaptınız?*

— İki ay talim yaptım, dört ay da askerlik şubesinde demiryolları adına yazıcı olarak görev yaptım, toplam altı ay sür-

dü. Sonra bizi o zamanki savaş durumu gereğince demiryollarında çalışmak şartıyla terhis mahiyetinde izinli bıraktılar. Yani o dört yıllık süre doluncaya kadar izinli sayıyorlar bizi, ama demiryolunda çalışmak zorundayız. Askeri elbiseyi çıkardık, maaşlı memur olduk yeniden.

Askerlik şubesi Erzincan'ın merkezi yerinde. Şube başkanının çok saygın ve babacan bir kişiliği vardı. Bu yüzden dört ay bir şeyler öğrendim ve rahat yaşadım. Erzincan'ın merkeze bağlı köylerinin adlarını, nüfuslarını öğrendim. Gelen ziyaretçilerden köylünün hayat hakkındaki düşüncelerini ve beklentilerini öğrenmeye çalıştım.

Üç iş, sayısız proje

— Fırıncılık ve demiryollarından sonra askerlik de size bir işkolu gibi gelmiş anlaşılan?

— Her üç işe de severek başlamıştım. Bunların beni cezbeden tarafı, kendilerine has kurallarının bulunmasıydı sanırım. Böylece fazla karmaşık olmayan işlerle hayata başlamanın benim için bir şans olduğunu düşünüyorum. Daha sonra el attığım her işin tüm inceliklerini nedenleri, daha doğrusu kural ve prensiplerini gerekçeleriyle birlikte öğrenme alışkanlığı yarattığını fark ediyorum.

Hayata başlarken çalıştığım iş alanları ile ilgimi kesmemiş olduğumu size itiraf edebilirim. Mesela ilk işim olan fırıncılık üzerine düşünmeye devam ediyorum. Bugün Türkiye'de buğdayın öğütülme yöntemlerinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bir un standardı var ama uyulması mecburi değil. Eğer o işte çalışanların bu standarda uyma mecburiyetleri yoksa, onun önemi ve yaptırımı da yoktur. Bu un standardının genel halk sağlığı ile yakın ilişkisi var. TSE Başkanlığı'na yazdım, "Bizim standartları mecburi hale getirmeye yetkimiz yok" diye cevap verdiler. Bugünlerde bakanlığa yazmak için hazırlık yapmaktayım. Tarım Bakanlığı bu standardı mecburi hale getirmezse, idare mahkemesinde bakanlık aleyhine dava açmayı düşünüyorum.

İkinci işim olan demiryolları işletmeciliği de hâlâ bana heyecan veriyor. Birkaç yıldan beri şehirlerarası uzak mesafe için bir ulaşım sistemi üzerinde çalışıyorum. İstanbul Teknik Üniversitesi Ulaşım Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Güngör Evren, Elektrik Bölümü'nden emekli Prof. Dr. Nejat Tuncay, Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Aydın Erel, Bölüm Başkanı Prof. Dr. Zerrin Bayraktar, Metalürji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Müzeyyen Marşoğlu ile bölümlerdeki uzman öğretim üyeleri projenin gerçekleşmesi için bilimsel ve teorik destek veriyorlar. Kayseri Erciyes Üniversitesi Elektrik Bölümü, projenin elektrikle tahrik kısmı üzerinde çalışıyor. Vagonları hareket ettiren elektrik motorunun, vagon tekerleklerinin içine monte edilmesi prensibine uygun bir prototip yaptıklarını bildirdiler. Henüz gidip göremedim.

— Anlaşılan, kapsamlı bir proje. Üniversitelerin yardımını da almış bulunuyorsunuz. Bunlarla ne yapmak istiyorsunuz? Benim anlayacağım şekilde kısaca özetleyebilir misiniz?

— Bu yeni bir ulaşım sistemi. Hızlı, ekonomik... Karayolları ve raylı sistemle rekabet edecek kadar ekonomik bir ulaşım sağlamayı planlamaktayım. En önemlisi güvenlik. Projemiz için hukukçularımız patent dairesine başvuruyu geçen yıl yapmışlardı. Yurtdışında benzeri olup olmadığı konusunda inceleme yapılıyor.

Asker arkadaşım, nasılsın?

— Anladım... Peki üçüncü deneyiminiz askerlik için ne düşünüyorsunuz?

— Askerliğin profesyonellerden oluşması gerektiğine inanıyor ve mecburi olmaktan çıkarılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun insanlığın doğal gelişmesine uygun olarak gerçekleşeceğine de inanıyorum. Uluslararası ilişkiler çoğalıp geliştikçe, savaşın bir çılgınlık olduğunu idrak etmekte gecikmeyecektir yöneticiler.

Petrol Ofisi'nde yeni işe başladığım günlerde, 1952 yılının sonbaharında, çok yakınımız olan Tunceli Milletvekili Hızır Aydın'ın yemeğinde, Bilecik Milletvekili Yümnü Üresin de vardı. Yümnü Üresin emekli bir general. Elazığ'da, Hazar Gölü'nün kuzey yakasından, Güneyköylü. Yümnü Paşa, Elazığlı olduğu halde, Bilecik'ten milletvekili seçilmesinin hikayesini anlatmıştı. Bilecik'i bilmediği halde rakibi CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e fark atmasının temel nedeni askerlik şubeleriyle ilgili olması. Bu konuyu hiç unutmadım. Yümnü Paşa'nın anlattıkları özetle şöyleydi: Eylül 1950'de yirmi ilde ara seçim vardı. CHP oldukça iddialıydı. Genel Sekreter Kasım Gülek'i, kazanacağına çok güvendikleri Bilecik'ten aday göstermişlerdi. DP ise Bilecik için uygun aday bulmakta zorlanıyordu. Çünkü Kasım Gülek'in kazanacağına CHP gibi DP de inanıyordu. Bu koşullar altında Yümnü Üresin, Kasım Gülek'in karşısında DP'den aday olmayı, kendisinin yakını olan bir yüzbaşının seçim propagandaları konusunda verdiği bilgiler ve vaatlere de güvenerek kabul ediyor. Hemen yüzbaşıyla birlikte bir cipe atlayıp Bilecik'e gidiyorlar. Merkezde ve ilçelerdeki askerlik şubelerine giderek paşanın komutanlık yapmış olduğu yerlerde vaktiyle askerlik yapan tüm Bilecikli-lerin bulundukları köyleri ve künyelerini alıyorlar. Bir plan dahilinde sahaya çıktıklarında, uğradıkları her köyde hemen paşanın kumandanlık yaptığı yerlerde askerlik yapmış olanları çağırıp paşayı tanıştırıyorlar. Yümnü Paşa "asker arkadaşlarım" diye hitap ettiği kişilerin çay, kahve ve ayran gibi ikramlarını kabul ettikten sonra vedalaşıp bir sonraki köye gidiyor. Köylüler bu işe şaşıp kalıyor. Hipnotize olmuş gibi Yümnü Üresin Paşa'ya yöneliyorlar. Kasım Gülek'in anlattığı ekonomi, politika gibi ağır konular köylere ulaşmıyor ama Yümnü Paşa'nın, "Asker arkadaşım, nasılsın?" demesini unutamıyorlar. Yümnü Paşa, Kasım Gülek'i yendiği için olsa gerek, bir süre de Ulaştırma Bakanlığı yapıyor.

Askerlik konusunda sürekli üzerinde durduğum bir konu da, Yunanistan ile anlaşarak, karşılıklı olarak, Trakya'daki kara birlikleri ile denizlerdeki Ege Ordu birliklerinin kaldırıl-

ması konusu var. Trakya ve Ege'nin askersizleştirilmesinde her iki ülkenin sayısız yararları bulunduğu açık olduğu halde, her iki taraf da ilk adımı atmaktan çekiniyor. Türk ve Yunan halkının yakınlaşmasında ve birbirlerine güvenmelerinde üniversitelerin kaynaşmasının etkili olabileceğine inanıyorum. Bunun için bugün az sayıda Yunan gencinin devam ettiği İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Yunan gençlerinin olabildiğince uygun koşullarda okuyabilmelerinin yollarını araştırıyorum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Aydınlanma Yılları; Uygarlığın Peşinde

Henüz 7 yaşındayken başlayan Batı özlemi artık kaderim oldu. Yeni iş olanakları için 1952 yılının nisan ayında, yağmurlu bir günde otobüsle Ankara'ya gidiyorum. Otobüsün ön sırasında oturuyorum. Uygarlığın peşinde olduğumu düşünüyorum. Bir gün bir yerde onu yakalayacağımı umuyorum.

Ankara, 1950'li yıllar.

— Altı aylık askerliğin ardından Devlet Demiryolları'nda yeniden göreve başladınız. Görevinizde bir değişiklik yaşandı mı? Okulunuz yarım kalmıştı. Bu arada evlilik planları nasıl gidiyordu?

— Gerçekten hiçbir şey düşünmüyordum. Bir an önce serbest olup rahata kavuşmayı özlüyordum. Yöneticiler beni Erzincan-Sivas demiryolu güzergahında Bağıştaş İstasyonu'na memur olarak verdiler. Erzincan'dan oraya doğrudan karayolu yok. Trenle gittim, bir otel odasına benzeyen küçük lojmanıma yerleştim. İstasyon şefi tanıtmak için etrafı gezdirdi. Etrafı yeşil dağlarla çevrili bir vadide, bir derenin kenarındayız. Güneye giden yol Kemaliye ve Elazığ'a kadar uzanıyor. Kuzeye giden yoldan Kuruçay ilçesiyle Erzincan'ın diğer yörelerine gidilebiliyor. (Kuruçay, sonraları çok iyi dost olacağımız ve birlikte milletvekili adayı olduğumuz Mustafa Sarıgül'ün doğduğu yerdi.) İstasyon civarında yolcuların günlük ihtiyaçları için küçük dükkanlar ve aşevleri oluşmuş. Orada gördüklerimi ve duygularımı babama mektupta yazıyorum: "Burası çok iyi" diyorum. Sayıp döküyorum iyiliklerini güzelliklerini, sessizliğini... Gerçekten Erzincan'daki askerlik disiplininden sonra kendimi özgür ve mutlu hissediyorum. Babam mektubumu alınca tam tersini anlamış. "Bu çocuk orada mahvolacak, o derelerin arasında" diye üzülmüş.

— Ailenizde herkesle mi yazışıyorsunuz, bir tek babanızla mı?

— Babamla. Annem okuryazar değil, kardeşlerim küçük. Bu nedenle babamla mektuplaşıyoruz. Mektupları yolcu trenlerinde bulunan posta vagonundaki PTT memuruna veriyordum, çünkü o vadide postane yoktu. Cevaplar en erken bir hafta sonra geliyordu.

— *Yemekleri filan nerede yiyorsunuz?*
— Herkes kendisi yapıyordu veya civarda yolcular için çok uydurma yerlerde yemek mümkündü. Ben onlara "mecburiyet lokantaları" diyordum. Bazen oralarda yiyordum.

— *Siz yemek yapabiliyor muydunuz?*
— En kolay, yumurta yapıyordum. Orada iki-üç ay kaldım, Malatya'ya tayinim çıktı. Tabii, babamın girişimiyle oldu bu tayin. Malatya İstasyonu'nda sorumlu hareket memuru oldum. Eskiden yardımcı memur adayıydım, şimdi memur kadrosuna geçmiştim. Sorumlu hareket memurluğu, müfettiş raporlarından sonra işletme müdürlüğünün onayı ile oluyordu.

Eski köye yeni âdet

— *İlk kez resmi sorumluluk almışsınız. Orada sizi etkileyen bir olay oldu mu?*
— Evet, sonradan düşündüğümde bazı yanlış hareketlerim olduğunu fark etmiş ve mahcup olmuştum. Birincisi, bana bağlı olarak çalışanlara çok sert davranıyordum. Yaptığım işi ciddiye aldığım için hiç affetmiyor, her şeyi rapor ediyor ve kayda geçiriyordum. Bu yüzden birçok kişi İşletme Müdürlüğü tarafından ikaz edilmiş ve cezalandırılmıştı. O dönemi andıkça üzülüyorum. Aslında kızdığım, kırdığım o insanlar, yönetmeliklere ve kurallara uymuyorlardı. Gördükleri ve bildikleri gibi çalışıyorlardı. Yönetmeliği gösterince de, "Onu Fransızlar hazırlamış, bize uymaz" diyorlardı. Bir müfettiş, bir gün bana, "Eski köye yeni âdet mi çıkarıyorsun" diye ikazda bulunmuştu. Gerçekten yanlış yapılmakta olan işlemleri düzeltmeye, belirlenmiş olan kurallara uyulmasını sağlamaya çalışıyordum. Kimin yazdığı değildi mühim olan, uygulanmasını isteyen bir genel müdürlük vardı Ankara'da. Ben böyle, iki arada bir derede kalmış gibiydim. Bir olay anlatarak, beğenmediğim ve hâlâ onaylamadığım o günlerde yaşadıklarımı kapatalım.

Bir gün fren sistemi yüzünden bir tartışma yaşadım. İşyerinde yaşadığım ilk ciddi olaydı. Bir memur, hazırlanmakta olan tren için vagonların nasıl dizileceğini yazıyordu. Onayımı almak için hazırladığı katarın sembollerini gösterdi ve şöyle dedi:

"Bu son vagonu kesersek, tren tam olur."

"Niye?" dedim.

"Son vagonda gardıfren (frenci) yeri yok." Yani, "Vagonda el freni yok, yalnız hava freni var, frenci kulübesi yok" demek istiyordu. Bize kursta ders veren hocalarımız, "Trenin son vagonunda el freni bulunacak ve gardıfren orada oturacak" diye öğretmişlerdi. Uygulama da böyleydi ama hareket nizamnamesini dikkatle incelediğimizde, "son vagonda yalnız hava freni varsa, gardıfren ondan sonra gelecek ilk el frenli vagonda bulunacaktır" diyor.

Fransızların hazırladığı bu nizamnameyi incelediğim için ne olması gerektiğini açıkça biliyordum; onun için ona, "Şart değil!" dedim. Epey tartıştık.

Gitmiş, tren şefine haber vermiş. O da geldi itiraz etti, "Ben bu şekilde bu treni götürmem" dedi. "Yok" dedim, "böyle gidecek!" Bir de müfettiş varmış trende, müfettişe anlatıyorlar, "Al" diyor, "kabul et!" Kabul edip gidiyorlar, ilk istasyonda istasyon şefine anlatıyorlar; o da onları haklı çıkarınca, el freni olmayan vagonu değiştiriyorlar. Trenin seyir defterine yazı yazıyorlar, "Malatya hareket memurunun bilgisizliği yüzünden şu kadar zaman kaybettik" diye.

— *Aaaa!*

— Tabii! Sonradan bu raporlar trenin seyir defterlerini inceleyen merkeze geliyor; orada teknik büro sefer olaylarını dikkatle inceliyor. Güvenliği tehlikeye attığım için savunmamı istediler, ifademi aldılar. "Bunun doğrusu budur" dedim, nizamnameyi gösterdim. "Nizamname böyle diyor ama o vagon koparsa, onu durduracak gardıfren olmadığından vagon kendi başına kayıp giderek beklenmeyen kazalara ve hasarlara sebep olmaz mı?" diyorlar. İşletme Başmüfettişi

Nurettin Bey ile Müfettiş Adnan Kardeş, babamı tanıdıkları için, beni korumak amacıyla, olacak felaketleri anlatmaya çalıştılarsa da anlaşamadık. Olayı genel müdürlüğe aksettirmeye karar verdiler. Genel müdürlük verdiği cevapta beni doğruladı ama böyle can sıkıcı olayların bir daha yaşanmaması için beni Kürk İstasyonu'na hareket memuru olarak sürdüler.

— *Kürk nereye bağlı?*
— Elazığ'ın güneyinde, Hazar Gölü kenarında bir istasyon. İki saatlik yolda Kürk Köyü var, on kilometrelik bir yol. Köyün birinci ürünü elma. Çok nefis elma yetiştiriliyor, civar illere trenle gönderiliyor. Karayolları henüz gelişmemişti, daha doğrusu yoktu da diyebiliriz.

— *Bu sürgününüz ailede nasıl karşılandı?*
— Gayet normal karşılandı. Annem zaten çok büyütmezdi böyle şeyleri. Babam da normal karşıladı. Babam Malatya 5. İşletme Müdürlüğü'nde Kalem Şefi olduğu için, o da diğerleri gibi günün birinde belki bir kazaya sebep olabileceğimi düşünüyordu; ama bunu bana belli etmemeye çalışıyordu. Bu nedenle evdekiler ne üzüldüler ne de sevindiler. Orada yalnız başımıza kaldık.

1940'ların Büyük Ortadoğu Projesi

— *1946 ocak ayında gitmişsiniz Kürk'e, değil mi? 1949'da da Demiryolları'ndan ayrılmışsınız.*
— 1949'a kadar üç yıl kaldım orada. Aşağıda Maden İstasyonu var. Bakır madenlerinin bulunduğu, çukurda bir yer. Oradan gelen trenler yokuşu çok zor çıkıyor, yüksek bir rampa var. Her gelen makinist, eli yüzü kararmış, perişan, sinirli bir halde oluyordu. Onları teskin edip gönderiyorduk. Bir gün "Hasan Âli Yücel geliyor" dediler. Diyarbakır'dan Ankara'ya doğru gelen trende özel bir vagondaydı. Orada manevra yapıyorduk, biraz bekledi. Beni görünce seslendi, "Ne-

den bekliyoruz memur bey?" dedi, ben de basamaktan yukarıya çıktım, anlattım durumu. Sonra çevreyle ilgili sorular sordu: "Burası nedir? Ne yaparsınız burada? Hayatınız nasıldır?"gibi... "Burada kitap okumakla vakit geçiriyorum. Köylülerle konuşuyorum. Köylüler elma ihraç ediyor. Etrafı öğreniyorum" filan dedim. "Çok iyi yapıyorsun" dedi. Biraz sohbet ettik.

Kalın kaşları, heybetli yüzü halen gözümün önünde Hasan Âli Yücel'in. Tepebağ Ortaokulu'nda ilk kez olgunluk sınavı yapılmıştı. O zaman bu sınavın Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından konduğu konuşmalar arasında çok geçmişti. Bakanımızın adını hep takdirle anmaktaydım.

O günlerde heyecanla okuduğum *Tek Bir Dünya* isimli bir kitap vardı. ABD Başkan Yardımcısı Wendell Willkie tarafından yazılmıştı. ABD Devlet Başkanı Roosevelt'in 1940 seçimlerindeki rakibi Wendell Willkie seçimi kaybedince parti değiştirmiş, 1943 yazında başkan adına dünya turuna çıkmıştı. Avrupa'da savaş devam ederken ABD başkanı adına önemli bir Amerikalının Avrupa başkentlerini ziyaret etmesi basında ve radyolarda çok tekrarlanmıştı. O yıl İngiltere Başbakanı Churchill'den sonra en çok konuştuğumuz konu Amerikalı Willkie idi. Wendell Willkie, İngiltere'yi, Rusya'yı, Türkiye'yi, Çin'i dolaşıp geri döndü. O zaman hep dendi ki, "Bunlar dünyayı ele geçirmek için bu planları yapıyorlar. Büyük yerlerle konuşuyorlar".

Wendell Willkie'nin dünya turunun ardından yazdığı *Tek Bir Dünya* adlı kitabının Türkçe olarak yayımlandığını gazetede görüp İstanbul'a sipariş etmiştim. Kitabın amacının dünyanın tek bir merkezden (ABD'den) yönetilmesi düşüncesini yaymak olduğuna inanmıştım. Dünyayı etnik gruplardan oluşan küçük devletçiklere bölerek yönetmeyi düşündükleri bana açık ve belirgin gelmişti.

— *Bu* Tek Bir Dünya *şimdiki Büyük Ortadoğu Projesi gibi...*
— Tam da öyle... Kitabı okurken Türkiye ile ilgili bölümü beni çok düşündürmüştü. Aynen şöyle diyordu Mr. Willkie:

"Türkiye'yi güçlü buldum, komşularına göre güçlü. Nazik Dışişleri Bakanı Bay Numan Menemencioğlu bizi akşam yemeği için Atatürk Orman Çiftliği'nde yemeğe davet etmişti. Yemekte Rus havyarı yiyor, İngiliz viskisi içiyor, Amerikan müziği dinliyorduk."

Aradan yarım yüzyıldan daha fazla bir zaman geçti ama değişen hiçbir şey yok.

Wendell Willkie, biraz da senin işaret ettiğin gibi, dünyayı niye geziyor, ne yapıyor? Nerede ne var, kimde güç var, kimde petrol var; onları araştıran öncülerden biri.

Geçen yıl bir kitap gördük, Amerika'da yayımlanmış: *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları.* İngilizcesini getirttik. Okulun ekonomi hocaları istediler, fotokopi çektik, okudular. Sonra baktık ki biri Türkçesini yayımladı. Bu kitabın yazarı, CIA'da görevli bir ekonomist. "Bizim görevimiz" diyor, "Amerika dışındaki ülkelere gidip oradaki zenginlikleri tespit etmek ve onu Amerika'ya yönlendirmek. Mesela bir ülkeye gidiyoruz, madenleri var. 'Bu zenginlikleri Amerikan şirketleriyle çalıştırın' diye telkinde bulunuyoruz yetkililere. Anlamazlarsa gözlerini boyayarak daha büyük şeyler gösteriyoruz. 'Şöyle olacak, böyle olacak...' Onu da anlamazlarsa..." Buraya dikkatinizi çekmek istiyorum: "Gözlerini boyuyoruz yöneticilerin" diyor ki, bu da halen mevcut bir yöntem ve devam ediyor: "...ve onu da anlamazlarsa rüşvet teklif ediyoruz. O da olmazsa başka metotlar kullanıyoruz. En sonunda yine 'Hayır!' derse, kesin bir kaza filan oluyor." Kazadan söz ediyor en sonunda!

Türkiye'yi düşünüyorum hemen; her şey o kadar kitaba uygun gidiyor ki...

1960 yıllarında, biz Ankara'dayken Türkiye'ye Barış Gönüllüleri gelmişti. Bunlar köylere gidip su getiriyor, köylülere yardım ediyor, üniversitelerde sınıflara giriyor, hocalarla görüşüyorlar. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden bir hoca, "Bunlar resmen casus" dedi, "sınıfta çocuklara anket kağıdı dağıtıyorlar, 'Hangi mezheptensiniz, hangi dindensiniz?' diye; bunları tespit ediyorlar. Bunları sonradan kullanacaklar. Bizi

birbirimizle çatıştırmak için sebep arıyorlar yani. Madenlerimizi tespit ediyorlar."

— Bunun izleri de Wendell Willkie'nin kitabında var mı diyorsunuz?
— Wendell Willkie dünyayı ele geçirmek için geziyor. Ülkesine döndükten sonra yazdığı kitabın ismi de enteresan, *Tek Bir Dünya*! "Bütün uluslar birleşmeli. Bir amaçla çalışmalı. Bir amaca doğru yönelmeli" diyor. Zenginler kulübünün üst yönetimindeki ABD'nin dünya yönetimini ele almayı planladığını ben daha 1950'den önce fark etmiştim. Aradan geçen 50 yıl içinde adım adım bu amaca yaklaşmakta olduklarını görüyorum. Önce Avrupa etnik gruplara bölünerek politik gücü zayıflatıldı. 20. yüzyılın sonlarına doğru da Sovyetler Birliği... Bugün Ortadoğu'yu ele geçirme eylemi içinde bulunuyorlar.

Çok okuduğum için bana acıyorlarmış!

— Peki, o zaman siz bunu arkadaşlarınızla, çevrenizdeki insanlarla tartışmış mıydınız?
— Tabii! Aynen benim gibi düşünen arkadaşlarım vardı ama onlar da çoğunlukta değildi. Onlarla böyle önemli kitapları okuyup tartışıyorduk ama bu meselelerden habersiz olan çok sayıda insan da vardı. Hatta ailem bile, "Fazla kitap okuyorsun" diyerek rahatsızlığını belirtiyor, okumamı istemiyordu. "Okudukça değişik fikirlere sahip oluyorsun" diyorlardı. Yani neredeyse "Delisin" diyenler bile oluyordu, çünkü her şeye farklı şekilde cevap veriyordum. Nazik bir şekilde arkamdan duyuyordum ki bana acıyorlarmış!

— Hangileri değişik geliyordu onlara?
— Her türlü düşüncem, yaşam tarzım... Ben başka bir yaşam tarzı düşünüyordum. Okuduğum kitaplar, dostluklar filan... Misafirler geliyor, bir bakıyorum lüzumsuz konuşmalar yapılıyor. Ama babamın arkadaşları iyiydi. Onlardan çok şey öğrenmiştim.

Benim Demiryolu'nda bulunduğum sırada babamın Malatya'da bir arkadaşı vardı; Boyacıoğlu. Onlarla mahallede görüşüyorduk. Kızları vardı, niyetleri kızları ile beni evlendirmekti. Sık sık bize geliyorlardı. Kızın bir abisi vardı; Ahmet Boyacıoğlu. Hukuk mezunuydu. Hâkimlik, şu, bu derken, beş-on yıl evvel Anayasa Mahkemesi başkanı oldu ve öldü. Babam hep böyle kültürel ilişkileri olan kişilerle konuşuyordu.

— *Entelektüel bir çevreniz vardı yani...*
— Evet, vardı ama...

— *Nasıl bir yaşam düşlüyordunuz o zamanlarda?*
— Sürekli ilerlemek, sürekli hayatı yenilemek düşüncesi kafamıza girmişti. Bu, ta Nazımiye'den, küçüklükten beri bize verilmiş bir hedef gibiydi. Elazığ'dan geldikten sonra, "kimsin, nesin" filan şeklinde konuşmalar oluyordu, o konuşmalarda anladık ki bizim ailemiz, yani Tunceli'de yaşayanlar, Orta Asya'dan, Horasan'dan batıya doğru gele gele Tunceli'ye yerleşmişler. Tunceli'den daha batıya, Elazığ'a gelmişiz. Zaten hep Atatürk de söylüyordu, "Batı uygarlığı" filan diye... Demek ki batıya doğru gidince daha uygarlaşıyoruz. Mesela Sivaslılar bana onun için çok daha ilerici gelmişti. Biz daha geride yiz, İstanbul daha ileri bir şehir diye düşünüyordum.

Şimdi haritaya bakalım... Türkiye'nin kuzeybatısı en uygar, en zengin yer. Tam tersi olan güneydoğu en fakir, en geri kalmış bölge. Bu konuları Ankara'da özel okul işletirken Prof. Fahri Halil Örs ile çok konuşmuştuk. Diyor ki Fahri, "Fransa'dan doğuya ve güneye doğru inildikçe espri mekanik azalıyor."

"Espri mekanik nedir?" diyorum. "Espri mekanik, makineye olan ilgi; yeniliklere, teknolojiye olan yatkınlık." Yani bunda iklimin de insan zenginliğine, insanın kafasının çalışmasına kesin etkisinin olduğu biliniyor. O zamanlar Montesquieu'yu okumuştuk. Voltaire'i de çok okumuştum. Bir kitap yazdım *Uygarlığın Durak Yerleri* diye. Orada araştırmada

bulduk ki ilk yerleşim Çin'de başlıyor. Eskiden tarım devriminin Mezopotamya'da başladığı bilinirdi, ama son arkeolojik bilgilere göre ilk yerleşimin Çin'de, ırmak vadilerinde başlamış olduğu bilim çevrelerinde kabul görmeye başladı. Uygarlık, Çin'den batıya doğru ilerliyor. Gelen ilk insanlar önce Hindistan'da, sonra Mezopotamya'da, daha sonra İskenderiye'de, Roma'da, Paris'te, Amerika'da bilinen uygarlıkları yaşatıyorlar, büyütüyorlar.

Şu anda farkındayım ki dünyada bir tek uygarlık var; insanlığın yarattığı uygarlık. Onun da halen odak noktası Pasifik Okyanusu kıyıları. Pi sayısını, dairenin çapını, üçgenin açılarını, iki bilinmeyenli denklemleri filan hep Mezopotamyalılar biliyor. Astronominin temelini atıyorlar, sabanı buluyorlar, toprağı kazıyor, tekerleği buluyorlar... Bunlar genişleyerek batıya doğru giderken, etraftan yenilikler alarak, bir ırmak gibi genişleyerek gidiyor.

Amerikalılar "bizim uygarlığımız" diyemez ki... Onların uygarlığıysa bıraksınlar tekerleği, bitti; bir anda bitti... Yazıyı da bıraksınlar; yazı da bu tarafın uygarlığının eseri. O halde insanlığın yarattığı bir uygarlık bu. Dinleri uygarlık saymıyorum. Dinler geçici çünkü. Hep birbirine benzer konular. Onları hariç tutuyorum. Uygarlık dediğim iyi yaşamak, teknoloji, zenginlik gibi konular.

İlk kız arkadaş

— Tekrar Kürk istasyonuna dönecek olursak, burada hayatınıza başka heyecanlar da girmiş anladığım kadarıyla... İstasyon şefinizden söz etme zamanı geldi sanırım...

— Emin isminde bir şefti. Edirneliydi. Çok sert bir şefti. Çok sert olduğu için arkadaşlar ona hep kızar, çeşitli lakaplar takarlardı.

Bu Emin'in bir kızı vardı. Karısını ve kızını sadece bir yere gitmek için trene binerken ve döndüklerinde de uzaktan görebiliyordum. Yaklaşık iki yıl böyle geçti. Sonra şefin kızı Nermin ile aramız iyileşti.

— *"Aramız iyileşti" derken, görüşüyor muydunuz yani?*
— Tabii... Hepimizin ayrı lojmanı var ama adam beni hiç evine çağırmadı. Çok kıskanç. Genç bir karısı var, ikinci karısı. Yemeğe bile çağırmadı hiçbir zaman.

— *Siz nerede görüyorsunuz kızı?*
— Babası olmadığı zamanlar yahut babası uyurken görüyordum, ama çok uzaktan olsa da görebiliyorduk artık birbirimizi.

— *Yani gizli gizli mi buluşuyorsunuz?*
— Hayır, gizli değil ama alenen de değil. Birbirimizi arada görüyoruz, normal bir şekilde; hafif çekingendi. Sonra ilk buluşma şöyle oldu: İstasyonun büyükçe bir bahçesi vardı. Bir gün elma ağaçlarının gölgesinde, çimenlerin üzerine uzanmış, bulutları seyrediyordum. Elimde de bir kitap vardı. Şefin kızının yavaşça gelip geçtiğini fark ettim, biraz yakınımdan, zıplaya zıplaya. Dönüp dönüp bana da bakıyordu yan gözlerle. Sonra gitti, gözden kayboldu. Yattığım yerden onun gelişini beklemeye başladım. Dönerken elinde bir demet gül vardı. Yavaşça ayağa kalkarak yaklaşmasını bekledim. Ne yapacağımı, nasıl davranacağımı kestiremiyordu. Karşıma geldiğinde yol vermem için durakladı. Biraz bakıştıktan sonra ilk sözü o söyledi. "Kardeşiniz hastaymış, iyi oldu mu?" dedi. Ben fırsattan istifade edercesine bileğinden tutum. Nermin heyecanlandı mı, korktu mu bilmiyorum; bıçağı da, çiçekleri de attı ve benim heyecanımdan yararlanarak kaçıp gitti.

Çok monoton giden, en ufak bir değişiklik olmadan, belirli zamanlarda belirli hareket ve işleri yapmakta olduğumuz bu küçük ve üstelik ara istasyonda karşılaştığım bu olay, eminim ki onu da benim kadar heyecanlandırmıştır. Bir süre görünmedi. Sanıyorum o da benim gibi o küçük kıvılcımın hazzını yaşıyordu. Yaklaşık bir hafta sonra karşılaştığımızda konuşmayı yine o başlattı.

"Ben size bir şey demedim ki... Kardeşinizi sormuştum" dedi.

"Ben de sana bir şey demedim" falan filan dedim, sonunu getiremedim.

"Bak, düşürdüğün bıçak, saklamıştım" diyerek verdim bıçağını.

"Gülleri de vazoya koydum, görmek ister misin?" dedim. "Nerede?" dedi ürkerek. "İşte burada, gel bak" diyerek odama götürdüm, yer gösterdim. Ben de oturdum. Onun sert baba korkusunu atmak için, "Baban nerede?" diye sordum. "Sivrice'ye gittiler yol kısım şefiyle birlikte" dedi. Kitapları sordu; bobinleri, bazı elektronik parçaları sordu. Böylece yavaş yavaş yakınlaştık. Her fırsatta buluşup elma bahçesine gidiyoruz. İkimiz de 24 yaşında olduğumuz halde o kendisini çok deneyimli ve yetenekli sanıyordu. Beni tanımaya çalıştığını söyleyerek sık sık sorular bulup soruyordu.

Babası Elazığ'a, Malatya'ya veya Diyarbakır'a gidince bahçede buluşup ağaçların altında oturuyorduk, konuşuyorduk, sevişiyorduk. Bir aralık bir tuzağa düşürülüyorum zehabına kapılmaya başladım. Çünkü üvey annesi buluşmamız için zemin hazırlıyordu. Makasçı ve karısının da aynı gayrette olduğunu sezinlemeye başlamıştım. Ayrıca bu şef kızını hiç yalnız bırakmazdı. Nereye gitse hep beraber götürürdü. Makasçı bir gün bana Nermin'in önceki gece hastalandığını ve ateşlendiğini söyledi. Ateşin etkisi ile, "Latif, Latif neredesin?" diye sayıklamış.

Derken annesi mi, babası mı, artık her kimse babama duyuruyor, "Bunlar Emin'in kızı ile işi pişirdiler" diye. Evden sordular, "Yok!" dedim. "Doğru söyle!" dediler. Kız öyle şeyler yapıyormuş ki Malatya'ya gittiklerinde... Bizim eve gidiyormuş, anneme yakınlık gösteriyormuş, yani iyice gelin gibi davranıyormuş.

— Peki, siz bu arada şimdiki eşinize âşık mıydınız, yoksa sadece arkadaşınız mıydı?

— Yahu, ne demek arkadaşım! Sadece onu biliyordum, sadece ona âşık olmuştum, ilk aşkım oydu. Ortaokuldan beri ondan başkasını düşünmüyordum. Bu Emin'in kızı da farklı bir

tipti. Nebahat vakur ve ciddiydi. Şef Emin'in kızı Nermin hiç benzemiyordu ona.

— *Yani daha mı rahattı?*
— Sen çok deneyimli ve usta bir gazetecisin. Bugüne kadar kimseye açıklamadığım özel sırlarımı sorularınla ortaya çıkardın. Artık gizli bir şey bırakmadın kendi sırrım olarak.

— *Her insanın gençlikte yaşadığı olaylar bunlar. Nermin'in farkı neydi, nasıl birisiydi?*
— Çok farklı; yani serbestti, hareketli, neşeli filandı. Babamın arkadaşı Hasan Okutan aracılık yapıyordu babamla aramızda; çünkü babamla doğrudan doğruya sevgi ve evlilik konularını konuşmaktan utanıyordum. Hasan Bey benimle konuşuyor, gidip babama anlatıyordu. Babam, arkadaşı aracılığıyla ağzımı arıyor; "Söyle bak! Bu yaşa geldin, hangisini istiyorsan onu sana alalım. Bak, bu Eminler Edirneli. Sivas'takini istiyorsan, onu isteyelim gidip" diyordu. Ben de utancımdan söyleyemiyordum, "Sivas'takini istiyorum" diyemiyordum. Böyle melankoliye girdiğimi fark etti babam. O günü de unutmuyorum. Malatya'ya gelmiştim. Dedi ki, "Sen dünyayı unut, boş ver. Ne kendini üzüyorsun! Ne kadar kız varsa hepsi senin olabilir. Neden bu kadar kendini mahvediyorsun? Unut bütün her şeyi, sil geçmişi. Çık, bir arkadaşının yanına git. Biraz dinlen, hava al, çık o Kürk'ten." "İyi fikir" dedim.

Böyle düşünmeye başlayınca biraz rahatladım.

Arkadaşım Kemal Demirkök ile telgrafla konuştum. Kemal, Kapıdere yakınlarında Keske istasyon şefiydi. "Hemen atla gel" dedi. Bir trene bindim, gittim. Arkadaşım trenleri savdıktan sonra dağlara çıktık, dolaştık, yemek yaptık, şiir yazmaya çalıştık. Epeyce rahatlamıştım; çünkü çıldıracak gibi olmuştum, deli olacaktım yani. Melankoli... "Melankoli" derdik o zamanlar. Çok kadın, kız göremiyorsunuz. Çok seyrek... Böyle zor bir durumdaydık.

Kalbimde bir aşk vardı!

— İki aşk arasında kaldığınız için mi sıkılıyordunuz, üzülüyordunuz?
— Hayır, değil. Bir aşk vardı kalbimde. O da çok uzaklarda, hep sessiz, daima ciddi, her zaman hoş ve çekici, saygın biri. Onunla aşk ve evlilik konularını bile konuşmamıştık bir kez olsun.

— O zaman ilk aşkınızı anlatalım burada.
— Bugüne kadar ailede yeni yetişenler sordu, hiç sır vermedim. Nasıl tanıştığımızı, evlenmeden önce neler konuştuğumuzu kimseye anlatmadım. Kimseden çekindiğimden değil, Nebahat'ın ciddiliği ve hatırı için hep gizli tutmuştum. Evet, senin güven veren sorgulaman bana o eski anıların burada anlatılmasının yeri geldiğini gösteriyor. Anlattığımda gizli kalması gereken önemli anılar olmadığını da göreceksin.

Ben ilkokuldaydım. Bir gün babam dedi ki, "Yeni birisi gelmiş, Sivas'tan Baytar Müdürü olarak Elazığ'a. Ev arıyor." Tanışmışlar babamla. Babam bizim oturduğumuz köşe başındaki üç katlı büyükçe evi Rıza Bey için uygun görmüş. Biz karşı köşedeki tek katlı eve taşındık, Baytar Müdürü Musa Rıza Bey de bizim boşalttığımız eve yerleşti. Tam karşı karşıyayız.

Babam akşamları onu ziyarete giderken ben de gitmeye başladım yavaş yavaş. Kardeşlerim de bize katıldı. Adam orta boylu, şık giyinen, temiz bir beyefendi. Babamla tavla oynuyorlar. Ondan sonra da anlatıyor işte: "Dört çocuğum var, tatilde getireceğim." Her akşam içki içiyor. İçki içince hem onları anlatıyor, hem ağlıyor. Babamla tanışmalarının nedeni de Alevi olması. "Alevi olarak kim var" diye soruşturuyor, babamı buluyor. Kendisi de, "Alevi'yim ben; hem de iyi Alevi'yim. Her gittiğim yerde bana Alevi derler" diye övünüyordu.

Bir gün duyduk ki baytar müdürünün ailesi gelmiş. İkinci günüydü, annem dedi ki, "Git sor, bir manileri yoksa akşam onlara oturmaya gidelim". Gittim, kapıda bizim bugün bildi-

ğimiz zil yok o zamanlar, tokmak var. "Tak, tak, tak" tokmağı vurdum. Merdivenden birinin "tak, tak, tak" indiği ayak seslerinden belli. Kapıya yaklaşmadan, daha basamaklardayken kapının ipini çekti, kapının mandalı kalktı ve kapı açıldı. Merdivenlerde çok güzel, sevimli bir kız gülümseyerek, "Buyurun" dedi. "Karşı komşunuzun oğluyum. Annemin selamı var. Eğer maniniz yoksa size oturmaya geleceğiz" dedim. Bu melek kız döndü, yukarıya seslendi: "Anne! Karşı komşumuz bize gelecekmiş" dedi. Annesinden olumlu cevap alınca, "Buyurun" dedi.

Eve giderken düşünmeye başladım: "İşte artık benim de bir kız arkadaşım var." Çünkü o dönemde herkesin beraber olduğu bir kız arkadaşı vardı, benim yoktu. "Bu ne kadar güzel kız!" dedim. Günler boyu düşündükçe onu kendime sevgili seçtim. İlk anda, yani ilk saniyede...

"Anne, tamam, gidiyoruz" dedim. Babam yoktu; kardeşlerim ve annemle ben gittik, oturduk. Bizi çok samimi ve candan karşıladılar. Sanki eski bir akrabamız gibiydi bu yeni komşularımız. Böylece dostluğumuz başladı. Bir oğlu, üç de kızı vardı Baytar Rıza Bey'in. Tanıdıklarım içinde en dürüst, en sakin, en kibar insandı. Önceleri orduda yüzbaşıyken sivile geçmiş. Savaş sırasında, 1945'te askere alıyorlar yüzbaşı olarak. Adana'ya gitti, orada genç yaşta, 55 yaşındayken vefat etti. Çocukları yetim kaldı. Bizim yakınlığımız hep devam etti onlarla.

Hayatımın en mutlu günlerini yaşıyorum sanıyordum

— Nebahat Hanım'ı orada gördünüz ve âşık oldunuz. Sonrasında ailece görüşürken siz özel olarak görüşüyor muydunuz?

— Yok, hiç!

— Platonik mi?

— Benim kafamda, dediğiniz gibiydi. Onun ne düşündüğünü bilmiyorum tabii.

— *Siz ona ne zaman söylediniz duygularınızı?*
— Babası öldükten sonraydı. Annesiyle Sivas'tan Malatya'ya, bize gelmişlerdi.

— *Onlar Sivas'a mı taşındılar bu arada?*
— Babası ölünce memleketleri olan Sivas'a taşındılar. Ondan sonra annesiyle Malatya'ya, bize geldiler. Sonradan düşünüyorum da, acaba annesi özellikle benim için mi kızını alıp bize geldi? Kimin umurunda? Gelmiş olmaları yeterli; hayatımın en mutlu günlerini yaşıyorum sanıyordum. İşte o zaman başladık gönül işlerini konuşmaya.

— *Onlar Sivas'tayken yazışma filan var mıydı?*
— Yok, hiç yazışmadık. Malatya'da karşılaştık. Ben onu kandırarak şehri göstereyim diye Kernek kanalı boyunda tenha bir yere götürmüştüm. Orada öpmek istedim. O itiraz edince, "Kalpsiz" dedim. O da, "Bu lafı bana daha önce söyleyenler haklıydı, ama sen haklı değilsin" dedi. Gelenlerin olduğunu görünce kalkıp eve doğru giderken aklıma Alman şairi, düşünürü Goethe'nin bir şiiri gelmişti:

"Sevgilimi bir çalının arkasında kıstırdım,
Öpmek isteyince, yapma bağırırım dedi, yavaşça,
Bağır, geleni öldürürüm diye haykırdım,
Bağırma sevgilim, ya sesini duyan olursa,
Dedi yavaşça."

Yavaş yavaş; işte bu kadar... Çok ileri gidemiyorsun o dönemde. Sinemaya Nebahat ile beraber gidiyorduk, geziyorduk. Yollarda el ele gezdiğimi görenler "Haydi hayırlı olsun, kimdi o güzel kız? Hiç görmemiştik, nereden buldun?" diye takılıyorlardı. Sonra onlar Sivas'a gitti. Artık isteme zamanı geldi. Ne zaman isteyelim, diye konuşmaya başladık.

— *Siz bu arada Kürk istasyonunda...*
— Yok, onlar sonradan geldiler. O melankoli dönemim bittikten sonra geldiler.

— Nebahat Hanım ile bir şeyler devam ediyor dediniz, mektuplaşıyor muydunuz?
— O zaman mektuplaşmıyorduk. Sonradan ben ikinci defa İstanbul'a geldiğimde mektuplaşmıştık. Ben yazıyordum ama o yazmıyordu. Hiç yazmadı bana, hep ben yazıyordum.

— Şu tatilinize dönecek olursak... Siz bu arkadaşınıza tatile gittiniz, kafanız karışıktı: Emin'in kızı mı, Nebahat Hanım mı, diye. Ne oldu sonra?
— Emin'in kızı çok kolaydı ama Nebahat'ı silmek mümkün değildi.

— İstasyona dönünce ne yaptınız, devam etti mi Emin'in kızı ile?
— Yok, seyrek görüşüyorduk. Onların tayini Malatya'ya çıkınca başka şef geldi. Sonradan ne oldu, bilemiyorum. Kaybolup gitti. Yaşıyor mu, yaşamıyor mu, onu bile bilemedim.

— Siz bu arada Kürk istasyonunda çalışmaya devam ediyorsunuz...
— Ya, evet... Kürk istasyonunda Hilmi Ataç'tan öğrendiğim okuma alışkanlığını da sürdürüyorum. Bütün paramı kitaba veriyorum. Kütüphane gibi bir şey oluşturdum. Nerminler gittikten sonra yeniden kitaplar arasına döndüm

— Kitapları nereden alıyorsunuz, postayla mı geliyor?
— Elazığ veya Malatya'ya gittiğimde alıyordum. Birçok olanağım vardı. Malatya'daki arkadaşlarıma telgraf makinesiyle kitabın ismini ve yazarını verdiğimde, ilk gelen trenle bana gönderiyorlardı. Daha sonra İstanbul'da İnkılap ve Remzi kitabevlerine mektupla sipariş verdiğimde kitaplar gelip beni buluyordu.

Löklanşe pili

— Yeni kitapları nereden takip ediyordunuz; radyodan mı, gazeteden mi?

— Kitapların arka kapaklarında o seriyle ilgili yayınlardan fark ediyordum. Evet, o sırada bir de Kürk istasyonunda istasyon şefinin çok parazitli bir radyosu var. Radyonun pillerini kendisi yapmış, "Löklanşe pili" diyorlar. Mavi bir şey koyuyor oraya, göztaşı; oradan çıkan akımla radyosu çalışıyor ama çok parazitliydi.

Ben de radyo kitabı temin ettim o istasyon şefinden örnek alarak. Radyoyla ilgili kitaplarım çoğalınca radyonun nasıl icat edildiğini ve genel prensiplerini öğrendim. Kitaplardan biri lambasız ve pilsiz radyo alıcısından bahsediyordu.

Kitabın tarif ettiği şekilde bir düzenek yaptım. İyi bir yere yerleştirdim. Yukarda bir ayak, ayağın altında helezon bir tel. O teli galene değdiriyorsunuz. Bir de bobin yaptım. Değeri 10.000 Ohm ile ölçülen rezistans (direnç), son olarak 2 pikofarad değerinde iki kondansatörü plandaki yerlerine yerleştirerek lehimledim. Bu radyonun tamamen amatörler için olduğu kitapta belirtilmişti. Cihaz eksiksiz olarak tamam fakat ses-seda yok. Ne bir sinyal ne de parazit... Anten üzerinde durdum. Anteni odamın yüksek penceresinden dışarı attım. İlave anten telleri uzatarak bizim besin ve aşk kaynağımız olan elma dallarına bağladım. Beklediğim sesi alabilmek için çok uğraştım, o hem lambasız hem de pilsiz cihazdan ama yok... O zamanlar, yani zamanımızdan yarım yüzyıldan fazla bir zaman önce, radyolarda lamba denen, karmaşık, ampul biçiminde özel birçok tüp vardı. Çalıştırmak için büyük pillere gerek vardı. Genelde 1,5 voltluk katot ısıtıcı piliyle, anot ve ızgara için yaklaşık 90 voltluk bataryalar gerekiyordu. Bugün avuç veya cebe sığabilen radyoları görünce teknolojinin ne kadar ilerlemiş olduğunu anlıyorum. Hele mobil telefonlar karşısında hayranlık duyuyorum. Hem alıcı hem de verici telsiz cihazlarının bu kadar küçülebileceğini hiç düşünmemiştim.

— Öyle görünüyor ki teknoloji ile uğraşmaktan sıkılmıyorsunuz. İmal etmeye çalıştığınız amatör işi radyo parçalarının adlarını bile unutmamışsınız.

— Hayır, sıkılmak ne demek, zevk alıyordum! Kitaplardan başımı kaldırıp gerçek hayatın olaylarıyla ilgilenmek beni dinlendiriyordu. Bir gece, epeyce geç vakitte kulaklıkları takmış bir ses arıyordum ki birden bazı sinyaller duymaya başladım. Kulaklıkla cızırtılar mızırtılar duyduktan sonra aniden, net bir ses geldi: "Ilgaz, Anadolu'nun sen yüce bir dağısın" diyordu net ve güzel bir bayan sesi. O gün duyduğum sevinci, heyecanı halen unutmuyorum.

Ondan sonra o frekansı ayarlamıştım. Ankara Radyosu'ydu. O düzeneği kurup pil ve cereyan sarf etmeden dinleyebiliyordum ama kitap okumak daha iyiydi, çünkü radyoda müzik vardı sadece. Şimdiki gibi konuşmalar zaten yoktu.

Eğer sıkılmadıysan *Ilgaz* şarkısıyla ilgili yeni bir anımı anlatmak istiyorum. 1997'de Çin'e gitmiştik. Türkiye'de okuyan bir öğrencinin anne-babası bizi evlerine davet etti. Mantı yapılacak; ismi Çince mantı değil ama bizim mantı gibi bir şey. Dediler ki, "Bunu sen de yiyeceksin, o yüzden senin de yapman lazım. Haydi, başla!" Masanın başına geçtik ayakta, âdet öyleymiş. Yuvarlıyoruz, eti koyuyoruz, kapatıyoruz... Biraz daha büyük bizim mantılardan.

Derken bir karpuz getirdiler. "Bunu misafirin kesmesi lazım. Sen keseceksin" dediler. Bir de kocaman bir satır vardı. Satırı bana verdiler keseyim diye. Birkaç parçaya ayırdım. Tabaklara koyarak servis yaptılar. Karpuz biteceği sırada şarkı söyleme zamanı geldi. Aynı bu, "Ilgaz, Anadolu'nun..." şarkısının melodisiyle Çince bir şey söylediler. Ben de katılınca daha çok şaşırdılar. Ben Türkçe söylüyorum, onlar Çince... Aynı melodi... Demek ki Türkçeye uyarlamışlar bunlar, "Dağ başını duman almış" marşımız gibi...

— Şimdi, sizin Demiryolları'ndan ayrılma gerekçenize geldik.

— Kürk istasyonunda üç yıldan fazla yaşadım. Hep okudum. Beni orada bu kadar uzun müddet tutan şey okuma zevkiydi. Neler mi okuyordum: Başta Milli Eğitim Bakanlığı'nın ya-

yımladığı klasikleri okuyordum. Atatürk'ün yayımlanmasını istediği *Aklı Selim, Harabeler, Gılgamış, Devlet, Sokrates'in Müdafaası, Kuşlar* gibilerini hatırlayabiliyorum. Bir düşünüre göre kültür, "okuduktan sonra akla kalanlar"dır. Kitap isimlerini anımsamak zor; Aristoteles, Platon, Descartes, Leibniz ve Spinoza...

O günlerde Türkçede en çok Rus yazarları okunuyordu. Tolstoy, Puşkin, Gogol, Dostoyevski'nin Türkçeye çevrilen tüm eserlerini okumuştum. Fransızlardan Balzac, Alphonse Daudet, Alain, Andre Malraux, Andrè Gide, Pascal ve Hugo'yu bitirmiştim. Jules Verne'i hâlâ zevkle okuduğum oluyor.

Yalnız batı klasiklerini değil, Şeyh Sadi Şirazi'nin eserlerini, *Gülistan, Bostan* ve matematikçi, astronom, şair Ömer Hayyam'ı okuyordum. Şu dizeleri hep aklımda:

"Gerçeği ne sen bilirsin ne de ben,
Perde indiğinde ne sen kalırsın ne ben.
Gece, gül bahçesinde ararken seni,
Gülden gelen kokun sarhoş etti beni"

Bir de Antakyalı düşünür var, Ebül Ala el-Maari. Onunla da tanışmıştım o yıllarda. Bu düşünürün cehennemi anlatan çok önemli bir eseri var. Ölümünden yaklaşık üç yüz yıl sonra, İtalya'da Dante bunu intihalen *İlahi Komedya* adıyla kendi üslubuna göre yayımlıyor. Vaktim olduğunda Batılılara öğrettiğimiz ve onlara örnek olduğumuz konulardan biri diye yazıp açıklayacağım bu intihali.

İstanbul Üniversitesi'nin bazı yayınlarını da getirtmiştim. Üniversite konferansları serisi bile vardı odamda. Okuduklarımı kimseyle paylaşamıyordum. Ne bilen vardı ne de ilgi duyan... Bu yüzden sıkılmaya başlamıştım yalnızlıktan ve sessizlikten. Meslekle ilgili yönetmelikleri, tüzükleri iyi bildiğim için herkesle çatışıyordum. Sonra kendi kendime, "Burada kalsam ne olacak? Ben bırakıp gidiyorum" dedim ve dilekçeyi yazıp genel müdürlüğe gönderdim. "Bu kadar bilgisiz

amirlerin mahiyetinde çalışmak istemiyorum" diye istifa ettiğimi bildirdim, geldim İstanbul'a.

Yeniden İstanbul

— Hastalığınız nedeniyle lise ikinci sınıftan sonra devam edememiştiniz. Sonra bir şekilde devam etmediniz mi?
— Etmedim. İşte onu düşünüyorum, nasıl yaparız diye. Geldim İstanbul'a... Bir arkadaşım vardı, Mehmet Anter, onu buldum. "Ben geldim, burada önce bir iş bakalım" dedim. "Önce sana ev bulalım" dedi. Kendisi de Kumkapı'da oturuyordu. O civarda bir ev bulduk. Bir Ermeni ailenin üçüncü katını bana kiraladık.

— Tek başınıza mı yaşadınız orada?
— Tek başıma... Ev büyüktü. Orta katta evli kızı oturuyor, alt katta da büyük madam oturuyordu. Damat gidiyor, şoförlük yapıyor, görünmüyor hiç ama kız görünüyor. Kızın ismi de Novart'tı. Sorduk, Novart "gül" demekmiş. "Yahu, bu nasıl kapalı lisan!" dedim.

— Bu arada iş arayışlarınız başladı...
— Gemilerde telsiz memurluğu işi var. Teknolojiyle yakından ilgili olduğum için gemide, telsiz odasında çok huzurlu bir ortam bulacağımı biliyordum. Hemen girişte eksik kalan lise derslerini verip hukuk fakültesine kaydolmayı planlıyordum. En geç beş yıl içinde hukuku bitirmeyi kendime amaç edinmiştim. Gemilere telsizci olarak girebilmek için bir sertifika gerekli. Bir süre bir telsiz kursuna devam ettim. Kurs bitti, sınava tabi tuttular. Bayağı ciddi matematik soruları, teknik sorular... Teknik kısmı kazandım, sözlüde kazanamadım. Kazanamayınca dönmeye karar verdim. O arada da orada ufak maceralar oldu, onu söylesek mi, söylemesek mi?

— E, söyleyin!
— Hanım filan duyarsa bizi?..

— Okur hatta...

— O Ermeni hanımın (adını unuttum, çünkü onu "Madam" olarak anıyorduk) kızı Novart'la arada görüşüyoruz, karşılaşıyoruz. Hiç ilgilenmiyorum ben ev sahiplerimle; kursa gidiyorum, gelip çalışıyorum. Novart'ın ilgilendiğini fark ettim. Beni izliyordu ama evli bir kadın. Bir gün dışarı çıkmadan evde çalışmaya karar vermiştim. Novart yukarda olduğumu anlayınca, "Yoksa sen hasta mısın?" diyerek geldi odama. Hasta olmadığımı görünce konuşmaya başladık. Şakalaştık, biraz gürültü çıkarmışız, Novart kaçıp gitti. "Seni madama söyleyeyim de gör" diye bağırıyordu. Hemen çıktım, Mehmet Anter'e gittim, anlattım. "Merak etme, yeni ev bulunca-ya kadar bende kalırsın" dedi. Birkaç gün ev sahibine görünmedim. Erken çıkıyor, geç geliyordum. Bu arada istediklerimi yapamayacağımı düşünmeye başladım. Lise kitapları masamda olduğu gibi duruyordu ama okuyamıyordum. En iyisi geri dönüp eve gideyim diye planlar yaptım.

Mehmet Anter'le Demiryolları'ndayken tanışmıştık. Malatya'ya sürgün göndermişlerdi. O da benim gibi çok kitap okuyan ve işi bilen biriydi. Bir gün endişeli görmüştüm onu: "Ne oldu?" dedim, "Biz sosyalistler Büyükada'da bir toplantıya gittik. Orada bir fotoğraf çekildi. O fotoğrafın içinde olanlardan birkaç kişi polis tarafından yakalanmış. Komünist diye hücreye atılmış. Onlara soruyorlarmış 'Bu resimdekiler kim?' diye. Hepimizi teker teker sormuşlar, öğrenmişler. Bir gün ben istasyondaydım, genç biri geldi, dedi ki 'Ben işçiyim.' 'İyi...' 'Senin de böyle işçi haklarını koruduğunu duydum. Seninle konuşmak istiyorum. Bilgi alışverişi yapalım' dedi. 'Bu nasıl olacak?' dedim. Politika konuşmaya başladı. Ben ellerine bakıyorum, işçiye benzemiyor. Pırıl pırıl elleri..." diye anlattı bana. Hemen kendisini toparlamış. "Vallahi ben böyle işlerden anlamıyorum. Ben burada memurum. Memurlar ne bilir bunları?" demiş. Adamın sorduklarını bilmezlikten gelmiş. "Oysa ki" diyor, "ben biliyordum Troçki'yi. Gör-

müştüm, onun bahçesinde çalışmıştım birkaç ay." Epey bir dertleştik bu konular üzerine. Gittik, bana Büyükada'daki o evi de gösterdi; bahçıvanlık yaptığı evi, "Geldi, bu evde kaldı" diyor, "Ben de bahçeye bakıyordum".

Bu arkadaşım Malatya'da İnkılap Kitabevi'nde tezgahtarlık yapıyormuş. Bir yıl çalışmış, bir ay izin vermişler: "O izinde bir kitap yazayım dedim" diyor. "Oturdum; ne yazabilirim: Meşhur olan fakir çocuklar; Edison, Ford... Kimler varsa bunların hayatını derledim. Çok kolay, hemen götürdüm, bastıracağım. Çok uğraştım."

Tanıdığı bir Ermeni diş doktoru var, büyük kardeşi Nurhan da tıp doktoru. Onlar yardım ediyorlar, onların verdiği parayla bu kitabı bastırıyor. Bir defa, iki defa, üç defa... Öyle bir para kazanıyor ki bir yayınevi kuruyor Babıâli Yokuşu'nda. Bu sefer başka kitaplar yapıyor. Böyle o kadar çok yayın yaptı ki... Hepsi de seçme kitaplardı. Bu kitapların arasında en mühimi de *Çocuk Kalbi* isimli kitaptı; halen satılıyor piyasada. Bir İtalyan yazarın kitabı. Çok güzel bir kitaptı, 35 baskı yapmış.

Bu arkadaşımız hiç evlenmedi. Hiçbir akrabası, hiçbir dostu yoktu benden başka. Yetimhanelerde büyümüş. "Tanımıyorum" diyor, "ailemi, akrabalarımı... Kim bilir kimden oldum? Kardeşim var mıydı, yok muydu, babam kimdi, hiç bilmiyorum" diyor. Çok güzel edebiyat, felsefe, tarih filan okumuş, kendi kendini yetiştirmiş. Evinde muazzam bir kütüphane vardı, her taraf kitap dolu. Küçük bir valizin içinde bir don, bir gömlek, bir de çorabı var; başka hiçbir şeyi yok. Özel çatal-kaşık bile görmedim yani. Bu kadar düşkündü edebiyata, kitaba, yayına. Çıkarttığı yayınlar da öyle komünizmle, politikayla ilgili değil, öğretici, insanları eğitici, klasik kitaplardı.

Yıllar sonra bir gün Kıbrıs'taydım. Bir baktım, *Cumhuriyet*'te bir ölüm ilanı: "Şimendifer Mehmet öldü." Şeker hastalığı varmış, ayağında da bir yara varmış, iyi olmamış. Bir gün yayınevinden çıktıktan sonra düşmüş, ölmüş. O da hayatımda böyle iz bırakan bir arkadaş.

— İstanbul'daki ikinci maceranız da yaklaşık altı ay sürmüş bu durumda. Mehmet Anter size epey destek olmuş anlaşılan...
— Evet... İş bulmak, daha doğrusu diploma gerektirmeyen iş bulmak zor. Kurs bitip de sınavı kazanamayınca Mehmet'le durumumu müzakere ettik, geri dönmemin uygun olacağı sonucuna vardık. Mehmet, "Gemiyi dene" dedi. Novart ve annesi çok üzüldü, vedalaşırken Novart ağlıyordu. Gemiye bindim, Samsun'a gidiyorum. Oradan trenle Sivas'a gidip Nebahat'ı bulacağım. İki günden fazla sürdü yolculuk. Geldik Samsun'a, oradan trenle Sivas'a, sonra Nebahat Hanım'ın evine. Nebahat Hanım'ın annesi babası ölmüştü. Üç kardeş kalmışlar. Ablası evlenmiş, iki kardeş Sivas'ın Mısmıl Irmak Mahallesi'nde, kendi evlerinde yaşıyorlar. Kardeşi bir kitabevi açmış, gazete çıkarıyor.

Ben ziyaretlerine gittiğimde beni görmek için gelenler vardı. Biraz sohbetten sonra baktım ki kalabalık birer birer yok oldu, herkes çekildi, biz ikimiz kaldık. Hemen anladım ki, bizi kasten yalnız bırakıyorlar. İkimiz de 26 yaşındayız, işte orada açık ve kesin konuştuk. "Evlenelim" diye karar verdik. Ben tekrar trene bindim, Elazığ'a gittim.

— Peki, o zamanki Nebahat Hanım'ı biraz bize anlatır mısınız, nasıl bir kadındı?
— Vallahi o zaman nasılsa, şimdi de öyle; son derece yakışıklı ve güzel. Çok güzel konuşur, spiker gibi... Okurken benden iki-üç defa daha hızlı okur. Bir Osmanlı kadını gibi düşünür. Annesi de, babası da çok disiplinli insanlardı. Sivas'ın zenginlerinden. 30 kilometre uzakta bir köyü var annesinin; halen duruyor oradaki arazileri. İşte o vesileyle adam çalıştırmak, idare etmek hep onun görevidir. "Marabalarımız, yarıcılarımız vardı" diyor. O bakımdan çok sert, otoriter bir tutumu vardı. Babasından, ailesinden, muhitlerinden, yaşam tarzlarından dolayı seviyeli, yüksek bir aileydi. Hepsi de okumuşlar, ablası hariç.

— Nebahat Hanım liseyi mi bitirmişti?
— Evet, bitirmiş. Niğde'de... Babaları ölmeden önce Sivas'a, memleketlerine gelmişler. Daha fazla okumamış, orada kalmışlar. Kardeşi Nihat Doğan, Sivas milletvekili, küçük kız kardeşi Yıldız da ortaokul öğretmeni oldu sonunda.

— O da sizin gibi çok kitap okuyordu herhalde?
— Evet... Sanıyorum benden bulaştı onlara.

— Ayrıyken mektuplaşıyor muydunuz?
— Nebahat hiç yazmadı bana. Tam tersi, hep ben yazdım. İstanbul'dayken altı ay filan sürekli yazdım. Sonra Elazığ'a gidince de hiç yazmadı o.

— Siz ondan nasıl haber alıyordunuz? Yani okuyor mu, okumuyor mu, ne düşünüyor? Bunları nasıl bilebiliyordunuz? Telefon falan var mıydı?
— Telefon nerede! Ben yazıyordum ama. Bir komşuları vardı Kepçeli'de, o götürüp veriyordu. "Tüfekçi Bekir eliyle Nebahat Doğan." Hiç cevap gelmedi. Bir defa ne mektup attı ne de telefon etti... Böyle çok onurlu, çok gururlu bir tipti.

— O yüzden mi mektup yazmadı? Bu bir gurur meselesi mi?
— Halen bana da, başkasına da, "Seni seviyorum" filan demez, şımarırız diye, öyle bir tip. Ben söylüyorum ama o inanmadığı için öyle ortada kalıyor. Hanımla karakterlerimiz çok farklı. Belki de zıt denecek kadar...

70 yıldan beri ona âşığım

— Altmış yıl oldu mu?
— Henüz değil, bu yıl tam elli sekiz yıl oldu evleneli ama ben yetmiş yıldan beri ona âşığım. Süreğen melankoli yahut tutku diyebilirsiniz. Çok güzel günlerimiz oldu. Sefalı günlerde de, cefalı günlerde de beraberdik. Monogam olmak böyledir, yani insanlar başkasıyla filan evlenmek istemez. Ben şahsen memnunum.

Bir gün İstanbul'da bir televizyon programındaydım. Benimle konuşan takdimci, "Sizin iki çocuğunuz var, çok başarılılar. Türkiye'nin tanınmış insanları. Bunları yetiştirmek için bir metodunuz var mıydı?" dedi.

"Hayır, yoktu" dedim.

"Nasıl olur?" dedi.

"Ben onların yetişmesi için gerekli ortamı hazırladım. Onlar kendileri okudular, yollarını buldular" dedim.

"Peki, eşiniz?"

"Eşim farklı... O da benim gibi olsaydı çocuklar çok zor durumda olurdu, çok kötü olurdu. Ben serbest bırakıyordum, eşim onları kontrol altında tutuyordu. Ankara'daki anarşik olaylar nedeniyle çok sıkı takip ediyordu. Öğlen saat on ikide, akşam altıda mutlaka evde yemekte hazır bulunmaları gerekiyordu. Bu yüzden çocuklar kendi yollarını buldu. Yanlarında vurulan arkadaşları bile oldu ama onlar girmediler, karışmadılar, anneleri bırakmadı. Tekrarlıyorum, ikimiz de aynı huyda olsaydık, ben onun gibi sert veyahut o benim gibi yumuşak olsaydı, çocuklarımız böyle olmazdı" demiştim.

— *Evlenmeye karar verdiniz ama henüz bir işiniz yoktu...*

— Elazığ'a döndüm. Evlenmek için para kazanmam lazım. Kursta teknik şeyler öğrenmiştim. Ne yapayım, hemen bir dükkan açtım, radyo tamirciliği dükkanı. İş sahibi olduktan sonra, "Artık işin de var, seni evlendirelim" dediler.

— *Peki, süreç nasıl işledi? Siz Elazığ'a dönünce meseleyi ailenize açtınız mı?*

— Elazığ'da gene başladılar, "Bekar oğlan, askerliğini yapmış, işi var, dükkan kurmuş" filan diye... Babamın tanıdıkları bir kız bulmuş. Götürdüler, ben söyleyemiyorum, "Nebahat ile evleneceğiz" diye.

— *Utanıyorsunuz...*

— Evet... Aracı olan kişi, babam ve ben gidiyoruz kız bakmaya, annem gelmiyor. Bu çok ağrıma gitti. Çıktık, geldik. "Ne diyorsun?" dediler. "Siz ne düşünüyorsanız onu" dedim.

Nebahat Hanım'la evlendikleri gün (4.6.1950).

— *Annenize de mi söylemiyorsunuz evleneceğinizi?*
— Annem biliyordu da babama söyleyemiyorduk. Annem artık baktı ki böyle şeyler oluyor, "Nebahat'ı isteyelim" dedi. Babam da, "Peki" dedi. Bana da sordular, "Sen istiyor musun?" diye, "İstiyorum" dedim. "Peki, ben istemeye gidiyorum" dedi babam. Annem çok pasif olduğu için o kaldı, babam gitti.

Sade bir tören

— *Tek başına babanız mı gitti?*
— Evet... Onlar başka şehirde, biz başka şehirdeyiz, aile birbirini tanıyor, çocuklar anlaşmış... O yüzden babam tek başına gitti.

— Hediye filan götürdü mü?
— Herhalde götürmüştür, bilmiyorum artık o kadarını. Ondan sonra çıkıp geldiler. Birkaç gün geçince de dini merasimden sonra nikah memuru huzurunda evlendik. Evlenmemiz kısaca böyle oldu.

— Hiç talepleri olmadı mı; nişan, Sivas'ta düğün falan?
— Bu konuda bilgim olmadı. Ama bizim ailenin bazı hazırlıkları olmuştu.

— Kına gecesi?
— Kına gecesi bitişik komşumuzun arka bahçesinde ve evdeki geniş salonda yapılmıştı. Mahalli saz takımı gelmişti. Kalabalık bir davetli topluluğu vardı. Tabii, ben yoktum o salonda ve bahçede.

— Peki, sadece Nebahat Hanım'ı mı getirdi babanız evlenmek için; yani akrabaları filan gelmedi mi?
— Teyzesiyle beraber geldi.

— Sonra? Ailenizle beraber mi oturdunuz?
— Evet... Ailemle aynı evde oturduk. 1950 yılıydı. İlk evimi bir yıl sonra, 1951 Ağustos ayında Bingöl'de kurdum.

Seni sivil polis yapalım!

— Sonra siz dükkanda çalışmaya devam ettiniz.
— İyi gidiyordu ama çok sürmedi o da. Yanımda çalışanlar var. Babama, aileme (yani babam karışmıyordu da, anneme) yanlış haberler götürüyorlardı. "İstese çok para alır ama almıyor" filan diyorlarmış... Lafları duydum, kızdım: "Siz ne karışıyorsunuz? Niye söylüyorsunuz eve, niye dedikodu yapıyorsunuz?" diye. Rahatsız olmaya başladım. Beyaz eşya, radyo gibi ürün satmak üzere Ali İlaslan isimli eski bir arkadaşımla ticari bir ortaklık kurduk.

Bir gün bir müşterimin radyosunu tamir ederken kendisiyle konuşmaya başladık. Gümüşhane valisi imiş, Bingöl'e

Evliliğin ilk günlerinde Nebahat-Latif Mutlu (1950).

tayini çıkmış, oraya giderken radyosunu tamir ettirmek istemiş. Hemen dost olduk. Turgut Başkaya; kalın gözlüklü, çok kibar bir beyefendi. "Ben burayı bırakmak istiyorum. Bir memuriyet filan..." dedim,

"Peki, gidip bir bakayım" dedi. Adımı, adresimi aldı, gidince telefon etti. "Bir gel" dedi, gittim. Fen İşleri'nde memurluk işi varmış. "Efendim, ben hiç fenden anlamıyorum! Ne yaparım? Bu iş bana göre değil" dedim.

"Seni polis yapalım" dedi.

"Bu daha korkunç!" dedim.

"Sivil polis" dedi.

"Yok!" dedim.

Sonunda fen memurluğunu kabul ettim. Böylece fen memuru oldum. Hemen bir ev tuttum, Nebahat'ı gidip getirdim. Artık evliyim ve kendi evimiz var. Bir gün vilayete yeni santral gelmiş, "Gel buna bak" dediler. Ben ömrümde telefon santralını uzaktan dahi görmedim. İl Özel İdare Müdürü "Hadi bunu kurdur" dedi. Beş-altı kişi buldum, geldiler,

"Nasıl yapalım?" dediler. "Siz bilmiyor musunuz?" dedim, "Eskisi yok mu? Onun yerine kurulacak."

Bu onun on katı büyüklüğünde bir santral ama gene manyetolu, elle çalışıyor, yani otomatik değil.

Sonra vali ile dostluğumuz ilerledikçe baktım, valinin evinde çalışan bir kız var. "Babam" filan diyor ama belli oluyor öz kızı olmadığı. Telefon çalışmıyor diye telefon ediyor, gönderdiğim elemanları beğenmiyor, "Kendisi gelsin" diyor. Bir-iki kez gittim, baktım, kızın niyeti kötü. Solhan kaymakamı olan sınıf arkadaşım Bedri'ye durumu açıkladım. "Sen vaziyeti idare et. Benim evli olduğumu ve eşimin doğum için Sivas'ta bulunduğunu söyle" dedim.

— *Siz buraya gelirken eşinizi Elazığ'da mı bırakmıştınız?*
— Getirdim eşimi, çok kısa bir süre kaldı. Hamileydi, doğum yapmak üzere Sivas'a götürdüm.

— *Vali ile aramız bozuldu demiştiniz.*
— Daha sonra valinin bana karşı olan tutumunun değiştiğini gördüm. Baktım ki sertleşiyor bana karşı, kızıyor mızıyor... Sanıyorum evli olduğumu öğrendikten sonra durumu değişti. İstifa etmeye karar verdiğimi söylediğimde kabul etmedi. "Yine de beni seviyor herhalde" diye düşünmüştüm. Neden ayrılmak istediğimi ve ne yapacağımı anlattıktan sonra kabul etmişti istifamı. Hayat hakkında öğütler verdi, vedalaştık bir baba-oğul gibi Turgut Başkaya ile.

— *İstifanız kabul edilince eşinizin yanına mı gittiniz?*
— Tabii... Oradan Sivas'a gitmek için istifa ettim, çünkü kayınbiraderim, "Gel" diyordu. "Mutlaka gelmelisin, çünkü ben artık yürütemiyorum. İş büyüdü, sen gelmezsen ben burayı kapatacağım. Emeklerim boşa gidiyor. Memur olacağım" diye mektuplar yazıyor, telefon ediyordu.

— *Orada kitabevi açmıştı değil mi?*

— Evet... Bir de günlük yayımladığı bir gazetesi var. Çıktım, geldim Sivas'a. Altı ay da orada kaldık. Sanıyorum kışın çok soğuk geçmesi beni Sivas'tan soğuttu.

— *Doğum oldu mu bu arada?*

— İkiz oluyor ben gelmeden ama doğumda ölüyor çocuklar; kurtarılamıyor. Çok kötü bir durum. İkisi de kızmış. "Doktorun beceriksizliğinden" diyorlar. Başka bir doktor çağırmışlar, gene de kurtaramamışlar. Bu olayı unutmaya çalışıyordum.

Henüz yedi yaşındayken başlayan batı özlemi artık kaderim oldu. Yeni iş olanakları için 1952 yılının nisan ayında, yağmurlu bir günde otobüsle Ankara'ya gidiyorum. Otobüsün ön sırasında oturuyorum. Uygarlığın peşinde olduğumu düşünüyorum. Bir gün bir yerde onu yakalayacağımı umuyorum. Ne gibi bir geleceğin beni beklediğinden habersiz olarak Ankara'ya geldim. Ertesi sabah uyandığımda güneş yeni doğuyordu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Devlet Memurluğu ve Anadolu'yu Tanıma

NATO üyesi on dört devletten şirketler var. Mesela İtalyanlar elektriği yaptırıyor, Amerikalılar yeri kazıyor, başka birisi boruyu döşüyor. Biz Petrol Ofisi olarak kurduğumuz büroda gözlem yapıp not alıyor, Ankara'ya bildiriyoruz. Hattın geçtiği yerleri ve üzerlerindeki tesisleri genel müdürlükteki NATO Tesisleri Başkanlığı'na rapor ediyoruz. Amerikalıların tekerlekli evleri vardı. Bir gün baktık içinde televizyon var. "Açmıyor musun?" dedim, güldü benim cahilliğime, "Yayın yok" dedi.

Petrol Ofisi Malatya Bölge Müdürlüğü'nün ilk binası (1954).

— *Sivas'tan Ankara'ya arayışınız sürüyor...*
— Doğru dürüst bir iş bulmak üzere otobüsle Ankara'ya gidiyorum. Tarih 24 Nisan 1952. Ankara'da ilk aklıma gelen, akrabamız olan Tunceli Milletvekili Hızır Aydın oldu. Uğradım, niyetimi anlattım. Beraber yemek yedik. İzin alarak ayrıldım. Aynı semtteki Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'ne gittim. Babamın ve kayınpederimin Elazığ'dan dostu olan Dr. Necdet Yücer'i buldum. İş aramak için Ankara'ya geldiğimi söyledim. Hemen orada bir başvuru evrakı doldurdum.

Nihat'ın kitabevinde gazeteci-yazar Mehmet Kemal ile tanışmıştık. Necdet Bey'in yanından ayrıldım, Mehmet Kemal'i Ulus'taki *Son Telgraf* gazetesinde buldum, iş aradığımı söyledim. Eski Tarım Bakanı ve *Hürses* gazetesinin sahibi Cavit Oral'a gittik. Tanıştık, konuştuk, muhasebede memur olarak işe başlamam konusunda mutabık kaldık. Ertesi gün 26 Nisan'da *Hürses* gazetesinde işe başladım.

Polis seni arıyor!

Muhasebede kayıtları işliyor, fişleri kesiyordum. Kasanın anahtarı patronun yeğenindeydi, ödeme emrini ben imzalıyordum. Böyle ahenkli bir ortamdayken, sanıyorum 2 Mayıs'ta, Mehmet Kemal beni aradı, "Acele gel" dedi. O sırada başka bir gazetenin yazı işleri müdürüydü. Gittim odasına, kapıyı da kapattı, "Hiç korkma" dedi. "Yahu, niye korkacakmışım?" dedim, "Seni arıyorlar" dedi.

"Kim arıyor?"

"Polis!.."

"Yahu, benim polisle ne işim var!"

"Biz emniyet müdürünün yanındaydık. Emniyet müdürü telefonla konuşurken duydum, 'Ne? Adı ne?' dedi, 'Latif Mutlu.' Hemen not aldı, 'Şüpheli bir şahıs mı?' dedi" diye anlattı. "Ben bulduruyum" demiş emniyet müdürü.

O telefon eden her kimse, kızıyormuş, "Nasıl bulamazsınız?" diye.

"Bulduruz efendim! Üzülmeyin, bulduruz" filan diyor müdür.

"Şimdi polis seni arıyor. Aman! Hiçbir yere gitme! Kitap okuma, bir şey yapma, çünkü hemen yakalayıp tutukluyorlar" diye iyice tembihledi beni.

Böyle dört-beş gün sürdü bu durum. "Milletvekili Hızır Aydın'a gidip anlatayım, fikrini alayım, polisin benden neden şüphelendiğini öğrenirim" diye düşündüm. Hızır Aydın beni görür görmez "Yahu, neredesin?" dedi, "Ne oldu?" dedim.

"Aramadık yer bırakmadık. Nerede kaldığını bilmiyorum. Emniyet müdürüne telefon ettim" dedi.

"Nasıl ettin?" dedim. "'Nasıl bulamazsınız, ya bu bir şüpheli şahıs olsaydı' falan dedim" diyor. Ben o zaman anlayabildim Mehmet Kemal'in dediklerinin gerçek anlamını ve nedenini. "Polis beni bulamadı, ben kendim geldim" dedim, epeyce güldük.

Gazetecilik günleri

— *Sonra ne yaptınız?*

— Gazetede bir aylık görev süresini yeni doldurduğum günlerde patron muhasebeye geldiğinde beni kitap okurken bulmuştu. Kitabı alıp karıştırdı, gülümseyerek bana geri verdi. Ertesi gün beni odasına çağırdı. Kim olduğumu, nerden geldiğimi, ne yapmak istediğimi sordu. Kısa bir süre sonra da muhasebeden alarak istihbarata verdi. İstihbarat Şefi Fethi Giray ile dost olduk. Fikirlerime değer veriyordu. "Anadolu'da fotoğraf makinesi olmayan muhabirlerimize birer fotoğraf makinesi verelim" dedim. Patronun onayını alırken bunu benim önerdiğimi söylemiş, o da, "Olur, verin" demiş.

Gazetecilikte kendime yer edinmeye ve ısınmaya başlamıştım bile. Artık Hızır Bey'in bulacağı veya Petrol Ofisi'nin vereceği işleri düşünmüyordum.

O günlerde, eski başbakan Şemsettin Günaltay gazeteye sık gelip gidiyordu. Bir gün yine Şemsettin Günaltay gelmeden patron çağırdı, "Özel konuşmalar yapacağız; sana güveniyorum, burada otur ve not al" dedi. Ben sekreter gibi dinliyorum, not alıyorum. Tabii çay, kahve, su gibi içecekleri de ben getiriyordum. İçeriye başka kimseyi almadılar. Gazetenin hamle yapmasını konuşuyorlardı. Günaltay, "Basının yeri İstanbul, bunun için gazeteyi İstanbul'da çıkaralım" dedi. Bu konuyu görüşüyorlardı.

İstanbul'a taşınma konusunu gazetede benden başka bilen yok. Kısa zamanda patronun sırdaşı ve sağ kolu olmuştum. Bununla gurur duyuyordum. Gazetenin matbaası aynı binadaydı. Baskı makinesinden çok linotip denen sıcak kurşun-antimon karışımı ile satır döken koca makinenin naklinin nasıl olabileceğini düşünüyordum. Eylül ayına doğru artık gazetenin İstanbul'da çıkması konusunda bir karara vardılar.

Bu karardan benim memnum olmadığımı anlayan patron bana fikrimi sordu. "Ben yeni evliyim. Evi Sivas'tan getirdim, daha doğru dürüst yerleşmeden nasıl İstanbul'a giderim? İstanbul'da yaşamak bana ve aileme çok zor gelir" dedim. "Hiç çekinme, hep beraber olacağız. Yeğenimden çok sana güvendiğimi biliyorsun" dedi. Bizim Mehmet Kemal'le de konuşmuş; o da bana aynı şeyleri söyledi. "Burası tam sana göre bir iş. Bak, seviliyorsun, sivriliyorsun, iyi bir geleceğin var" dedi. Bir taraftan da gazetenin satışlarını artırmak için piyango tertip ettik, onu ben yönettim. Ev eşyaları, dikiş makinesi koydum hanımların ilgisini çekmek için... Gazetenin tirajı da günden güne artıyordu. Bir gün dediler ki "Yazı işleri müdürü yok, başmakale boş kaldı." Baktım, benden bekliyorlar. O gün bir haber vardı: Bir Amerikalı subay, sokakta arabasını kurcalayan bir çocuğa pencereden ateş ediyor, çocuk yaralanıyor ve anlaşmalar gereğince kimse sorguya çeke-

miyor Amerikalı subayı, ancak Amerikalılar çekermiş. Subay Amerika'ya gitmiş. Yaralıyor, gidiyor... Bir yazı yazdım,

"Burası dağ başı mı? Nasıl yapar? Böyle dostluk olur mu?" falan diye. İlk başmakalem orada çıkmıştı. Bir süre daha devam ettim. Derken Petrol Ofisi'nden haber geldi: "Tayinin çıktı, gel işe başla" diyorlar.

— *Bunlar altı ay içinde mi oluyor?*
— Evet, altıncı ayın sonuna doğru.

Petrol Ofisi'nde yeni bir kariyer

— *Gazeteye giriyorsunuz ve altı ay sonra başyazıyı yazmaya başlıyorsunuz...*
— Altıncı ayın sonunda... Baharda girdim, sonbaharda bunlar oldu. Hemen ardından da Petrol Ofisi'nden haber geldi. Yeniden düşündüm, gideyim mi, gitmeyeyim mi diye. Sonunda Petrol Ofisi'ne girmeye karar verdim. Mehmet Kemal, milletvekili akrabam, bir de gazetenin patronu Cavit Oral kararımı değiştirmeye çalıştılar. "Sen iyi bir meslektesin, iyi bir yerdesin. Bu işi burada bırakma, pişman olursun" dediler. Buna rağmen, evlilik dolayısıyla, hanımın huzurunu bozmamak için ve iyi bir aile reisi olarak Ankara'da kalmayı uygun buldum. O yüzden ayrıldım gazeteden.

— *Petrol Ofisi'ndeki ilk pozisyonunuz neydi?*
— Ankara'da Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'nde sıradan bir memur olarak işe başladım. Genel sekreter, babamın ve kayınpederimin tanıdığı ve arkadaşıydı. Onun vasıtasıyla girdim; Genel müdürden, yardımcıdan sonra o geliyor. Genel Sekreter Dr. Necdet Yücer. Evimiz Dışkapı'daydı. Ofise yakın diye Kocatepe'ye taşıdım. Yürüyerek gidip geliyorum işe. Evde ve ofiste rahata kavuştum, çabuk uyum sağladım. Maaşım da iyiydi. Bir ay tek, bir ay çift maaş alıyorduk prim olarak. Bazı sosyal haklarımız da vardı. Henüz iki aylık olmadan şube müdürüne akaryakıt fiyatlarının nasıl tespit edildiğini sordum. "Bilmem ki! Niye merak ediyorsun? Peki, öğreneyim"

dedi. Gidiyor, Genel Müdür Muavini Halit Arbay'a soruyor. O da, "Ne yapacaksın fiyatları?" diyor. Bizim müdür, benim merak ettiğimi söylüyor. Halit Bey, "Sen onu bana gönder" diyor. Gittim. "Gel bakalım, sen bunları niye sordun?" dedi. "Sadece merak ettim" dedim. Beni oturttu, sormaya başladı. Tanımaya çalıştığı belliydi. "İnsan çalıştığı işte ne olduğunu bilmezse olur mu? Öğrenmek istiyorum. Fire nasıl tespit ediliyor? Okyanus firesi ne demek? Depo fiyatına nasıl ulaşılıyor? Belediye hakkı var, şu var" filan diye açıkladım. Halit Bey şaşırdı. "Bugüne kadar bu konuyla hiç kimsenin ilgilendiğini görmedim. Hakkı Eriş'ten başka kimse bilmez" dedi. Halit Bey'le dostluğumuz üç yıl önce İstanbul'da vefat edinceye kadar devam etti.

Petrol Ofisi'nde altı ayımı doldurduğum gün, Horasan hâkimliğine tayin edildiği için ofisten ayrılan Şerafettin Benli'nin yerine şef oldum; ama ben burada kalıp yükselmeyi düşünmüyordum. Gözüm depo ve bölge müdürlüklerindeydi. O günlerden sonra ben talep ettim taşrada bir bölge müdürü veya depo müdürü olmayı. Sonunda ikisini de elde ettim.

Hızlı yükselmenin sırrı

— Bu yeni işinizde de hızla yükselmişsiniz.

— Sanıyorum arkadaşlarımın arasında farklı olmamın nedeni şuydu: Ben daha evvelden çok kitap okumuştum. Bütün Yunan ve dünya klasiklerini okumuş, felsefeyi incelemiş, okumadık kitap bırakmamıştım. Televizyon yok o zamanlar. Bir kötü radyomuz var. Hanım müzik dinliyor. Ben radyo dinlemektense kitap okumayı tercih ederdim.

— Çok kitap okumanız ve aynı zamanda özel girişimleriniz sayesinde depo müdürü oldunuz...

— Malatya ve Kayseri'ye vekaleten gönderildim. Oradaki müdürler senelik izne gidince birer ay onlara vekalet etmek üzere gittim. Erzincan'da bir yıl asaleten müdürlük yaptım. Ardından İzmit Bölge Müdürlüğü'nde şef olarak bulundum.

Bu arada Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'nden bir öneri aldım. Ofis'te çalışanların çocuklarına yaz kampı kurmam için bir ön araştırma yapmamı istediler. Bir ekip oluşturdum, çevrede kısa bir araştırma yaptım. Karamürsel'e bağlı Ereğli Köyü'nde oldukça geniş bir arazide kurulu bir ilköğretim okulunu, onarım, boya ve su getirilmesi karşılığında yaz boyunca kullanabileceğimiz konusunda kaymakam ile mutabakata varmıştık. Genel müdürlüğün onayı ve gerekli tahsisatı vermelerinden sonra, üç ay içinde okul baştan başa yenilendi, su getirildi ve kamp malzemeleri tamamlandı. Ofis'te çalışanların çocukları için devreler halinda üç ay süre ile kamplar hizmet verdi. Çocuklar çok memnun olduğu gibi, aileler de çok mutlu olmuşlardı. Bu kamp kurma konusu henüz Türkiye'de yaygınlaşmamıştı. Bu işe öncülük yapmıştık. Kamp Müdürü, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Özel Kalem Müdürü Gültekin Çeki idi. Çeki, ilk bestelerini o kampta oluşturmuştu. İlk önce;

" Efkarlanma kara gözlüm gül gayrı
İbibikler öter ötmez ordayım.
Mektubunda diyorsun gel gayrı,
Sütler kaymak tutar tutmaz ordayım."

Sesi ile, sözü ile üzerinde çalıştığı bu şarkı bizi de etkisi altına almıştı. Mırıldanıp duruyorduk. Gültekin, bu besteyi tamamladı, derken baktık ki bu kez "Eski Dostlar" diye yeni bir besteye başlamış, bunu da kamptan sonra bitirmişti. Elli yıl önce yaptığı bu beste hâlâ radyolarda çalınıp duruyor.

Neyse, kamptan sonra Bandırma Depo Müdürlüğü'ne tayinim çıktı. Bandırma'da bir yıl görev yaptım. Bandırma'dayken bir heyet geldi. Heyette Ankara'dan tanıdığım Başteknisyen Ferit Arda Hoca vardı: "Ne oluyor?" dedim. "Antalya'dan buraya bir boru hattı yapılacak, uçakların yakıtları borularla gelecek" dedi. Antalya'ya gemi yanaşacak, oradaki depoya yakıtı boşaltacak, depodan boruyla Bandırma'ya sevk edilecek.

— Bandırma'ya?

— Bandırma'da hava üssü var, jet uçakları var. "Şimdiye kadar tankerlerle taşınıyordu. Şimdi boruyla gelecek" dedi. "Bir de Malatya'da boru hattı yapılacak. İskenderun-Malatya arasında. Sen Doğu Anadoluluydun. Oraya gider misin?" dedi.

"Giderim."

Gidince bu işe bakan NATO Tesisleri başkanına söylemiş. Saim Kürem telefon etti. Beni Ankara'dan tanıyor.

"Malatya'da çalışmak ister misin?" diye sordu.

"Evet!" dedim.

"Haberini de aldım. Sen gel, bir görüşelim" dedi.

Telefonu kapattım, "Nasıl giderim?" diye düşünmeye başladım. Bir binbaşı vardı, Bandırma Hava Üssü İkmal Müdürü. Boyuna Petrol Ofisi'nin reklam çakmakları ve kalemlerini istiyordu benden. Onlardan ikişer tane alıp gittim yanına. Masasına koydum, bir baktı:

"Yahu sağ ol!" dedi, memnun oldu.

"Ankara'ya gitmek istiyorum, uçak..." dedim, lafımı keserek:

"Hemen!" dedi.

Bir telefon etti, "Uçak kalkmasın, beklesin. Bir yolcu geliyor" dedi.

— Oooo!

— Askeri uçak, "C-47" diyorlar. Eve telefon ettim: "Çantamı getirsin şoför."

— Sizin şoförünüz mü var bu arada?

— Petrol Ofisi depo müdürü olarak şoförüm var. O tarihten sonra hiç şoförsüz olmadım. Gittik, Orhan beni pistte kalkışa hazır uçağın yanına kadar götürdü.

Malatya Bölge Müdürlüğü

— İlk uçağa binişiniz miydi?

— İlk kez askeri uçağa binmiştim. Daha evvel Petrol Ofisi depo müdürü iken Erzincan'da binmiştim uçağa. Küçük top-

çu uçakları var, iki kişilikti, biri önde, biri arkada, beraber kullanılabiliyor. Pilot bırakıyor, ben kullanıyorum. Ona binmiştim ama burada yolcuydum. İndik, Hava Kuvvetleri'ne kadar onların otobüsüyle geldim. Oradan taksiye bindim, çok yakındaki Petrol Ofisi'ne geldim. Petrol Ofisi NATO Tesisleri Başkanı Saim Kürem beni görünce hayretle,

"Sen Ankara'da mıydın? Ben seni Bandırma'da sanıyordum" dedi.

"Doğru, ben Bandırma'daydım."

"Peki, nasıl geldin?"

"O da benim sırrım" dedim.

"Senin bu işi yapacağın anlaşılıyor. Bu kadar kısa sürede bir yolunu bulup buraya geldiğine göre, bu işi de sen yapacaksın" dedi. "Ne işi?" dedim. "Eskişehir ve Bandırma'da olduğu gibi, Malatya'da da bir boru hattı yapılacak. İskenderun'dan başlayacak, Malatya'ya gelecek, Malatya'dan Batman'a gidecek."

Askeri yakıtların sevki için yapılıyor. İki gün kaldım, eve telefon ettim; askeri telefonlarla konuşuyoruz rahatlıkla. Hanıma iş konusunda kısa bilgi verdim. "Çok iyi olur" dedi. Müdürümüz, "Sen evini al, Malatya'ya git, yerleş. Bir büro tut, bir de bankaya hesap aç" dedi. Hanımı ve oğlum Zafer'i aldım, bindik trene. Onları Sivas'ta bıraktım, ben devam ettim Malatya'ya. Eskiden Malatya'yı biliyordum, çünkü uzun zaman kalmıştım. Postane Meydanı'nda eskiden küçük bir ev vardı, o yıkılmış, yedi-sekiz katlı büyük bir bina yapılmış. Sahibini de tahmin ediyordum, onları buldum.

"Kiralık mı?" dedim.

"Evet."

"Ne kadar?"

"Şu kadar."

"Tamam, ben bunun tamamını tutuyorum."

Onunla basit bir protokol yaptık. Postaneye gittim,

"Ben şu karşıyı tuttum. Petrol Ofisi NATO Tesisleri Bölge Müdürlüğü olacak. Bize bir telefon lazım."

"Olur" dediler, "Bir dilekçe yazın".

"Daktilomuz da, memurumuz da yok. Bir tek benim" dedim,

"Nasıl olur?"

"İşte kurmaya geldim, kuruyorum" dedim.

"Peki, biz yazdıralım" dediler.

Orada yazdırdılar, ben imzaladım, servise verdik. "Bir ay zarfında bağlanır telefon" dediler. O zamanlar telefon işleri çok sıkı, bu erkene alınıyor! Başkaları altı-yedi ay sürüyormuş. Resmi daire olduğu için çabuk olacakmış.

Gittim, postaneden Ankara'daki daire başkanına telefon ettim. Durumu anlattım:

"Peki" dedi, kapattık. Öğleden sonra posta müdürü çıktı geldi. Karşı karşıyayız zaten. "Arkadaşım, burası neymiş?" dedi. "Ankara'dan telefon geldi. Bizim telefonlardan birini söküp size bağlıyoruz" dedi.

Türkiye'nin petrol boru hattının ilk müdürü!

— E, emir büyük yerden yani...

— Hem de nasıl! Milli Savunma'ya söylüyorlar, NATO Tesisleri'nin hattı bu hat diye... Böylece başladık. Muhasebeciyi, odacıyı, şunu, bunu ben seçiyorum. Bir kişi ile başladık, altı yıl sonra ayrılırken 500 kişi vardı İskenderun'dan Batman'a kadar.

— Sizin sorumluluğunuzda 500 kişi...

— Tabii! Başlangıçta NATO programı için askeri amaçla kurulmakta olan boru hattı inşaatını izlemek ve güzergahını öğrenmek için bir ekip oluşturdum. Boru döşenmesi bittiğinde, hattın korunması için muhafaza teşkilatı kurdum. Pompalama ve depolama için "tank farm" dedikleri tank çiftliklerindeki inşaatlar bittiğinde işletme teşkilatını kurdum. Boru hattı Türkiye'de ilk kez yapılıyordu. Amerikalılara uyarak başlangıçta biz de "pipe-line" diyorduk. Yabancılar gidince Türkçeleştirerek "boru hattı" demeye başladık. Bu boru hattını askeri amaçla NATO yaptırıyordu, İskenderun'dan Batman'a kadar.

Nebahat-Latif Mutlu.

Türkiye'de kurulan ilk petrol boru hattının ilk müdürüydüm. Boru hattını yapanlar yabancı şirketlerdi. Biz sadece gözlemciydik, yani seyirci.

NATO üyesi 14 devletten şirketler var; mesela İtalyanlar elektriği yaptırıyor, Amerikalılar yeri kazıyor, birisi boruyu döşüyor. Sanıyorum her ülkenin uzmanlığına göre işbölümü yapılmış. Biz Petrol Ofisi olarak o kurduğumuz büroda gözlem yapıp not alıyor, Ankara'ya bildiriyoruz. Hattın geçtiği yerleri ve üzerlerindeki tesisleri, Genel Müdürlükteki NATO Tesisleri Başkanlığı'na rapor ediyorduk. Üç yıl böylece gözlemci olarak ve sorumsuzluk içinde geçip gitti. Bu vesileyle yurdumuzun güneydoğu bölgesini gezip gördüm ve tanıdım.

— *Eşiniz de taşındı mı yanınıza?*

— Hemen getirdim eşimi ve oğlumu; işe başlar başlamaz, yani 1958 yılında getirdim. Tuttuğum ev Malatya'nın en merkezi yerindeydi. Hükümet Meydanı'nda, İnönü'nün heykelinin tam karşısında, kaloriferli, lüks bir ev tutmuştum.

— Kaloriferli hem de...
— Tabii ki... Artık statümüz değişti, Petrol Ofisi NATO Tesisleri Bölge Müdürü olmuştum.

— O sırada henüz lise diplomanız yoktu...
— Evet! O lise diplomasını, eksik kalan dersleri vererek o arada aldım.

Bir eksiğim lise diplomasıydı

— Nasıl aldınız diplomayı, anlatır mısınız?
— Çalışıyorum, bölge müdürüyüm ama lise diplomam yok. İşimde ve sosyal yaşamımda benim için değersizdi. Lise müdürü ve yardımcılarıyla tanışmıştım. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun eski öğrencisiymiş. Caferoğlu bir gün Malatya'ya geliyor, eski öğrencisini buluyor ve Aslantepe'deki kazılara götürmesini istiyor. Müdürün kazıdan haberi yok. Olsa da götürecek arabası yok. Beni aradı, önemli bir kişiyle tanıştıracağını söyledi ve araba gönderip kendilerini almamı istedi. Prof. Ahmet Caferoğlu önemli bir Türkolog. Kitaplarından ve yayınlarından tanıdığımı söyleyince çok memnun oldu. Yemekten sonra lise müdürünü okula bıraktık. Eski Malatya'daki höyüğe gittik. İtalyanlar kazı yapıyor. Üç ayrı uygarlık var üst üste. En üst tabakada Asurların izleri var. Ahmet Caferoğlu'ndan iki gün içinde çok şey öğrendim. Rusya'da baskı olduğu için kaçarak Türkiye'ye gelmiş.

Ahmet Caferoğlu bir dil bilginiydi. Güneş Dil Teorisi üzerine yapılan çalışmalarda Atatürk'ün yanında bulunmuş. Türk kavimleri ve dili hakkında çok şeyler anlatmıştı.

Dil bilgininden sonra bir de Âşık Veysel'i ağırlamamız vardı Malatya'da. Akçadağ ilçesinin Karapınar köyünde bir gece tertip ettik. Âşık Veysel ile oğlu Ahmet, muhtar ve birkaç köylü vardı. Yenildi, içildi, saz çalındı, sohbet edildi. Daha önceleri duymuş olmakla beraber, bizzat müellifinin sesi ve sazından dinlemenin bir ayrıcalığı vardı.

Lise müdürüyle dostluğumuz iyice ilerledi. Astronomi Derneği üyesi olduğumu, derneğin yayın organında bilimsel bir yazım çıktığını öğrenince "Matematikçi misin?" diye sordu. Lisede takıntım olduğunu öğrenince hayret etti. "Aa! Niye bitirmiyorsun?" dedi, "Bitirelim" dedik. Hemen başvurdum, eksik kalan sınavlara girdim, bir girişte bitirdim, müdürün iltiması ile değil. Bu aşamayı bir kalemde halledince, Ankara Hukuk'a yazıldım. Ankara'ya git-gel Hukuk Fakültesi'ne girdim. Devam etmiyorum, ekstern öğrenciyim. Hiç yoklama yapmıyorlardı. Sınava girmek kafiydi.

— Kaç yılda bitirdiniz Hukuk Fakültesi'ni?
— Bitiremedim! Üç yıl devam ettim, iyi notlar aldım, hocalarla çok iyiydim ama iş sorumluluğum vardı, müdürdüm. Bir de çok heyecanlı günlere gelindi. Boru hattını yapıyorduk. Türkiye'de olmayan bir işi dünya çapında uzmanlarla birlikte inşa ediyorduk. Bu yüzden okulu asmıştım. Sonradan İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'nu bitirdim.

Amerikalılarla ortak çalışma

— Petrol boru hattına dönecek olursak... Burada Amerikalılarla çalıştınız. Dil sorun oldu mu çalışmalarınızda?
— Yabancı dilim iyiydi. Bizim zamanımızda okullarda İngilizce yoktu. İngilizceyi Ankara'da kurslara devam ederek kurtarmıştım. Boru hattını döşeyen ve inşaatları yapan yabancılarla pek konuşamamıştım. Boru hattının inşaatı bittikten sonra işletmek üzere Petrol Ofisi'ne teslim ettiler. Petrol Ofisi adına ben Petrol Ofisi NATO Tesisleri Bölge Müdürü olarak teslim almıştım.

İşletme için gerekli kadroları oluşturduktan sonra bu işi bize öğretecek yabancı personelin gelmesini beklemeye başladık. O sırada inşaat işleri bitti. Bayındırlık Bakanlığı adına kontrol mühendisi olarak çalışan üç inşaat mühendisi serbest çalışmak üzere ayrıldı. Çok uyumlu çalışan üç mühendisti bunlar. Tekfen şirketini kurdular. Boru hattını inşa eden 14 ayrı şirket arasında Techint isimli bir İtalyan firması vardı.

Bu İtalyan firması çok iyi çalıştığı için dikkat çekiyordu. Örnek bir şirketti. Öyle tahmin ediyorum ki, Tekfen ismini de bu yüzden tercih etmiş olabilirler.

Nihat Gökyiğit, Feyyaz Berker ve Necati Akçağlılar adlı üç mühendis, inşaat şirketlerini kurduktan hemen sonra onlarla görüştüm. Bu üç arkadaş aralarında çok güzel bir işbölümü yapmışlar, Necati Bey mali işlere, Nihat Bey şantiyelere bakacaktı. Feyyaz Bey sadece yeni iş almakla meşgul olacaktı. Sanıyorum ilk işi bizden, yani kendilerinin kontrol ettiği boru hattının bakım ve onarımından aldılar.

Biz Petrol Ofisi olarak boru hattını teslim aldıktan sonra, genel müdürlükten, "İşletmeye açacağız, neler eksik, bize bildirin" demişlerdi. İskenderun-Batman arasında 700 km'den fazla olan boru hattı, bazı yerlerde yağmur suları nedeniyle açığa çıkmıştı. Onları tespit ettik, diğer arızalı yerlerle birlikte Ankara'ya bildirdik. Genel müdürlüğün NATO Tesisleri Dairesi'nde, bu işler fiyatlandırılarak bir keşif yapılıyor. Bu hesap 6 milyon lira çıkıyor. Bu iş için en uygun aday yeni kurulan Tekfen olarak görünüyordu. Nitekim öyle de oldu; Tekfen'e ilk işi Ankara verdi.

— *Herhalde yüklü bir iş...*
— 6 milyon liralık bir iş... Tekfen'in kurucuları bu işi ve güzergahı bildikleri için çok kısa sürede ve en ekonomik şekilde işi yaparak teslim ettiler. Yeni kontrol mühendisimiz Altan Göle'nin verdiği bilgiye göre, bu işten elde ettikleri kazançla Tekfen ampul fabrikasını kurdular.

"How are you my colonel?"

— *Teslim aldıktan sonra çalışmalarınız nasıl devam etti?*
— Boru hattını kuran ekip gitti, işletmeyi bize öğretecek yeni ekibi beklemeye başladık. Bizim mevcut personelimizle işletmeyi yapabileceğimizi genel müdürlükteki NATO Tesisleri Daire Başkanı'na bildirdim. Daire Başkanımız Saim Kürem, bu önerimi NATO'ya iletiyor. Onlar, "Türkiye'de petrol boru hattı işleten kurum yok. Bu işi bilen ekibiniz de yok. Siz işle-

temezsiniz, mutlaka yabancı bir şirket bulun" diyorlar. Amaç belli; yabancı işletmeci bulunması. Teklif verenler bizim Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'ne geliyor, onlar da bana gönderiyorlar. Biz de onlara boru hattını göstermek üzere bir ekip ile yola çıkıyoruz, gezdiriyoruz.

İlk ekip uçakla geldi. Bizim Ankara'dan iki mühendisimiz, bir de benim mühendisim ve teklif verecek Fransız firmasının mühendisiyle İskenderun'da buluştuk. Bindik, gidiyoruz hat boyunda. Fransız mühendise hattı gösteriyoruz. "Durun! Durun!" diyor, "Burada bir Yılanlı Kale olacak..." Kitabı var elinde. "İşte burası" diyoruz, "Burada şu olacak... Burada bu olacak..." diyor. Türkiye'yi bizden iyi biliyor. Malatya'ya bir günde geldik; sabah çıktık, akşam geldik. Mühendisi otele yerleştirdim. "Ben eve gideyim, elbise değiştirip geleyim" dedim. Gittim eve, yıkandım, elbise değiştirdim, geldim. Bizim mühendisler ortada yok. Fransız'a sordum, "İçerdeler" dedi.

Fransız, petrol boru hattı ile ilgili meslek kitabı okuyor. Bizimkilere gittim, kağıt oynuyorlar! "Sabahattin Bey, bu ne hal!" dedim. "Aşkolsun size yani! Ben bu işletmeyi tek başımıza yapacağımızı sanıyordum. Yanılmışım, bizim yapamayacağımız belli bu işi. Siz kağıt oynuyorsunuz, adam orada kitap okuyor" diye çıkıştım.

Birkaç tane daha firma geldi böyle. En nihayet Williams Brothers isimli Amerikalı firmaya verildi bu iş. Amerikalı firma, "Falan kişi gelecek" dedi. Özel dört kişilik Cessna uçağı ile geldiler. Havaalanında karşıladım. Adam indi:

"How are you my colonel?" (Nasılsınız albayım?) filan diyor, şaka yapıyor sandım. Ev tuttuk, onları yerleştirdik. Büyük bir apartmanda tamamen onlar oturuyor. Gayet iyi gidiyor. Hattı dolandık, hatta İskenderun'a, Batman'a beraber gidip geldik.

On beş-yirmi gün sonra, bir gün Malatya yakınında şantiyede çalışıyoruz. Malatya'nın batısında ana depo var; hem İskenderun'dan gelen yakıt depolanıyor, hem de kısmen ileriye, Batman'a ve Diyarbakır'a gönderiliyor. Bilmediğimiz çok şey vardı. Onun dışında gayet güzel konuşuyoruz. Bir o başmü-

hendis, bir de İngiliz var, Alman var, her yerden gelen var, Perulu bile var! Hepsi, "Bize buraya gelirken 'Türkiye geri kalmış ülke' dediler. Geldik, bir geri kalmışlığı yok. Her şeyi var. Siz İngilizce biliyorsunuz, telefonlar var, iklim güzel, her şey güzel. Türkiye'nin neresi geri kalmış?" diyor. Alman, Kurt Kublun çok yaman biri; heyecanlı, aktif... Diğerleri gevşeyince bu kızıyor, onları harekete getiriyor. Bir yıl beraber çalıştık. Onlar 37 kişi, biz 500 kişiyiz. Bu 37 kişi bize, Türklere, işte bu işi öğretiyor.

Bir gün NATO heyeti geldi. Dolandılar, baktılar, bir pompa akıtıyordu. Bizim Ankara'dan gelen mühendisler "Siz gelmeyin" dediler, "Bu pompayı tamir ettirin. Gelince yapılıp akıtmadığını gösterelim." Onlar gitti, ben Amerikalı teknisyene "Bu pompayı onar" dedim. Bir şey yiyordu:

"Dog I'm not" dedi.

"Köpek değilim" demiş, ama ben bana "köpek" diyor sandım, "Sensin!" dedim.

İş kavgaya dönüştü. Geldiler biraz sonra, pompaların tamir edilmediğini görünce:

"Niye tamir edilmedi?" diye sordular.

"Senin adamın yapmadı" dedim.

O da şikayet etmiş kendi adamına, ben de Ankara'dan gelenlere şikayet ettim. Amerikalı müdür Mr. Stephan beni odaya çekti, kapıyı kapattı:

"Benim adamıma nasıl köpek dersin?" diyor.

"Anlamıyorum seni. İngilizce bilmiyorum, tercümanı çağıralım" dedim. Ankara'dan gelen tercüman var.

"Yok!" dedi, "Sen biliyorsun".

"Bilmiyorum" dedim yine.

Epeyce tartıştık, sonra akşam bir düşündüm, İngilizceyi biliyormuşum galiba!

"Opium, opium!"

— *Bayağı İngilizce kavga ettiniz...*

— Sonra tercümansız hallettik. Bir gün o Amerikalı müdürle İskenderun'a gidiyorduk. Bizim iki mühendisimiz, Amerikalı

ve ben vardım. Amerikalı bağırdı: "Dur! Dur!" Durdurduk şoförü, "Ne oldu?" dedik.

"Opium, opium!" dedi.

— *Haşhaş...*

— Haşhaş ekmişler. Orada uzun bir konferans verdi: "Bu tehlikeli, yasak!" dedi. "İzinle ekiyorlar" dedim. "Ama nasıl olur?" dedi, "Etrafında tel yok, çit yok, şu yok, izin belgesi yok... Amerika'da idam ederler bunu ekeni." İskenderun'a gidene kadar bu konuyu konuştuk. Burada gülyağı yetiştiğini biliyor. "Bunu yapacaklarına gülyağı götürsünler Paris'e. Bir litre gülyağı götürse, bir Cadillac alır. Bu esrar, tehlikeli. Onlar esrar üretiyor" demişti. İkisi de bizim konumuzun dışında olduğu için Amerikalıyı susturduk.

— *Amerikalılarla her gününüz renkli geçmiş anlaşılan...*

— Öyleydi, her günümüz olaylıydı. Bu Stephan bir gün "Ben yarın İskenderun'a yalnız gideceğim" dedi. Normalde hep beraber gidiyorduk. "Peki" dedim, "Ben gelmiyorum". Geldi, süslenmiş püslenmiş, ıslık filan çalıyor. Allah Allah... Biraz sonra o İngiliz geldi karısıyla, "Karım da İskenderun'u görmek istiyor, Amerikalı ile gitsin" dedi. Bindirdik Amerikalı Müdür Stephan'ın yanına. Arkalarından Alman Kurt ile dedikodu yaptık. Şoföre otelde dikkatli olmasını da tembih etmiştik.

— *Şüphelendiniz mi?*

— İngiliz genç bir mühendis, hem de iyi bir mühendis. Karısı çalışmıyor, evde oturuyor. Stephan'ın arabasına birlikte binerek gittiler. İskenderun'a varınca Amerikalı işe gitmiş, kadın da çıkıp şehri gezmiş, gezerken bir hava subayı ile tanışmış. Subay bunu Soğukoluk'a götürmüş. Oteller var orada. Orada işi bitince garsonlar, "Tamam, sen git!" diyorlar, "Bu bayan kalsın burada!" "Yahu nasıl olur!" diyor, bir yumruk atıyor garsona, garson yere devriliyor. Birkaç tanesini dövüyor, tabancasını çekiyor, onlar da jandarmayı çağırıyor. Jan-

darıma da bunları alıyor karakola... Subaya ne olduğunu bilmiyoruz, bizim kadına, "24 saat içinde Türkiye'yi terk etsin" diyorlar. Fuhuş yapıyor durumuna düşürüldü. Bunlar geldi, epey sıkıntılılar; Türkiye'yi terk edecekler. Epey üzüldü İngiliz, karısını aldı gitti. Epey zaman mektuplaştık, birkaç yıl "Başka yerde çalışıyorum. Çok iyiyim. Çok iyi para alıyorum" falan diyordu. O gitti, birkaç gün sonra Amerikalı müdür Stephan, Ankara ile telsizle konuşuyordu. Bu konuşuyor, parazitli bir ses "Yes, okey!" diyor. Ben de anlamaya çalışıyorum, anlayamıyorum. Konuşma bitince bir sigara yaktı. Sıkıntılıydı.

"Ne oldu?" dedim.

"Beni çağırıyorlar" dedi.

"Nereye?"

"Amerika'ya..."

"Niye?"

"Hanım çok hastaymış, beni istiyorlar" dedi. Biraz düşündüm, o iki-üç gün önceki olaydan dolayı... Kadını gönderdiler, bunu da gönderiyorlar. Çok üzüntülü bir şekilde onu da gönderdik.

Boru hattı açılıyor! Önce su, sonra jet yakıtı

— O gittikten sonra siz mi takip ettiniz işleri?

— İş bizim işimizdi. Amerikalılar bize iş öğreten uzmanlardı. Sorumluluk bizdeydi. Anlaşma gereği başka bir Amerikalı geldi, Mr. Car. Mühendis değilmiş. Öbürü gerçek mühendisti. Bu bir süre boru hatlarında çalışmış, teknik bir eleman. Bu nedenle onu çok fazla ciddiye almamıştık. Biz zaten işi öğrenmiştik. "Bu boruyu çalıştırmaya başlıyoruz. Önce İskenderun'dan su göndereceğiz. Su Batman'a ulaştıktan sonra arkasından jet yakıtını göndereceğiz" dedi bizim grubumuz ve Türk uzmanlar.

İskenderun'a gittik, büyük heyecan duyuyorduk. Amerikalı "Hiç musluktan su aktığını görmedin mi? Bu da öyle" dedi, "Önce suyu veriyor." Tuzlu su olmaz, dediler, İskende-

run'dan bir ırmaktan aldığımız tatlı suyu verdik boru hattına. Arkasından bir uçak, sekiz-on araba, telsizler-melsizler, gidiyoruz. Telsizle nerede aksama olduğunu haber veriyorlar. Ta Batman'a kadar 730 km'lik yola götürdük suyu. Su gittikten sonra araya bir tampon konuyor, "domuz" diyorlar onlara, yakıtla suyu ayırıyor. O sayede nereye kadar ulaştığını da anlıyoruz.

— *Siz uçakla mı takip ettiniz?*

— Bazen uçakla, bazen arabayla... Bazen de kalıyoruz gittiğimiz yerde. Suyu gönderiyoruz, arabalarla gidiyoruz. Bir de uçak var, uçakla kontrol ediyoruz. Orada delik, burada fışkırıyor... Onlar yapıla yapıla Fırat nehrinin kenarına geldik, köylüleri gördük. "Burada bir şey fışkırdı, belki iki minare boyunda. Çok yüksek basınçlı suymuş, biz uçak düştü sandık" dediler. Böyle böyle on beş gün sonunda Batman'a ulaştırdık.

— *İskenderun'dan Batman'a...*

— Evet, on beş günde gitti. Sonra yakıtlar gönderiyoruz; motorin, jet yakıtı, benzin... Araya tampon konuyor, onların hesabı yapılıyor. Aradaki hesabı kaçırdık. Binlerce ton yakıt kayıp; hesap hatası tabii... Sisteme alışıncaya kadar kaçırmışız. O zaman telsiz bu kadar ilerlememiş.

Amerikalılar gittikten sonra Ankara'dan Malatya'ya telsiz mesajı geldi: "Diyarbakır'da giden şirketin bıraktığı borular var. Onları bize bağışlamışlar. Alıp bizim depolara taşıyacaksınız."

"Kış!" dedim.

"Kış-mış... Onu mali yıldan önce almalıyız, yoksa alamayız" dediler.

O sıralar biraz hastaydım; hafif bir grip... Kalktım, arabayla gittim Diyarbakır'a, oradan Batman'a. Boruları bulduk, taşıyacağız, araba yok. Muhtara söyledim, kağnılar bulduk. Ne kadar kağnı varsa geldi. Onlarla o kar, tipi, soğuk içerisinde boruları Petrol Ofisi'nin sahasına taşıdık.

— Kaç kilometre taşıdınız?
— 8-10 kilometre ancak var. Üç-dört gün sürdü kağnılarla. Artık anladım ki bitiyor, tamamı geliyor, muhtara güvenerek, "Ben gidiyorum" dedim. Diyarbakır'a geldim ama artık öteye gidemeyeceğimi anladım. Hastalandım, grip şiddetleniyormuş. Otelde yattım, ondan sonra Malatya'ya haber verdim, onlar Hava Kuvvetleri'ne söylediler, Hava Kuvvetleri'nden bir doktor geldi, beni aldı, tedavi etti. Hava Kuvvetleri Hastanesi'nde baktılar bana. İki gün sonra filan biraz ateşim düşünce, şoförüm, ben, bir de Amerikalı, bu kez Urfa yolundan döndük. Urfa'dan sonra bir yola kar, tipi yığılmış, araba gitmiyor. Ben inmedim tekrar soğuk almayayım diye. Bizim Amerikalı ile şoför indiler, kürekle uğraştılar. Yani her şeye rağmen bu görevi yaptık. Sonradan da Ankara'dan ilgili daire başkanı, "Çok memnun oldum, çok teşekkür ederim" dedi.

Herkese eşit ücret, geri kalmışlık sebebi

— Amerikalılarla ailecek görüşüyor muydunuz?
— Evet, bir gün Amerikalıları eve davet etmiştik. Hanım, içeceğimiz içkileri, biraları buzda soğutmuş, iyi soğusun diye. Oturduk, Amerikalı baktı:
"Bu sıcak, buzdolabınız bozuk mu?" dedi.
"Bozuk" dedim.
"Niye?"
"Yok da ondan" dedim. Amerikalının buzdolabı sorunu olmadığı gibi, televizyon, araba sorunu da yoktu.

— O zaman Türkiye'de televizyon var mıydı peki?
— Yoktu. Onların tekerlekli evleri vardı, orada televizyon vardı. Bir gün baktık, televizyon. "Açmıyor musun?" dedim, güldü benim cahilliğime.

— Yayın yok...
— Evet. Boru hattında çalışırken Amerikalının birine, Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olduğunu söylemişler. O da

Türkiye'de her şey olduğunu, geri kalması için hiçbir neden olmadığını söylemişti.

Bir ay sonraydı. Bir gün aynı Amerikalı birini aldı, geldi. Muharrem, benim de çok beğendiğim bir çocuk; teknisyen.

"Bunun maaşına zam yap!" dedi.

"Öyle durup dururken zam yapılmaz" dedim.

"Yapman lazım" dedi.

"Hayır, yapılmaz" dedim. Başladık münakaşaya...

"Yapmazsan olmaz" dedi, "Bu çok iyi çalışıyor, diğerleri 'Muharrem çalışıyor, enayi' diyor, buna gülüyor. Biz buna zam yaparsak o gülmeler boşa gider. Bu çocuk daha çok çalışır, onlar da çalışmaya başlar."

"Bizim yasamız öyle değil. Yılda bir defa oluyor. O da oldu. Gelecek sene olacak" dedim.

"Kim yapıyor?"

"Ankara yapıyor. Bizim kararımızla olmuyor" dedim.

"Nasıl olur? Sizin söylemeniz lazım. Ankara ne anlar bunlardan?" dedi.

"Ankara'da karar veriliyor böyle şeylere. Hepsine çalışsın, çalışmasın zam veriliyor" dedim.

"Buldum!" dedi,

"Neyi buldun?"

"Ben Türkiye'nin geri kalmışlık sebebini arıyordum, bulamıyordum; şimdi buldum. Herkese eşit ücret verirsen kimse çalışmaz. İyi çalışanlar belli olmaz. Çalışan da belli olmaz, çalışmayan da... Gidelim, anlatalım Ankara'ya" dedi.

"Kime gideceğiz?" dedim.

"Bu kararı verene..."

"Bu kararı veren Meclis" dedim,

"Yahu, Meclis ne karışıyor bunlara?" dedi, şaşırdı adam.

Amerikalıların çalışma metotları

— Amerikalılardan çalışma yaşamına ilişkin çok şey öğrenmişsiniz sanki...

— Amerikalıdan çalışma metodu öğrendik, hızlılık öğrendik, dürüstlük öğrendik, İngilizce öğrendik. Bir yıl hiç Türk-

çe konuşmadan yürüttük. 37 tane Amerikalı vardı, biz de 500 kişiydik. Onlar bizim personele hocalık yapıyorlardı. Amerikalı bir güvenlik uzmanı gelmişti. Özel uçakla geldi, ben karşılamaya gittim. Aldım, elimi tuttu, bırakmıyor: "Nasılsın?" diye soruyor, "Kaç çocuğun var, isimleri ne?" diyor. Ondan sonra sırtımı okşuyor, "Büyüdüler mi?" diyor, "Onları seviyor musun?" diyor, böyle aile meselelerini konuşuyor. İçeriye gittik, yine beni, ailemi sordu. Bu birinci dersmiş bana verdiği: "Bizim çalışanlarımıza, ilgi kurduklarımıza güven vermemiz lazım. Onları tanımamız lazım" diyor. Birinci dersi buydu adamın.

— *Onlar sizden çok daha yüksek ücret alıyorlardı, değil mi?*
— Kıyas edilmez... Türkiye'de bulundukları için "çöl tazminatı" alıyorlardı. Bizim maaşımızın on misli kadardı çöl tazminatı. Burayı çöl sayıyorlardı.

Sanıyorum özel okuldaki başarımızda da o dönemin etkisi oldu. Amerikalıyla büyük bir disiplin içerisinde çalışıyorduk. Amerikalılar hiç yalan söylemiyordu, kötü de olsa, iyi de olsa. Bizim Türk personel söylüyordu. Amerikalı farkındaydı, "Bunlar kötü alışmışlar" diyordu. Bizim personel bir sorun çıktığında, "Hiçbir şey olmaz" diyor. "Doğrusunu söylese sorun çözülecek. Gizliyor, söylemiyor" diyordu Amerikalı da...

— *Korkuyor herhalde insanlar...*
— Korkuyor ama anlaşılıyor. "Sen söyler misin böyle?" dedi Amerikalı, "Söylemezsin. Hiç gerek yok. Doğruyu söylerse insan daha rahat eder."

— *Amerikalılar size bir de başarı belgesi vermiş...*
— Boru hattı çalışmaları sürerken bir arıza oldu. "Gösterge, içinden geçen yakıtın cinsini göstermiyor" dediler. Bir alet var, o aletin ibresi motorinde başka yerde, gazda başka yerde duruyor ama şimdi sıfır işaretinde duruyor, göstermiyor. Amerikalıya haber verdik. Geldi, baktı, düşündü, taşın-

dı, yok... Kataloğuna baktı, uğraştılar, uğraştılar; bir gün, iki gün... O olmazsa tehlikeli. Hangi yakıt geliyor, hangi depoya alacaksın, bilemiyorsun. Üreten firmaya, Amerika'ya haber verdiler; Foxboro firmasına. İşletmeyi durdurduk, çalışmayı paydos ettik, Amerika'dan uzmanın gelmesini bekliyoruz. Müdür Mr. Car'a, "Bunun kitabını bana verin" dedim, güldü, sert bir tonla, "Biz baktık!" dedi. "Bir de ben bakayım" dedim.

Pazar günü evde baktım. Nasıl çalıştığını öğrendim. O aletin ismi belli, gravitometre. Kitabı açtım, şeması var. Depolanma yerine girerken bir vana koymuşlar gereğinde kapatılsın diye. Kapağı açık, görünüyor içerisi. Yanına baktığımda, bundan daha büyük bir tüp gördüm. Üzerinde "Dikkat, radyasyon!" yazısı var. Kitapta da okumuştum, onu aldım, yerine taktım. Kapağı da kapadım, geldim, "Yaptım!" dedim Amerikalıya.

"Nasıl?" dedi.

"Gel bak!" dedim, gösterdim.

"Olmuş! Nasıl yaptın?" dedi.

"Bak, işte burada, kitapta yazıyor." Açıklayarak gösterdim.

Baktı, sahiden bir tüp var. Onlar çıkarttılar bunu, "Gidin bakın" dediler. Durmuş... Onu takınca çalışıyor. Bu, radyasyon gönderiyor borunun altından üstüne doğru. Üstünde bir algılayıcı var. Yakıtın cinsine göre oradan geçen radyasyon parçacıkları onu etkiliyormuş. Böyle bir alet... Bir gün sonraydı, Amerika'dan Foxboro'nun mühendisi geldi, genç biri. Baktık ki bizim gibi Türkçe konuşuyor, "Nasıl olur?" dedim. "Babam İstanbul'da konsolostu. Ben de beş yıl Türk okuluna devam ettim. Türkçeyi oradan biliyorum" dedi. "Kim yaptı?" diye sordu.

"Ben yaptım" dedim. O firma bana bir sertifika, bir teşekkür mektubu verdi bu işteki dikkatimden, başarımdan dolayı. Foxboro firmasıydı. Dünyaca meşhur, hassas aletler yapan bir firma.

— Boru hattı bitmiş, her şey yoluna girmiş. Siz de artık onca sıkıntının ardından başarının ve kariyerin keyfini çıkarmaya başlamışsınızdır...

— Evet, işletme rayına oturdu, heyecan da bitti ama ben o tekdüzelikten sıkıldım. Hep böyle yenilik istiyorum. Artık Petrol Ofisi'ndeki çalışmalar standart bir duruma gelince Ankara'ya gitmeye karar verdim.

Astronomi Derneği çalışmaları

— Kayıtlarımda Bandırma Astronomi Derneği üyesi olduğunuz yazıyor. Demek ki Bandırma'da başlayan bir merak astronomi...

— Evet, Bandırma'da kaydolmuştum derneğe. İstanbul Üniversitesi Astronomi Bölümü'nün kurduğu bir dernek.

— Sizin ilginiz ne zaman başladı?

— Ben hep teknolojiye meraklıydım. Bu derneğin dergisini gördüm, abone oldum. Halen bende astronomi kitapları vardır. Ayrıca uzay konusunda popüler yayın yapan pek çok araştırmacı var Amerika'da. Bunlardan önemli bulduğum iki yazar var, belki sen de duymuşsundur: Carl Sagan ve Isaac Asimov. İkisinin de kitaplarının tamamı var bende. Malatya'da vaktim vardı, enerji konulu bir makale de yazdım. Termodinamik kanunları var, "fiziğin temeli" diyorlar bu kanunlara. Diyor ki, "Evrende enerji sabittir. Yok olmaz, yoktan da var olmaz; ama şekil değiştirir." Bu birinci kanun. İkinci kanun da; "Şekil değiştirirken, iş yapma özelliğini bir miktar kaybeder." Birinci kanunla ikinci kanun birbiriyle çelişkili diyorum ben. Nasıl hem, "yoktan var olmaz, yok olmaz" diyorsunuz hem de, "şekil değiştirirken iş yapma özelliğinden kayıplar vererek bir miktar azalıyor" diyorsunuz? Ben bunları okumaya, araştırmaya, incelemeye başlayınca, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne ve TÜBİTAK'a yazdım: "Ben böyle düşünüyorum, enerji benim görüşüme göre sürekli çoğalıyor" dedim. O zamanlar henüz küresel ısınmadan söz edilmiyordu.

Halen de öyle deniyor. Şimdiki bilime göre enerji çoğalmıyor, varolan enerji şekil değiştiriyor; mesela ısı enerjisi hareket enerjisine dönüşüyor, hareket ısıya dönüşüyor. Bu dönüşümlerde de iş yapma kabiliyeti azalıyor. "Sonunda öyle bir hal gelecek ki" diyorlar, "bir deniz gibi... Denizde de enerji var, ısı var ama bir şeyi çeviremiyor, hareket edemiyor. Akan su gibi değil, sabitleşecek." Bazı yazarlar buna "ısının ölümü" diyorlar. "Ben buna inanmıyorum" diyorum. Evren sürekli büyüyor, sürekli genişliyor. Genişlemeyi herkes kabul ediyor ama enerjinin çoğalmadığını söylüyorlar. Küresel ısınma feryatlarının beni doğruladığını görüyorum.

Bunları Astronomi Derneği'nin yayını olan dergide yayımlanması için bir makalede yazmıştım. Önce, "Çok şahsi olmuş" diyerek iade ettiler. Hep "Ben böyle düşünüyorum, ben böyle varsayıyorum" falan diye yazmışım. Böyle olmamalıymış. "İsimsiz olmalı; yani yazar kendi fikrini empoze etmemeli" dediler. Yeniden düzenleme yaptım, gönderdim, derneğin yayın organı olan *Astronomi* dergisinde yayımlandı.

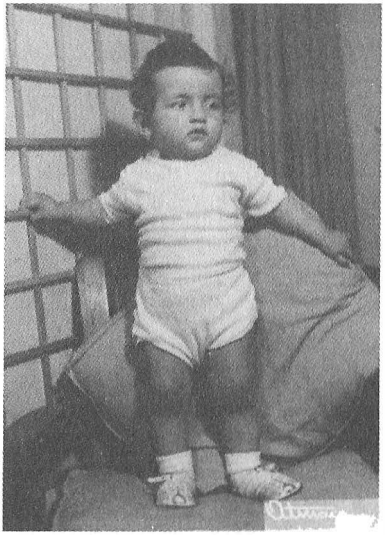
— *Mektupla petrol mühendisliği meselesi var bir de...*
— A, evet! Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'ndeyken mektupla eğitim veren bir kuruluş bulmuştum. Amerika'da bir kuruluştu. Parasını da Petrol Ofisi ödedi.

Dersler postayla geliyordu; açıyorum, okuyorum, sorular var, cevapları gönderiyorum, bir daha geliyor. Sürekli biri gidiyor, biri geliyor... Böylece İngilizcemi de ilerletiyorum. Matematik ağırlıklı derslerdi.

— *Kaç yıllarında aldınız bu eğitimi? Notlarınızda Zafer'in doğumundan sonra demişsiniz.*
— Zafer'in doğumundan epeyce sonraydı. Serdar da doğmuştu. İki çocuk vardı yani.

Ailemiz genişliyor

— *Burada çocukların doğumundan söz edelim isterseniz yeri gelmişken...*

Zafer 1 yaşında (23.7.1957), İzmit.

— İzmit'te doğdu Zafer. İzmit'te Petrol Ofisi Bölge Müdürlüğü'nde şeftim. O zamanlar özel hastaneye gidecek durumumuz yoktu. Sosyal Sigortalar Hastanesi'nde doğum yaptı eşim. Zafer'in doğumunu haber verdiler, hastaneye gittim, hanımımı gördüm, ondan sonra çocukların bulunduğu odaya gittim. Zafer yatıyor. Böyle gözünü açtı, beni gördü, kapadı filan... Hanım da çok heyecanlanmış; doktorlara, "Bu çocukları hep beraber oraya koyuyorsunuz. Ya karışırsa!" demiş.

— *Yaaa, bütün annelerin korkusu...*

— "Hepsi karışır ama seninki karışmaz; çünkü çok daha iri, çok daha güzel" demişler, "Onun benzeri yok!" Zafer bir yaşına gelene kadar İzmit'teydik. Bir gün parka götürmüştüm, daha yeni yeni yürüyordu. Şöyle baktım, "Yahu, ne zaman büyüyecek bu! Kendi başına okula gidecek..." filan diye düşünüyorum. Ooo! Nasıl geçti günler, akıp gitti...

— *Yaramaz mıydı? Gece çok uyanır mıydı?*

Mutlu ailesinin Ankara günleri.

— Yok, yok! Hiç yaramaz değildi. Çok aklı başında bir çocuktu. Annesi adak adamış. 3,5 yaşına geldiğinde, "Bu adağı yapalım" dedi. Gittik, bir türbede kestik kurbanı. Hanım başörtüsünü bağlamış, huşu içinde dualar ediyordu. Zafer'le biz de türbenin yanında duruyoruz. Böyle parmaklıklar içinde bir tabut görülüyor. Annesine duyurmadan Zafer yavaşça bana sordu:

"Baba" dedi, "bu ölmüş mü?"

"Evet" dedim.

"Peki, parmağını kıpırdatabilir mi?"

"Yok" dedim,

"Ayağını?"

"Hiçbir şeyini kıpırdatamaz."

"Peki, bu bize nasıl iyilik ya da kötülük yapabilir?" dedi.

Aynen böyle dedi!

"Bu bize hiçbir şey yapamaz. İstese de yapamaz ama annenin inancını bozmayalım" dedim, "Annen öyle düşünsün. Kafalara giren düşünceleri kimse değiştiremez."

— *Bu arada Serdar da yolda galiba?*

— Serdar, Malatya'daki ikinci yılımızda, 1959 yılında, 2 Kasım'da doğdu.

Ben artık büyüdüğü için Zafer'i iş gezilerine götürmeye başlamıştım. Bir gün mühendislerle İskenderun'a giderken Zafer'i de yanıma almıştım. Yemek için Maraş'ta bir lokantaya gittik. Görenler acıyor, "Bunun annesi yok mu yahu! Çocuğu götürüyorlar böyle" diyor. Oysaki çocuk dört yaşına girdi artık. Çok meraklı, hep sorup öğreniyor.

"Yahu, size ne!" filan diyorum.

Derken Zafer'in çatalı yere düştü. Daha biz bir şey demeye fırsat kalmadan Zafer "Garson!" diye seslendi, garson geldi, "Çatal düştü, yenisini getir" dedi.

Ciddi söylüyorum, aynen böyle söyledi!

— *Ooo! O yaşta...*

— Çok gülmüştük. "Yenisini getir" diyor, "Bunu ver" demiyor.

Mutlu ailesi Malatya'da (1964).

— Peki, bu arada doğuma aileler geldi mi? Sizin anneniz-babanız ne zaman gördüler?
— Zafer'e gelemediler, İzmit'teydik; Serdar'a hemen geldiler. Daha sonra 5 yaşında filan gördüler Zafer'i. Fotoğraf gönderiyorduk.

— Arkasına yazılar yazılıyor o zaman: "Anneanneciğim, dedeciğim..." Siz de yazıyor muydunuz?
— Evet, yazıyorduk biz de. Serdar, Ankara'da büyüdü. Malatya'dan Ankara'ya taşınıyoruz; trenle gidiyoruz. Gayet iyi hatırlıyorum, Kırıkkale civarındayken Serdar, "Ağabey, Malatya ile Ankara savaşırsa sen hangi taraftan olursun?" dedi. Zafer de kızdı, "Sen hiçbir şey bilmiyorsun, Malatya ile Ankara savaşmaz" dedi.

Serdar Mutlu'nun yüksek IQ'lu çıktığı görülmüştür...

— Ankara'ya yerleşmeye karar verdiğinizde oğullarınızdan biri 8, diğeri 5 yaşında.
— Serdar daha okula gitmiyordu. Ankara'ya gelmeden kayınbiraderim, Sivas Milletvekili Nihat Doğan, kendilerine yakın olsun diye Küçükesat'ta güzel bir ev tutmuştu. Eşyaları bir kamyona yükleyerek önceden gönderdik. Biz trenle batıya doğu yola çıktık. İkinci kez Ankara'ya gidiyoruz. Bir farkla; aile nüfusumuz iki katına çıkmış olarak... Zafer ilkokul ikinci sınıfı bitirmişti. Ankara'ya geldiğimizde hemen her şeyi hazır bulmuştuk. Yerleştikten sonra ilk iş çocukların okul işi oldu. Kavaklıdere'deki Teğmen Kalmaz İlkokulu'nda Serdar'ı birinci, Zafer'i üçüncü sınıfa verdim.

Zafer iyi gidiyordu, çabuk alıştı ama Serdar bir türlü okuma-yazmayı çözemedi. Eylülde başladı, taa nisan oldu, halen okuyamıyor. Herkes okumuş, Serdar okuyamıyor. Bizim hanımın kardeşinin eşi de orada Serdar'ın öğretmeni, aynı zamanda da velisi. "Yahu, bu çocuğun zekasında sorun mu var?" filan derken, bir gün mektup geliyor. Bir bakıyor, "Ankara okulları arasında yapılan IQ taramasında Serdar Mut-

Serdar Mutlu ilkokulda.

lu'nun yüksek IQ'lu çıktığı görülmüştür. Bunları tekrar teste tabi tutmak üzere Beşevler'e getirin" deniyor.

Cahide Yenge geliyor, bizim hanıma Serdar'ın üstün zekalı çıktığını söylüyor, hanım inanamıyor. "Bak, benim adım, işte Serdar'ın adı" diyor yengesi, "Niye yanlış olsun?" "Yahu bu daha okuma-yazmayı öğrenemedi!" Mektuba rağmen, mayıs ayına kadar okuma-yazmayı öğrenemediği için üstün zekalı değil, geri zekalı olması gerektiğini düşünüyor. Ankara Beşevler'deki test merkezinde iki testten daha geçtikten bir süre sonra bir mektup daha geldi; bu sefer IQ'su yüksek olan otuz öğrenci seçmişler. Bunların içinde en yüksek Serdar'ın IQ'su çıkmış. "Anayasa'nın 55. maddesi gereğince biz hükümet olarak, devlet olarak bunlara özel çocuk muamelesi yapacağız, biz okutacağız" diyorlar. O otuz veliyi toplantıya çağırdılar. Ulus'ta kalenin yanında bir okulda toplandık. Bizimle çocukların durumunu konuştular. "Eski Yunan'da uygarlığı böyle yaratmışlar. Üstün çocukları bir araya toplayıp onları eğitmişler. Bizim de Anayasamızın 55. maddesi bunu öngö-

rüyor. Biz de burada böyle bir şey yaptık. Bu okulu bu işe ayırdık. Üstün zekalı çocukları eğiteceğiz. Bunlar diğerleri gibi yarım gün okumayacak. Sabah gelecek, akşama kadar okuyacak."

Aileler meraklandı, "Peki, yemek meselesi ne olacak?" dediler.

"Yemeği her gün bir aile yapacak. Otuz çocuk var, ayda bir sıra gelir."

Çocukların nasıl gelip gideceği falan tartışıldı. Bir veli, "Ben Çankaya'da oturuyorum, Ulus'a gelip gitmekte çok zorluk çekiyorum, bu çocuklar nasıl gelip gidecek?" diye sorunca ona, "Siz zorlanabilirsiniz, ama bu çocuklar üstün zekalı, onlar yollarını bizlerden daha iyi bulurlar" diye cevap vermişlerdi. Konuşmalar gün boyu sürdü. Ben ikna oldum o zamanlar. Bizim aile ile kayınbiraderin ailesi toplanıp konuyu görüştük. Benim kabul oyuma rağmen, ailelerimiz uygun görmedikleri için üstün zekalılar okuluna veremedik Serdar'ı. Aslında verebilirdik yani.

Çocukların eğitimi

— Normal okula mı devam etti?

— Evet, normal okula gitti. Çok sonraları konuştuk bunu. Serdar, İngiltere'de kaldı yedi yıl. Diş hekimliği için yüksek lisans ve doktora yaptı. Bir yıl sadece İngilizce eğitimi almıştı. Bir gün Serdar'a, "Ankara'da şu Ankara Koleji'nin önünden gidip geliyorduk. Her gün görüyordum ben o okulu. Hiçbir gün aklıma gelmedi ki çocuklarımı buraya vereyim. Paramız da vardı, maaşımız da en iyi derecedeydi. Veremedik... Üzülüyorum" dedim. "Baba, sen ne diyorsun? Onun ne kıymeti var?" dedi, "Ben İngilizceyi burada hallettim ama ben büyürken evde bütün filozofların kitapları başımın ucundaydı" dedi, "Senin haberin yokken ben hepsini okuyordum, çok büyük faydasını gördüm" dedi. O zaman anladım ki iyi yoldayız. Tabii, gönderseydik belki daha iyi olurdu; belki de kibarlığından öyle söyledi, bilemiyorum...

— İnsan böyle şeyleri pek bilemez herhalde...

— Öyle! Serdar kendisi için daha iyi olduğunu söyledi. Aynı soruyu Zafer'e sorduğumda hiçbir şey söylemedi; çok nazik, çok kibar ve her zaman çok saygılıdır. Serdar'la çatışabiliyoruz bazen, sert konuşabiliyoruz, çünkü samimi söylüyor düşüncelerini. Zafer'le daha uyumluyuz; o da saygısından dolayı...

Çocukların eğitimi devam ederken hanım bir gün beni uyardı; "Sen çocukların okuluyla ilgilenmiyorsun. Komşularımızın hep babaları gidiyor veli toplantılarına, bizdeyse ben gidiyorum; bir de sen git" diye ısrar edince bir gün kalkıp gittim. Zafer o sırada ortaokul ikinci sınıftaydı.

Gittim, müdürü buldum, konuştum:

"Zafer'in babasıyım."

"A! Zafer'in babası siz misiniz?" dedi.

"Evet. Niye?"

"Biz Zafer'i çok seviyoruz."

Matematik öğretmeni tanıdık çıktı, adını hatırlayamıyorum şimdi; onunla konuştum. "Siz kendi işinize gücünüze bakın. Zafer hayatı anlamış, işi anlamış, dünyayı anlamış, gidiyor" dedi. Öyle bir rahatladım ki daha fazlasını sormadım.

"O ne yapacağını bilen ve kişiliğini kazanmış bir çocuk" dedi.

— Evde kim ders çalıştırıyor çocuklara; siz mi, eşiniz mi?

— Hiç kimse ders çalıştırmıyordu. Bir komşumuz vardı, bizim hanıma, "Yahu, ben ne zaman size gelsem, bu Serdar'ı ya uyurken görüyorum ya da yemek yerken. Bu nasıl sınıf geçiyor? Bitişik komşumuz Sedef'e gidiyorum, sürekli masa başında, önünde kitap yığınları görüyorum ama bir türlü ikmalden kurtulamıyor. Serdar hep ikmalsiz geçiyor" demişti. Böyle tıkır tıkır sınıflarını geçiyordu. Ben çocukları ne zorladım, ne sıkıladım, ne bir şey söyledim... Annesi arada bir, "Çalışın oğlum!" diye uyarıyordu. "Çalışın" demekten ziyade, "Dışarılarda çok fazla geç kalmayın. Belli zamanda evde olun" diyordu. O yeterliydi. Hanımın yaptığı buydu, çünkü onlar ne yapacaklarını biliyorlardı.

Zafer ve Serdar üniversite öğrencisi iken.

"Sokakta bulunmayın. Öğlen on ikide, akşam altıda evde olun. Arkadaşlarınızla da gezin ama yemeğimizi birlikte yiyelim." Buna dikkat ediyordu. Mahallede çok haylaz çocuklar vardı, kiminle konuştuklarına hanım bakıyordu. Ben hiç karışmıyordum, kiminle konuşursa konuşsun...

Zafer yolunu bulmuş, gidiyor!

— Küçükesat'ta mı?

— Evet. 25 yıl Küçükesat'ta oturduk. Hanım bir gün beni Zafer için, "Murat diye bir arkadaşı var, söyle, bunlarla görüşmesin!" diye uyardı. Bir-iki girişimim oldu ama istemeyerek, hanımın hatırı kırılmasın diye. Sonra vazgeçtim. Aradan epey zaman geçtikten sonra bir gün Zafer'e sordum: "Murat nerede? Mustafa ne oldu, nerdeler?" "Baba, sen onlarla görüşmemi istemiyordun. Şimdi ara sıra geliyorlar ama ne onlar benden bir şey anlıyor ne de ben onlardan bir şey anlıyorum" dedi. Zafer yolunu bulmuş, gidiyor.

— Gazeteci olmaya da o zamanlarda mı karar verdi?
— Zafer daha ilkokuldayken, "Dayım gibi gazeteci olacağım" diyordu. Okul boyunca hep kendini gazeteciliğe hazırladı. Liseyi bitirirken ben onun Hukuk Fakültesi'ne yazılmasını istiyordum ama o, "Yok, ben gazeteci olacağım" diye direniyordu.

— Sizin bir dönem gazetecilik yaptığınızı biliyor mu?
— Onları da biliyor, dayısı da gazeteci. Benim babam gazete satıcısı, bayisi yani... Ankara'da liseyi bitirince tartışmalarımız hızlandı. Ben "Hukuk" dedikçe o "Hayır, ben gazeteciliğe, halkla ilişkilere gideceğim!" diye direniyordu. Sonunda onun dediği oldu. Ben bu konuyu tartışmış olduğuma şimdi pişmanım, niye tartıştım diye hayıflanıyorum.

— Gazetecilik Yüksekokulu'nu kazandı...
— Evet, yüksekokul... Birinci sınıfı bitirdi, yaz tatilinde staj yapması lazım. Ankara'da akşamları çıkan küçük bir gazetede iş buluyor. Stajyer olduğu için para almadan çalışıyor. Tam bu sırada ben *Hürriyet* gazetesinin sahibi Erol Simavi ile konuşuyorum, Kıbrıs'a üniversite kurmaya çalışıyoruz. Erol Simavi ile adamları, Ankara temsilcisi filan, eve telefon ediyor, benden randevu alıyor, konuşuyoruz. Zafer, "Söyle, beni hemen alırlar. Spor muhabiri olayım, muhabir olayım, bir şey olayım oraya" diyor. Söylemedim, çünkü bir dostum bana bazı ipuçları vermişti. Zafer lisede, Serdar ortaokuldaydı. Ankara İktisadi Ticari İlimler Yüksek Akademisi'nin genel sekreteriyken bir gün işyerime geldiler, konuştuk, sonra onları yolcu ettim. Odamda beni bekleyen Psikolog Profesör Doktor Necip Bey, "Arkadaşım, sen bu çocukları bu kadar çok sevme" dedi.

"Hiç olur mu!" dedim, "İnsan çocuğunu sevmez mi?"

"Sever ama belli etmez" dedi.

"Nasıl anladın çok sevdiğimi?" dedim.

"Nasıl anlamayayım?" dedi, "Merdiven başına kadar geçirdin. Onların şahsiyetine hakaret ediyorsun. Bırak kapı-

Zafer Mutlu Ankara'da üniversite öğrencisi.

dan çıksın gitsin, yolunu kendi bulsun." Biraz öğüt verdi. "Sen eğer buna iş bulursan, yardım edersen, onu büyüteyim diye uğraşırsan kötülük edersin" dedi. Necip Hoca, Viyana'da dokuz yıl çalışmış, doktora yapmış. Freud Okulu'nu iyi bilir. "Hiç çocuklarına iş bulma, yardım etme. Onlar kendisi bulsun. Sen ona iş bulursan, o çocuk çalıştığı yerde piyon olur. İster ki sen onu terfi ettiresin, yer değiştiresin, maaşını yükseltesin, kademesini yükseltesin... Sen bırak, o kendisi çarpa çarpa gider" dedi. Bu psikolog hocamızın anlattıkları bana ders olmuştu; sık sık da geliyordu, konuşuyorduk.

— *Ama sizin hayatınız da öyle galiba... Kimse size öyle çok destek olmamış.*
— Hiç kimse!

Kim bu Zafer?

— *Siz kendi kendinize nasıl yolunuzu bulduysanız çocuklarınıza da aynı şeyi yapmanızı önermiş doktor...*

— "Destek olursanız o çocuk piyon olur" diyordu. İşte tam o günlerde, Kıbrıs'ta üniversite kurmak için *Hürriyet* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Nezih Demirkent ile tanışmıştım. Hanım da Zafer için Demirkent'le konuşmam konusunda ısrarcı oldu. Söylemedim; zaten söyleyemiyordum. Kızdılar, küstüler, sitem ettiler; söylemedim!

Zafer akşamları çıkan o gazetede stajına devam etti. O sırada Ankara'da *Vatan* gazetesini bulup oraya başvuruyor. "Yaz tatilinde bedava çalış" diyorlar. Stajyer olarak... Sonunda "Stajını yapmıştır" diye bir belge imzalayacaklar.

Orada çok önemli, Türkiye çapında gazeteciler vardı. Güveniyorlar Zafer'e, "Biz yemeğe gidiyoruz. Sen burada idare et, bekle" diyorlar. O nöbetçi kalıyor. O sırada gazetenin sahibi, 1960 İhtilali'ni yapan subaylardan Numan Esin, telefon ediyor, birilerini soruyor. Zafer:

"Hep beraber yemeğe gittiler" diyor.

"Sen kimsin?"

"Ben stajyer muhabirim."

"Peki, not al" diyor, Zafer hemen kalemi alıyor.

"Seçim olacak" diyor.

"Efendim, öyle bir seçim haberi yok" diyor Zafer.

"Sen böyle bir haber yap" diyor.

"Ismarlama haber olur mu?" diyor Zafer.

"Beni tanıdın mı?"

"Tanıdım... Patronumuz Numan Esin" diyor Zafer.

"Peki, mademki öyle, 'Ecevit ile konuştum. Haziranda seçim olacağını söyledi' diye yaz" diyor. "Ama ben konuşmadım ki..." diyor Zafer.

"Peki" diyor, kapatıyor telefonu patron. Çok uzun bir konuşma bu; hatırladığım bu kadar. Uçağa atlıyor, geliyor özel olarak. "Kim bu Zafer?" diyor, gösteriyorlar. Bakıyor, hal hatır soruyor. Sonra oradaki işi bitince "Gel benimle" diyor, Zafer'i arabasına alıyor. Ankara Palas Oteli'ne gidiyorlar, üç saat konuşuyorlar. "Kimsin? Baban ne iş yapıyor? Sen ne yapıyorsun? Ne okudun?" Hepsini soruyor. Döndüklerinde, "Bu çocuğu maaşa bağlayın" diyor. "Görev" diyorlar, "Meclis muhabiri yapın." Hemen, anında!..

— Gitsin, Ecevit ile konuşsun diye yapmıştır herhalde...
— Evet, haber yazdıramamış ya! Adam İstanbul'a dönüyor. Zafer oluyor mu sana meclis muhabiri, maaşlı! Geldi eve, annesine anlatıyor, bana anlatıyor: "Patron böyle yaptı. Ben maaş alacağım. Küçük bir maaş ama çalışıyorum" diye. Meclise gide-gele geçti bir sene.

— O arada hem okuyor hem çalışıyor...
— Evet... Staj mahiyetinde çalışıyordu, sonra sürekli çalıştı.

— Dersleri nasıl bu arada?
— Gayet iyiydi. Hiçbir zaman, "Karnene bakayım, ne olmuş?" filan demedik. Annesi bakmış bir sefer, Serdar'ın zayıflarını görmüş, kızmış. Serdar "Anne, ne kızıyorsun? Halledeririz" demiş. Haziranda hepsini vermiş, ikmale bile kalmamış. Zafer meclis muhabirliğinin ikinci yılında, ikinci sınıfı geçmiş, üçe gidecekken bir gün eve bir telefon geldi. "Kimsiniz?" dedi, kendimi tanıttım. "Zafer Mutlu Bey evde mi?" dedi. "Yok" dedim. "Benim aradığımı söyleyiniz, Necmettin Erbakan."

Şaşırdım tabii! Zafer'e söyledim. Zafer sık sık onlarla geziye gidiyor; Necmettin Erbakan ile, Bülent Ecevit ile... Öyle bir gelişti, öyle bir ustalaştı ki, evde siyaset konuşulurken, "Öyle değil" diyor, hemen düzeltiyor bizi filan. Şunu kesin surette biliyorum ki, o gün parlamentoya gitmeseydi bugün Zafer ortaya çıkmazdı. O dört yıllık parlamento muhabirliği Zafer'i çok değiştirdi. Hem kibarlaştı, hem bilgilendi, hem ustalaştı... Bu arada okulunu da başarıyla bitirdi. Bütün mesele şu efendim: Çocukların okulda verilen kitaplardan başka kitaplar okuması, dünyayı bilmesi lazım. O zaman dersleri daha iyi anlıyorlar. Sırf derslere yumulursa dersleri yeterince anlayamıyor ve sentez yapamıyorlar.

Çocukları bırakacaksınız, güveneceksiniz!

— Okulların müfredatını yetersiz mi buluyorsunuz?
— Ben 1966'dan beri bu işin fiilen içindeyim. O zamandan beri eğitim konusunu hiç bırakmadım. Bana Ankara'da da,

Zafer Mutlu (ortada, kravatlı), Vatan Gazetesi Ankara bürosu.

burada da çocuklarını çok seven, çocuklarının başarılı olması için çırpınan aileler geliyor en çok. Somut bir örnek vermek istiyorum. Bundan bir-iki yıl önceydi. Bir hanımefendi geldi, o sırada yanımda bir yüksek mühendis ve parlamenter olan arkadaşım Hilmi Develi oturuyor. Hanım anlatırken kızgındı. "Ne yapacağım ben bu çocuğu? Araba dedi aldık, model dedi aldık, BMW dedi aldık... Telefon, şu, bu, harçlık... Bir türlü okumuyor." Arkadaşım müdahale etti, "Hanımefendi, niye okusun ki?" dedi, hanım anlayamadı. "Arabasını vermişsiniz, her şeyini vermişsiniz.... Babası da zengin. Çocuk okuyup da ne olacak?" Hanım gene şaşırdı, "E, ne yapacağım?" dedi. "Hiçbir şey vermeyecektin ona. 'Oku, kazan' diyecektin. Bak nasıl okurdu o zaman!"

Bu bir defa değil, sık karşılaştığım sorunlardan biriydi. Aynı formüller, aynı sorunlar... Çocukları bırakacaksınız, güveneceksiniz. Çocuğun bir hedefi, bir amacı varsa gidiyor. Çocuk sırf okuyup diploma alayım diyorsa, annesi de öyle istiyorsa, olmuyor. Diploma ciddi bir iştir. Çocuk bir şeye merak sarmışsa, "Bu çiçek niye açıyor?" diye düşünüyorsa o zaman

botanikçi olur. "Niye biz fakiriz, başkası zengin?" diyebiliyorsa o zaman ekonomist olur. "Bu araba niye çalışmıyor, bozuk arabalar var?" derse makine mühendisi olur. Yani çocuğun bir merakı, bir yönlenmesi, kendi kendine oluşması lazım.

Serdar diş hekimi olmaya karar verdi.

— *Serdar Bey hangi üniversiteye gitti?*

— Serdar liseyi bitirdiğinde Ankara'daydık. Ben Ankara'da Özel Diş Hekimliği Yüksekokulu ve Eczacılık Yüksekokulu kurmuştum, ilerde anlatacağım. Buna rağmen Serdar üniversite tercihlerini işaretlerken hiç karışmadım. Tıp işaretliyor, eczacılık, dişçilik gibi sağlık bölümlerini işaretliyor. İstanbul Diş Hekimliği çıktı. Yüksek bir puanla girdi. Puanı belki İstanbul Tıp'a da yetiyormuş ama diş hekimliği çıktı. O da memnuniyetle kabul etti, çünkü ben diş hekimliği okulu kurmuştum, konuyu az çok biliyordu. İstanbul'da, akrabamız Saliha Bayar'ın yanında altı yıl kaldı, okudu, mezun oldu. Hiç kalmadan diş hekimliğini bitirdi. Üniversiteye Dişeti Hastalıkları Bölümü'nde asistan olarak aldılar, çalışmaya başladı. Yine Saliha Hanım'ın evinde kalıyordu. Biz Ankara'dan oğlumuzu ve Saliha Hanım'ı görmek için arada bir İstanbul'a geliyorduk.

Bir gün yurtdışında doktora yapacaklar için bir sınav açılıyor. Serdar bizden habersiz bu sınava giriyor. İngiltere'ye MEB bursu ile dört öğrenci gönderilecek. Serdar sınavı kazandıktan sonra haber verdi. İngiltere'nin batısındaki Bristol Üniversitesi'ne yüksek lisans için gitti. Dört kişi kazanmış sınavı, üçü başarılı olmadığı gerekçesi ile geri gönderilmişti. Serdar kaldı orada. Bir yıl sonra İngiltere'ye gittiğimde Serdar'a düşüncelerini anlamak için, "Sen buraya gelmeden Çapa'da iki yıl asistanlık yapmıştın, İngiliz üniversitesi ile arasında ne fark buldun?" diye sordum. "Birinci yıl İngilizce öğrenmekle geçti ama ikinci yıl çok zahmet çektim" dedi.

"Siz nasıl fakülte bitirdiniz?" diyorlarmış. "O kadar basit, o kadar cahil okumuşuz ki, bunu telafi için sabah beşlere

kadar çalışıyordum ve yedide okula gidiyordum. Burada kültür üretiyoruz, mikrop üretiyoruz. Sonra mikroskopla bakıyoruz. Gece on ikide yatıp sabah beşte yaptığım deneyi görmek için okula gidiyorum" diyor.

Serdar kendini oraya adapte etti. Yedi yıl kaldı; bir yılı hazırlık, demek ki altı yıl yüksek lisans ve doktora. Ara sıra gidiyordum. Oradayken, bir Amerikalı profesör, bir İngiliz profesör, bir de asistan olarak Serdar, kitap yazdılar. Dünya çapında bir kitap, Amerika'da ders kitabı oldu.

Türkiye'ye dönünce İstanbul Diş Hekimliği Fakültesi'ne asistan olarak kadrolu olmak için başvurdu. Almadılar işe, en çok seven hocası bile karşı çıktı! Hiçbirinin kitabı yok. "Nasıl kitap yazarsın sen? Hatır için mi senin ismini koydular?" diye arkasından söyleniyorlarmış.

Bir şey yapamadı, sekiz ay bekledi. Öyle bir umutla gelmişti ki, "Ben Türkiye'ye gidersem hastalarım olacak, fakültede ders vereceğim" filan diye... Aletler getirdi İngiltere'den, muayenehane kurdu. Ne gelen ne giden oldu ve ne de fakültede kadro buldu... Direndi, profesör oldu ama iki yıl devam edip bıraktı. Dişeti hastalıkları üzerinde çalışıyor. Halen İngiltere'deki hocaları, "Sen bırak Türkiye'yi, buraya gel. Türkiye'de kazandığının on mislini burada kazanırsın" diyorlar.

Yunanistan'da Serdar'ın İngiltere'de beraber okumuş olduğu bir profesör var; geldi, evimizde kaldı. O da gel dedi ama Serdar istemedi. "Hiçbir yere gitmem Türkiye'den" dedi. İngiltere'deyken, ailecek mezuniyetine gitmiştik. Zafer, "Oğlum aklın varsa burada kal. Diş hekimleri çok iyi para kazanıyor" dedi. Serdar da, "Geri dönme umudum olmasa bir gün burada durmam. Kendi memleketimde olmalıyım. Bizi burada hep yabancı görüyorlar. Bakıyorlar, 'Arap mısın, İtalyan mısın?' diyorlar. Hiç kimse 'Türk müsün?' demiyor. Çok ağırıma gidiyor" dedi.

Düşündüğü gibi uygulayamadı diş hekimliğini. Uzmanlığı olan dişeti hastalıkları üzerine hâlâ da bildiriler, makaleler yazıyor; yani o konuyu iyi biliyor. Benim etkimde mi kaldı, benim izimden mi gidiyor, bilmiyorum ama şimdi Kemer Ko-

leji'ni yönetiyor. Kemer Koleji'ni Kanadalılarla birleştirdi. Orada çocukları okutuyor. Yani Türkiye çapında, dünya çapında iş yapıyor. Gazetede abisine yardım ediyor. Burada da yönetim kurulu üyeliği yapıyor. Ben artık toplantılara gitmiyorum, onu gönderiyorum.

Depodaki parçalarla yeni uçak yaptı

— Sizin hayatınızda, yaptığınız işlerin yanı sıra, önem verdiğiniz uğraşlarınız olmuş hep. Bilimsel, teknolojik gelişmeler ilginizi çekmiş. İlk Türk uçağını yapan Vecihi Hürkuş ile Malatya'daki son yıllarınızda tanışmışsınız...

— Evet, Petrol Ofisi'ndeyken, Malatya'da tanışmıştık. Maden Tetkik Arama özel bir uçak kiralamış, maden aramak için geliyorlar. Onlarla tanışırken pilotu da tanıttılar: Vecihi Hürkuş. Bizden epeyce yaşlıydı. Başladık konuşmaya, hoş bir sohbet gelişti. Mühendisler gelmeden kendisi bana anlattı: "1923-1924'lerde, yani Cumhuriyet kurulurken Eskişehir'de tayyare alayı, yani uçak alayı vardı. Ben de orada yüzbaşıydım" dedi. O zaman yabancıların yaptığı uçaklarla uçuyorlar. "Uçağa bakıyorum, gövdesi bezden. Alüminyum çubukların üzerine bez kaplayarak boyamışlar. Motoru var, tekerlekleri mekerlekleri, yani bütün önemli aksamı depoda var. Ben 'Bu parçalarla yeni bir tayyare yapabilirim' diye düşündüm" diye anlattı. "Ankara'ya soralım" demiş kumandan. Sonra, "Yapın" diye cevap gelmiş, bir tane yapmışlar. Yerde çalıştırmışlar, çalışmış. Yabancıların yaptığı gibi uçmak için tekrar Ankara'dan izin almak gerekiyormuş. "Yazdık gene. Albayın imzasıyla gitti. Bir türlü cevap gelmiyor. Bir gün sıkıldım. Dedim ki 'Çıkarın uçağı dışarıya'. Çıkarttılar hangarın önüne, bindim. Akümülatörü yok, marşı yok çalıştırmak için... Oradan el pervaneyi çeviriyor, ben gaz veriyorum" diyor. Çalışmış uçak. "Yerde gittim, kalktım havaya, meydanın üzerinde tur atıyorum. Aşağıdan işaret verdiler. Telefon da yok, telsiz de yok. İn işareti veriyorlar. İndim, 'Ne oldu?' dedim, 'Ku-

mandan seni çağırıyor' dediler. Gittim, çok kızgındı. Ben çok neşeliyim.

'Niye uçtun?'

'İşte, yaptık...'

'Yahu, izin gelmeden nasıl uçarsın? Emre itaatsizlik bu! 21 gün hapissin' dedi."

Bunun üzerine istifa etmiş. "Hapis yat, ondan sonra edersin" demişler. "21 gün yattım" diyor. Sonra çıkınca doğru Mustafa Kemal'e gitmiş.

"Biz uçak yapabiliriz. Bakın Almanlar Avrupa'da savaş çıkaracak, biz Avrupa'ya uçak satarız" demiş.

"Peki, nasıl yapalım?" demiş Mustafa Kemal.

"Şirket kurulması lazım."

Atatürk'ün emri ile bir Tomtaş Anonim Şirketi kurulmuş. Junkers firması ile know-how anlaşması yapmışlar. Kayseri'de bina yapılmış. İçine yerleşmişler, birkaç uçak yapıp satmışlar. İlk sivil havayolları bu tayyarelerle çalışmaya başlamış. İran, uçakları beğenmiş, sipariş vermek üzereyken yeni bir engel çıkmış, tayyare imali için kurulan fabrikayı askeri uçakların tamirhanesi yapmak istemişler.

Mustafa Kemal'e gidip anlatmış. "Olmaz" demiş Atatürk ve ilgililere talimat vermiş ama İngiliz'in oyunu galip gelmiş. Askeriye fabrikayı almış.

"Nuri Demirağ'ın finansıyla üç ayda bir uçak yapıp Kadıköy'den uçurdum. Ankara'ya kadar gittim, geldim" diyordu Vecihi Hürkuş. Hayatta unutmadığım özel tiplerden biriydi. Ülkemizin onun gibi girişimcilere çok ihtiyacı var.

Demokrat Parti: Bizi dinsiz yapacaklar!

— Bu arada üzerinde durmadığımız bir darbe var, 1960'taki askeri ihtilal... Siz Demokrat Parti dönemini yaşadınız. Nasıl bir dönemdi, ihtilal nasıl oldu?

— 1950'de Elazığ'daydık. Demokrat Parti din ve iman konularını çok kullanıyor, jandarma baskısından söz ediyordu. Seçim günü 14 Mayıs'tı. Tabii Demokrat Parti kazanacaktı. Bu

kadar sıcak konular varken CHP'nin lafı olur mu? Seçimden önce kime sorsak, "Demokrat Parti kazanacak" diyor. El işareti var böyle, "Yeter, söz milletindir!" diye. Demokrat Parti'nin propagandası hatırımda aynen böyle kalmış: "Jandarma dipçiğine son! Yol Vergisi'ne son!"

Yol Vergisi'ni ödemeyenleri jandarma zorla çalıştırıyor. Demokrat Parti bunu öne sürerek propaganda yapıyordu. Bir de, "Dinimizi serbest bırakacağız. Bunlar bizi dinsizleştiriyorlar" diye CHP'yi kastederek propaganda yapıyordu.

Zonguldak'ta da çalışma mecburiyeti vardı. Kimse yeraltında kömürde çalışmak istemiyor. İnönü baktı ki vaziyet kötü, gayet iyi biliyorum, okullara ihtiyari din dersi koydu. Demokrat Parti'nin bu gerici propagandalarının CHP yönetiminde muhalefete yol açtığını duymuştuk. Köy Enstitüleri önderi Hakkı Tonguç'un anılarından, enstitülerle ilgili bir bölümü anlatayım.

İsmet Paşa, kendi partisinin içindeki muhalefet grubunun düşüncelerini anlamak için bir gün özel trenine Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'i, Hakkı Tonguç'u ve sağ kanatta olduğu söylenen birkaç milletvekilini de çağırıyor. Tren kalkıyor, Köy Enstitüleri'nin bulunduğu yerlerde duruluyor. Özel tren küçük bir istasyondayken köylüler, "Paşayı görmek istiyoruz" demişler, Paşa da inmiş, köylülerle konuşurken, az ötede Reşat Şemsettin Sirer, "Hakkı Bey, bu köylü çocuklarını neden okutmak istiyorsun?" diyor. Hakkı Bey, "Ne demek? Nasıl okutmayız? Elbette okutacağız" deyince Reşat Şemsettin'in yanıtı şu olmuş:

"Okusunlar da gelip bizi öldürsünler mi istiyorsun!" Trende bu konuşmaları İnönü'ye anlattıklarında, İsmet Paşa şunları söylemiş: "Keşke okusalar da gelip beni kesseler evvela!"

Bu gezi ve konuşmalara rağmen Reşat Şemsettin Sirer, Köy Enstitüleri'nin ismini değiştirdi, onları öğretmen okulu haline getirdi. Köy Enstitüleri'ni de yok etmeye başladılar. Seçimler oldu, "Yeter, söz milletindir!" lafı kulaktan kulağa yayıldı ve seçimin ertesi günü bir baktık ki CHP yerle bir ol-

muş. 63 milletvekiline düştü. Demokrat Parti'nin ilk icraatı yeniden Arapça ezandı.

— Türkçe ezan ne kadar sürmüştü?
— O çok sürdü. Ben bildim bileli hep Türkçeydi; yani 1932'den 1950 yılına kadar, on sekiz yıl. Daha sonra bir gün bindiğim taksinin şoförüne, "Bakanlıklar'a" dedim. "Oranın ismi değişti, haberin yok mu? Vekaletler oldu" dedi şoför.

Bütün levhalar değişti, hepsi eski kelimelerle yazıldı. Anayasa kitabını değiştirdiler. Anayasa idi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu oldu. 1945'te Anayasa'yı Türkçeleştirmişlerdi, herkes anlasın diye. Adnan Menderes şahlanmıştı, Celal Bayar şehir şehir dolaşıp nutuklar atıyordu. "Türkiye'yi küçük bir Amerika yapacağız" diyorlardı. Seçim mitinglerinde İnönü'ye çok yükleniyorlardı.

— Bayağı sertleşmişler.
— Demokrat Parti, çok ciddi şekilde CHP'ye yükleniyordu. CHP'deyse İnönü bir laf ediyor, günlerce konuşuluyordu. Bir gün İnönü şöyle demişti Meclis kürsüsünden: "Eşkıyanın ne yapacağı belli olmaz." Günlerce gazeteler bunu yazdı. Çok ciddi bir ithamdı. O zaman çok okuduğum *Akis* dergisi vardı, haftalık dergiydi. Bütün politikayı oradan izliyordum. Onu çıkaran Metin Toker, sonradan İnönü'nün damadı oldu.

Zincirli hürriyet

— Başka hangi dergiler vardı o dönem?
— Şimdi 1950'den evvel *Marko Paşa* dergisi vardı. Gelmediği zaman gidip kitapçıya soruyordum. Aziz Nesin çıkarıyordu. Sonra onu kapattılar, *Zincirli Hürriyet* diye devam etti. Kapatılıyor, yeni bir isimle çıkarılıyordu. Onları okuyorduk.

— Cumhuriyet Halk Partisi'ni de eleştiriyorlardı.
— Tabii! Tabii! Yani 1950'den önce...

— *Sizin de o zaman CHP'ye ciddi itirazlarınız var mıydı?*
— Ortadaydık, CHP'den ziyade solculuğu kavramış, benimsemiştik.

— *CHP'nin solundaki solu mu?*
— Tabii, CHP'den daha sol... Adana Lisesi'nden başlamıştı o solculuk.

— *Ama örgütlü olmadınız...*
— Yok, hiç bilmem örgütü. Sadece platonik bir şeydi bizimki. Sonra öğrendik hepsinin palavra, hepsinin yanlış olduğunu. Mehmet Anter'in çok etkisi oldu üzerimde. Çünkü kendisi de korkmuş, sürmüşler Malatya'ya. "Okuduğun kitapların kenarına bile bir şeyler çizme. Polis onu bile soruyor" diyordu. O kadar sıkıydı yani.

— *Bayağı sıkı...*
— Terör vardı. Anlattım ya, bizim bir kızın babasını vagonlara orak-çekiç resmi yapıyor diye tutuklamışlardı. Böyle çok sert bir dönemdi. 141-142. maddeler vardı, İtalya'dan alınmış.

Hiçbir örgüte girmedim ama kitapları okumaktan geri kalmadım. O arada Karl Marx'ın kitaplarını, diğer teorisyenleri de okudum. 1950 ile 1960 arasında Stalin diyor ki, "Biz beşer yıllık kalkınma planları yaptık, ülkeyi kalkındırdık. Şu kadar refah var. Bu kadar zenginleştik, büyüdük..." Amerika'da Başkan Truman'a, "Bak, beşer yıllık plan yaptılar, kalkındılar. Biz de plan yaparak ülkeyi kalkındıralım" diyor uzmanlar. Truman ve ekibi bunu inceliyor, güvenmiyorlar. Planlamayı Arjantin'de ve Afrika'da deniyorlar ve programı da London School of Economics'e yaptırıyorlar. Felaket oluyor o plan uygulanan ülkeler. Amerika anlıyor ki bu Rusya'nın yaptığı yanlış. Amerika hiç plana girmedi, Avrupa girdi. Ben daha sonra bu konunun peşini bırakmadım. Bunun iyi olmadığını görenler çekildi. Almanya çekildi, İngiltere çekildi... Fransa dedi ki, "Ben Sovyetler gibi sert planlama yapmam, yol gösterici planlama yaparım." Bir beş yıl da öyle sürdürdü, ama halen o beş yılın açı-

ğını kapatamadı Fransa. Halen Almanya'dan beş yıl daha geride. Planlama ile olmuyor. Olmadığını 1960'larda dünya kavramıştı.

Plan mı, pilav mı?

— Türkiye'de de bir planlama vardı...
— Bunları benim kavradığım günlerde Türkiye, Devlet Planlama Teşkilatı'nı kurdu. "Plan mı, pilav mı" diye gazeteler yazıyordu. O günlerin Devlet Planlama Teşkilatı'nın yayınlarını halen saklıyorum. Birinci Beş Yıllık Plan, İkinci Beş Yıllık Plan... Bugün Dokuzuncu Beş Yıllık Planı uyguluyoruz. Biz halen bir karış ilerlemiş değiliz, çünkü planla kalkınan hiçbir ülke olmadı. Biz de kalkınamadık. Bizim uzmanlarımız Devlet Planlama Teşkilatı hiyerarşisinde Türkiye'nin en seçilmiş insanları; halen de öyle ama planla ülkenin kalkınmayacağını anlayamadılar.

— Peki, plan neyi engelliyordu? Mesela biri yatırım yapmak istiyordu da "bu planda yok" diye engel mi oluuyordu? Kaynak mı yoktu yoksa?
— İşte esas olan kaynaktır, kaynağı planlayamıyorlar. "Şurada bu fabrika kurulsun, burada bu kurulsun..." "Burada şunu yaparım" dese birisi, "Hayır, plana göre yapamazsın" diyor. Adam, "Kuracağım" diyor. DPT izin vermezse kuramazsın. Ayrıca çok lüzumsuz yatırımlar yapılarak devletin parası heder edildi.

— Orada politik yönlendirme var o zaman.
— Politik demeyelim de, Devlet Planlama'nın görüşleri... İthal ikamesi diye bir şey çıkardılar, hiçbiri olmadı. Bırakacaksın, liberal ekonomi olacak; ülke kendi yolunda gidecek.

Sözde Amerikan yardımı

— Peki, Demokrat Parti döneminde böyle bir finans akışı oldu mu?

— Borç oldu, Türkiye borçlandı. O zamanlar bir Amerikan yardımı vardı. Biz sanıyorduk ki Amerika yardım ediyor; oysa onlar borç veriyordu. Süttozu veriyordu, un veriyordu... Amerikan yardımı, gıda yardımı. O zaman da fark etmiştik; savaş dolayısıyla depolanan bu gıdaların üzerinde, "şu kadar dayanır" diye damga var. Son kullanma tarihine bakıyorlar, "Bunu kullanamayacağız o zamana kadar. Ne yapalım? Bunu geri kalmış ülkelere verelim" diyorlar. Yazıyorlar Türkiye'ye ve geri kalmış ülkelere, diyorlar ki, "Elimizde fazla stok var, bunu bedelsiz size vereceğiz." Bizimkiler bayram ediyor, buradan altı-yedi kişilik heyet Amerika'ya gidiyor. Oturup konuşuyorlar; evet, bedelsiz veriyor. "Şu kadar un, şu kadar tereyağı, işte bu gıdaları vereceğiz" diyorlar. "Bir de" diyorlar, "bunlar Amerikan gemisi ile nakledilecek. Amerikan bayraklı gemi olacak taşıyan." Bizimkiler, "Tabii" diyor, "bir de başka gemiye mi taşıtalım?" Çünkü bizim yeterli gemimiz yok.

Sonradan anlaşılıyor ki bütün gıdanın parası o geminin nakliyesinin içindeymiş.

Sonra bize silah yardımı da yaptı Amerika. İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla Avrupa'ya getirdiği silahları geri götürmektense bize yardım olarak verdi; ama anlaşma yaparken bedelini Türk parası olarak ödeyeceğiz, taksitler halinde. Onu Amerikalılar buradaki personeline maaş olarak dağıtıyorlar. Atması gereken, yani terk edilmesi gereken silahları geri götürmek masraf. Geri götürmüyor, bize veriyor, paramızı alıyor.

Sürekli şekilde bizi Amerika kullanıyor, sömürüyor. Biz hiçbir zaman uyanamadık. 1950'den bu yana hâlâ uyanmadık. 1950'de bizim ekonomimiz savaşa girmediğimiz için iyiydi. Yunanistan'da açlıktan insanlar ölüyordu, sokaklarda üst üste yığıyorlardı. Biz şeker yemedik, onlara gönderdik; un, ekmek, karneye el koyduk; onlara yardım ettik... Bütün komşularımızdan en zengin, en ileri bizdik.

Ayrıca 1950'de Türkiye'nin ekonomisi; Kore, Singapur, Japonya'dan daha üstündü; kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla bakımından daha iyiydik. Onlar hızla yükselirken biz yatay olarak gitmeye başladık, çünkü plan yaptık.

Amerika bize yardım ederken parasını bir taraftan alıyor, bir taraftan da uzman gönderiyor. Uzmanların masraflarını, şunu-bunu Türkiye ödüyor. Ne uzmanlar geldi; ekonomi profesörü, yatırım profesörü... Daha var beş-altı tane... Bunlar gelip rapor veriyor: "Demiryolunu bırakın, karayolu yapın." O zamana kadar karayolları yoktu. 1950'den sonra kuruldu Karayolları Genel Müdürlüğü. Demiryollarını durdurup karayoluna yöneldiler. Açık, sarih olarak bildiğimiz halde, elimiz kolumuz bağlı, eski bir demiryolcu olarak seyirci kaldık bunlara. Çok yanlış yaptılar Türkiye'ye, Celal Bayar'la Adnan Menderes...

— *Siz o sırada bunları kimseyle tartışıyor muydunuz?*
— Tabii, tabii... Grubumuz vardı; sol görüşlü insanlar... Bunları konuşuyorduk.

— *Kimlerdi, isimlerini verebilir misiniz?*
— Mesela gazetecilerden Yaşar Kemal, Bedii Faik, Mehmet Anter... *Yön* dergisinden arkadaşlar, Sadun Aren ve diğer akademisyenler.

Uçağın takozu bile Amerika'dan

— *Yeniden 1960 dönemini konuşalım. Siz darbenin geldiğini anlamış mıydınız?*
— 1960'tan önce de Malatya'daydık. 27 Mayıs'ı orada karşıladık. Petrol Ofisi'ndeyiz. Askerle yakın ilişkimiz var. Malatya'da iki tane hava merkezi, bir de hava ikmal merkezi var. Bütün askeriyenin malzemesini, yakıtını, silahını, tüfeğini temin ediyor. Diğeri de jet uçaklarını uçuran bölüm. Her iki kumandan ile de tanışıyoruz, konuşuyoruz, birlikte çalışıyoruz. O jet üssü Malatya'ya 50-60 km mesafede. Erhaç Havaalanı deniyor. Halen Irak'a gidip-gelen uçaklar oradan kalkıyor. İkmal merkezinde bir mühendis albayla çok yakın dostluğumuz oldu. Emekli olduktan sonra Ankara'daki özel okula hoca olarak da geldi. Albay Sacit Sümer... Bir gün konuşurken, "Bir

Amerikalı çavuş görüşmek istiyor" dediler. "Gelsin" dedi. İriyarı bir çavuş kızarak bir şeyler anlattı. Konuyu da bilmediğim için fazla da dinlemedim, gitti. Albayın, "Tamam, öyle yaparız" diyerek Amerikalıyı onayladığını, sakinleştirdiğini fark etmiştim. Çavuş gidince "Ne oluyor?" diye sordum.

"Bu çavuş benim amirim" dedi.

"Nasıl olur?" dedim.

"Amerikalı, çavuş ama bir satır yazı yazsın, beni buradan alırlar, atarlar, başka yere sürerler" dedi.

"Ne olmuş peki?" dedim.

"Uçağın durdurma takozu, lastiğin altına konuluyor rüzgardan sarsılmasın diye. Biri onu kaybetmiş, oturmuş kaynakçıya üçgen şeklinde yassı demirden yaptırmış yeniden. Bu da görmüş, 'Olmaz! Amerika'dan alacaksınız, anlaşma gereğince Amerika'dan gelecek' diyormuş." Uçağı Amerika veriyor, yakıtı da parasız veriyoruz, diyorlar ama yakıtın parasını alıyorlar belli etmeden. Parçalar için uçağın parasından çok daha fazla para ödüyoruz. Hiçbir şey bize bedava gelmiyor. Hepsi masraf...

— *O sıralar darbe konuşulmaya başlandı mı?*
— Ankara'dan subaylar geliyordu ama henüz bir şey yoktu.

— *Peki, o zaman da orduyu göreve çağıranlar var mıydı? Bekleniyor muydu darbe?*
— Hatırlamıyorum ama gazeteler geliyordu mesela, bazı bölümleri beyaz çıkıyordu, çünkü sansür koymuştu hükümet. Gazeteler de kasten yapıyordu, "Bu haberi koymayacaksın" deniyor Demokrat Parti'den, gazete de o haberi koymuyor ama haberin yerini boş çıkarıyordu. Çok ilginç, büyük cesaret.

Köpek Demokrat Parti'ye katıldı...

— *Nasıl işliyor bu mekanizma?*
— Haberleri onlar da biliyor, sıkıyönetim komutanlığı telefon ediyor, "Bu haberi koymayın" diyor. Bütün gazetelere te-

lefon ediliyor. Bazıları, çok satan gazeteler o bölümü boş çıkarıyorlardı. Bir yıl öncesinden başlamıştı. Adnan Menderes'in resmini koymama kararı aldılar. Hiç Adnan Menderes ile ilgili resim yoktu gazetelerde. İstanbul gazeteleri büyük cephe aldılar. Ankara'ya gazete iki gün sonra geliyordu. Radyo sürekli Vatan Cephesi'ne katılanları anlatıyor, "Şu katıldı, bu katıldı" filan diye... Malatya'da biri anlattı, "Ben, şu, bu..." filan diye, kedisinin, köpeğinin ismini yazıyor. "Katıldı" diye radyodan okunuyor.

Demokrat Parti'nin ihtilali davet eden en önemli kararı, Meclis'te bir Tahkikat Komisyonu kurmak olmuştur. Bu komisyon politikacılardan, iktidar partisi milletvekillerinden oluşuyordu. Hem savcı hem hâkim yetkisini haizdi. Diktatörlüğün ötesinde bir güçtü. En büyük tepki, demokrasi sınırlarını aşan, kuvvetler ayrılığını yok eden bu Tahkikat Komisyonu'naydı. O günlerde Kayseri civarında İnönü'nün önünü kesmek istediler. Bir binbaşı İnönü'yü korudu, kurtardı. Böyle giderken bir gün gene telefon geldi. Gece ofise gittik. Bizim mühendisler, teknisyenler iş başında. Haberleri dinliyoruz:

"Ne oluyor?" dedim albaya.

"Dur bakalım" diyor sürekli.

— *Siz bekliyor muydunuz?*

— Tabii, çok söyleniyordu. Albay kararsız... Açıkça belli ki, kim kazanırsa ondan yana çıkacak. Bir de komşumuz bir kurmay albay vardı. Bitişik komşumuz, ailece görüşüyorduk. Hep Adnan Menderes'i methediyordu, darbeden bir ay öncesine kadar. Birden değişti, "Bunlar vatan haini" demeye başladı. O gece sakin geçti.

— *Hangi gün?*

— 26 Mayıs'ta Batman'daydık, gece dönerken bir baktık dışarıdan radyo sesi geliyor: "NATO'ya, CENTO'ya bağlıyız." Albay Türkeş konuşuyor, "Devleti ele aldık" diyor. Hemen Malatya'ya döndük. Yolda askeri bir araç durdurdu bizi. Kolordu komutanı Elazığ'dan Diyarbakır'a gidiyormuş; "Diyarbakır'da ne var ne yok?" dedi.

"Hiçbir şey görmedik. Kenarından geçtik paşam" dedim.
"Elazığ'da durum nasıl?"
"İyiyiz, iyiyiz" dedi.
O da korkuyor konuşmaya yani; "Şunu yaptık, bunu yaptık" diyemiyor.
Geldim, komşumuz Selahattin Albay'ı sordum. Hanım dedi ki "Emniyet Müdürlüğü'nde". Evimize yakındı, hemen gittim.
"Yahu neredesin kardeşim?" diye karşıladı sevinçle.
"Diyarbakır'daydım, geldim. Ne oldu?" dedim.
"Çok yorulduk o gece" dedi, "Çok yorulduk!"
"Ne oldu?"
"İhtilali yapıncaya kadar uyumadık o gece." Önce şaka yapıyor sandım. 180 derece dönmüş. Hayret ettim, şaşırdım kaldım. Gazeteci Mehmet Kendir vardı, onu yakalamış, getirmiş, hapsetmiş. Hepimizin, kendisinin de tanıdığı bir gazeteci. Astığı astık, kestiği kestik bir duruma geldi. Yani düşündükçe insanlığımdan utanır oldum; insan bu kadar döner mi? Birkaç gün önce Adnan Menderes'i metheden, onun resmini basmayanlara "Alçak!" diyen, "Vatan haini!" diyen adam, birdenbire "İhtilali biz yaptık. Bu milleti kurtardık" demeye başladı. Böylesine çark etmesine şaşırdım kaldım.

İhtilali sevinçle karşıladık ama...

— *Siz nasıl karşıladınız ihtilali?*
— Sevinçle karşıladım, "Çok iyi olacak" diye düşündüm.

— *Sonrasında peki bu yargılamalar, Yassıada Mahkemeleri, o süreç?..*
— Onları o bozuk radyoyla dinliyorduk. Çok üzücüydü, onaylamıyorduk. Abarttılar, rezaletini çıkarttılar ihtilali yapanlar. O yargılama da çok kötüydü.
Darbeden yirmi gün sonra İskenderun'daydık, Cemal Gürsel halka hitap ediyordu. "Şu karşıda görünen gemiyi biz niye yapamıyoruz? Yapacak adamımız mı yok? Var

ama imkan verilmiyor. Biz ona imkan vereceğiz. Ölülerimizi Arapça telkinlerle gömüyoruz. Olur mu, ölü ne anlar? Ezanı tekrar Türkçeleştireceğiz" filan dedi. Hiçbirini yapamadı.

— *Niye yapamadı sizce?*
— Ortam müsait değil, vatandaşlar iyi eğitilmemiş. Bu konuyu çok inceledim. Bir ülkenin kaderi, ülkeyi yükselten ve geliştiren kahramanların elinde mi, yoksa toplumun kendisinde mi? Öyle anlaşılıyor ki, kahramanların toplumu yönlendirmesi için toplumun da hazır olması gerekiyor.

— *İhtilal günleri ve askerlerle ilgili başka anılarınız var mı?*
— Hava İkmal Merkezi'nin yeni komutanı da yine mühendis albaydı. Şimdi bu albayın önüne yığınla evrak geliyor, imzalıyor. Birbirine benzeyen basılı kağıtlar, basmakalıp şeyler... İkmal müdürlüğünde komutanın evrakları okumadan imza ettiği konuşuluyor. Binbaşı Bedri anlatmıştı; bir gün şöyle bir muziplik yapmışlar: Malzemenin ıskartaya çıkarılması, atılması kararları var. Bunlara "kal evrakı" deniyor. Bu evrakın birine ıskartaya çıkarılacak malzemenin adı, cinsi yerine Nedim Albay'ın adını ve künyesini yazıyorlar. "Neden kal ediliyor?" sorusuna, "Yıprandığından" yazıyorlar. "Fiyatı ne?", "Fiyatı da bu!" Alt kademelerdeki yetkililer sırayla imza ettikten sonra, diğer evraklarla birlikte imza için kumandana gönderiyorlar. Kumandan her zamanki gibi tüm dosyaları imza ederken onu da imza ediyor. Bu evrakların sarı renkli alt kopyaları da Ankara'ya gönderiliyor.

— *O kadar ciddi bir şaka yani...*
— Ciddi! Ankara'dan telefon geliyor, arkadaşlarından; "Sen kendini 'kal' etmişsin, haberin olsun" diyorlar. Albay sonrasında kimseye bu konuda bir soru sormuyor.

— *O dönem, Demokrat Parti'nin ya da darbenin sizin hayatınıza doğrudan etkisi oldu mu?*

— Yok, olmadı! Genel Müdür Muavini Bülent Bengisu beni koruyan, çok önemli bir kişi. Onun çok faydasını gördüm; hayatımda iz bırakmıştır. Bir yerde depo müdürüyken birkaç defa muhasebeciyi kendisine şikayet edip hiç cevap alamamıştım. Ankara'ya geldiğimde bir gün, "Ne istiyorsun muhasebeciden?" dedi, çıkıştı bana. "Şunu bil ki, hayatta daima şikayet eden kaybeder. Hiçbir şeyden şikayet etme, rahat yaşamak istiyorsan" dedi. "Yağmur mu yağıyor? 'Ne kadar güzel, yağmur yağıyor' de. Buluttan bile şikayet etme. Hiçbir şeyden şikayet etmeden yaşa!" diye iyi bir ders vermişti. Bu adam, ihtilalde genel müdür muavinliğinden İskenderun bölgesine danışman olarak gönderildi hiçbir neden yokken.

Galiba buranın havasına alışmam lazımdı

— Biz yeniden sizin yaşantınıza dönelim. Malatya'dan tekrar genel müdürlüğe geldiğinizde ne gibi bir görev aldınız? Yaşamınızda bir değişiklik oldu mu?
— Olmaz olur mu? Önce gelirim azaldı. Oradayken yan ödemeler alıyordum, lojman vardı. Ayrıca Ankara, Malatya'ya göre oldukça pahalı. Malatya'da çocukları okula arabayla gönderiyordum. Bunların hepsi kalktı. Ben işe, çocuklar okula yaya gitmeye başladık. Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü Satış Organizasyon Şubesi'nde şef olarak çalışıyorum. Arkadaşlarım şube müdürü, müdür muavini olmuşlar. Ben taşrada bölge müdürüydüm ama Ankara'da ancak şeflik yakalayabildim. Hem de ofise beraber girdiğimiz Nadi Salihoğlu'nun müdür olduğu bölümde! Bana havale edilen yazılara yazdığım cevapların düzeltilmeye başladığını görünce sordum, "Çok sert ve keskin yazıyorsun, senin görüşünü koruyarak ben sadece yumuşatıyorum" dedi. Haklıydı galiba; buranın havasına alışmam lazımdı.

— Diğer arkadaşlarımızla aranız nasıldı?
— Herkesle dostluğum iyiydi. Görev anlayışım farklıydı doğal olarak. Yeni geldiğim aylarda, Göreme'de ofisin sa-

tın alacağı arsa için fiyat belirleyecek komisyona üye seçilmiştim. Diğer üyelerden hiçbiriyle daha önce tanışmamıştık. Hepsi benden sonra girmişler ofise, en kıdemlileri bendim. Maceralı bir yolculuk yaptık Göreme'ye. Ne arsayı gördük ne de şehirde benzer yerlerin fiyatını sorduk. Hiçbir komisyoncudan piyasa hakkında bilgi almadık. Dönüşte Ankara'ya geldiğimizde toplanıp fikirlerimizi söyleyerek arsanın alım bedelini tespit edeceğimizi düşünüyor ve bekliyordum. Olmadı, uzunca bir zaman sonra dosyayı imzalamak üzere bana gönderdiler. Gidip şube müdürü Nadi Bey'e anlattım. "Ben bunu imza etmem, bunun sorumluluğunu alamam" dedim. Müdür bana dostça şöyle dedi: "Böyle düşünürsen devre dışı kalırsın, dışlanırsın. Sıradan bir memur durumuna düşersin. Burayla uyumlu olman gereklidir." Epeyce düşündükten sonra imzaladım ama çok rahatsız oldum.

— Siz bu sıkıntıları yaşarken önemli bir teklif almışsınız...

— TÜBİTAK'tan bir mektup geldi. Malatya'dan yazdıklarımla ilgi olarak görüş almak istiyorlar. Küçük bir salonda Prof. Dr. Lütfullah Ulukan'ın başkanlığında altı profesörden oluşan bir heyet... Enerji konusuyla ilgili görüşlerimi açıkladım. "Deney olmadan, yani deneyerek ve ölçmeye olanak vererek göstermedikçe kimseye kabul ettiremezsin bu teorik düşünceleri" dediler. "Sanal bir deney düşünüyorum. İsterseniz anlatayım" dedim. "Tahtada çizerek göster" dediler. Çok uzun sürdü sorularına cevap vermem. İstanbul'dan gelen kimya profesörü Fikret Kortel Hoca, söyledikleri fizik yasalarını iyi kavradığım halde, "Enerji yasasını neden kabul etmiyor ve ona uymuyorsun?" dedi. İnanmadığımı söyledim. Enerjinin sabit olduğunu söylüyor bu yasa. Diyor ki, "Enerji yoktan varolmaz, varken yok olmaz, sadece şekil değiştirir." Isı enerjisi hareket enerjisine, hareket enerjisi ısı enerjisine dönüşebilir. Her dönüşmede bir miktar işe yaramayan enerji oluşur. Bu durgunlaşır. Enerji var ama işe yaramıyor. Mesela denizlerde ısı enerjisi var, o bir hareket sağlayamıyor, çünkü

potansiyel farkı yok. Zaman içinde hep böyle giderek evren yatay, düz bir hale gelecek, artık hiçbir şey kıpırdamayacak. "Buna asla inanmıyorum. Evren sürekli gelişiyor, çoğalıyor, dünyanın içindeki enerji devam ediyor, termodinamik enerji devam ediyor, nükleer enerji devam ediyor ve her şey artıyor" dedim.

— Peki, siz normalde lise eğitiminizi dışardan tamamladınız. Böyle fizik tartışması yapabilecek bir altyapı verilmedi size...
— Ne lisede var, ne üniversitede var...

TÜBİTAK'tan teklif

— Sonuçta bu akademik bir tartışma. Siz bu görüşlerinizi hangi okumalara, hangi teorilere dayandırdınız peki?
— Akademik tartışmalar iki yüzyıl boyunca yapılmış, ortaya konmuş. Onları buldum ve okudum. Fizik ve fizikokimya kitapları bulmuştum. Süreyya Aybar vardı; Türkiye'ye sığınan, Türkiye'de kimya sanayiini kuran Yahudi profesör Fritz Arndt'ın asistanı. Onunla saatlerce konuştuk bu konuları. "Bu kanun değil" diyorum. "Evet" diyor, "kanun değil, prensip; çünkü yüzlerce defa deney yapmışlar. Bakmışlar ki enerji artmıyor, azalıyor. Sen veya başka biri bir gün çıkar bunun aksini ispat ederse kabul edilebilir; çünkü kanun değil." O bana büyük cesaret veriyordu. "Bu şimdilik çözülmemiş bir konu" dedi. "En aşağı iki yüz yıldan beri insanlık bunu böyle kabul etmiş. Bunu böyle okutuyorlar. Bunun aksi yok, enerji çoğalmıyor, azalıyor."

Enerji azalmıyor ama iş yapma gücü azalıyor; yoksa var enerji. "Ne artar ne eksilir. Enerji sabittir" diyor birinci görüş. İkinci görüş de, "Her değişimde bir miktar gider, güçsüzleşir enerji ve böylece sonuçta durgun bir hale gelir" diyor. Bence hiç mümkün değil, asla öyle düşünemiyorum. Astronomi Derneği üyesi olarak, astronomiye olan merakımdan dolayı, evrenin de sonsuz olduğuna, başlangıcının olmadığına, sonunun da olmadığına inanıyorum.

Toplantımız mesainin sonuna kadar sürdü. Dağılırken Fikret Hoca, "Benim odaya gidelim" dedi. Beni tanımak ve bilgimi ölçmek için sorular sordu. Öyle geç olmuştu ki, çıkmak istediğimizde kapıların üzerimize kilitlenmiş olduğunu gördük. Pencereden bahçeye çıkıp bekçilere haber verdik, bizim içerde olduğumuzu fark etmemişler.

Kısa bir süre sonra TÜBİTAK İnsan Yetiştirme Bölümü'nden bir mektup aldım, çok heyecanlandım ama okuyunca, kabul edemeyeceğim bir önerileri olduğunu gördüm. Bütün masrafları kuruma ait olmak üzere beni eğitim amacıyla ABD'ye gönderebileceklerini yazıyorlar. Gerekli işlemlerin yapılması için "Bilim adamı yetiştirme grubuna başvurun" diyorlar.

Fikret Hoca'yı aradım bilgi almak için. Benim şahsi giderlerimi ve eğitim ücretlerinin tamamını ne kadar sürerse sürsün kabul ettiklerini ama ailem ve çocuklarım için bir şey veremeyeceklerini söylemişti. Olmadı tabii ki... Evdekilere söylemedim bile, çünkü üzülecekler. "Niye karıştırıyorsun böyle şeyleri?" diyecekler. Onun sarhoşluğu ile bir süre yaşadım.

— *Amerika'da bir üniversiteye mi gönderiliyordunuz?*

— Daha yeri belli değildi. "Eğitim ve araştırma yapmak üzere seni Amerika'ya göndermeye karar aldık" dediler. Petrol Ofisi'ni bırakıp Amerika'ya gidemedim ama müthiş bir olaydı TÜBİTAK'ın daveti. Ondan sonra hiç TÜBİTAK ile ilgimi kesmedim. İş hayatında bile karbondioksit üretim tarzını TÜBİTAK'tan aldığım bilgilerle değiştirdim. Halen de ilgim devam ediyor. Projelerimi sunuyorum, destek alıyorum, karşılıklı fikir alışverişi yapıyoruz...

Size bu konuda birkaç şey daha söylemek istiyorum: Enerjinin sakınımı prensibini hazırlayan bir dizi bilim adamının Büyük Patlama ve termodinamik kanunlarına bağlı kalmalarının izlerini, kutsal kitaplardaki yaratılış hikayelerinde arıyorum. Hikaye diyorum, çünkü her üç kitabımızdaki yaratılış anlatımlarının, Asurbanipal kütüphanesinden çıkan yaratılış anlatımlarının benzeri, hatta bazen ayrısı olduğunu, bu konu ile uğraşan bilim adamları ortaya koymuşlardı. 15

milyar yıl önce meydana gelen Büyük Patlama'nın sesini bulup bize dinleten bilim adamlarının varlığı karşısında böyle bir patlamayı kabul edebiliriz. Ama onu evrenin başlangıcı olarak alamayız. Evren ezelden beri vardı ve her zaman da var olacak. Galaksiler çarpışıp dağılacak, yıldızlar ölecek, yeni sistemler çıkacak, evren değişerek var olacaktır.

Bu konuları TÜBİTAK'la görüşmemizden birkaç yıl sonra ABD'de bilim adamları atomaltı parçacıkların varlığından söz ettiler. Ünlü $E=m.c^2$ formülünden sonra Einstein, "elektrik-manyetizma ve yerçekimi"ni aynı alanda birleştiren kapsamlı bir formül, "birleştirilmiş saha nazariyesi" üzerinde çalışmış ise de bu çalışma sonuçlanmadan hayattan ayrılmıştı. 1968 yılında fizik alanında yayımlanan bilimsel makaleler genelde, maddedeki dört temel güç hakkında idi. Atomlardaki bu dört güç şunlardı: 1) Kuvvetli güç 2) Zayıf güç 3) Elektromanyetik güç 4) Çekim gücü. Bildiğiniz gibi atomdaki kuvvetli güç, atom bombasından sonra, nükleer santrallarda enerji üreterek insanlığa hizmet etmektedir. Benim üzerinde çalıştığım atomaltı güç ise elektromanyetik güçtür. Bu konuda düşüncemi kabul ettirmek için tasarladığım deneyin prensiplerini ve şemasını www.latifmutlu.com adresinde meraklıların bilgisine sunuyorum.

— Şimdiye kadar TÜBİTAK'a hangi projeleri sundunuz?
— Birçok... Mesela Bursa'dayken elektrikli fırın ile magnezyum karbonattan, karbondioksit ve magnezyum oksit üretmeye ilişkin bir araştırma önerdim. İki defa gittim, konuştum, üçüncüde raporu yazdım. 6 milyon lira para verdiler o zamanın parasıyla; yani yirmi yıl evvel 6 milyon lira. Büyük bir fırın yaptık. Altı-yedi mühendis, işçiler... Fırını çalıştırdık, raporu yazdık, onayladılar, dosyaya koydular.

Maaş iki katı, bir de servis aracı

— TÜBİTAK olmadı, Petrol Ofisi'nde de mutlu değilsiniz...
— On dört yıldan beri zevkle çalıştığım Petrol Ofisi artık bana çekici gelmemeye başladı. Bir gün gazetede Nurmetal ve

Philips elektrikli ev aletleri için Ankara temsilcisi olarak görevlendirilmek üzere eleman aradıklarını gördüm. Bir mektup yazarak kendimi tanıttım ve gönderdim. "Görüşmek üzere İstanbul'a gelebilir misin?" diyerek kısa sürede cevaplandırdılar. Haliç'te Silahtarağa Elektrik Santralı'nın yakınında, dere içinde büyük bir fabrika. Genel Müdür Hayrettin Tok ilgilendi benimle. Ertesi gün patronla tanıştırdı; Alberto Penhas. Onun da sorgularından geçince bir hafta süre istedim. "Ankara'ya gidip ailemle görüştükten sonra cevabımı vereceğim" dedim.

Evde hanımla konuştuk; maaşımız iki katına çıkacağı gibi, bir de servis arabamız olacaktı ama Petrol Ofisi'ndeki güvenceyi bırakmak da zordu. Sonunda şöyle karar verdik: Ben Petrol Ofisi'nden iki aylık ücretsiz izin alarak ayrılıp Nurmetal Ankara Bölgesi Temsilcisi olarak görevi devraldım. İlk ay içinde büronun Maltepe'deki ofisini Kızılay'da Güven Park'ın yanındaki sokakta birinci kata naklettim. Beş-altı elemanla çalışıyorduk. Bir gün teknik eleman temini için gazeteye ilan vermiştim. Onlarca aday içerisinden birini seçerek işe aldıktan birkaç gün sonra yeni bir aday geldi: Hasan Basri Özdamar. Sanat okulu elektrik bölümünden mezun, genç bir çocuktu. Kısa bir konuşmadan sonra onu da almaya karar verdim. Kaçırılacak biri değildi, çok şey vaat ediyordu. Kendisiyle dost oldum. İş dolayısıyla kendisini tanıyan pek çok müşteri bana gelerek, "Böyle bir elemanla çalıştığınız için sizi kutlarız" diyordu. Ayrıca, "Bu çocuğa dikkat edin, ilerde büyük bir fabrikanın sahibi olacak kadar önemli bir kişiliği var" diyenler de vardı. Ben teknolojik yeteneklerinin yanında insani özelliklerini de görebildiğim için kendisini çok seviyordum. Aile dostumuz olmuştu. Arzu ettiği makine mühendisliği için kendisini yönlendirdim ve yardımlarda bulundum. Gerçekten de daha sonra önemli bir insan oldu, iyi yerlere geldi. Ben özel okul işine girdikten sonra da dostluğumuz devam etti. Ben ilk tanıştığımız günden, yani tam kırk yıldan beri kendisiyle irtibatı hiç kesmedim. Makine mühendisliğini bitirdi, Kayseri'de küçük bir atölye kurdu. İşleri çok hızlı bü-

yüdü, şimdi en az üç fabrikası oldu. Elektrik makineleri ve motorlar üretiyor. Birçok patentler aldı, Hindistan ve Amerika'da hakemli bilim dergileri kendisinden övgüyle bahseden makaleler yayımladılar. Benim İstek Vakfı'nda göreve yeni başladığım günlerden birinde aradı. "Otomobil üretiyorum. İlk çıkacak arabayı fabrikadan senin çıkarmanı istiyorum" dedi. Kalkıp gittim. Ertesi gün montajı biten küçük kaptıkaçtı arabasını birlikte çalıştırdık, denedik.

ALTINCI BÖLÜM

Özel Üniversiteye İlk Adımlar

Anayasa Mahkemesi özel okulların gelişip serpilmesine izin vermedi. Daha çocukken boğazını sıkıp yok etti. Kalsalardı gelişip büyüyecek ve etkili olacaklardı. Çok daha değişik bir eğitim düşünüyordum ben bu yüksekokullar için.

Kültür Sitesi

Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yüksek Okulu için yapılması planlanan yeni binanın maketi. Latif Mutlu binanın inşaatı için çalışmaları sürdürürken okullar 1971 yılında devletleştirildi.

— Nurmetal şirketinde işler iyi gidiyor gibi görünüyor. Yine kurucu bir işlev üstlenmişsiniz. Burada kalıcı olabilecek misiniz?

— Şirketin Genel Müdürü Hayrettin Tok ile dostluğumuz epeyce ilerlemişti. İstanbul'a gittiğim bir gün ticaret yapmayı düşünüp düşünmediğimi sormuştu. Benden olumlu cevap alınca, "Ankara'da üçüncü bir ortak bulursan, ben patronla konuşurum" dedi ama burada kalıcı olamadım. Beyaz eşya ticareti yapmak üzere acentelik kurmaya hazırlanırken özel bir okuldan teklif aldım. Bir gün iş icabı gittiğim Kırıkkale'den döndüğümde, kayınbiraderimin beni aradığını söylediler. Prof. Dr. Fahri Halil Örs'ün yakınıydı benim kayınbirader, Nihat Doğan. Fahri Bey kurduğu okulda kendisini yalnız hissediyormuş, muhasebeyi teslim edeceği güvenilir birini ararken beni düşünmüşler. Bu haberden sonra yeniden kararsızlık günleri başladı. Evde düşündük, "Bir gidip görüşeyim bakalım" dedim. Fahri Bey'le konuştuk. Beni ikna edip güvence verdiler. "Burası okul, herhangi bir şey olursa beraber aç kalırız" dediler. Milletvekili olan kayınbiraderimin kefaleti ve ısrarı üzerine kabul ettim. Nurmetal ile ilişiğimi kesmem uzun sürmedi. Genel Müdür Hayrettin Tok geldi. Otelde uzun bir görüşme yaptık ve devir teslim yaparak arabalarını teslim ettim.

Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'nda muhasebe müdürü olarak tamamen yeni bir işe başladım. Okulun muhasebe sistemi Petrol Ofisi'nde olduğu gibi "defterikebir" sistemiydi. Anonim şirket muhasebesi iyi kurulmuştu. Günlük takip ediyorduk kayıtları, gecikme yoktu.

Daha evvel de söylediğim gibi uzun müddet bir yerde kalmadım; ama okulculuk mümkün olduğu kadar uzadı ve şimdi de İstanbul'da devam ediyorum eğitim hizmetine. Tam kırk iki yıl oldu.

İlk özel okul deneyimi

— Özel okula başlama yılınız 1965-66 galiba...
— 1965'in sonunda.

— Özel okul derken üniversite düzeyinde özel okul mu?
— Yüksekokul, özel yüksekokul diyebilirsiniz. Profesör Fahri Bey'i beraber çalışmaya başladıktan sonra yakından tanımıştım. Babası Halil Örs'ün Sivas'ın çok merkezi yerinde büyük bir eczanesi vardı. Halil Bey'le iyi tanışıyordum. Gelip geçerken uğruyordum eczaneye. Halil Örs ile benim hanımın ailesinin çok yakın dostlukları vardı. Bu sayede başladım işe. Giderek büyümekteydik. Okulda muhasebe dışındaki işleri de hoca yavaş yavaş üzerime yıkıyordu. Muhasebeye olduğu gibi diğer bölümlere de eleman alınırken kararların benden geçmesini istiyordu. Bir gün hoca genel sekreterle bozuşunca, genel sekreter vekilliği de üzerime kaldı.

Genel sekreterle hocanın kavgası bence çok basitti ama onlar büyüttüler. Ciddi ve şiddetli bir kavgaya dönüşünce, genel sekreter, "Ben ayrılıyorum" dedi, gitti.

Genel sekreter Hayrettin Hanağası, emekli kurmay albay ve Elazığlı. Köyünü biliyorum. Ben barıştırmak istedim, olmadı. Kaldı mı üstüme genel sekreterlik! İkinci adam oldum. Bir hoca var, ikinci adam da benim. Bütün teşkilat var; yani normal okul gibi hocalar, öğrenci işleri filan, hepsi var. Böyle girdik bu işin içine. Hayrettin Bey bizim okuldan ayrıldıktan sonra Elazığ'dan milletvekili seçilerek 1969'da parlamentoya girdi.

Musluklardan sorumlu müdür yardımcısı

— Kaç öğrenci vardı tahminen?
— Oo, sonradan arttı. 6 bin öğrenciye çıktık. Daha sonra Fahri Bey'le birlikte 1968 yılında özel diş hekimliği ve ezacılık okullarını kurdum. Hoca kızdığı zaman, zorluk çıkınca söylenirdi, "Bunları sen taktın peşimize; eczacılığı, dişçiliği...

Haydi bakalım, çık işin içinden!" derdi. Çok heyecanlı günler geçti; çok dalgalı, çok hareketli günlerdi. Söz anılardan açılmışken, beni oldukça etkileyen küçük bir olayı sana anlatayım. Müdür yardımcısı olduğum günlerdeydi. Hoca hiddetle odamın kapısını açarak, "Nerede idare amiri?" diye gürledi. "Ne var, ne oldu?" dedim. "Daha ne olsun, gel bak!" dedi. Aldı beni, lavaboların bulunduğu yere götürdü. Yirmi musluk sonuna kadar açılmış, sular gürül gürül akıyor. Hoca aynı hiddetle, "Bekir Bey yok, bakan-eden, sahip çıkan yok... Sen de görmüyorsun, ben de görmeseydim sular akıp gidecek. Kim görecek bu rezaleti?" diye gürledi. Doğal olarak ben de sinirlenmiştim. "Ben de görmeyeceğim, sen de görmeyeceksin; bizim yapacak çok işimiz var" deyince hoca şaşırdı, "Gel benimle" dedi. Gittik odasına, oturdu, kolonya aldı, bana da verdi. Her zaman söylediği gibi, "Bu iki okulu sen taktın peşime, hadi çek sürükle, artık benim gücüm yetmiyor" dedi.

"Hocam, tabii musluklarla ilgilenmeye kalkarsak böyle olur. Oraların sorumluları var. Hem üç okul, iki şirket ne ola ki? Koç'un tam 42 şirketi var." "Sen hep Koç'u örnek gösteriyorsun, var mısın gidip soralım nasıl yönettiğini?"

"Varım, ne zaman istersen..." dedim.

"Hemen" dedi. "Hem de evlere haber vermeden..."

THY'ye telefon edildi, biz bir saat içinde kendimizi uçakta bulduk. İstanbul'a gelir gelmez doğru Vehbi Koç'un çalıştığı merkez ofisine gittik. Sormadan öğrenmeden, randevu almadan yola çıkmıştık; dediler ki, "Vehbi Bey Ankara'da, Hulki Bey içerde." Hoca, "Sen biraz bekle" dedi, Genel Koordinatör Hulki Alisbah'ın odasına girdi. Çok geçmeden beni çağırdılar. Girdim, tanıştırma faslından sonra Hulki Bey sordu: "Söyle bakalım, ne gibi güçlüklerle karşılaşıyorsun?" Ben böyle bir soru ile karşılaşacağımı beklemediğim için şaşırdım. Hoca durakladığımı görünce, "Anlatsana yirmi musluğun hepsinin birden açık bırakıldığını" dedi. Hulki Bey, "Dur hoca, sen musluklarla niye ilgileniyorsun? Senin halin duman! Bırak musluğu ve detayı, başkası baksın onlara" dedi. Hoca

sakinleşmiyor, anlatıyor habire. Hulki Bey hocanın sözünü kesti, "Senin bu tutumun yanlış, yolsuzluk olmayan kurum var mı? Sen detayları bırak. Bak, genç yardımcın var, o baksın" dedi. Hulki Bey nasihat alması gerekenin ben olmadığımı, hoca olduğunu anladı. "Bizim kırk şirketimiz var. Bir şirket için ayda bir gün bile ayırmamız mümkün değil. Esasen işi kurarken, işe uygun adamı seçmekle başlıyoruz. Adamı bulup, görüşüp, işi yapacağına kanaat getirince işi ona teslim ediyoruz. Şirketten sadece ayda bir mizan gelmesini bekliyoruz. Beş dakika bile sürmüyor mizanı incelememiz. Eğer durum iyiyse, yani beklediğimizin yarısından fazlasını gerçekleştirmişse, mesele yok diyerek geçiyoruz diğerlerine. Eğer beklenenin altında bir verim varsa arayıp soruyoruz. 'Bir sıkıntın mı var? Yardıma ihtiyacın var mı?' diyoruz. Bizde demokrasi iyi işliyor. Yüzde 50'den fazlası başarıdır bizim için." Biz hocayla ferahlamış olarak ayrıldık Koç Holding'in merkez yönetiminden. Daha önce söylediklerimi yetkili ve güvenilir bir ağızdan dinlemek hocayı da rahatlatmıştı.

Özel okullara Anayasa Mahkemesi engeli

— Ne kadar sürdü özel okul deneyiminiz?
— Yedi yıl sürdü. Anayasa Mahkemesi bu okulların gelişip serpilmesine izin vermedi. Daha çocukken boğazını sıkıp yok etti. Kalsalardı gelişip büyüyecek ve etkili olacaklardı. Çok daha değişik bir eğitim düşünüyordum ben bu yüksekokullar için.

— Peki, o zaman nasıl bir yasal dayanağa göre kuruldu bunlar ve sonra Anayasa Mahkemesi'nden neden geri döndü?
— Türkiye'de ilk özel yüksekokul, 1957 yılında kurulan İstanbul Robert Kolej Yüksekokulu'dur. Burada eğitim İngilizceydi. 1962 yılında biri Sultanahmet'te, diğeri Şişli'de iki tane İktisadi ve Ticari Bilimler Özel Yüksekokulu açıldı. Bir yıl sonra, 1963 yılında İstiklal Caddesi'nde Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu kuruldu. Yani henüz yasa çıkmadan

İstanbul'da ve Ankara'da bu dört okul kuruldu. 1915 tarihli, Osmanlı döneminden kalma bir Özel Okul Talimatnamesi, yani eski ismiyle "Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi" vardı. Onun değiştirilerek kanun haline getirileceğini haber alan, İstanbul'da ve Ankara'daki bazı hocalar girişimde bulunuyorlar. "Biz bir gece okulu açalım" diyerek işe girişiyorlar.

1965'te kanun çıktı: 625 Sayılı Özel Öğretim Kanunu. "Eğitim serbesttir" diyor, "Türk vatandaşı olmak ve yasada belirtilen hususlara uymak" kaydı ile üniversite dışındaki özel eğitimi serbest bırakıyordu. O yıl okulumuzun "İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi" olan adını "Özel Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu" olarak değiştirdik. Öğrenci ve öğretici bulmakta hiç güçlük çekilmiyordu. Okulda, üniversiteye giremeyenlerin yanında, genel kültür edinmek ve ayrıca çalıştığı işte yükselmek için devam eden yetişkinler de vardı. Yüksekokul olmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığı yakından ilgileniyordu. Kontenjanlar ve standartlar titizlikle hazırlanıyordu. Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, İller Bankası gibi diğer bazı kurumlar, çalışanlarının öğrenim ücretlerini ödeyerek kurum adına topluca okumalarını sağlamaktaydı. Bazı özel kurumlar da mecburi hizmet karşılığı olarak, memurlarının ücretini ödeyerek öğretim için okulumuza gönderiyorlardı.

Sen özel okulda okudun, seni almıyoruz!

— O zaman iktidarda Demirel vardı galiba?

— Evet ama Demirel'in bu işe ilgisi ve merakı yoktu. Toplumun ihtiyacı olduğu için gerekliydi. Üniversiteler talebi karşılamakta zorlanıyordu. İkinci Dünya Savaşı 1945'te bitmişti. Hem biz hem dünya, savaş sonrası bir nüfus patlamasıyla karşılaştık. Yetişen nüfus okumak istiyordu. Bakanlık eldeki talimatnamenin padişahlıktan kaldığını gördüğü için onu güncelleştirerek kanun haline getirdi. Çok hızlı şekilde kontenjanlar doldu; yeri büyüttük, okul gelişiyordu. Bizimkiler sadece iktisadi ticari ilimlerdi. Ticaret şubesi vardı, mali şube-

si vardı. Çok büyük değildi. Bizden sonra başkaları mühendislik açtı; o yetmiyormuş gibi mimarlık da açıldı.

Ankara Belediye Başkanı Dalokay, aynı zamanda Mimarlar Odası Başkanı'ydı. Baktı ki herkes mimar çıkacak, mimarlara iş kalmayacak... Mimarlar ve Mühendis Odaları Birliği karar alarak özel okullardan mezun olan mimarları odalara kaydetmediler. İzmir'de diplomasını götürdüğü halde odaya kaydı yapılmayan, özel okul mezunu bir mimar idari mahkemeye başvurarak hakkını aradı. Oda ona, "Sen özel okulda okudun, seni almıyoruz" demişti. Oysa Oda'ya kaydolmadan mesleğini yapması mümkün değildi.

İzmir'deki idari mahkeme, yine Mimar ve Mühendisler Odası Başkanı Vedat Dalokay'ın baskısıyla dava dosyasını Danıştay'a gönderiyor. Danıştay'da takip ettik; Dalokay'ın ve kamuoyunun yoğun baskısıyla "özel okulların Anayasa'ya aykırı olup olmadığının tespiti için" dava Anayasa Mahkemesi'ne gönderildi

Bu aşamadayken davayı izlemeyi daha sıklaştırdım. Diş hekimliği okulumuzdan Profesör Suphi Konukman'ın dayısı Anayasa Mahkemesi üyesiydi, ondan haber alıyordum. Bir gün davanın çok kritik bir aşamada olduğu haberi geldi. "Dava ortada. Bir kişi var, o hangi tarafa dönerse karar o grubun dediği gibi çıkacak" dendi. Koca ulusun kaderiyle ilgili karar bir kişinin oyuna bağlı. Anayasa Mahkemesi üyelerinin kafalarının, bu özel yüksekokullar konusunda karışık olduğunu görmüştüm.

Karar şuydu: "Bu özel yüksekokullar üniversite ayarında eğitim veriyor." Anayasa'nın 120. maddesine göre "... üniversiteler ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur" hükmü karşısında bunların Anayasa'ya aykırı kuruluşlar olduğu ortaya çıkıyordu. 1971 yılında, mahkemeden böyle bir karar çıktı. Üniversite düzeyinde ders vermeseydi Anayasa'ya aykırı bulunmayacaktı. Türkiye'nin kalkınmasını yapacak kadroların iyi eğitim veren okullardan çıkacağını dikkate alan yoktu. Bence Anayasa Mahkemesi üyelerinin çoğunluğu meslek okulları ile üniversite arasındaki farkı görecek düzeyde değillerdi o zamanlar.

Bu 44 özel meslek yüksekokulu bir-iki yıl içinde tasfiye edildi veya devletleştirildi. Ben hâlâ üzülüyorum. Onlar devam etseydi Türkiye bu durumda olmazdı, daha ileri bir durumda olurdu. Meslek sahibi, iş sahibi gençler yetişirdi. Bu tasfiye edilen okullar diş hekimliği, eczacılık, mimarlık, mühendislik gibi teknik okullar olduğu gibi, ticaret ve iş yönetimi öğreten meslek okullarıydı. Üniversiteler araştırma ve bilim üretme yerleri olup meslek okullarından çok farklıdır. Yaşadığımız şu günlerde, meslek yüksekokulları da üniversite diye anılmaktadır. Örnek olarak, sinema-televizyon, reklamcılık, halkla ilişkiler tamamen birer meslek olduğu halde bugün onları da üniversite grubuna sokmuş bulunuyoruz. Tam bir bilimsel kaosa dönüştü eğitim sistemimiz.

— *Kaç yıllıktı okullar?*
— Hepsi dörder yıllıktı.

İki yeni okul, bin yeni kontenjan

— *Bu genel toparlamadan sonra, biraz ayrıntılara girelim. Özel okullar henüz dava konusu olmadan, 1968 yılında Eczacılık Özel Yüksekokulu ve Diş Hekimliği Özel Yüksekokulu kurmuşsunuz. Bunları siz kendiniz mi kurdunuz, yoksa daha önce çalıştığınız okulda yönetici olarak mı kurdunuz?*
— "Özel Ankara İktisadi ve Ticari Yüksekokulu" toplumda yerini almıştı. Bu üstün başarımızı kutlamak üzere Atatürk Orman Çiftliği'nin merkez lokantasında toplandığımız bir gün, Profesör Fahri Halil Örs, bizden ayrılıp giden ve Cebeci'de Özel Başkent İktisadi ve Ticari Yüksekokulu'nu kuran ekibe, özellikle Doç. Dr. İ. Nevzat Eser ile Profesör Sait Kemal Mimaroğlu'na karşı bir üstünlük sağlamamız için bazı atılımlar yapmamız gerektiğini söyledi. Onların kuramayacakları bir dalda yeni bir okul daha açmamızı önerdi. Hocayla birleşerek rakiplerini devre dışı bırakmak ve onlara üstünlük sağlamak amacıyla 200 bin lira sermaye ile bu iki okulu

kurduk; yüzde 25'ini, 50 bin lirayı ödeyerek... Bu şirketin sermayesinin yüzde 10'u bana aitti. Kurulması ve yönetilmesi kolay olduğu için limited şirket olarak kurduk. Hoca benimle anlaşarak tek adam olmak istiyordu. Hocanın ve benim kararımla diş hekimliği ve eczacılık özel yüksekokullarının kurulma işlerinin yürütülmesi ve tamamlanması görevini üzerime aldım.

Eczacılık okulu için yer ararken, Denizciler Caddesi'nde beş katlı bir binanın kapı ve pencerelerinin sökülmüş olduğunu gördüm. Sahibini arayıp buldum.

Kısa bir pazarlıktan sonra binanın satın alınması konusunda mal sahibi ile mutabık kaldık. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan uzmanları davet ettik. Özel Öğretim Okulları Genel Müdürü Hüseyin Yıldırım Bey baktı, konuştuk. Bizim hocayla da dostluğu vardı. Dedi ki:

"Burada iki okul birden açabilirsiniz."

"Hocam, nasıl olur?" dedim.

"Olur... Biri gündüz, biri gece olur, açarsınız" dedi.

Bin kişilik de kontenjan verdi bize. Şimdi birinci yıl sadece fizik, kimya, biyoloji laboratuvarı kuruyoruz. Lise dersleri gibi onu görüyor öğrenciler, başka bir şey yok. İkinci, üçüncü yıl meslek derslerine giriyor.

1968 yılının mayıs ayında başlayan proje tadilatı kısa sürede bitti. Projelerin bir takımı gerekli inşaat ve tadilata izin verilmesi için Ankara Belediyesi Yapı Kontrol Müdürlüğü'ne verildi. Eczacılık ve diş hekimliği okulu açma izni için hazırlanan iki ayrı dosya da, binaya ait planlarla birlikte İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne verildi.

Öğretim elemanı bulmak ve gerekli araç-gereç temini için Ankara Diş Hekimliği Fakültesi Dekanı Profesör Cihat Borçbakan ile görüştüm. "Birinci sınıf için sadece fizik, kimya ve biyoloji laboratuvarı kurmanız yeterli. İleri sınıflarda görev alacak öğretim üyeleri kendi branşlarına göre farklı araç-gereç talep edeceklerdir. Meslek dersleriyle ilgili öğretim elemanına ikinci sınıftan itibaren ihtiyacınız olacak. Ben ve arkadaşlarım görev alabiliriz" diyerek yol gösterdi.

Ankara Eczacılık Fakültesi aynı yakınlığı göstermediği gibi, özel eczacılık yüksekokulu projemize de karşı çıktılar. Bunun üzerine İstanbul Eczacılık Fakültesi'ne başvurdum. Dekan girişimimizi ilgiyle karşıladı. Kanun çerçevesinde her türlü yardımı yapacaklarını söyledi. İlk sene diş hekimliği okulu için kuracağımız FKB laboratuvarlarının yeterli olacağını söyledi. Farklı olarak, "Bir de kütüphane oluşturmalısınız" dedi. Kendi laboratuvarlarını gezdirdi. Farklı laboratuvarların araç-gereçleriyle sarf malzemesi olan Merck kalitesinde kimyasal maddelerin listelerini de verdi. "Mesleki eğitime başlayacağınız yıl emekli profesörlerden yararlanmanız mümkün. Ulaşım giderlerini karşılarsanız, bulamadığınız branşlar için İstanbul'dan hoca temin edebilirsiniz" diye beni yüreklendirdi ve hızlandırdı. FKB dersleri için Ankara Fen Fakültesi ve Ziraat Fakültesi ile temasa geçtim. Bizi destekleyeceklerini ve özel okulumuzda kendileriyle ilgili dallarda görev alabileceklerini söylediler.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndan eczacılık ve diş hekimliği özel okulları açma izinleri çıktığında ağustos ayı ortalarıydı. Akşam mesai sonunda Genel Müdür Hüseyin Yıldırım binayı görmeye geldi. "Bir şey kalmamış. Badana-boya ve temizlik işleri çabuk biter, aday öğrenci kaydına başlayabilirsiniz" dedi.

İktisadi ve ticari ilimler akademimizde göreve yeni başlayan İlker Utku'yu her iki okulun genel sekreteri olarak görevlendirdim. Suların ve kireçlerin olmadığı bir köşeye küçük bir masa koyarak tarihi bir görevi başlattık. Genel sekreterin masasında iki cilt halinde para tahsil makbuzu vardı. Makbuzun birinci sayfası ödemeyi yapana veriliyor, ikinci kopyası da ilerde kurulacak muhasebe için saklanıyordu.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği özel yüksekokul açma izinlerinin öğrencileri ilgilendirecek bölümlerini özetleyerek gazetelerde ilan vermiştik. İlanın çıktığı gün diş hekimliğine kayıtlar başladı. Her iki okul için beş yüzer kontenjanımız vardı. Eylül ortalarına kadar inşaat işleri bitti ve laboratuvarların kurulması tamamlandı.

Eczacılık okulunda Mikrobiyolog Doç. Dr. Hüseyin Ergin, diş hekimliğinde emekli general Prof. Dr. Ziver Berkman, kadrolarını oluşturmak üzere göreve başladılar. Bakanlıktan derslere başlama izinleri de gelince, her iki okulda 1968-69 ders yılı için ekim başında eğitime resmen başladık. Çok kolay ve hızla kurulan bu okullarda ilk yıl eğitim olaysız ve sıkıntısız geçiyordu. Okullarımızın genel sekreterleri emekli subaylardı. Diş hekimliği genel sekreteri emekli albay Orhan Lengerli, yumuşak ve otoriter bir kişiydi. 68 kuşağının yaramaz çocuklarının kıpırdanmalarını dirayetle bertaraf ediyordu. Bu yönetim yüzünden dersler kesintisiz devam ediyordu. Mesaim daha çok akademide ve Atatürk Orman Çiftliği yakınında Konya Yolu üzerinde devam eden inşaatta geçiyordu. Bu inşaat her üç okulumuzun bir arada olması için planlanmıştı. Ankara'nın en büyük özel yüksekokullarıydı.

O zamanlar ÖSS yoktu

— Siz muhasebe müdürü olarak başlayıp kısa zamanda yükselmişsiniz...

— İki ayrı şirket var. İktisat okulunun sahibi Ortadoğu Kültürel Faaliyetler A.Ş. ben gelmeden kurulmuştu. Bu nedenle şirkete geldiğimde önce bu şirketin muhasebe müdürü olarak işe başladım. Sonradan Prof. Dr. Fahri Halil Örs diğer ortaklarla parasal işlemlerde çatışınca, hisselerin büyük kısmını anlaşmalı olarak bana devretmişti. Böylece yönetim kurulu toplantılarında hoca adına ve hocanın isteği doğrultusunda ben karar veriyordum ama hocaya karşı olan Doç. Dr. Nevzat Eser ve Prof. Dr. Kemal Mimaroğlu'nun husumetini üzerime çekmiştim. Daha sonra onlar gittiler, Ankara'da Başkent İktisat Okulu'nu kurdular. O önemli değil ama Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar önemli; çünkü o okullar şimdiki vakıf üniversitelerinden daha iyi denetleniyordu. Sınavlarına Milli Eğitim Bakanlığı başka üniversitelerden profesör gönderiyordu; resmen bakanlık tayin ediyordu sınav yapacak

mümeyyizleri. Onlar geliyordu, soruları onlar soruyordu, kağıtları dersin hocasıyla beraber onlar okuyordu. İki yabancı hoca, bir de dersin hocası... Üç hocanın süzgecinden geçiyorlardı; çok ciddi bir denetim vardı.

— *O zaman üniversite seçme sınavı, giriş sınavı diye bir şey yoktu...*
— Küçük çapta başlamıştı. Önce Ankara Üniversitesi bir merkezi sınav sistemi kurdu. Sonra yaygınlaştı ve kurumsallaştı. Bir türlü söküp atamıyoruz. Esas gelişme 2547 sayılı yasanın 1981'de çıkmasıyla oldu.

— *O günkü üniversiteye giriş sistemini biraz anlatır mısınız?*
— Şimdi her üniversite kendi öğrencisini kendisi seçip alıyordu ama mesela Boğaziçi'ne çok fazla talep olduğu için sınav yapıyordu, İstanbul Teknik Üniversitesi sınav yapıyordu. Sınavın nasıl yapılacağına, kimi alacağına kendisi karar veriyordu. Hem mülakat yapıp öğrenci ile konuşuyor karşılıklı, hem sınavdan geçiriyor; yani sözlü ve yazılı yoklamalardan geçirerek eleyip alıyorlardı. Bazı okullar vardı ki, her giden giriyordu ama mesela ODTÜ'ye girmek zordu, çünkü sınavla alıyordu. Tıp fakültelerinin hepsi sınav yapıyordu ama herkes bir yer bulup giriyordu, kimse açıkta kalmıyordu. Şimdi de ben bu sistemi savunuyorum.

— *O zaman özel okul olarak siz de gelen öğrencilerin kaydını yapıyordunuz.*
— Alıyorduk. 6 bin öğrencimiz vardı İktisadi Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'nda. Çok ciddi sınavlar yapılıyordu. Mesela laf açılmışken bir anımı anlatayım. Biz işi büyüttük, Bahçelievler'de, Emek Mahallesi'nde bir bina yaptık. Ben Emek Mahallesi'ndeki yeni binadayken, Ulus'taki okuldan telefon ettiler, "Acele gel, isyan çıktı sınavda!" diye. Gittim, yüzden fazla öğrenci sınavdan çıkmış, koridorda sessiz bir bekleyiş içinde. Beni görür görmez hocayı şikayet ettiler. Hocaya baktım, sınav salonunda tek başına bekliyor ama yumrukları sıkılı ve kızgın. "Nurettin Hoca, bu ne hal?"

dedim. "Ben anlatsam da, anlatmasam da, hepsine cevap vermek mecburiyetindeler" dedi. Dışarı çıktım, çocuklarla tekrar konuştum; teskin etmek mümkün değil. Hava oldukça gergin. Hocayı kenara çektim, konuştum. Açıklamalarıma hep olumsuz cevaplar veriyor. Hocayı bir türlü vazgeçiremiyorum. Çaresiz kalınca ben de sinirlenerek "Hocam, duymuyor musun, ODTÜ'de hocayı pencereden attılar... Sen burada yüksek bir yerdesin, atarlarsa kurtaramayız seni; çocukla çocuk olma" dedim. Uzun uzun konuştum, methettim kendisini, derken yumuşadı. Beraber sınıfa gittik, öğrencileri çağırdık, benim hatırım için yaptığını söyleyerek soruları değiştirdi.

— *Bu arada öğrenci olayları...*
— Çok! 68 kuşağı...Kalabalık gruplar halinde gösteri, hatta eylem bile yapıyorlardı. Özellikle de özel okulları protosto ediyorlardı.

Parayı veren diplomayı alıyor mu?

— *Peki, özel eğitim ücretlerinizi de sormak istiyorum. Yüksek bir ücret mi? Mesela şimdi Bilgi Üniversitesi ile karşılaştırdığınızda?*
— Ondan düşüktü, epeyce düşüktü. Yıllık eğitim ücreti olarak 2 bin lira alıyorduk, ama şimdiyle kıyaslayamazsınız. Herkes rahatlıkla ödüyordu. Burslu öğrenciler vardı. Makine Kimya, İller Bankası gibi bazı büyük şirketler kendi mensuplarını gönderiyordu.

— *Şöyle bir tartışma o zaman da akıllarda var mıydı: "Paralı eğitim veriyorlar, herkese diploma veriyorlar." O zaman Anayasa Mahkemesi'nin kararını etkileyen böyle bir tartışma var mıydı?*
— Yoktu, ama o mimarların, mühendislerin çoğalması meslek sahiplerini ürküttü. Anayasa Mahkemesi de dosyayı bir yıldan fazla bekletti, ancak karar verebildi; kolay değil.

— Diş hekimliği özel yüksekokulundan mezun olan diş hekimi mi oluyordu, diş teknisyeni mi?
— Yok, kesin diş hekimi oluyordu. Muayehane açan, zengin olan, halen de çalışan birçok eski öğrencimizi gördüm. Yedek subaylık hakları da vardı.

— Okul neredeydi Ankara'da?
— Eczacılık ve dişçilik okulları Denizcilik Caddesi'nde, akademi Çankırı Caddesi'nde, Maliye Bakanlığı'ndan iki bina ötede, cadde üzerinde. Heykelden Dışkapı'ya doğru giderken sağ kolda. Halen boş olan on dört katlı büyük bir bina. Bizden sonra adliye olmuştu.

— Meşhur bir handır...
— Muammer Kıraner İşhanı'ydı. Biz okul yaptık, Muammer Kıraner de üst katlarda kendi mühendislik okulunu kurdu. Ona kuruluşta yardım etmiştim. Adı Zafer Mühendislik Özel Yüksekokulu idi. Bu binada devam ederken, Emek Mahallesi'nde bina yaptık. Oraya sığmıyorduk 6 bin öğrenciyle. Bu büyük binanın yalnız üç katını kiralamıştık. Muazzam bir hareket vardı.

— Emek Mahallesi'nde duruyor mu hâlâ o bina?
— Aynen duruyor, devletleşti. Bankacılık yüksekokulu oldu, devam ediyor. Devlet Bahçeli oradan mezun oldu. Bilgi Üniversitemizi denetime gelen YÖK elemanlarından bazıları o okuldan mezun olduklarını belirterek "Hocam" demişlerdi bana.

— Sizin bir de radyo yoluyla eğitim denemeniz var...
— Gündüz bir işte çalışanlar işten çıkar çıkmaz okula koşuyor ve gece saat on bire kadar okulda kalıyordu. Memurlar, işçiler, yağmur-çamur demeden dolmuşlara, taksilere binip derse koşuyorlardı. Ben eğitim için daha kolay yollar düşünmeye başladım. İlk aklıma gelen radyoyla sınıfta verilen derslerin anında öğrencinin bulunduğu işyerine veya evine ulaştı-

rılması projesi oldu. Kısa dalga radyoyla sadece Ankara içine yayın yapacak bir sistem tasarlayıp yönetim kuruluna sundum. Yönetim kurulunda konu görüşülerek genişletildi ve gerekli izinleri almakla görevlendirildim.

MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'ne başvurduğumda, "Devamı nasıl kontrol edeceksiniz?" sorusu ile karşılaştım. Uzun toplantılardan sonra iki ayda karar çıktı, "Deneyebilirsiniz" dediler. Telsiz işlerini denetleyen kuruma izin için başvurduğumda, "Eğitim amaçlı olarak sadece radyo vericisinin nasıl çalıştığını öğrencilere gösterebilir ve amatör bandında deneme yayını da yapabilirsiniz. Fakat kuracağınız radyo vericisinden eğitim amaçlı da olsa kitlesel yayın yapamazsınız" dediler. 1937 tarihli Telsiz Kanunu ülke güvenliği için haberleşmeyi kontrol altında tutuyordu.

555 Pekiyi

— *Özel okullarımıza ilişkin başka anılarınız var mı?*
— Yüksekokulumuzu ilgilendiren, o zaman fırtına yarattığını sandığımız bir olayı buraya örnek olarak almakta yarar var. Ankara Üniversitesi emekli profesörlerinden ordinaryüs unvanlı Vasfi Raşit Seviğ'in Medeni Hukuk dersinde ikinci sınıftaki *555* öğrencinin hepsine pekiyi vermiş olduğu basına yansımıştı. *Cumhuriyet* gazetesinde başyazar İlhan Selçuk: "*555*" başlıklı bir yazı yazdı. Ankara'da bir özel yüksekokulun bir sınıfındaki öğrencilerin hepsine pekiyi verildiğini açıklıyordu. Dahası, "Pekiyi olarak kazıtılan bir mühür basılarak herkese pekiyi verildi" diyordu. "*555*" sayısı, 1960 İhtilali'nden önce, öğrencilerin Kızılay meydanında toplanmaları için kullandıkları sloganlı şifreyle ilişkilendiriyordu.

Bu yayınlar üzerine o zamanlar var olan Cumhuriyet Senatosu toplanmış ve altı senatörden oluşan bir araştırma komisyonu kurulmuştu. Komisyon gelip okulumuzu inceledi. Genel sekreterlik odasına geldiklerinde, gördüklerinden memnun kaldıklarını açıkladılar. Fakat öğretim üyesinin notu konusunda herhangi bir fikir ileri sürmenin, senatör de ol-

salar mümkün olamayacağını söylediler. Kahve ikram ettik. O sırada tesadüfen ve senatörlerden habersiz olarak, Ord. Prof. Vasfi Raşit Seviğ içeri girdi. Senatörlerin hepsi ayağa kalkıp hocalarının elini öptüler. Senatörlerden dördü eski öğrencisi olduğu için Seviğ Hoca onlara ismi ile hitap ediyordu. Hoca gittikten sonra, "Seviğ Bey Ankara Hukuk"ta da hep pekiyi verirdi" diye eski anılarını anlattılar.

— Özel okullara yabancı öğrenci alımında da Milli Eğitim Bakanlığı ile epey sorun yaşanmış bildiğim kadarıyla...

— Ben birinci yılın ortasında Arapça bir broşür hazırlattım. Suriye, Mısır, Ürdün, her tarafa gönderdim. Birçok kişi geldi kayıt olmak için. "Oh ne güzel! Ne kadar güzel!" derken, bir gün bakanlıktan bir telefon geldi. Hüseyin Yıldırım Bey arıyor. Burada çok söz etmek istemiyorum ama yakınlarına pek çok konuda yardımcı olmuştuk.

"Durdurun!" dedi.

"Neden?"

"Yüzde 5'ten fazla yabancı öğrenci alamazsınız" dedi.

"Yok" dedik, "durdurmuyoruz." Bizim yönetimle konuştuk. "Sen git, hallet" dediler. Gittim Hüseyin Yıldırım Bey'e, "Niye yüzde 5'ten fazla olmasın?" dedim.

"Kanunda bir madde var. Devlet okullarını aşamazsınız. Hacettepe ve Orta Doğu yüzde 5'ten fazla yabancı öğrenci alamıyor, siz de alamazsınız."

"Biz üniversite değiliz, bir... Orada parasız okuyor yabancılar, iki... Biz parasını alıyoruz" dedim.

"Ben de öyle düşünüyorum, ama bak müsteşar muavini yazmış sizin müracaatınızın yanına, yüzde 5'ten fazla olamaz diye. 625 Sayılı Kanun'un 28. maddesi..."

Geldim okula, "Sen bunu çözersin. Git, hallet" dediler.

Gittim, mümkün değil! Baktım, çok sert çıkışlar yapıyor. Oradan sekreteri ve odacıyı çağırdı, "Beyefendi gitmek istiyor" dedi. Böyle hakaret etti bana. Çıktım geldim perişan bir halde. Bakandan randevu aldım. Onca Eğitim Bakanı arasında, kendisiyle bir kez karşılaştığım halde, bugüne ka-

dar hiç unutamadığım İlhami Ertem'di bakan. Ziraat mühendisiydi. Ziraatçılık kendisini doyurmadığı için politikaya atılmış ve genç yaşta Edirne'den milletvekilli olmuştu. Süleyman Demirel'in işaretiyle bakanlık koltuğuna oturduğu için her işe karışmazdı. Bakanlıkta olay çıkmasını, basına konu olmasını hiç istemezdi. Kimseden bir korkusu olmadığı için korumalarının sayısını azaltmıştı. Her vatandaş gibi trafik ışıklarında arabasını durduruyor, ışıklara ve trafik polislerinin ikazlarına bağlı kalınmasını istiyordu. Her vatandaş gibi çarşı pazara çıkıyor, alışverişi bizzat kendi yapıyordu.

Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem'le makamında buluştuk. Derdimi anlatmama izin vermeden, "Önce bir ikramda bulunalım. Sizleri duyuyorum, iyi işler yapıyorsunuz. Büyük bir boşluğu kapatıyorsunuz" diyerek iltifatlarda bulundu. Ben komşularımızdan öğrenci alma projemi anlattım. "Eğer yabancı öğrenci buluyorsanız, size madalya vermek lazım" dedi. "Yabancılar paralarını döviz olarak ödüyorlar, değil mi?" diye sordu. Her türlü yabancı parayı döviz olarak kabul ettiğimizi söyledim. Bakan, "Bu öğrenciler dört veya beş yıl burada okuyacak, alışveriş yapacak, anası-babası ülkemize gelip gidecek, Türkçe öğrenecek, kültürümüzü, örf ve âdetlerimizi öğrenecek, değil mi?" diye bir mantık yürüttü. "Yüzde 5 ne demek, imkan olsa da tamamını yabancı alsanız, belki daha iyi olur" dedi. Sonra masasına gitti, Müsteşar Muavini Sıtkı Bey'i aradı ve bize bu konuda yardımcı olması gerektiğini söyledi. Sıtkı Bey biraz sonra koltuğunda dosyalarıyla geldi. Bana şöyle kötü kötü baktı. Geçti Bakan'ın yanına, açtı sayfayı, gösterdi. Bakan bakıyor, bakıyor, o fısıldıyor kulağına. Birden hava değişti. Bakan, "Mevzuat böyleymiş, 625 sayılı kanunu çiğneyemeyiz" diye bir açıklama yaptı.

Sakin bir sesle "O zaman mevzuatı değiştirin" dedim. "Nasıl değiştirelim?" deyince sinirlendim. "Görevinizi size ben mi öğreteceğim? Yasanın nasıl değiştirileceğini bilmiyorsanız niye bakanlık görevini kabul ettiniz?" dedim.

"Siz bilmiyor musunuz, koalisyondayız" dedi. "Koalisyon vatan haini mi? Bunları anlamayacak mı? Siz önce hak verdiniz, şimdi eski mevzuata takılıyorsunuz" dedim. Bir kapıştık bunlarla. Baktım, iki kişi beni dövecekler. İkisi birden yüklendiler. Sonra Bakan Ertem baktı durum kötüye gidiyor, müsteşarı gönderdi. "Değiştiremeyiz kanunu" dedi. Beni sakinleştirip gönderdi.

Otuz yıl boyunca özel öğretimle ilgili 625 sayılı yasa pek çok değişikliğe uğradığı halde yabancı uyruklu öğrencilerle ilgili 28. maddesine kimse el sürmedi.

Komiserim sizi istiyor!

— Bakandan bir sonuç alamadınız ama bu arada eğitim devam ediyor...

— Ediyor, ediyor! Birinci sınıf bitmiş, ikinci sınıf için bu yabancıları alacaktık, ama yasa yüzünden az öğrenci alabildik. Bir ay kadar sonra, ikinci sınıfa devam ederken bir baktık, polisten bir telefon geldi, "Karakoldan komiserim seni istiyor" diye. "Ben gelemem, işim var. Telefonla konuşalım" dedim.

Telefonla konuştuk, komisere, "Beni oraya çağırma" dedim.

"İfaden lazım" dedi, "savcılık senin ifadeni istiyor."

"Ne oluyor?"

"İzinsiz ikinci sınıfı başlatmışsınız." O müsteşar muavini şikayet etmiş.

— Bayağı üstünüze gelmeye kararlı.

— Kin beslemiş. Bize telefonla haber verdiler, "İzin çıktı" diye, biz başladık. Yazıyı geç gönderip suçlu duruma sokuyorlar. Komplo yani, resmen komplo... Komiser "İfadeni orada alsınlar" dedi. Polis geldi, ifademi aldı. "Biz açtık, izin geldi gelecek" şeklinde ifade verdik. Zannettik ki kapanacak... Bir müddet sonra okul müdürünü ve beni savcılık çağırdı.

— *Ama siz Hüseyin Yıldırım'dan izin almışsınız.*
— Her sene yeniden izin almak gerekiyormuş. Biz yeni sene için de başvurduk ama bize, "Tamam, izin çıktı, siz başlayın" dediler, başladık.

— *Yazı sonradan geldi.*
— Yazı daha gelmedi. Yazıyı orada tutuyor o müsteşar muavini. Nasıl yapıyorsa, bizi de savcılığa şikayet ediyor. "Bunlar başladılar, izinleri yok" diyor. Polis "İzin var mı?" dedi. "Yok, henüz gelmedi. Gelecek, onun için başladık" dedik. Bu kadar basit ifade verdik. Savcı da dava açıyor. Profesör Ziver Berkman ile ikimiz hâkimin karşısına çıktık. Asliye Ceza Hâkimi:

"Kanunu çiğnemişsiniz. İzin almadan başlamışsınız" dedi.

"Efendim, izin sonradan geldi."

"Sonradan geldi olmaz! Açtığınız zaman var mıydı?" diyor.

"Yoktu."

"Niye açtınız?"

"Gelecek diye açtık."

"Olur mu? Anarşi doğar" diyor hâkim, "Beklemeniz lazımdı."

"Efendim bu kadar çocuk var..."

"Çocuğu dinler mi kanun?" diyor hâkim.

Baktık kötüye gidiyor, "Siz bilirsiniz" dedik. Bir celsede bitti, çıktık. Hemen o gün söyledi sonucu: "... hapislerine, ... para cezasına çevrilmesine, tecil edilmesine karar verdik" dedi. "Bizi niye sorguya çektiniz? Siz kararı vermişsiniz, yazmışsınız oraya. Niye son sözümüzü soruyorsunuz?" dedim. "Çıkın! Çıkın! Haydi!" dedi, çıktık.

— *Okul?*
— Devam ediyor.

— *Kapanmıyor...*
— Yok! Sonradan izin gelmiş olduğu için okul devam ediyor.

Kararı hemen o gün temyiz ettik, tam 28 gün sonra takip etmediğimiz halde Yargıtay'dan döndü. "Sonradan izin alındığının dikkate alınması gerekirdi" diyerek kararı bozuyor. Bir daha çağırdılar, yine gittik ikimiz, hâkimin karşısına çıktık.

Kurtardınız haydi!

— *Aynı hâkim değil mi?*
— Aynı hâkim, aynı küçük oda... Hemen hemen karşı karşıyayız. Emekli general Prof. Ziver Paşa'ya sordu, "Ne diyorsunuz buna?" dedi. Avukat öğretmişti, Ziver Paşa, "Yargıtay'ın kararına uyulmasını istiyorum" dedi.

Bana döndü, "Tabii siz de öyle istiyorsunuz." "Tabii ben de öyle istiyorum" dedim, "Yargıtay kararına uyulsun."

"Bakalım iddia makamı ne diyor?" dedi. O da "Evet, uyalım" deyince, "Bana ne düşer? Bana da 'Evet' demek düşer" dedi, "Peki, haydi kurtardınız" dedi. Biz "Sağ ol" dedik. "Yok, sağ ol demeyin" dedi, "Bu bir suçtur. Olay anında iznniniz olmadığı için ceza görmeniz gerekirdi. Sonradan gelmesi bir şey ifade etmez, ama kurtardınız haydi" dedi, kurtardık.

— *O zaman özel okullara karşı bayağı olumsuz bir yaklaşım varmış galiba.*
— Biraz öyle bir hava vardı. Kanun karşı ama kimse değiştirmeye yanaşmıyor. Hâkim de özel okula taraftar değildi. Belliydi yani, kızıyordu.

— *Bunun sebebi ne acaba?*
— Bir yenilik bu. Yenilik olduğu için kavrayamıyorlar. Bu bizim özel okullar kapatıldıktan sonra esas olay başladı; üniversite sınavları... Ondan sonra açık başladı. O zamanlar 44 tane özel okul epeyce öğrenci alıyordu.

— *Bu arada o özel okul öğrencileri okulu bitirebildi mi?*
— Bitti, bitti! Mezunlar verdik. Anayasa Mahkemesi kararı çok sonra, 1971'de çıktı.

— Peki, siz bu yabancı öğrencileri nasıl buluyordunuz, yani o ilişkileri nasıl geliştiriyordunuz?
— Broşür hazırlamıştım. Suriye'den, Ürdün'den ve Mısır'dan öğrenci geldi.

— Suriye'ye broşür göndermek nereden aklınıza geldi?
— Ben düşündüm ki, Araplar dahil herkes okumak istiyor. Çin'den bile öğrenci getirdim Bilgi Üniversitesi'ne. Böyle uluslararası olursa renkli oluyor, daha güzel oluyor. Broşürleri devletin elçiliklerine gönderiyordum. Elçilik dağıtıyordu orada gelenlere gidenlere. Hızla yayıldı. Öğrenciler dünyanın neresinde iyi eğitim varsa arıyor. Dünya hızla değişiyor. O zaman başlamıştı bu değişiklik. Esasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğitime fazla ilgi oldu. Bir de savaştan sonra, 1960'ta büyük bir nüfus patlaması oldu. İşte o zaman yetiştiremediler. Öğrenci hareketleri o zaman çıktı.

Gece telefon geldi: Öğrenciler okulu işgal etmiş!

— Peki, bu öğrenci hareketlerine dönmek istiyorum ben yine. O arada dışarıda üniversitelerde, yani devlet üniversitelerinde, bayağı bir hareketlilik yaşanıyordu. Sizin özel üniversitelerde durum nasıldı?
— Bizim öğrenciler çok hareketli değildi ama İstanbul'dan yürüyerek Ankara'ya kadar gelen üniversite öğrencileri vardı. Özel okulları protesto ediyorlardı. Gelip bizim okulun önünde de bağırıp çağırdılar. Birkaç defa oldu. Bizim okulun öğrencilerinden bir grup da gece saat üçte okulu işgal etmişti.

— O grupların adını hatırlıyor musunuz?
— Yok! Gece bir telefon geldi, "Öğrenciler okulu işgal ettiler" diye. Gece saat üç, çıktım geldim. Benim tanıdığım, sevdiğim çocuklar. Bir tanesi geldi, "Ağabey sen burada dolaşma" dedi, "Biz hepimiz sarhoşuz."

— Kaç yılı?

— 1968 hareketlerinde... Neyse, münakaşa ettik. Baktım, kontrol edemiyorum. Emniyet 1. Şube Müdürü Altan Ünal Bey'i tanıyordum. O da sizin gibi, Mülkiyeli... Altan çok meşhur olmuştu. Mülkiye'ye gittiğinde öğrenciler tabancasını almıştı. Geldi, dert yanıyordu bana: "Benim üniversitemde, benim okulumda çocuklar tabancamı aldılar, benden küçükler" diyordu. Ona telefon ettim, o ekip gönderdi. Toparladılar bunları, götürdüler. Ertesi günü gittik, "Davacı değiliz" dedik, kurtuldular. Bir de dişçilik okulunda okul işgali olmuştu. Gene şikayet ettik. Polis geldi, bunları toparlayıp götürdü cumartesi günü. Pazar günü suçüstü mahkemesine gittik. 26 öğrenci, bizim okulun avukatı, ben ve bir de okul müdürü. Hâkim teker teker soruyor:

"Ne yapıyordun?"

"Efendim, ben orada duruyordum. Geldiler, beni getirdiler."

Öbürü:

"Evet, ben de orada oturuyordum."

"Sen ne yapıyordun?"

"Ben çikolata yiyordum" diyor. Öbürüne hâkim gene şakadan diyor ki:

"Sen ne yiyordun?"

"Ben bir şey yemiyordum, duruyordum."

Biri parmak kaldırdı:

"Ne var?" dedi hâkim. "Tuvalete gidebilir miyim?" dedi öğrenci.

Böyle eğlenceli bir şey... Bittikten sonra biz davacı olmadığımızı söyledik. Hâkim de bir şey buldu her nasılsa... "Şimdilik kurtuluyorsunuz ama bir daha böyle şeyler yapmayın" dedi, sıyırdı çocuklar.

Çok fazla olay olmadı özel okullarda, ama devlet okullarında çok şiddetli olaylar oluyordu.

— Siz yönetici olarak olayları takip ediyor muydunuz? Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini?

— Tabii tabii! Yakından ilgileniyorduk onlarla.

Ben bu çocuklara acıyorum

— *Ne düşünüyordunuz o zaman onlarla ilgili?*
— Vallahi bir savcı tanıyorum. Deniz Gezmiş kaçmıştı, Şarkışla'da yakalandı. O ifadesini alan savcı ile konuşmuştum. "Benden küçük" dedi, "Bir konuştuk, şaşırdım. Ben ona cevap veremiyorum. Söylediklerinde hep haklı. Ben bu çocuklara acıyorum. Ne yapacağımı da bilemiyorum" diyordu.

— *Toplumdan da çok destekleri vardı değil mi?*
— Evet... O zaman öyle bir hareketti, ama şimdi sanıyorum ki ideolojiler bitti, ekonomi devri başladı. Şimdi dünya ekonomiye yönelmiş durumda. Ne ideoloji, ne Müslümanlık; ne din, ne komünizm... Onların tehlikesi geçti.

— *Siz ikisini de tehlike olarak görmüyorsunuz...*
— Görmüyorum, bitti.

— *Tekrar konuya dönecek olursak, Anayasa Mahkemesi kararı çıktı: "Özel okullar yasal değildir" dendi. Devlet hepsine mi el koydu?*
— Hepsi devlete geçti. Bazılarını sahipleri kapattı, çoğunu da devlet aldı, müdür tayin etti, işletti.

— *Peki, o devir işlemi nasıl oldu, size para verdiler mi?*
— Verdiler. Az bulanlar dava açtı. Dava uzun yıllar sürdü.

— *Bayağı yatırım çünkü; binalar, aletler...*
— Tabii para verdiler; haksızlık yapmamaya çalıştılar. Devletleştirdiler ama yazık oldu onlara. Özelde çok daha iyi gidiyordu, çok daha disiplinliydi.

Şimdi bu vakıf üniversitelerini, yılda bir kez YÖK üyeleri denetliyor. Oysa o okullar çok sık denetleniyordu. Çok daha hayırlı bir sistemdi ama dünya hızla değişti.

— Yöneticisi olduğunuz İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'na aynı zamanda öğrenci olarak da kayıtlıydınız. Nasıl karar verdiniz orayı bitirmeye; yani 40 yaşında ihtiyaç mı oldu?

— 40'ın üzerindeydim. Evet, dünyayı bildikten sonra okumak, bir şeyler elde etmek için öğrenciliğe başladım; ama asıl ihtiyaçtan... Okulun genel sekreteri ve müdür yardımcısıydım. Bütün işleri hoca adına ben çekip çeviriyordum. Hocanın rakibi ve benim Petrol Ofisi'nden arkadaşım olan Doç. Dr. Nevzat Eser, hocanın işlerini baltalamak için Milli Eğitim Bakanlığı'na benim eğitim düzeyimin yönetmeliğin istediği şartlara uymadığını bir dilekçe yazarak göndermiş. Bunun üzerine hoca, "Hemen kaydını yaptır" dedi. Öğrenci İşleri Müdürü Tacettin Bey'i çağırıp kaydı yaptırdık. Esasen benim genel sekreterlik odamda diktafon denen bir alet vardı. Büyük sınıflardaki derslerin birçoğunu denetim için dinlemekteydim. Kaydımı yaptırdıktan sonra merak etmeye başladım. Acaba bilmediğim veya düşünemediğim bir konu çıkar mı, diye daha da dikkatli izlemeye başlamıştım dersleri. İki vardiya halinde çalışan okulda, ben tam gün bulunuyor, sabahçı ve akşamcıların derslerini düzenli izliyordum. Sabah dokuzdan gece on bire kadar okuldaydım. Dinlediklerim bana genel kültür dersleri gibi geliyordu. Şaşıp kalıyordum bu basitlik ve kolaylık karşısında.

— Sizin hayatınızda ihtiyaçtan çok merak var...

— Merak bende her şeye karşı var.

Gülden Bose

— Bu arada etkileyici bir yardımcı bulmuşsunuz kendinize galiba...

— A, evet, Gülden... Biz o hızlı çalışma temposu içinde inşaat yaptıracağız. Yer aldık, belediye oraya inşaat yapılmasına izin vermiyor. Emek Mahallesi'nden Atatürk Orman Çiftliği'ne giderken sağda bir tepe var. O tepeye inşaat izni vermi-

yorlar, "Burada eski eser var" diye. Şimdi o tepede bina var. Başka yer aldık, oranın da başka zorlukları var. Hoca bir gün dedi ki, "Yahu, ne yapacağız? Orada olmuyor, burada olmuyor... Sen gidip Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü ile görüş bakalım. Sahiden orada tarihi bir eser mi var, yoksa doğal bir tepe mi? Ona göre başımızın çaresine bakalım."

Ben daha odama girerken bir hanım kız yoluma çıktı, "Siz sekreter arıyormuşsunuz" dedi. Baktım, pek sekreter olacak tipte değil, çok genç de değil. "Kimin için soruyorsunuz?" dedim.

"Kendim için" dedi.

"Senin içinse konuşalım" dedim.

Hemen öyle ayaküzeri...

"Eğitim?"

"Arkeoloji."

"Yahu, arkeoloji olmaz!" dedim. "Başka?.."

"Doktora yaptım" dedi.

"Nerede yaptın?"

"Hindistan'da."

"Ne zaman?"

"Bu yıl bitirdim, yurda yeni geldim, iş bakıyorum."

Belgelerine bir göz attım, benden 15 yaş küçük.

"Peki" dedim, "gel benimle." Hocanın odasına götürdüm.

"Hocam" dedim, "bu hanım kızımız arkeolog."

"Ne çabuk buldun?" dedi.

"Hem de doktorası var, ayrıca bizden iş istiyor."

"Aldın mı işe?"

"Aldım" dedim hemen.

Hoca başladı anlatmaya konuyu. "Bakayım" dedi ismini dahi sormaya vakit bulamadığımız meçhul arkeoloji doktoru. Hanım kızı işe almış olduk.

Bana sekreter arıyoruz ama hoca beğendi Gülden'i. "Bu bana sekreter olsun, sen kendine yeni birini bul" dedi. Bilgisi var, kültürü var... Hiçbir eksiği yok. Hocanın sekreteri oldu.

Bu arada ben artık muhasebeyi bıraktım. Ömer Galip Gürdal isimli genç ve dinamik bir Ankara İktisadi Ticari İlimler mezunu gence teslim ettik. Genel sekreterlik, müdür muavinliği yapıyorum okulda. Ömer ile bir yıl çalıştık. Şimdi Kadıköy 1. Noteri.

Okulda günün nasıl geçtiğini fark edemiyoruz. Öğrenci işleri ve muhasebe, iş yoğunluğu ve gürültünün en yoğun olduğu alanlar. Gündüz çay içmeye bile vakit bulamazken, akşama doğru işler biraz rahatlıyordu. O zaman kısa da olsa sohbet ortamı oluşuyordu. İnşaatın muhasebesine bakan Nadir Bey inşaatta rastladığı olayları anlatıyordu. Öğrenci İşleri Müdürü Tacettin Bey öğrencilerle yaşadığı komik olayları anlatıp güldürüyordu.

— Yeni sekreter Gülden nasıl karşılıyordu bu konuşmaları? O da Hindistan'dan mı bahsediyordu?

— Gülden farklı şeyler anlatıyordu. Oranın yağmurunu ve doğal zenginliğini, Tagore'u ve Tac Mahal gibi dünyaca bilinen büyük eserlerin toplumdaki yerini anlatıyordu. Kast sistemini bütün çabalara rağmen kaldıramadıklarını, Ganj Nehri'nin kutsallığını ve oradaki Müslümanların Türkiye nüfusundan fazla olduğunu söylediğinde kimse inanmadı. O günlerde evdeki kitaplarımın arasında Hindistan sanatıyla ilgili bir kitap elime geçince oturup şöyle biraz karıştırdım. Gülden'in anlatmaya çalıştığı sanat eserlerinin resimlerini ve açıklamalarını buldum. Bu kitaptan aklımda kalan bazı bilgileri, okulda akşam sohbetlerinde anlatmaya başladım. Baktım, Gülden'in dikkatini çekti; kitabı daha dikkatle okumaya başladım. Bilgilerimi ortaya koyarken kaynağını açıklamıyordum, kendi kafamda var olan bilgiler ve anılar gibi aktarıyordum. Öğrenci İşleri Müdürümüz Tacettin Bey bir gün, "Hindistan'da doktora yapan Gülden mi, yoksa siz misiniz, ben karıştırıyorum" dedi. Gülden'in bana karşı olan düşüncelerini açıklaması gecikmedi. "Beni şaşırtıyorsunuz. Size hayranım, ne kadar değerlisiniz" gibi, dostluk belirten ve yakınlaşmak isteyen sözler sarf etti. Giderek bana ilgisinin alev-

lenmeye başladığını görüyordum açıkça. Ben işin sarpa saracağını fark eder gibi olunca geri çekildim ve ciddi tavırlar takınmak zorunda kaldım. Evliyim, gül gibi sevdiğim bir eşim ve yetişmekte olan iki kahramanım varken çok tedbirli olmak zorunda olduğumu idrak ediyor ve kendimi kontrol edebiliyordum.

Bu maceranın sonu

— Nasıl bitti bu maceranın sonu?

— Ortada macera filan yok. Karşımda çok akıllı ve yetişkin bir hanımefendi var. Ben onun duygularıyla oynamayı kendime yakıştıramıyorum. Benden 15 yaş küçük. İş aramak için yüksekokula gelmesini, burada evlenmek için uygun eşler bulunacağını düşünmesine bağlıyordum. Evlenmek için anlaşabileceği bekar öğretim elemanları ve bir işi olduğu halde okula devam eden yetişkin öğrenciler de vardı.

Bir gün Kızılay'da, Gökdelen'in "roof"unda bir okul gecesi yapmıştık. Veliler, öğretim elemanları, çalışanlar, aileler ve öğrencilerin katıldığı gece çok güzel olmuştu. Eğlenceler biterken yavaş yavaş davetliler çekilmeye başladı. Herkes çıktı, en son yönetici olarak bizler kaldık. Hoca, Gülden ve ben... "Haydi, seni evine bırakayım" dedim, "Peki" dedi, toparlanıp indik. Arabada arkaya oturdu. Ben arabayı park yerinden çıkarmaya çalışırken o, "Güneşin doğuşunu seyredelim mi?" dedi. "Nerede?" dedim. "Çankaya sırtlarında" dedi.

Çankaya'ya çıktık; güneş nereden doğacak, onu arıyorum. Hiç belli değil! Ne doğu ne de batı geliyor aklıma. Ben böyle şaşkınlık içinde arabayı yalpalayarak sürerken, "Ben süreyim mi arabayı?" dedi, "Peki" dedim, durdurdum arabayı, o direksiyona geçti. Ben yan koltuğa oturdum. Ne kadar zaman geçti bilemiyorum, tanyeri ağarmaya başlarken biz Çankaya yokuşundan inip Kızılay'da beraber kaldığı teyzesinin Mithatpaşa'daki evinin önüne geldik. O evine gitti, ben de uyumak üzere eve gittim.

— Peki, o gece sabah eve gittiniz, hanım beklemiyor muydu kapıda?

— Yok, hanım bana her zaman güvenmiştir. Biz iş yapıyorduk, hem de ciddi olmak zorunda olduğumuz bir mevkideydik. Anlamlı sorular sorarken gülümsemenden, daha başka bilgiler almak istediğini seziyorum. Her neyse... Kapattık, bitirdik. Gittiğimde evde herkesi uyurken bulmuştum. Merak edilecek hiçbir şey yoktu. Okulda günlük hayat balodan sonra normale dönerken, Gülden bir gün başörtülü geldi; böyle süklüm püklüm görünce şaşırdım. "Ne oldu?" dedim.

"Ben izin istiyorum" dedi.

"Ne için?"

"Arkadaşım var."

"Gelsin, göreyim."

"Gelemez."

"Niye?"

"Erkek."

"Yahu, herkesin erkek arkadaşı olur."

"Beni istemeye geldi."

"Kim?" dedim.

"Hindistanlı" dedi.

Çok şaşırdım, kalması için ikna etmeye çalıştım.

— İşten ayrılıyor...

— İşten ayrılıyor, evlenmeye karar vermiş. Hindistanlı gelmiş, bu da "Peki" demiş.

— Hindistan'a mı gidecek?

— Hindistan'a gidecek. Hocaya söyledim. Hoca, "Ne diyor bu kız? Çağır" dedi, girdik hocanın odasına. Hoca sordu soruşturdu. O da aynı şeyleri söyledi, "Gideceksin, evleneceksin. Çocukların olacak, Türk mü, Hintli mi belli olmayacak... Yapma bunları ya!" dedi. Hiç! Kız laf dinlemiyor. Hoca bir saat kadar konuştu. En sonunda, "Bu laf anlamıyor. Sen bari nikahını kıydır, iyice güvenli olarak gönder" dedi. Anne babası da Karabük'teymiş; gidiyor oraya, anlatıyor. Düşüp ba-

yılıyorlar ikisi de, "Kız gitti" diye. Gitti... Sonradan memnun olmuşlar babası da, annesi de. Onları da Hindistan'a çağırmış, uzun süre yanında yaşamışlar ve kızlarının mürüvvetini görmüşler.

— *Böyle bir maceranız oldu.*
— Buna macera demesek daha iyi olur galiba. Hayatın akışında karşınıza çıkan güzellikler de denebilir. Bir kere Gülden akıllı bir kızdı, hayatına kendisi yön verebiliyordu. Ailesini de düşünen ve onları da memnun etmesini bilen sağlam bir karakteri olduğunu görmüştüm.

Ecevitlerle Hindistan gezisi

— *Çok güzel anlatıyorsunuz.*
— Evet, müthiş bir şeydi. Evlendirdik, gönderdik, mektuplaştık... Ondan sonra hep "kardeş" filan diye hitap ediyordu mektup yazarken. Kızları oldu, onları anlattı filan. Aradan yıllar geçti, adresini kaybettim. Bir gün *Hürriyet*'i açtım: "Hindistan'da 18 yıl" diyor. *Hürriyet*'in orta sayfasında Emin Çölaşan yazıyor. Tam üç sayfa ayırmış Gülden'e. Demek ki 18 yıl olmuş! "Çok zengin. Kocası İngiltere'de okumuş, kimya yüksek mühendisi. Deri fabrikaları var, çeşitli işyerleri var." Gülden'i aradım, "Emin benim sınıf arkadaşım. Ankara'ya gelmiştim, karşılaştık. 'Böyle ayaküstü olmaz. Gel anlat' dedi. Ben anlattım, o yazdı" diyor. Orta Doğu Üniversitesi'nden tanışıyorlarmış. *Hürriyet* gazetesindeki bu haberlerden sonra yeniden haberleşmeye başladık Gülden Bose ile, ama bir süre sonra irtibatımız kesildi. Kalküta'da Türkiye fahri konsolosluğu yaptığını da övünerek söylemişti bana. Hayatınıza giren renkli kişilerin bıraktıkları izler silinip gitmiyor yaşamınızdan.

— *Sizin 2000 yılında Hindistan'a bir geziniz olmuş. O sırada Gülden Bose'yi görebildiniz mi? Ne amaçla gittiniz Hindistan'a, davet mi aldınız?*

— Hindistan batıda olmadığından fazla cazip değildi benim için ama oradan öğrenci getirmeyi düşünüyordum. İkinci olarak da orada gelişen yazılım programları için bir inceleme yapmayı tasarlıyordum. Derken günlerden birinde Başbakan Ecevit'in Hindistan'a gideceğini gazetelerde okudum. 2000 yılının nisan ayıydı. Zafer'i arayıp Ecevit'in Hindistan'a ne zaman gideceğini ve heyete katılmak için ne yapılması gerektiğini sordum. Zafer araştırmış. Hemen o gün Başbakanlık Özel Kalemi'nden aradılar, benim ve öğrenci işleri müdürü Safiye Tüfekçiyaşar'ın isimlerini verdik.

Yol hazırlığı yaparken Rabindranath Tagore'un *Gitanjali* isimli şiir kitabından iki adet yanıma almıştım. Ecevit'in, henüz 16 yaşında Robert Kolej öğrencisiyken bu kitabı Türkçeye tercüme ettiğini biliyordum. Bu kitabı da altmış yıl önce almıştım ve kütüphanemde duruyordu. Aynı kitabın yeni basımını Bilgi Üniversitesi'nin kütüphanesinden aldım. Uçakta *Gitanjali* kitaplarını çıkarıp Ecevit'e gösterdim. Ecevit çok memnun oldu. Seyahat boyunca hep Ecevitlerin yakınında bulunmaya gayret ettim, onları tanımaya çalıştım. Günlük programlar konusunun dışında, kimseyle fazla bir şey konuşmadılar. Bulunduğumuz yere Ecevit geldiğinde bakanlar ve milletvekilleri sınıfa öğretmen girmiş gibi susup onun konuşmasını bekliyorlardı. "Liderlik sultası dedikleri bu olsa gerek" diye düşündüm.

Günahlarından arınıyorlar

— Hindistan sizin için alışılmadık bir deney olsa gerek.

— Epey ilginçti. İlk iş elçiyle tanıştık. Sonra orada okuyan Türk öğrenciler geldi, on beş kadar öğrenci. Alnımıza kırmızı bir şey yapıştırdılar uğur getirsin diye. Bütün gün öyle gezdik, fotoğraf çektirdik. Elçiyle sohbet ettik. "Ben yeni geldim ama ailemi getirmedim" dedi. Lojmanda kalıyormuş. "Burada yoruluyorum, eve gidiyorum, yedi tane hizmetçi var! 'Yahu, bunlar nedir, çok fazla! Gönderin bunları, bir tane yeter' diyorum, 'Olmaz' diyorlar" diye dertlendi. "Mümkün değil,

gönderemeyiz; çünkü burada kast sistemi var. Herkes ayrı işi yapar. Biri perdeyi düzeltir, biri tuvaletlere bakar, biri halılara bakar, diğeri yemek pişirir. Babası ne iş yapıyorsa, oğlu da onu yapar. Birini göndersek, onun yaptığı iş geri kalır" diyorlarmış. "Onun için ev rahat değil. Ailemi getirmedim" diyor.

— *Ecevit de sizin gittiğiniz her yere geliyor muydu?*
— Hep beraber geziyorduk! Akşamları Hint usulü müzikler dinliyoruz, konserler veriliyor bize; dansözler geliyor, onları izliyoruz. Sonra duyduk ki Ganj'da yıkanılıyormuş. Ertesi sabah onları görmeye gittik. Bir baktık, herkesin altında bir peştamal, omzunda bir peştamal... Çıkaran suya giriyor, hemen yıkıyor, çırpıyor, sıkıyor filan, çalıların üzerine atıyor. Sonra kendisi suya giriyor; eliyle üstüne sürüyor, bir tür banyo yapıyor, kafasını sokup çıkarıyor. Günahlarından arınmış oluyormuş. Su götürüyormuş günahlarını.

Gülden Bose ölmüş!

— *Su temiz mi bu arada?*
— Temiz olur mu! Berbat, kirli... Taa Himalayalar'dan geliyor. Birçok şehirden geçip geliyor. Lağımlar falan karışıyor. İçinde her şey var; hastalık, pislik oradan geliyor zaten.

Kalküta'ya giderken, uçakta İstemihan Talay'a Gülden'den söz ettim. "Benim çok sevdiğim, çok beğendiğim bir sekreterim vardı. Evlendirdik, buraya gönderdik; Gülden" dedim. "Aa, o öldü!" dedi. "Deme ya!" dedim, "Nasıl öldü?" "Geçen sene hem de" dedi, "Haberin yok mu?"

"Yok" dedim. Kalp krizinden ölmüş. İnanamadım... "Yahu doğru mu?" diyorum. "Vallahi öyle, haber geldi" diyor Talay, "Kocasını tanıyorum."

Gülden Türkiye fahri konsolosuydu orada, herkes tanıyor. Uçaktan indiğimizde karşılayanlar arasında kocasıyla kızı da vardı. İstemihan Talay, Gülseren Bose ile tanıştırdı beni. "Latif Amca, ben sizi çok iyi biliyorum" derken gözyaşlarını tutamadı, hıçkırarak ağladı. Gülden'in ortanca kızı. Çok gü-

zel Türkçe konuşuyordu, hem de Ankara şivesiyle. Babası Bay Bose geldi, o da Ankara'da kendilerini nasıl evlendirdiğimi anlattı. Heyetteki bir gazete muhabiri bu konularda uzun bir söyleşi yapmıştı benimle.

— *Kaç yıl geçmiş aradan?*
— 1968'de bizden ayrılmıştı Gülden; yıl 2000. Gülseren, "Annem bize hep sizi anlatırdı. Mektuplarınız geliyordu, bize gösteriyordu" dedi. Küçük kız daha az Türkçe biliyor. Kızlardan biri de Amerika'da. Üç kızı olmuş. Gülser, Gülseren gibi isimler vermiş onlara.

— *Gülden Bose sizde epey iz bırakmış anladığım kadarıyla...*
— Bırakmaz mı? Herkes iz bırakıyor canım; bütün insanlar, bütün eşyalar, bütün doğa bende iz bırakıyor.

Büyük Hint şairi Tagore

— *Öyle, evet!*
— Yaşamak çok güzel, tabiatıyla. Gezimizin sonraki durağında Kalküta'dan Vishiar Bharati Üniversitesi'ne gidildi. Orada Ecevit'e fahri doktorluk payesi verildi. Rabindranath Tagore'un Hint kültürüne ve edebiyatına büyük katkıları olduğu anlatıldı. Ecevit de bir konuşma yaptı. Tagore'un eserlerini İngilizceden çevirirken onun şiirselliğinin kaybolduğunu gördüğünde, orijinal lisanı olan Bengalceden çevirmek için Londra'da Sanskritçe öğrendiğini anlattı. Tagore'un dokuz kitabını da anadilinden tercüme ettiğini, yaşamının her döneminde onun etkisini hissettiğini söyledi. "En güç karar verme anlarımda Hint destan kahramanı Krişna'dan ilham aldım" diyordu. Krişna şöyle diyormuş: "Haklı olduğuna inandığın davada, sonuna kadar savaşmak zorundasın."

Birkaç yıl önceydi, Shakespeare'in İngiltere'de Avon Nehri yakınında doğduğu eve gittiğimde bahçede Tagore'un büyük bir büstünü görmüştüm. Tagore'un büyük bir şair ve hümanist olduğuna işaret ediliyordu. Ben Tagore'u okuduğum-

da farklı bir güzellik ve anlam bulamadım. Heyecan da yok bence. Düşünüyorum, Tagore olsa olsa bağımsızlık isteyen Hintlileri şiirleriyle yatıştıran bir kişilik olabilir. İngilizler bu yüzden ona "Sir" unvanı vermişlerdir diye düşündüm. 1913 Nobel Ödülü'nün verilmesinde de İngilizlerin etkisinin olduğunu varsaymaktayım.

Kıbrıs'ta özel üniversite girişimi

— Tekrar özel okul konusuna dönecek olursak, sizin özel okul girişiminiz Ankara ile sınırlı kalmadı. Anayasa Mahkemesi'nden karar çıkınca okulları devrettiniz. Sonra ne yapmaya karar verdiniz?

— Yıl 1971. Anayasa Mahkemesi kararı çıkmadan haberini aldık. Ben hemen ne yaparız diye oturup düşündüm. "Türkiye'de mademki izin vermiyorlar, Kıbrıs'ta kurarım" diye düşündüm. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türkiye'de elçisi var, Ahmet Savalaş Bey diye bir Türk. Makarios'un tayin ettiği elçi. Ona gidip konuştum. "Kıbrıs'ta üniversite kurabilirsiniz. Anayasa müsait, bir engel yok" dedi. Hatta "Latife Birgen Hanım var, o izin aldı" dedi, "Lefkoşa'da yaşıyor. Onunla görüşebilirsiniz. Yalnız tavsiye ediyorum, bir Rum bulup onunla beraber çalışın. Yoksa Rumlar sizi yaşatmaz" dedi, "Peki" dedik.

Latife Hanımefendi ile telefonda konuştum. Edebiyat üzerine bir üniversite kurmak istediğini söyledi. Paris'te kriminoloji üzerine doktora yaptığını anlattı. Bu telefon konuşmalarımız birkaç hafta sürdü. Ne o gelebildi ne de ben Kıbrıs'a gidebildim... Çünkü Kıbrıs'ta politik hava çok gergindi. Kıbrıs'a gitmek mümkün değildi. Derken temmuz ayında isyancılar Makarios'u devirerek yönetimi ele geçirdiler. Türk ordusu Barış Harekatı'nı düzenledi. Ada ikiye bölündü.

1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti resmen kuruldu. O yılın ilk aylarında, emekli general Prof. Dr. Ziver Berkman'ın muayenehanesindeydim. Ziver Paşa bana yeğenini tanıştırdı, "Yeğenim Kemal Deniz, Kıbrıs'ta milletvekili" dedi. Hemen Makarios döneminde Kıbrıs'ta üniversite kurma girişimlerimi

anlattım. "Aradan yıllar geçti, şartlar değişti. Lefkoşa veya Magosa'da bir Türk üniversitesi kurmak istiyorum, bana yardım eder misiniz?" dedim. Kemal Deniz'in asıl mesleği öğretmenlik olduğu için heyecanlandı. "Rumlarla aramız açıldı. 'Çocuklarımızı nerede okutacağız? İngiltere'ye mi, yoksa Türkiye'ye mi göndereceğiz?' diye düşünüyorduk" dedi.

Ertesi gün ilk uçakla Kıbrıs'a gittik. Birlikte Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Denktaş'ı ziyaret ettik. Denktaş bizi yemeğe davet etti. "Kemal, bu görevi sana veriyorum. Takip et, en kısa zamanda kararları çıkarın; nerede tıkanırsan bana haber ver" dedi. Ertesi gün kolları sıvayıp Kıbrıs'ta üniversite kurmak için girişimlere başladık. Yer aradık, ilgililerle görüştük, herkes uygun olacağını söylüyordu. En büyük yardımı bizzat Eğitim Bakanı Kenan Atakol'dan görüyorduk. Bu girişimin aylarca sürdüğünü tahmin edebilirsiniz. "Yavru Vatan" diye anılan Kıbrıs Türk Kesimi'nde, bürokrasi Türkiye'den kopya edilerek alındığı için aşılması zor engellerle doluydu. Sürekli Türkiye'ye gitme-gelmeler birbirini izledi. Konuşmalar uzadı, nihayet bir gün Kıbrıs Bakanlar Kurulu'ndan karar çıktı. Kıbrıs gazeteleri manşet attı, "Kıbrıs Türk Kesimi'nde üniversite kuruluyor" diye.

Anavatanda özel üniversite yok, yavru vatanda da olamaz!

— Peki, hedefiniz Kıbrıslı öğrenciler miydi? Çünkü Kıbrıs'ın nüfusu çok fazla değil. Yoksa buradan öğrenci götürmeyi mi düşünüyordunuz?

— Buradan, Türkiye'den öğrenci götürecektik. Eskiden olduğu gibi Suriye'den, Mısır'dan, başka yerlerden... Böyle bir yıl kadar uğraştık. Fakat Kıbrıs Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Oğuz Veli Bedioğlu, İstanbul ve Ankara'da eğitim görmüş, milliyetçi görüşleri ağır basan bir kişiydi. Bize haber vermeden, çıkan kararı onay için Ankara'ya gönderiyor. Ankara'da Kıbrıs Koordinasyon Heyeti Başkanlığı var. Bakan Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu bu kararı uygun bulmuyor. "Anavatanda özel üniversite yok, yavru vatan Kıbrıs'ta da olmaz" diyerek onaylamıyor.

— O zaman bürokratik işlemlerle ilgili Türkiye'den karar mı çıkıyordu?

— Para Türkiye'den geliyor. Türkiye ile çok yakın ilişkisi var Kıbrıs'ın. O müsteşar, Ankara'da okumuş, çok koyu milliyetçi. O istemiyor. El altından, "Bir de oraya soralım" diyen de o. Ankara'dan da hep olumsuz cevap geliyor. Denktaş kızmıştı.

— Denktaş'ın sözü geçmiyor mu?

— "Soralım efendim" diyor, soruyorlar. Bilmiyoruz, nasıl oluyorsa hep olumsuz cevap geliyor. Üç defa oldu bu. Onun üzerine ümidi kesmek üzereydim. Bir gün geldim Kıbrıs'tan, dediler ki, "*Hürriyet*'ten arıyorlar". *Hürriyet* ile konuştum; Ankara temsilcisi, "Erol Simavi, Kıbrıs'ta üniversite girişiminizi duymuş, bu konuda işbirliği yapabilir miyiz?" diyor. Ertesi gün İstanbul'a geldim. Nezih Demirkent ve Erol Simavi ile oturduk, konuştuk, anlattım.

Biz Simavi ile anlaştık. "Bu böyle olmaz! Biz girelim işin içine; orada bizim çok etkili bir muhabirimiz var, onunla işbirliği yapın. Ziya Akçapar adlı bir savaş muhabiri. Savaş sırasında da orada bulunmuştu, o ilgilenir" dediler.

Tekrar Kıbrıs'a gittim. Ziya beni havaalanından aldı, *Hürriyet*'in oradaki bürosuna gittik. Anlattım, "Bakanlar Kurulu kararı verdi ama yine olmuyor" dedim. Onun tanıdığı çok etkili bir Türk varmış orada, onunla beni görüştürdü. O kişiyle uzun uzun konuştuk, anlaştık. Magosa'nın üst kısmında Kantara diye bir yer varmış, bize orayı önerdi. Buna rağmen bir altı ay daha geçti. Biz İstanbul'a geldik, temaslarımızı anlattık, Erol Simavi ile nasıl çalışacağımıza dair protokol yaptık, ortak olduk. Altı ay sonra Erol Simavi, "Menfaatini bilmeyenlere biz yardım etmekten vazgeçtik. Siz devam edin, izin alırsanız biz katılırız. Şimdi takip etmiyoruz, bıktık" dedi. Ben de bir-iki kez daha gittim, sonra kaldı.

Bizden birkaç yıl sonra Doğu Akdeniz Üniversitesi kuruldu, vakıf üniversitesi olarak. Kıbrıs'taki üniversitelerin öncülüğünü de ben yapmış oluyorum. Şimdi altı-yedi tane üniver-

site var. Onlardan bir tanesi benim bu girişimlerimden haberdar; konuşuyoruz onunla. Kemal Deniz'in oğlu Derviş Deniz, İngiltere'de eğitim görmüş; o zaman öğrenciydi. Şimdi o da Lefke Üniversitesi'nin Mütevelli Heyet Başkanı ve bakanlık yaptı geçen dönemde. Turizm ve Ekonomi Bakanı'ydı orada. Orada da özel üniversite tohumunu attık. Başlattık, devam edip gidiyor.

— *O ara zaten 1970'lerin sonu geliyordu.*

— 1976-77... Evet, 1980'e doğru gidiyorduk. Olaylar götürüyordu bizi. Biz hep kafamızı eğitim yönünde çalıştırdık. O zaman iyi ısınmıştık konuya. Özel okul meselesi Anayasa Mahkemesi'nde görüşülürken biz de ne yapacağımızı konuşuyorduk. O sıralarda Gülhane'den emekli general Prof. Dr. Süreyya Aygün ile ahbaptım. Süreyya Aygün Paşa, "Okullar kapanırsa biz bir tane geriatri merkezi açalım. İnsanları gençleştirelim. Senin de düşüncelerin var. Yabancılardan, Araplardan filan hasta getireceğim. Nasıl olur?" dedi. Bir de teorisi vardı: "Hücre tedavisiyle insanları gençleştiriyorum, zeka geriliklerini iyi ediyorum. Konuşamayanları konuşturuyorum" diyordu. Her gün gelip anlatıyordu. "Ben 1936'dan beri buna inanıyorum. İnsanlar ilaç tedavisi yerine hücreyle iyileşebilir. Doğum sırasında ölen çocuklardan hücre alıp çoğaltıyoruz. Mesela böbrek hücresinde deneme yaptım. Böbreğin kültürünü yaptım, beklettim. O kültürü hasta bir insanın damarlarına iğneyle verdim. Bu hücre o bozuk hücreleri attı, oraya yerleşti ve adam böbrek hastalığından kurtuldu. Beyin özürlü olan 4 yaşında bir çocuğu tedavi ettim. Onlar fayda görmeye başladı ama Türkiye'deki tıp fakülteleri buna olanak vermiyor."

Tıp fakülteleri paşayı tanımıyor, çünkü kendisi veteriner kökenli. Dergiler getirdi, gösterdi; İngiltere'de, İtalya'da bunun adına enstitüler kurulmuş, orada bu çalışmalar devam ediyor. "Biz bu projeyi geliştirelim; okul da kapanırsa bu konuda çalışırız" dedi. Kızılcahamam'da büyük bir otel var, Sosyal Sigortalar'ındı; beraberce gittik, görüştük. "Burada bu

denemeleri yaparız. Yabancıları getirir, burada tedavi ederiz, iyileştiririz" diyordu Süreyya Aygün. "Romanya'da bir Anna Arslan var, onun gibi mi? Onun sağlık yurdu var" dedim. "Onunki çok basit. Biz hücreyle yapıyoruz" dedi. Ama o zaman Türkiye'de kabul edilmeyen, bilinmeyen konular olduğu için onaylanmadı. Bizim özel okullar kapandı, biz de yapamadık onun dediğini. Şeker şirketi Süreyya Paşa'ya 400 metrekare genişliğinde bir laboratuvar, bir doktor, iki tane teknisyen ve hizmetliler tahsis etti. Orada gece-gündüz çalıştı, denemeler yaptı. Ürettiği hücreleri soğukta, -150 derecede bekletiyordu.

Süreyya Paşa şimdi dünyada kök hücrenin mucidi ve öncüsü olarak biliniyor ama Türkiye buna sahip çıkamadı. Çok değerli bir insanımızdı, yakınlarda öldü.

— Sonuç olarak özel okullar devleştirildi. Siz bu arada Kıbrıs'ta yaklaşık üç-dört yıllık bir süreç yaşayıp sonuç alamadınız. Hücre tedavisi konusu da sonuç vermedi. Yaşamınızda yeni bir dönemece gelmişsiniz yine...

— Serbest kalınca Sivas Milletvekili Nihat Doğan'ın başkanı olduğu Yeni Türkiye Partisi'nin Kızılay'daki bürosuna uğruyordum. Nihat benim kayınbiraderim, aynı zamanda YTP genel başkanı. Partiye devamlı gelen bir de başkan vekili Rauf Alpsoylu var. Rauf Bey'le baktık ki iki dairenin kirası, telefonlar ve müstahdem giderleri bir hayli yüksek. Partinin derlenip toplanması da mümkün görülmüyor. Partinin başka bir parti ile birleştirilmesi veya tasfiyesini önerdik. Başkan Nihat Doğan, Bülent Ecevit'le görüştü. "Partinizi kapatıp gelebilirsiniz. Arkadaşlarınız CHP'ye kaydolur ve çalışırlar" demiş. Bu uygun görülmediği için Demirel ile görüştü. Demirel; "Biz esasen bir partiyiz, bizi ayıranlar utansın" diyor. "İstediğiniz şekilde birleştirelim partilerimizi, arkadaşlarınız için gerekli yerleri açarız" diyor. Yönetim kurulumuzu toplantıya çağırıyor. Ancak sekiz üye toplayabildik. Görüşmeler, sık sık ziyafetler başladı. YTP'nin taşra teşkilatı tamam ve hemen hemen faal. Ben de boşluğu doldurmak üzere yönetim kurulu üyesi

olarak partinin birleştirilmesinde fiilen çalıştım. Basın toplantısında televizyon ve gazetelerde Demirel'in yanında bulunmuştum. Ertesi gün beni tanıyanlardan çok telefon aldım. "Senin orada ne işin vardı?" diye soruyorlardı. YTP böylece tarihe mal oldu.

Ama bu da yeterli değildi, yeni bir şeyler bulmam gerekiyordu. O ara sanayiye yöneldim. Sekiz yıl kadar da sanayiyle uğraştım. Bursa'da bir fabrika kurduk. İstanbullu bir arkadaşımın Ankara'da fabrikası vardı. Vaktimiz de vardı, onunla ilgilendim.

YEDİNCİ BÖLÜM

Sanayi Yılları: Bursa'da Karbondioksit Üretimi

İzmir'de sökülen gemilerden çıkan basınçlı depo, pompa ve kompresörler işimize yarayabilir diye düşündük. Aliağa'ya, gemi söküm şantiyesine gittik. Çok temiz ve sağlam durumda makineler; yüksek basınca dayanıklı. Neredeyse bu odanın yarısı kadar büyüklükte bir tank seçtik. İki tane de kompresör ayırdık. Diğer küçük parçaları, ne gerekiyorsa, gemiden çıkan parçalardan derledik. Montajını yaptık, kurduk, çalıştırdık. Bütün makineler başladı çalışmaya. Çalışırken vali ziyaretimize geldi, "Bu çok önemli bir olay Türkiye için, yenilik yapıyorsunuz, sizi kutlamak lazım" diyordu.

Sondaj makinesi Bor'da karbondioksit aramak için yeri delmeye hazırlanırken.

— Eğitim dışında sizin karbondioksit üretimiyle ilgilendiğinizi ve üretim tarzını değiştirerek patent aldığınızı biliyoruz. Bu konuya nasıl yöneldiniz?

— Bahattin Genç ile Kıbrıs'a üniversite kurmak için giderken uçakta tanışmıştık. Kendisi Türkiye'de sanayi gazları, karbondioksit ve oksijen üretiminde çalışıyordu. Bu gazları Kıbrıs Türk Kesimi'ne ihraç ediyordu. Kısa zamanda dost olduk. Dostluğumuz Türkiye'de de devam etti. Ankara'da beraber olduğumuz bir gün, gaz tüplerinin Kıbrıs'a sevkıyatının zorluğundan bahsetti, "Senin Kıbrıs'ta tanıdıkların vardır, uygun birisini bulursan orada bir tesis kuralım" dedi. Tüccar Mustafa Lefkonuklu ile tanıştırdım. Kısa zamanda anlaştılar. Kıbrıs Türk Kesimi'nin oksijen ihtiyacı hâlâ Magosa'daki bu tesisten karşılanıyor. Bu işin verimli bir şekilde sonuçlanmasından sonra, Ankara'daki işleri için Bahattin Bey'e danışmanlık yapmaya başladım.

— Nasıl bir danışmanlık yapıyordunuz?

— Benim en büyük yardımım, hammadde olarak kullanılan kokkömürü için her ay bakanlıktan tahsis çıkarma işiydi. Bir gün birlikte kokkömürü almak üzere Karabük'e gittik. Orada kömür için çok büyük bir bedel ödendiğini gördüm. Ayrıca kamyonlarla Ankara'ya taşınmasında da problemler oluyordu.

Esasında kokkömürü temin etmek oldukça zordu. Çünkü Karabük Demir Çelik Fabrikaları bu kömürü yüksek fırınlarda demiri eritmek için kendi ihtiyacına göre üretiyordu. Enerjisi 7000 kcal/kg olduğu için fiyatı da yüksekti. Bu kömür her seferinde bakanlığın verdiği özel izinle alınıyordu.

Bahattin Bey'e, kokkömürünün yakılması ile çıkan atık gazların çevreyi kirlettiğini söylediğimde, "Karbondioksit gazı zararlı değil" dedi. İstanbul'da kendisiyle beraber çalışan kızı da kimya mühendisiydi, ayrıca kırk yıldan beri bu işle uğraşıyordu. "Kokkömürü yerine daha ucuz olan fuel-oil veya motorini hammadde olarak kullanman maliyeti büyük oranda aşağı çeker" dedim. "Biliyorum, hammadde girişi yüzde 50 azalıyor. Ama bizden toplu alım yapan meşrubat üreticileri bizi kok kullandığımız için tercih ediyorlar. Petrol yakanları koku ve kanserojen madde korkusuyla tercih etmiyorlar" diye kendi görüşünü açıklamıştı. Ben konuyu incelemek için TÜBİTAK'a gittim. Daha uygun ve daha ekonomik yöntemler bulunduğunu tespit ettim. Üretim tarzını değiştirme önerisinde bulundum.

Karbondioksit üretim sistemini değiştirmek

— Bahattin Genç ile daha yeni çalışmaya başlamışsınız. Sizin önerilerinizi nasıl karşılıyordu?

— Bahattin Bey, meşrubat üreticileri çok ürkek olduğu için üretimde herhangi bir yenilik yapmayı hiç düşünmemişti. "Bu iş aynı zamanda insan sağlığıyla ve lezzetle ilgilidir" diyordu. Meşrubatçıları kaybetmek istemiyordu. Ulaştığı gelir düzeyini yeterli buluyordu. Bense, Türkiye karbondioksit üretim sistemini değiştirme konusunu kendime iş edindim.

Türkiye'de karbondioksit üretenlerden bazıları fuel-oil, askeri fabrikalar da motorin yakarak bu gazı elde ediyorlardı. Konu bana ilginç ve dehşet verici gelmişti. Karbondioksit üretim sistemleri konusunda bilgi almak için TÜBİTAK'a başvurdum. En son üretim teknolojileri için gerekli bilgileri İngiltere'den temin edebileceklerini söylediler. "Eğer istenen bilgilerin on-line olarak gelmesini istiyorsanız bir miktar ücret ödemeniz gerekir" dediler. On-line bilgi konusunu o gün ilk kez duyuyordum. Bugün hemen aynı anda dünyanın her yerinden, on-line bilgi alışverişi yapmaktayım. Gelen bilgiler onlarca üretim metodu sıralıyor-

du. Bunları görünce Türkiye'deki üretim tarzının çok eskide kaldığını ve rasyonel olmadığını gördüm. Bahattin Bey'in yeni bir denemeye girmeye hiç niyeti olmadığını da anladım.

Yeni olanaklar ararken Bursa Uludağ Gazoz Fabrikası'nın karbondioksit üretim tesislerinin atıl durumda olduğunu öğrendim. Kendi ihtiyaçları için işletmeci bir firmaya kurdurdukları tesis randıman vermemiş, üretimi durdurmuşlar. Birkaç yıldan beri atıl olarak yatıyor koca tesisler. Bursa'ya gittim. İşletmenin sahibi Mehmet Erbak ile tanıştım. Bana tesislerini gezdirdi, bilgi verdi. Görüşlerimi ve önerimi daha sonra yazılı olarak bildirmek üzere Ankara'ya döndüm. Çocukluk arkadaşım Makine Yüksek Mühendisi Münir Cerit'e konuyu açtım. Onun Ankara'da SEPAG diye bir mühendislik bürosu vardı. Bursa'dan getirdiğim dosyayı inceledik ve bir öneri hazırlayıp gönderdik. Bu arada TÜBİTAK'la da görüştüm, oradan da olumlu cevap geldi. Mehmet Erbak şartlarımızı kabul etti. Münir Cerit ile Bursa'ya gidip işi teslim aldık.

Eski sistemi tamamen terk ediyoruz. 12 metre yükseklikte bir kulede manyezit madenini 1250 dereceye kadar elektrikle ısıtarak, magnezyum karbonatı ayrıştıracak, karbondioksit ve magnezyum oksite çevireceğiz. İnşaat işlerini bir taşerona verdik. Elektrikli yüksek fırını da İstanbul'da elektrik işleri yapan bir firmaya ihale ettik. Fırının yükleme, boşaltma, taşıma ve kırma işleri için gerekli tesisleri Münir Cerit planlıyordu. Bursa sanayi bölgesindeki atölyelerde hazırlanıp getiriliyordu. Manyezit madenini getirme işini Orhaneli'nde işletmesi olan emekli subay Hikmet Savaş'a verdik.

Yüksek fırına manyezit madenleri yukardan doldurulacak, madenler aşağı indikçe ısınarak ayrışacak, üstten çıkacak karbondioksit gazı doğrudan sıvılaştırılarak depolama tanklarına gidecekti. İkinci ürün olarak kalsine magnezyum oksit elde edecektik. Onu da ellişer kiloluk çuvallara koyup satışa sunacaktık.

On ay uğraştık. Fırının montajı bitince düğmeye basıp çalıştırdık. Hazırlanmış madenler otomatik yüklendi, sıcaklık yavaş yükselmeye başladı. 1250 dereceye ancak iki gün sonra çıktı. Sıcaklığın üst seviyeye ulaşmasından sekiz saat sonra beklenen gaz çıkışı başladı. Orsat cihazı ile ölçüldü ve yüzde 100 saf karbondioksit (CO_2) olduğu görüldü.

Gerçek bir başarı ve öncülüktü Türkiye için. Bu tesis akar veya katı hiçbir yakıt yakmıyor. Hammaddesi tamamen yerli ve ilk kez bu yolla saf karbondioksit elde ediliyor. Yerel gazeteler bu konuda benimle konuşarak başarımızı duyurdular. Yeni müşteriler sipariş vermeye başladı. Yan ürün olarak magnezyum oksidi Hollanda ve Fransa'ya ihraç etmeye başladık. Önce tırlarla, sonra gemilerle gönderdik. Hollandalı altı tane mühendis geldi bir keresinde, manyezit madeninin çıkarıldığı yeri görmek istemişlerdi. Orhaneli ilçesinin yakınındaki maden sahasına giderek dağdaki yerleri gösterdik. Madenleri gördüler, "Kalitesi çok iyi, şimdiye kadar bize gelen en kaliteli magnezyum oksit" dediler. Onlar kalsine magnezyum oksidi elektrik apareylerinde kullanıyorlarmış. Yüksek kaliteli, izolasyon yeteneği var, erimiyor, bozulmuyor, yanmıyor; böyle bir madde...

Magnezyum oksidin fiyatı, karbondioksitin iki misli. Yakıt yakanlar çıkan gazı arıtmak için monoetanolamin (MEA) kullanıyorlardı ki, bu da pahalı ve ithal edilen bir maddeydi. Bizim üretim sisteminin birinci üstünlüğü muhtevasında hiç petrol yanığı atık maddeler olmamasıydı. İkincisi, hammadde girdisi yerliydi ve aynı anda iki ürün birden elde ediliyordu. Meşrubatçılar en ideal gazın bu olduğunu söylüyorlardı. Hem saf hem kokusuzdu bizim ürettiğimiz karbon gazı.

— Bu arada Uludağ'daki fabrikadan gazoz fabrikasına gaz neyle taşınıyor?

— Ürettiğimiz gazı çelik borularla yeraltından Uludağ gazoz fabrikasına gönderiyoruz. Sayaç var, ne kadar kullandıklarını görüyoruz. Ay sonlarında faturayı gönderiyoruz, bedeli hemen o gün hesabımıza yatmış oluyor.

Fırın çalıştı, merasimle izledik

— Ama sonra işler istediğiniz gibi gitmemeye başladı...
— Fırın çalıştı, merasimle izledik günlerce. Tabii, hemen belli olmuyor aksaklıklar. Gaz çıkınca biz çok rahatladık. "Bu iş oturdu, oldu" diye düşünüyorduk. Uludağ Gazoz Fabrikası, saatte 250 kilo gaz istiyordu. Bu miktarın yarısı çıktı fırından. Yakıyoruz, bakıyoruz, gözlüyoruz... Ne yaptıksa saatte 125 kilo çıkıyor. Uludağ Gazoz Fabrikası yarı ihtiyacını dışarıdan getiriyor. Uğraşıyorduk hepsini bizden alsın diye ama fırın daha fazlasını veremiyor. Biz fırının bu haline razı olmaya başladığımız günlerde yeni durumlarla karşılaştık. Fırın bu sefer arıza yapmaya başladı.

— Peki, bu sizin kârlılığınızı etkilemedi mi?
— Daha kâr etmeye başlayamadık ki! İstanbul'dan fırını yapanları çağırdım. Kapasite artırımı için baktılar, mümkün değil. Arıza için durduruyoruz, söndürüyoruz, fırın soğuyor iki gün; sonra içine giriliyor, arıza gideriliyor, yeniden harekete geçiyor... Böylece bir hafta ara vermiş oluyordu fırınımız. On beş gün normal bir çalışma, sonra bir daha arıza... Sık sık arıza yapıyor. Fırının elektrik tesisatını yapan, İstanbul'da konusunda uzman bir firma. Firmanın patronu, "Abi bu normaldir. Bizde bir söz vardır: Birinci fırını yapıp satacaksın, onunla ilgini keseceksin. İkinci fırını yapıp kiraya vereceksin. Üçüncü fırını yapıp kendin kullanacaksın" dedi.

— Peki sizin mali olarak bu arızaları kaldıracak gücünüz var mı?
— Çok büyük paralar kazanıyorduk ama tabii bu arızaların giderilmesi gerekiyordu. Altı tane mühendisimiz vardı. Onlarla da toplandık, ne yapacağımızı konuştuk. Yüzer yataklı bir sisteme geçmeye karar verdik. Benzeri var, başka madenler için uygulanmış. Alttan hava veriliyor, elektrikle ısınıyor, mal orada ayrışıyor. Onu denedik, çalıştırdık. Bakıyorum ki o da ümit vermeyecek... Tekrar TÜBİTAK ile konuştum.

"Yüzer yatak çok hassas bir iş. Siz en iyisi bir yatay fırın yapın" önerisinde bulundular.

"Para lazım" dedim.

"Proje getirin" dediler. Verdikleri donelere göre proje hazırladık, verdik. İşte o zaman 6 milyonu verdiler. Parayı kısım kısım, fatura aldıkça veriyorlardı. Böylece yatay fırının yapımına başladık. 25 metre uzunlukta, paslanmaz çelikten, izolasyonu gelişmiş, çok pahalı bir fırın. Çok iyi mühendislerimiz ve teknik ustalarımız vardı. Bulgaristan göçmeni personelimizin disiplinine hayrandım. İşletme Şefi Raif Emir kimya mühendisi olup teknik liseden geldiği için makine bilgisi hem teorik hem de pratik olarak çok iyiydi. Saate bakmadan çalışıyor, yeni bir şeyler üretmenin, başarının heyecanını tadıyordu sık sık. Diğer çalışanlar da onu örnek alıyorlardı.

Manyezit madenciliği

— 1981'de bir manyezit madeninden bahsetmiştiniz. Gaz ile uğraşırken madenciliğe nasıl karar verdiniz?

— Manyezit, Bursa'daki işimizin bir parçasıydı. Bir parçası diyorum ama ana hammaddesiydi. Madeni getiren emekli subay Hikmet Bey bir gün ani bir kalp krizi geçirdi, hayatını kaybetti. Eldeki stok bitince durma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktık. Müteahhidimiz işini çok ciddi yapıyordu. Bizim adımıza kalite kontrolünü kendisi yapıyor, düşük kaliteli olanları ayıklıyordu. Onun ölümü bizi çok üzdü. Hikmet Bey'in hanımı ve kızı, "Biz bu işten anlamıyoruz, ne yapacağımızı da bilmiyoruz; bize yardım edin" dediler.

Bir maden mühendisi buldum, bizim adamımız olarak onu gönderdim sahaya. Maden işletmesini durdurmadık. Hikmet Bey'in ailesine ton başına belli bir oranda, madencilerin "rödavans" dedikleri bir hakkı veriyorduk. Bir süre sonra, "Biz işi bilmiyoruz, bu maden sahasını size satalım, siz işletin" dediler. Maden işlerinden iyi anlayan mühendis Sırrı Giray'ı hakem tayin ettik. Onun belirlediği parayı toptan vererek maden sahasını şirketimiz adına geçirdik. Derken o ci-

varda daha verimli bir sahayı da satın aldık. Böylece madenci de olduk çıktık.

Bursa'dan sıkılınca, gidiyorduk Orhaneli'ne.

Bir gün bir köye gittik. Telefon tellerini, elektrik direklerini kaldır, beş yüz yıl evvelki Osmanlı! O kadar geri kalmış... Köyün adı da Büyükorhan ya da Küçükorhan. Köyde kime sorsan ismi Osman ya da Orhan. Fakirlik, sefalet diz boyu. Cahillik süreklilik kazanmış durumda. Çavuş dedikleri biri evine davet etti bizi. Yürüyerek gittik, dağın arkasında bir yer. "Hanım" dedi, "köylüler" dedi, herkes koşturdu. Köyün en önemli kişisiymiş, çünkü madende çalışarak para kazanıyormuş. Köylü hayvancılıkla geçimini sağlıyor. Çavuş dedikleri hem köyün muhtarıymış hem de madenlerde ateşçi olarak çalışıyormuş. Patlatılacak dinamitleri hazırladığı gibi, ateşlemeyi de kendisi yapıyor. Teknik bir iş olduğu için yetkili makamlarca verilen, "ateşçi ruhsatı" var. "Muhtar, sen buranın ağasısın. Buraya bir ağaç dikseniz... Bak kupkuru buralar" dedim. Fidan gibi küçük bir ağaç gösterdi. "Bu gördüğün ağaç var ya," dedi, "on yıllık! Bu ağaç ovada bir yılda bu hale geliyor. Bizde on yılda büyümüyor. Eskiden, Rumlar zamanında üzüm bağları vardı. Rumlar gidince üzümü de bıraktığımız için gelirimiz yok" dedi.

Maden sahalarımız ağaçların içinde, ormandaydı. Uludağ'ın arkasında, çok havadar bir yerdi. Şantiye binası ve dinamit deposu yaparak işi büyüttük. Gerçekten maden sahası iki mühendisin çalıştığı ayrı bir işletme oldu.

Turgut Özal'ın ziyareti

— Bu kadar çok işi birden yürütmek için geniş bir kadroya sahip olmalısınız...

— Nicelik yönünden fazla olmamakla beraber, kalite yönünden üstün nitelikli, özgüvenli elemanlarımız vardı. Bir ara altı mühendis ile çalışıyorduk. Muhasebe ve satış bölümündekilerin de kendi branşlarında uzmanlıkları vardı.

Döner fırının yapımı sürerken Türkiye Elektrik Kurumu'ndan bir haber geldi. Gittik, görüştük. Ortağım Münir Cerit, Türkiye'nin tanınmış mühendislerinden ve Turgut Özal'ın sınıf arkadaşı. Ayrıca Ankara'da iyi tanınan bir makine yüksek mühendisiydi. TEK, karbondioksitte bizi uzman olarak tanıdığı için bizden yardım istiyordu. Turgut Özal geldi birkaç defa, "Sizi Et Balık Kurumu ile tanıştırayım. Onlara ürün verirsiniz" dedi.

— *Et Balık Kurumu karbondioksidi ne yapıyor ki?*
— Soğutucu olarak etleri dondurup saklamakta kullanıyormuş, "Çok büyük tüketir" dedi Turgut Özal.

— *Turgut Özal size geldiğinde görevi neydi?*
— İlk geldiğinde başbakanlık müsteşarıydı. Anavatan Partisi'ni kurduktan sonra, başbakanken de buradaki tesisi gördü. Ortağımın çok yakın bir arkadaşı daha vardı burada; Safa Giray. Anadolu Makine A.Ş.'nin genel müdürüydü. Bize, "Siz de partiye girin" dedi, ama bizim başımızı kaşıyacak vaktimiz yoktu. "Çok büyük iş yapıyoruz" dedik, girmedik ama onları görüyorduk, epey uğraşıyorlardı. Mayısta başladılar, ekimde Safa Giray bakan oldu; böyle hızlı bir şekilde gelişti Özal'ın hareketi.

— *Turgut Özal, Et Balık Kurumu ile çalışmanızı önermiş, tam o sırada siz de TEK ile görüşmeye başlamışsınız. TEK'in önerisi neydi size?*
— TEK santrallar daire başkanı bizi Ankara'ya davet ederek "Bizim bir problemimiz var" dedi.

"Nedir?"

"Denizli'de bir jeotermal santral kurduk. Sarayköy yakınında yerden çıkan kızgın buharla türbinleri döndürerek elektrik üretiyoruz. O arada da bol miktarda karbondioksit gazı çıkıyor. Biz korktuk etraftaki insanlar boğulur, ölür diye. Siz karbondioksit ile uğraşıyorsunuz, buna da bir çare bulun." Bu istek o yörede yaşayanlardan gelmiş. Çevre halkı "Bu gaz bizi zehirler, buna bir çare bulun" demiş.

Bizim aradığımız zaten karbondioksit. "En kolayı, çıkan karbondioksiti sıvılaştırıp tankerlere doldurarak tüketim merkezlerine sevk etmek" diye düşündük. Günlerce sürdü görüşmelerimiz. Biz hemen üstüne atlamadık, "Karbondioksit arıyoruz" falan demedik. "Sizin bu karbondioksidi yok ederiz" dedik. Bir problemleri daha vardı. Yeraltından sıcak su getiren borular bir müddet sonra kireç bağlıyor, borular tıkanıyordu.

— *Karbondioksit yüzünden mi?*
— Çökelti var, içindeki mineraller çöküyor. "Ona da çare buluruz" dedik. İki şekilde anlaştık TEK ile. Baktık ki iş çok büyük, "Buraya karbondioksit fabrikası kuralım" dedik. Zaten sadece Uludağ Gazoz Fabrikası'nı düşünmüyoruz, "Türkiye'nin diğer fabrikalarına da sevkıyat yapalım" diyoruz. Büyük çapta karbondioksit sıvılaştırma, depolama tesislerini ve tankerlerle şehirlerarası taşımayı bizimle ortaklaşa yapabilecek çapta büyük firmaları aradık. Sonunda Amerika'da Liquid Carbonic diye büyük bir firma bulduk. Onlara bilgi verdik, geldiler. İki tane mühendis geldi, götürdük TEK'e, "Bunlar da bizimle beraber çalışacak" dedik. Onları da kabul ettiler, protokol yaptık. Biz Denizli'ye gidip gelmeye başladık.

Amerikan-Türk ortaklığı

— *Liquid Carbonic ile anlaşmanız nasıldı?*
— Biz hiç para koymayacaktık. Onlar tesisi kurup yüzde 50 ortak olacaklar; böyle anlaştık. Biz buluşumuz ve Türkiye'de oluşumuzdan dolayı yüzde 50 ortaklık payına sahip oluyoruz, ama bütün tesisi onlar kuruyor. Taşımak için tankerler, kamyonlar var; sıvı karbondioksit taşıyacaklar. Uludağ'daki tesisten dışarıya gaz veremiyoruz, ama şimdi Denizli tesisleri çalışırsa Türkiye'nin her tarafına vereceğiz. Hammadde maliyeti yok. Ne kokkömürü ve ne de motorin veya başka bir yakıt yanmayacak artık.

Denizli çalışmaları hızla ilerlerken, Hüseyin Ergün "Bu Amerikalıları niye soktunuz? Bir Türk firmasıyla anlaşalım" dedi. Olur mu, olmaz mı derken, bir Türk firmasının sahibi olan İsmail Aytemiz ile tanıştık ve anlaştık. Sonra bu düzen değişti. Aradan beş-altı ay geçti, ortağım, "Çok acele gel!" dedi. Ankara'ya gittim. "TEK'te bir adam var, onunla anlaşamıyoruz, sürekli kavga ediyoruz" dedi. TEK ile görüştük, "Sizinle çalışamayacağız" dediler. "Yahu, nasıl oldu? İsmail Aytemiz mi etkiledi? Ne oldu, niye bozuştuk?" derken TEK ile yollarımızı ayırdık. Tabii, ben ismi tescil ettirmişim "Karbogaz" diye, tescilli marka bizim üzerimizeydi. Biz zaten çok hevesli değildik; gelişmeler de böyle olunca "Kendi işimizi yaparız, yatay fırınımızı çalıştırırız, ürün elde ederiz" dedik, Denizli'yi onlara bıraktık. "Aytemiz ile işbirliği yapmayız" dedik. Aytemiz bundan sonra marka için çok uğraştı, dava açtı. "Bu ismi bırakın bana" dedi. "Davayla olmaz, bırakmıyoruz" dedik. "Usulen yapalım" dedi.

Uzun uzun konuştuktan sonra, "Ben bir şey istemiyorum. Hibe ediyorum" dedim.

— *Niye öyle yaptınız?*

— Olmaz, bize yakışmaz para almak. Ayrıca yatay fırınlarımız faaliyete geçince onu mutlaka yeneceğimizi biliyoruz. Denizli'den Bursa ve İstanbul'a taşımak için ağır nakliye bedelleri ödenmesi gerekecekti. Sıvı gazların taşınması için, yüksek basınca dayanması için çok kalın cidarlı tanklar gerekiyor ve dara oldukça ağır basıyordu. Bursa'daki tesislerimizde bir değerli yan ürün vardı. Bu yüzden bizim tesis tam kapasiteyle çalışırsa yüksek ekonomik değerler elde edecektik.

— *Sonrasında da rekabet sürecek...*

— Devam edecek, çünkü bu işin içindeyiz. Şimdi Denizli'yi elimizden alan İsmail Aytemiz beni görünce, "Senin heykelini dikelim" diyor; çünkü dürüst çalıştık biz ama o zaman rekabet şiddetliydi aramızda. Biz Uludağ'da yatay fırınla uğraşırken bir baktık, Uludağ Gazoz Fabrikası'na teklif götürmüş-

ler, anlaşmışlar. Fabrikanın önüne bir tane depo koydular. Denizli'den gazı getirip oraya koyuyorlar.

— Bu arada Amerikalılarla ortaklıkları sürüyor mu?
— Amerikalılar bıraktı, İsmail Aytemiz tek başına yapıyor, çünkü Amerikalıları da nasıl yaptıysa gönderdi. İsmail Aytemiz hep tek olmak istedi, tek oldu. Başkan oldu...

— TEK'ten sonra Uludağ'ı da elinizden aldı...
— Uludağ Gazoz Fabrikası hâlâ yarısını bizden kullanıyor, yetmeyeni de oradan alıyor. Öncelikle bizim gazı tercih ediyorlar. Baktım, böyle gitmeyecek, "Ben buna nasıl çare bulurum? Ancak doğalgaz bularak" dedim.

Yeraltından doğal karbondioksit

— Bu arada Almanlarla işbirliğiniz olmuş...
— Almanlardan kompresör ve bazı pompalar satın almıştık. Linde, hem gaz üreten hem de makine imalatı yapan, dünyaca meşhur bir sanayi şirketiydi. Linde'nin tanıdığım mühendislerinden biri telefon etti bir gün. İstanbul'da olduğunu ve gece uçağı ile Almanya'ya gideceğini söyledi. Hemen yola çıktım, Hilton'da buldum. Kuveyt'ten geliyormuş, Frankfurt uçağı gece 22.00'de olduğu için beni aramış. İhtiyaçlarımı sordu, yeni makinelere ait kataloglar verdi. Elektrikli fırının kapasitesini yükseltip yükseltmediğimizi sordu. Ben yeni bir fırın yaptığımızı anlattım. Anlattıklarımı dinledi, "İki ürünlü proseslerin kontrolü güç olur. Birine önem verirken diğerinin kalitesi bozulur. Biz artık yakıt yakarak karbondioksit üretme tesislerini bırakıyoruz. Yeraltından gelen doğal karbondioksit tesisimizi çalıştırmaya başladık" dedi. Yeraltından nasıl çıkardıklarını etraflıca anlattı. Çizdi, gösterdi, bir de gidince yayın göndereceğini söyledi. Dikkat edilmesi gereken kritik noktaları bana not ettirdi. "Bu sistemi kurarsanız rahat edersiniz. Kapasite sorunu olmaz. Yeraltında çok fazla doğal karbondioksit var. Arıza yapma derdiniz de ortadan kalkar, çün-

kü arızalanacak makineniz olmayacak" dedi. Bütün bildiklerini benimle paylaştı. Aslında Avrupa ve ABD'de böyle bilgili insanlar, diğerlerine bildiklerini aktarıyor. Her yıl meslektaşlar toplanıp kongrede bildiklerini ve deneyimlerini paylaşıyorlar. Türkiye henüz bu düzeye ulaşmadı.

— Linde firmasının mühendisinden öğrendiklerinizi nasıl değerlendirdiniz? Aynı anda iki ürünün zorluğunu söylemiş size.

— Linde'nin mühendisiyle görüştükten sonra MTA'dan Türkiye'nin jeotermal ve volkanik yerlerinin haritasını temin ettim. Fabrikalara yakın yerlerdeki volkanik arazileri araştırdım. Kuzey Anadolu fay hattında en uygun yerin Bolu olacağı düşüncesiyle Bolu'ya gittim. Valiyi ziyaret ettim. Vali Gökhan Aydıner sahiden aydın bir insandı. Anlattıklarımı ilgiyle dinledi. Ekonomiye yararlı olacak bu araştırmayı destekleyeceğini söyledi. Beni maden ve enerji işlerine bakan il müdürüyle tanıştırdı. Ertesi gün maden işlerine bakan müdürle köylere çıktık. Bana kaynıyormuş gibi fokurdayan, fakat sıcaklığı yükselmeyen sular gösterecekti. Bütün gün gezdik. O gün baktığımız ve uygun dediğimiz yerlerin sayısı ondan fazlaydı. Burası Kuzey Anadolu fay hattı üzerindeydi. Volkanik değil ama yer çatlağıydı. Ertesi gün birlikte Abant yolu üzerinde Akçaalan köyüne bir kez daha gittik. Küçük bir deneme yapmak için müdür beyin çakmağını yanar haldeyken yerden kaynayan suya doğru tutuğumuzda çakmak hemen sönüyordu. Kaynayan suyun yakınında çakmak alevlenmiyordu bir türlü. Köylüler şaşkınlıkla bizi izliyorlardı. Hasan Acar adında biri, "Ben bu suya bakıyorum, kaynıyor ama sıcak değil, fokurduyor ama çoğalıp akmıyor... Tanrı'nın bir hikmeti" dedi. Hasan bizi daha sonra bahçesine davet etti. Köyde adam kalmamış. Evlenen, iş bulan gitmiş. Hane sayısı hep on olarak kalmış. "Sizin burada çalışmanız köye canlılık getirir" dediler. Bursa'ya döndükten sonra ciddi bir ölçüm yapılması için kimya mühendisi olan işletme müdürümüz Raif Emir'i görevlendirdim. Gitti, ölçtü, "Yüzde yüz karbondi-

oksit" dedi, "Hiç yabancı madde yok. Kokusuz, saf ve doğal karbondioksit." Bunun üzerine işi nasıl yapacağımızı planlamak üzere çalışmalara başladık.

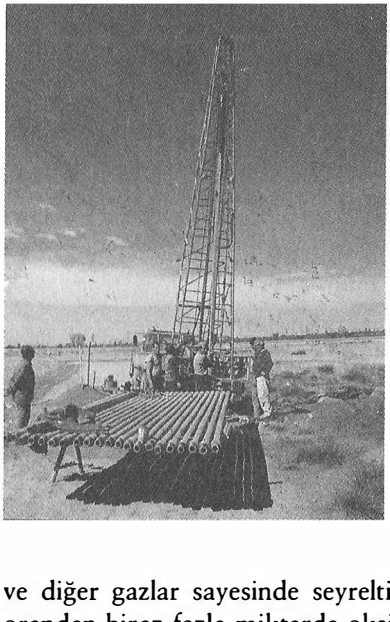
Sondaj makinesi çalışırken sigaralar sönüyordu

— Bu durumda yeniden tesis kurmanız mı gerekti?

— Tabii, yeniden masraf yapmak gerekecek. Biz parayı hep fırına yatırmışız. TÜBİTAK'tan yeni bir proje için tekrar para istemek zor. Raif çok yaratıcı bir çocuk; ona, "Bir sondaj makinesi düşün, basit olsun" dedim. Hemen bizim atölyede düşündük; motoru, ayakları filan yapıldı, bir kamyona yükleyerek Bolu'nun Akçaalan köyüne getirdik. O gün ben de oradaydım. Sondaj kulesini kurduk, elektrik bağlantılarını yaparak hazır hale getirdik. Köy ihtiyar heyetinin huzurunda şalter kaldırıldı. Makine elektrik motoruyla dönmeye başladı. Matkabın yeri oyan ucunu soğutmak için sürekli su verilmesi gerekiyor. Dağda, orman içindeki bir pınardan plastik hortumla gelen su matkabın açtığı deliğe akıyor, o sırada delikteki taş-toprak kırıntılarını bir bulamaç halinde dışarıya akıtıyor. Matkap ucu yavaş yavaş açılan delikten ilerlemeye başladı. Daha onuncu metredeyken hortumun ucundan hava gelmeye başladı; ama öyle basınçlı bir hava ki, Raif tutunuyor ağaçlara, neredeyse ağaçlar devrilecek. Köylüler "Yeraltında gaz-maz yok, bir şey yok!" diyorlardı, biz, "Var!" diyorduk. Basınçlı hava çıkınca şaşırıp kaldılar. Sondaj makinesi çalışırken sigaralar sönüyordu, çakmaklar ateş almıyordu. Bunu fark edenlere, "Hava değil bu, karbondioksit" dedik.

"Bu bizi boğmaz mı?" diye soranlara cevap hazırdı: "Boğmaz, hemen hızlı şekilde havaya karışıp dağılıyor."

Aslında havanın içindeki gazların dengesi, bitki ve insanların yaşamını koruyor. İlginç bir oran söz konusu. Dünyanın her yerinde açık havada yüzde 78 azot, yüzde 21 oksijen, yüzde 0.3 oranında CO_2, su buharı ve asal gazlar bulunur. Bu oranların iki önemli nedeni var: Birincisi, yanma olayının gerçekleşmesi için gerekli olan oksijenin havadaki oranı, azot

Sondaj kulesi, Türkiye'deki ilk karbondioksit sondajı için yeri delmeye hazır (1987).

ve diğer gazlar sayesinde seyreltik bir oranda kalıyor. Bu orandan biraz fazla miktarda oksijen bulunmuş olsaydı, bir kıvılcımla dünyadaki bütün yanıcı maddeler yanma ısısını yakaladıkları zaman yanardı. Küçük bir kıvılcım dünyayı tamamen yakardı. Karbondioksitin artması ise atmosferdeki sera etkisi nedeniyle istenmiyor.

Doğanın dengesi hep böyle sürüp gidiyor. Biz gazı bulduk ama işlemek için bir makine, kompresör ve depolar lazım. Linde mühendisinin söylediği makine muazzam bir para, çok pahalı. Bizim gücümüz yetmez, hiç kimsenin gücü de yetmez. Aytemiz alabilir ancak, o çok zengin.

Aklımıza bir şey geldi. İzmir'de gemileri söküyorlar. Gemilerden çıkan basınçlı depo, pompa ve kompresörler işimize yarayabilir. Aliağa'ya, gemi söküm şantiyesine gittik. Bir kenarda, parçalanarak çelik izabe fırınlarına gönderilmek üzere yığın halinde duran, gemilerden çıkarılmış, çok temiz ve sağlam durumda makineler bulduk. Seçerek beğendiklerimizi hurda demir fiyatına, gerekli malzemeyi ve tankları çok ucu-

za aldık. Gemilerde dizel motoru çalıştırmak için yüksek basınçlı hava depoluyorlar. Yüksek basınca dayanıklı, neredeyse bu odanın yarısı kadar büyüklükte tanklar var; onlardan bir tane seçtik. İki tane de kompresör ayırdık. Diğer küçük parçaları, ne gerekiyorsa, gemiden çıkan parçalardan derledik. Toparlayarak yükleyip getirdik Bolu'ya. Bursa'dan gelen ekiple montajını yaptık, kurduk, çalıştırdık. Bütün makineler başladı çalışmaya. Çalışırken vali ziyaretimize geldi ikinci defa. "Bu çok önemli bir olay Türkiye için, yenilik yapıyorsunuz, sizi kutlamak lazım" diyordu. Tıkır tıkır çalışıyor sistem. Tüpe dolduruyoruz, köylüler kamyonla Bursa'ya taşıyorlar.

Nereye baksak gaz çıkıyor!

— Peki, bu arada, sondaj yaptığınız yerdeki gazın miktarı ne kadar diye araştırıyor musunuz? Sonuçta epey bir yatırım yapmışsınız...

— Tabii, şantiye binası yaptık. Personelin kalması için köyden ev kiraladık. Bir bayan aşçı tuttuk, şantiyede çalışan işçilerimizden Mehmet'in annesi yemek yapıp getiriyor. Banyomuz yoktu; yıkanacağımız zaman gazocağında tenekeyle su ısıtıyorduk.

Birkaç yerde daha sondaj yaptık. Nereye baksak gaz çıkıyor!.. Daha derine indikçe daha yüksek basınçlı gaz çıkıyor. Daha büyük sondaj makinesi yaptık. İşin ilginç tarafı, büyük sondaj makinesini de biz yapıyoruz. Sürekli bir ekip çalışıyor. Maden mühendisi var sondajın başında. O tıkır tıkır deliyor, hazırlıyor, bu tarafa bağlıyoruz. Bir yerde, 180 metre derinlikte gaz bulduk. İstediğimizden fazla basınçlıydı. Arazi bir hafta dayandı, sonra yıkıldı, pek müsait değildi.

— Nasıl yıkılıyor?

— Alttaki basınçlı gaz çıkınca etrafı yıkılıyor, oluşan çukuru dolduruyor. Bu rezerv meselesini araştırmak üzere Ankara Fen Fakültesi'ndeki dostlarıma danıştım. Zamanında bizim

özel okulda hocalık yapanlar vardı aralarında. "Biz bunu bir petrol mühendisine soralım" dediler. Fen fakültesinde bir hocaya sorduk. Çocuklara petrolün jeolojisini falan öğretiyormuş.

"Biz Bolu'da yerden karbondioksit çıkarıyoruz" dedim.

"Yerde karbondioksit ne arar?" demez mi!

"Ama çıkardık..." dedim.

"Olmaz! Başka bir şeydir" dedi.

"Yahu, çıkardık, kullanıyoruz" dedim.

— *Siz ona miktar sormaya gittiniz, ama o gaz yok diyor...*

— "Petrol olan yerde karbondioksit olmaz" diyor. Bir şey demeden çıktık. Adam farkında değil. Bu arada tabii, arazinin bazı zorlukları da var. Dağa tırmanıyoruz, ormanın içinde çalışıyoruz. Daha büyük bir rezerv aklıma geldi. Biz küçükken Niğde'ye, Nebahat'ın babasının evine gitmiştik. Orada bizi İçmece'ye götürmüşlerdi. İçmece'de Bolu'dakine benzer yerler, kaynayan sular olduğunu hatırlıyorum. O suları içiyorduk. "İçmece" veya "İçmeler" diyorlardı. Oralara bir gideyim dedim. Aldım çantamı, gittim Bor'a; ondan sonra Kemerhisar'a gittim. Kemerhisar nahiyeymiş o zaman. Nahiye müdürünü aradım akşamüzeri, buldum.

"Ne arıyorsun?" dedi.

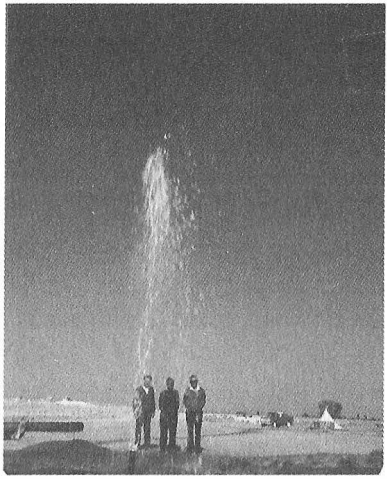
"Yerden kaynayan sular, karbondioksit gazı arıyorum" dedim.

"Karbondioksidi biliyorum" dedi.

"Nereden biliyorsun?"

"Burada bir tepe var. O tepenin yanı Kuşuçmaz Tepesi. Kitaplarda da var, Roma döneminden beri biliniyor. Oradan geçen kuşlar düşüp ölüyor. Bir gün bir köylü geldi, 'Keçimi öldürdüler' dedi. 'Kim öldürdü?' diye sorduk, bilmiyor. Gidip baktık ki keçisi gerçekten ölmüş. Aldık, çıkarttık; sapasağlam, hiç yara yok. Keçi oraya ot yemeye gidince ölmüş demek ki... Karbondioksit budur herhalde" dedi.

"Evet, budur!" dedim.

Karbondioksitin yerden fışkırdığı an.

Evinde misafir etti beni. Sabah etrafı gezdik. "Burada bir tesis kuracağız" dedim. Tabii, bizim ekibi oraya getirmek, tesis kurmak uzun ve masraflı bir iş. Aklıma Adana'dan tanıdığım İsmail Parlak geldi. Ona gittim. O da karbondioksit üretiyor. "Böyle bir iş var. Ortak yapalım mı?" dedim, "Yapalım" dedi. Yüzde 25'i benim, yüzde 25'i ortağım Münir'in, yüzde 50'si de onun olmak üzere bir ortaklık kurduk. Bu sefer makineleri ona aldırttım; o bizden daha zengindi.

Adana'dan sondaj makinesi getirdik. Bursa'dan jeoloji mühendisimiz geldi. Birkaç günlük saha araştırmasından sonra sondajlara başladık. Sondajlar yapılırken bir olay oldu. Sondajı yapanlar çadırlarda yatıyor. Bir gece telaşla bizim kaldığımız otele geldiler. "Çok korktuk biz! Gece patlamalar oldu" dediler.

"Nasıl oldu?"

"Biz 'Teröristler bomba mı attı?' diye korktuk. Sonra baktık ki havaya sular fışkırıyor, minare boyu" dediler. Bir de gidip baktık ki, hakikaten sular yerden fışkırıyor. Suyla beraber karbondioksit de çıkıyor. Fotoğrafları var. "Tamam!" dedik, "Burada!"

Karbondioksit maden kapsamına alınıyor

— Peki, siz orada yeraltı kaynaklarını kullanıyorsunuz. Devlet sizden o gaz için ya da tesisler için kira ya da benzeri bir ödeme talep etmedi mi?
— Önce yoktu böyle bir şey. Sonra bakıyorlar ki bu konuda bir talep var, karbondioksidi maden kapsamına aldılar.

— Daha önce karbondioksit yeraltı zenginliği sayılmıyor...
— Sayılmıyor; kimse ilgilenmiyordu. Biz sadece arazinin sahibine kira veriyorduk.

— Kaç yılında karbondioksit maden kapsamına alındı?
— Biz işletmeyi bıraktıktan sonra oldu. Niğde'de benim daha çok küçükken, 1940'larda gördüğüm yeri, daha sonra 1980'lerde harekete geçirdik. Kırk yıl sonra... O kadar yıl aklımda kalmış o yerin zenginliği.

O arada barit madeni işleten Hamdi Bozdağ ile tanışmıştık. Hamdi Bey'e "Sizin barit madeninin civarında böyle kaynayan sular var mı?" diye sormuştum. Duydum ki barit petrol sondajında kullanılan bir madde. Hamdi Bey bunun sondajını yapıyor. Hem de Tokat'ta yapıyor. Bizden uzak bir yer olduğu için rekabet olmaz diye düşündüm. Hamdi Bey'in bürosu Hilton Oteli'nin önündeki yüksek binaların birindeydi. Çok mükemmel bir dairesi vardı. Gittim, konuştum, anlattım uzun uzun, saatlerce... Kahve üzerine kahve söyledi. Meğerse adamın niyeti başkaymış, benden öğrenip üretim yapmak istiyormuş! Ben de bana yardım ediyor sandım. Sonradan öğrendim ki, biz bu işleri bıraktıktan sonra, Hamdi Bey de oraya tesis kurmuş.

O zamanlar, askeriyenin, şahısların, özel şirketlerin karbondioksit üreten tesisleri vardı. Hepsi bırakmış. Şimdi yalnızca Konya Ovası'nda, Aksaray, Niğde, Bor civarında çalışıyorlar. Geçenlerde telefon ettim. "Konya'da AKP İl Başkanı'nın yeğeni de bu işe girmiş, o da çalışıyor" dediler. Meğer fiyatı çok yükselmiş, kilosu 250 liraya çıkmış. Talep çoğalın-

ca yıllık üretim 1 milyon tona çıkmış. Irak ve Ürdün'e de buradan gaz gidiyor.

— Peki, siz teknik bir eğitim almamışsınız, bu konuları nasıl çalışıyorsunuz?
— Dediğiniz doğru; fizik-kimya bilgisi olmadan bu işleri düşünüp planlamak mümkün değil. Özel kütüphanemde lise ve üniversitede ders kitabı olarak okutulan fizik, kimya ve matematik kitapları takım halinde duruyor. Ayrıca dünya literatüründeki makine ve kimyayla ilgili temel başvuru kitapları ve TÜBİTAK'ın yayımladığı fen ve matematik kitaplarının tamamı da var. Çoğu zaman dinlenmek için okuyorum onları. *Bilim-Teknik* dergisini çıktığı günden beri alıyorum ama koleksiyonumun bir kısmı Bursa'dan taşınırken kayboldu. Ayrıca çok ilgi duyduğum konuların başında astronomi ve bilim tarihi geliyor. Bu yayınları okuyabilmek için yıllardan beri günde on altı saat çalışmak zorunda hissediyorum kendimi. 50 yaşından önce, az uyumak için bazı uyarıcı kimyasallar almıştım. Basit bir iş değil yani.

Türk Patent Enstitüsü'nden dört patent

— Evet, hiç basit bir iş değil.
— Dört tane patent aldık. Altı tane mühendisimiz var. Benim ortağım da yüksek mühendis; kitapları var, tercümeleri var. Öyle sıradan bir ekip değil. Her branştan insan var. Kimya mühendisimiz Simel Gezgiç Hanım var, makine mühendisi var, maden mühendisi var... Ama tabii böyle bir ekiple bile sorunlar yaşıyorduk.

O günlerde Ankara Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Olcay Aral'a bir mektup yazarak mezun ettikleri elemanların bilimsel ve işlevsel yetersizliğinden dert yanmış ve uyarmıştım. Bu konuda epeyce yazışmıştık Olcay Hanım'la. Kimya mühendislerinden dert yandığım günlerde, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Maden Fakültesi Dekanı Profesör Ali Aydemir'le Bursa'da karşılaştım. Ankara Diş Hekimliği Özel Yükseko-

kulu'muzda fizik derslerine giriyordu. Ali Hoca davetim üzerine programını değiştirerek misafirim olmayı kabul etti. Beraberce fabrikaya gittik. İşlediğimiz manyezit madenini gösterdim, kalite kontrol şefimiz kimya mühendisi Simel Gezgiç'in sorularını cevaplandırdı. Ertesi gün Orhaneli'ndeki maden ocaklarına birlikte gittik. Şantiye şefimiz İstanbul Üniversitesi Maden Fakültesi mezunu, yüksek maden mühendisi Faruk Tümer'di. Beyaz, saf ve temiz manyezit madenlerinin çıkarılma teknikleri konusunda epey bir fikir alışverişinde bulundular. Geceyi dağda, maden şantiyesinde geçirmeye karar verdik. Şantiye binasının önündeki teras gibi düz bir alanda sofra kuruldu. Etraf yüksek çam ağaçları ile bezenmiş, güneş yavaş yavaş çam ormanının arkasında batıyor... İşçiler de paydos ettikleri için kayaları delen hava kompresörünün taktakları ve homurtuları kesilmişti. Bir maden fakültesi dekanının fabrikamızı ve maden şantiyemizi ziyareti önemli bir olaydı. Bursa'daki ekibimiz sürekli bir arayış içindeydi. Yeni metotlar deneme cesaretleri ve olanakları vardı. Amaç yeni katma değerler yaratmak, işletmenin verimini yükseltmekti.

Kârlılık ve verim konusu ne Olcay Aral'ın ve ne de Ali Aydemir'in gündemindeydi. Onlar kendilerinden önce yazılmış kitaplara bağlıydılar. Kitaplardaki bilgileri öğrencilere aktarmakla görevlerini tam olarak yaptıklarını sanıyorlardı. Kendileri bir kitap yazmamışlardı. Çok iyi birer insan ve herkesle kolay dost olabilen bu iki üniversite liderinin kişisel özelliklerini açıklamam, diğer eğitim yöneticilerimize bir fikir vermek amacını gütmektedir.

— O zaman siz yenilikleri dışardan takip edip ne olduğunu anlamak üzere mühendislerle tartışıyorsunuz.

— Her yerde bilimin ve teknolojinin peşindeyim. Fen fakültesiyle teması kesmedim; bu işi bilen yabancılardan, TÜBİTAK'tan, üniversitelerden, her yerden sürekli bilgi alıyorum. Merak saikiyle her şeyin aslını öğrenmeye çalışıyorum. Bir olayı incelerken alternatifinin ne olduğunu görmek istiyorum.

Bugünkü teknik olanakları gördükçe heyecanlanıyorum

— TÜBİTAK sizi Amerika'ya göndermek istemiş. Gidebilseydiniz belki her şey farklı olurdu, diye düşündünüz mü hiç?
— TÜBİTAK'a enerji konusunda verdiğim raporlar üzerine 40 yaşımdan sonra bütün masraflarımı karşılamak üzere beni Amerika'ya göndermek istediklerini daha önce konuşmuştuk. Bugün anlıyorum ki, artık benim araştırmalarım için şuraya buraya gitmeye ihtiyacım yok. İnternet kullanmasını bilen herkes, Avustralya'daki üniversitenin kütüphanesine girip mevcut dijital yayınları açıp okuyabiliyor. Aynı anda birkaç dakika içinde Amerika'daki bir kütüphaneye başvurabiliyor artık. Çağımız çok muhteşem bir çağ! Bugünkü teknik olanakları gördükçe heyecanlanıyorum. ABD'de 17. yüzyıldan beri yayımlanan teknik bir derginin bütün sayılarını internet ortamında bilimin hizmetine sunuyorlar. O nedenle Amerika'ya gitseydim ne değişirdi hayatımda, diye düşünmüyorum.

— 1979'da başlamışsınız madenciliğe, kaç yılında bitti?
— 1998'e kadar devam etti. 1998'de İstanbul'a geldim, o yüzden bıraktım ama o iş gelişti. Bütün motorin yakanlar, yakıt yakanlar bıraktı. Benim yaptığım ve öğrettiğim sistemle üretiyorlar. Eski tanıdıklarım beni ziyaret ediyor, anlatıyorlar piyasada ne olup olmadığını. "Rakipler çoğaldı, fiyat artıramıyoruz, rekabet var" diyorlar. Tabii şunu da biliyoruz ki, maliyeti çok düşük olan bu sistemi bulup üretim alanına sokmamış olsaydım milyon ton CO_2 üretilemezdi. İhracat imkanı da olmazdı.

Ülkenin yararına bir hizmet yaptığım için huzur ve mutluluk duyuyorum.

Madenciliği bırakıyoruz

— Peki, siz 1998'e kadar bilfiil bu işin başında mıydınız?
— Ben 1986'da İstanbul'a taşınmaya karar verdim. O tarihten sonra İstanbul'dan takip ettim ama zaten anonim

şirketti; ortağım vardı. elemanlarımız vardı, çalışıyorlardı. Serdar İngiltere'deydi. Zafer Ankara'dan İstanbul'a taşındı. "Siz de buraya gelin" dedi, "ailemiz böyle dağınık olmasın." Annesini ikna etti önce. 1986'da ben de İstanbul'a gelmeye karar verdim. 1987'de Adana'daki hissemi sattım. Ben satınca ortağım da sattı. Adana'yı tamamen bıraktık.

— Bursa'daki hisseniz devam etti ama...
— Etti... Bursa'da yüzde 50 ortaktım. Ben bıraktım, ortağım bir süre daha devam etti. Sonra o da bıraktı, şirket sahipsiz kaldı. Gidip tasfiye etmek de çok zor oldu. Muazzam zorluklar çıkardılar. Gidip gelmesi de zor olunca bir avukat arkadaşıma yetki verdim, "Tasfiye et" dedim ama o bile çok zorlandı. Anonim şirketi tasfiye etmesi çok zormuş.

— Peki, çok kârlı bir işi niye bıraktınız?
— Makine yapıyoruz, uğraşıyoruz ama artık anladık ki doğal kaynaklardan karbondioksit elde etmek en uygunu. Yani Niğde-Bor civarında çalışmak gerekecek. Oralara yeniden gitmek gözümde çok büyüdü. O yüzden bıraktım.

— Bu durumda Bursa'daki üretimi de pahalı olduğu için zaten bırakacak mıydınız?
— Aslında pahalı değildi, kurtarıyordu. Çok kâr bırakıyordu. Oradan gelen parayla da gene iş yapıyorduk. Çünkü hammadde girdisi yok, yakıt yok... En önemlisi de iki ürün çıkıyor; karbondioksit, bir de bir toz magnezyum oksit... Magnezyum oksit, karbondioksitten dört kat pahalı ve ihraç edilebiliyor. Yani sadece magnezyum oksit için çalışmak bile kârlıydı. O gazı atsanız, kullanmasanız bile çok kârlı bir işti. Miktarı azdı sadece.

— Fabrikayı başkasına satmayı düşündünüz mü?
— Düşünmedik, çünkü kimse böyle bu tehlikeli işlere giremez; teknik işlere girmek öyle kolay değil.

Dinamit ruhsatı

— Bu arada dinamit ruhsatı yüzünden başınız derde girmiş.
— Evet, zor günler geçirdik. Maden çıkarmak için taşları patlatmamız gerekiyordu. Onun için de dinamit lazım, dinamit almak için de ruhsat... Epey uğraştık ruhsat için. Öncelikle deponuz olacak. Bir dinamit deposu yaptık; fenni şartnamesine uygun olarak paratonerli, kilitli ve bekçili. Deponun özel bekçisi var, nöbetleşerek duruyorlar. Bekçilerin birbirine, "devir teslim yaptım" diye tuttukları zabıtlar var. Jandarma gelip denetliyor bu depoları. Orada bir yönetmelik bulunması gerekiyormuş; "Sabotajlara karşı dinamiti koruma yönetmeliği". O yönetmeliği bulamıyor. Biz köylüler anlamıyor diye depoya koymadık. Yönetmeliğin depoda, nöbetçilerin yanında bulunması lazımmış. Bir gün iki tane genç geldi, "Sizi komiserim görmek istiyor" dediler. Birinci Şube, yani Siyasi Şube. "Ne için?" dedim, "Bilmiyoruz" dediler, "Bizi gönderdiler".

— Orası köy, jandarmaya bağlı değil mi?
— Jandarmaya bağlı da ben şehirdeyim diye polis göndermişler. Jandarma haber vermiş aslında. Çok korktuk. "Yahu, ne oldu acaba?" diye düşünüyorum. Yaz aylarında, ifadesi alınmak üzere Birinci Şube'de üst kata götürülen bir avukatın pencereden atlayarak öldüğünü duymuştum. O katın şöhreti iyi değildi. O zamanlar AB kriterleri henüz ülkemize gelmemişti. Resmen işkence vardı. Benim siyasi bir eylemim ve hatta düşüncem de yoktu. Bir yanlışlık olmuştur, diye kendime moral veriyordum.

— 12 Eylül olmuş muydu?
— Olmuş, sıkıyönetim var. Çağıran da emniyet müdürü. Gittim, bekliyorum koridorda. Tam orada avukatın intiharı aklıma geldi. Çok dövülmüş herhalde. Belki kurtuluşu pencerede aradı da can havliyle fırlayıp atladı beşinci kattan aşağıya. Komiser iyi karşıladı beni. "Tehlike yok galiba" diye geçir-

dim içimden "Sizi Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan istiyorlar" dedi. "Bursa Askeri Lisesi'nin içindeki komutanlık..."

Gittim, bir yüzbaşı sakin karşıladı beni.

Hüviyet tespiti yaptı, "Dinamit deponuz var" dedi.

"Var..."

"Orada yönetmelik gereğince sabotajlara karşı korunma yönetmeliği bulunması lazımmış" dedi.

"Bilmiyordum" dedim.

"Kanunu bilmemek mazeret değil. Siz sıkıyönetim kararlarına aykırı hareket etmiş oluyorsunuz" dedi.

"Bilmiyordum, ne yapayım? Başka yapabilecek bir şey yok" dedim.

— *Bir de Askeri Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanacaksınız!*

— Aynen öyle! Yazılı ifademi aldı, imzaladım, "Peki" dedi, çıktık. Aradan iki-üç ay geçti, Bursa Askeri Ceza Mahkemesi'nden celp geldi, "Duruşmanız var, gelin" diye. Ben bu meseleyi tamamen unutmuşum.

Gittim, çok iyi bir hâkim çıktı karşıma, hem de Tuncelili... "Hemşerim" filan diye konuşuyoruz.

"Siz Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emirlerine aykırı hareket etmişsiniz" dedi.

"Bilmiyordum" dedim.

"Burada mı ifade vereceksiniz, yoksa Gölcük'te mi?" dedi.

"Ne Gölcük'ü?" dedim.

"Orası istiyor ifadenizi. Bize oradan yazı geldi, 'ifadesini alın' diye; ama benim sana hemşeri olarak tavsiyem, sen oraya git" dedi, "Çünkü onların verdiği kararları temyiz etmek yok." Öyle bir sistem getirmişler.

— *Darbe dönemi...*

— Evet, darbe dönemi... Temyiz etmek yok! "Ben Sıkıyönetim Komutanlığı'nda ifade vereceğim" diye yazdılar ifademi. Gölcük Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan çağrı geldi. O arada

birini buldum, kayınpederi savcıymış. Ona bir gün önceden haber verdik. "Elimizden gelirse bakarız ama hâkim çok sert" demiş. Ertesi gün gittik, bir baktım ki benim gibi bekleyen bir de Etibank müdürü var. Onun da deposunda kilit yokmuş, bir tarafı yıkılacak gibiymiş. Bu devletin memuru, Etibank müdürü. Başka bir köylü var, o da gene dinamitle ilgili çağrılmış. Hepsi dinamitle ilgili üç tane sanık... Üçümüzü birden aldılar salona. Jandarmalar, savcı, hâkim falan hazır. "Oturun!" diyor, oturuyoruz, "Kalkın!" diyor, kalkıyoruz filan... Çok sert bir hâkim. Uzun uzun konuştu. İdam kararı veren bir adam. Biz de kendimizi savunduk. "Bu seferlik sizi bırakıyorum. Kanunu bilmemek mazeret değildir. Dikkat edin, mademki bu işi yapıyorsunuz, çok dikkatli yapın!" dedi ve kurtardı bizi. Yani "hapis" deseydi gitmiştik, temyiz olanağı da yok! Bir yıldan küçük olan cezaları temyiz ettirmiyorlarmış. Öyle bir limit vardı. Çok heyecanlı bir gündü o gün de.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İstanbul ve Yeni Bir Alan: Politika

Ben o gece kaldım Ankara'da. Ertesi sabah uçakta bir Hürriyet *gazetesi aldım, bir baktım, "Zafer Mutlu'nun babası Latif Mutlu, Şişli'den kontenjan adayı" yazıyor! "Demek ki Şişli'den adayız... Hem de ön seçime girmeden" dedim.*

Latif Mutlu genel seçimlerde SHP kontenjan adayı.

— Bursa'ya yakın diye mi tercih ettiniz, yoksa başka bir planınız mı vardı İstanbul'la ilgili?

— İstanbul'a taşınmamızın nedeni daha çok Zafer'le ilgili. Zafer iyi bir teklif alıp *Günaydın* gazetesinde, patrondan sonra birinci adam olarak çalışmak üzere İstanbul'a gelmişti. İşleri iyiydi ve yaşamından memnundu. Bir de çocuğu oldu. Bir süre sonra bizleri özlemeye başladı. "Biz burada yalnızız, siz orada yalnızsınız, annem yalnız, kardeşim de İngiltere'de. Aile üçe bölünmüş. Tekrar beraber olmanın en makul yolu sizin İstanbul'a gelmenizdir" dedi. Annesiyle konuştu, onu ikna edince ben de uygun buldum. Böylece yirmi yıldan beri yaşadığımız Ankara'daki evimizi İstanbul'a taşıdık.

İstanbul önüme yeni ufuklar açıyordu. Babamdan kalan, Avcılar karayoluna mücavir arsalar vardı. "Onları değerlendirmeyi planlayabilir veya inşaat işine girebilirim" diye düşündüm.

Bir de eski bir politika hevesi vardı. CHP kapatılmıştı, onun yerine Erdal İnönü'nün başkanlığında SHP vardı. Beşiktaş ilçesine üye kaydımı yaptırdım. Toplantılara katılıyor, konuşmalar yapıyor, teşkilatla tanışıyordum. Delege seçildim. Toplantı üstüne toplantı sürüp gidiyordu. Bir de il delegesi seçildim. Sordum, "İstersen bunun genel merkeze kadar yolu var" dediler. İl merkezindeki kongreler daha doyurucu oluyordu ve daha güven veriyordu. İlçe başkanı Mustafa Tosun'la dostluğumuz da iyi gidiyordu.

Erken genel seçim gündeme gelince aday olma mecburiyeti ortaya çıktı. Parti yetkilileri bizim Beşiktaş'taki büroya geldi. "Şu, şu, şu evrakları hazırlamanız lazım" dediler. Sabıka kaydı, şusu, busu, dosyaları hazırladım. Adaylık başvurusu için SHP genel merkezine, Ankara'ya giderken Zafer'e haber vermiştim. "Hikmet Çetin'i gör" dedi bana.

Gittim CHP genel merkezine, bir de baktım ki üniversite kayıt bürosu gibi bir yer! Herkesin elinde dosya; fotoğraflar kesiliyor, yapıştırılıyor. 5 milyon lira para istiyorlar. Para filan hepsi hazır, cebimde. Şöyle düşündüm: "Dosya burada kaybolacak, bir sürü insan var. Bizim dosyayı gören olmaz belki de... Hikmet Çetin'i bir göreyim ben." Gittim, ikinci katta iki koridor, iki oda dolu. Bir sürü insan... Sekreterine geldim, "Hikmet Bey'i göreceğim" dedim.

"Hepsi onu bekliyor" dedi.

"Ben İstanbul'dan geldim" dedim.

"Bunların hepsi Anadolu'dan, dışardan" dedi.

"Ben Zafer Mutlu'nun babasıyım" dedim.

Görevli hiç sesini çıkarmadan gitti içeriye, hemen arkasından Hikmet Bey kapıyı açtı:

"Abi niye gelmiyorsun? Gel, gel! Hoş geldin!" dedi, girdik. Beş-altı kişi de orada oturuyor. Mehmet Moğultay orada. Daha merhaba der demez, Mehmet Moğultay, "Yahu kardeşim, nedir senin bu oğlundan çektiğimiz? Bize düşman mı?" diye çıkıştı. *Sabah* gazetesinde, kardeşlerinin taklit mal ürettiği ile ilgili bir manşet yapılmış.

"Ben ananın-babanın komşusuyum. Bitişik komşuyuz Tunceli'de, yakın akraba gibiyiz" dedi Moğultay. Biraz tartıştık, Hikmet Çetin araya girdi, halloldu mesele.

"Seni kontenjan adayı olarak göstereceğiz!"

— Sonra sizi nerden aday gösterdiler?

— Hikmet Çetin, "Beşiktaş'ta kazanamayız, seni oradan aday göstermeyelim" dedi. "İstanbul'a yeni geldim. Beşiktaş'tan başka yer bilmiyorum, beni tanımazlar" dedim. "Kadıköy var, Şişli var... Oralarda iyiyiz. Beşiktaş'ta şu, şu sebepten dolayı kazanamayız. Şişli'de veya Kadıköy'de olur" dedi.

Mehmet Moğultay, "Kartal'da benimle beraber listeye alalım" dedi. Hikmet Çetin, "Kartal'da Adnan Kahveci var. Kendine pek fazla güvenme" dedi.

Baktık ki olmuyor, "Sen şimdi bunları düşünme, beraber yemeğe gidelim" dediler. Ayrılırken, Hikmet Çetin, "Sen

git, ben İnönü ile konuşacağım. Seni kontenjan adayı olarak Şişli'den ya da Kadıköy'den göstereceğiz, haberin olsun" dedi.

Ben o gece kaldım Ankara'da. Ertesi sabah uçakta bir *Hürriyet* gazetesi aldım, bir baktım, "Zafer Mutlu'nun babası Latif Mutlu, Şişli'den kontenjan adayı" yazıyor! "Demek ki Şişli'den adayız... Hem de ön seçime girmeden" dedim.

Seçim kanunumuzu büyük çoğunluklarla gelen siyasi partiler kendilerine yararlı olabilecek şekilde değiştire değiştire bu hale getirdiler. Genel merkez, daha doğrusu parti başkanı aday listelerini ve sıralamayı istediği gibi düzenliyor, dilediğini milletvekili yapabiliyor, beğenmediğini geri sıralara koyarak saf dışı bırakıyor.

— *Liderlik ülkemizde hâlâ önemli bir kurum.*

— Liderlik, geçen yüzyılda uygar dünyada çok konuşulan bir konuydu. Şöyle bir soru atılmıştı ortaya: "Toplumdaki değişimleri kahramanlar mı yapar, yoksa halk kitlelerinin müşterek çabaları mı toplumu değiştirir ve ilerletir?" Bazıları liderlerin ülkenin kaderindeki rolünü göz önüne alarak, "Her değişikliği yapan kahramanlardır" diyordu. Daha sonra gelen düşünürlerden Tolstoy, "Kahramanları bir şimşeğe benzetirsek, halkı saman yığınlarına benzetebiliriz" demiş. "Kahramanlardan gelen kıvılcımlar samanları tutuşturabilir, ama saman yığınları ıslaksa kahramanın da bir etkisi olamaz." Bu görüşe göre her iki tez bir madalyonun iki yüzü gibi. Atatürk'ten sonra gelen liderlerin Türkiye'yi bir yere götüremediklerini ben yaşayarak gördüm. Burada belki yararlı olur diye Benjamin Franklin'in hayatından küçük bir pasaj anlatmak istiyorum. ABD Anayasası'nı hazırlayan Franklin'in parlamentoda bulunmadığı bir gün biri onu çok eleştirmiş. Bir arkadaşı, "Üstat, bugün siz yokken bir kongre üyesi hakkınızda çok fena sözler söyledi, sizi karaladı, ben onun haklı olmadığını da biliyorum" diyerek üzüntülerini belirtiyor. Anlatan gidince, Benjamin Franklin kendisini karalayan kişiye bir pusula yazıyor, "Şu kitap elinizde varsa ve okuduysanız

lütfen bana gönderir misiniz?" diyor. Kitap gelince de alıp bir kenara koyuyor. Zaten kendisinde olan ve okuduğu bir kitapmış. Parlamentoda o zatı buluyor sonra, kitabı iade ediyor "Ne güzel kitaplar okuyorsunuz, size hayranım" diyor. Böyle böyle bir sohbet gelişiyor aralarında, sonra o zat Franklin'i çay içmeye davet ediyor. "Ben sizi tanımamışım, siz çok önemli kişisiniz, sizinle sık buluşalım" diyor. Franklin böylece bir düşmanı yok ettiğini ve bir dost kazandığını söylüyor. Büyük adamlar kolay yetişmiyor. Hiç olmazsa Franklin'i unutmayalım.

— Milletvekili adayı olduğunuzda nasıl çalıştınız? Az önce anlattıklarınıza uygun bir çizgi izlediniz mi?

— Bu düşüncelerim bana mal olmuş gibidir. İşyerimde hep benden daha yetenekli ve akıllı insanların bulunmasını isterim. Milletvekili adaylığım kesinleşince Mustafa Sarıgül beni buldu. "Beraber çalışalım" diye öneride bulundu. Mustafa Sarıgül o zaman milletvekiliydi, deneyimi vardı. İyi bir konuşmacıydı, halkı tanıyordu, Meclis'in en genç üyesiydi. Hemen çalışmalara başladık. Bülent Tanla'nın kamuoyu araştırması yapan bir şirketi var. Zafer konuşmuş onunla, bize yarım gün brifing verdiler. Mustafa Sarıgül ile beni karşılarına aldılar; üç konuşmacı vardı, bize nasıl bir taktik uygulayacağımızı anlattılar. İlk sözleri, "Siz üçüncü partisiniz" oldu. Mustafa Sarıgül bir fırladı, "Biz birinci partiyiz!" dedi "Siz geçen sene birinci partiydiniz. Bu sene kamuoyu nazarında üçüncü partisiniz" dediler, "ve kazanma şansınız da yok! Bu meydan mitingleri oyu yüzde 1 bile yükseltmez. Kahve toplantılarıyla bir parça etkilersiniz. En etkili yöntem ev gezileri ama bu üç ay zarfında da hiçbir şey yapamayacağınız anlaşılıyor. Siz vatandaşları bırakın, genel başkanınız İnönü ile konuşup onu uyarın. Biz biliyoruz ki, seçimlerde genel merkez bir hava estirirse, genel başkanların laflarına göre millet oyunu veriyor. Siz İnönü'yü uyarın." İnönü'ye söyledik, kızdı. "Yahu, yalan mı söyleyelim? Olur mu öyle şey?" dedi. Bir-iki slogan

bulmuştu İnönü: "Limon gibi sıktı bizi bu hükümet." Böyle basit şeyler...

— *Hatırlıyorum, süpürge vardı bir de...*
— Süpürge vardı... Ondan sonra bir 10 milyon lira mı ne sözü sarf edildi...

Bir uydu kanalıyla yayın yapacağız. İstanbul Üniversitesi'nin bir vakfı vardı, onlara akşamları uğruyorduk, onlar da bize yardım ediyorlardı. "Haberiniz olsun, Star televizyonu Mesut Yılmaz ile anlaştı. O sizi vuracak" dediler. "Yok, hakkımızda iyi yayın yapıyor" dedik. "Şimdi iyi ama son yirmi günde sizi geri bıraktıracak. ANAP önde gidiyor. Bu televizyon Mesut Yılmaz tarafına çalışacak" dediler.

— *Peki, siz bu arada Zafer Mutlu'dan taktik ya da tüyo alıyor musunuz seçimler için?*
— Yok, yok! Ben kendi işime bakıyorum. Hiç konuşamadık bu konuları. Sabah sekizde çıkıyoruz Mustafa Sarıgül ile, gece on ikide, birde geliyorum.

Star televizyonu bizi yerden yere vurdu!

— *Aileniz destekliyor muydu sizin siyasete katılmanızı?*
— Ailenin desteklemesi doğal. Milletvekili olmak, hele kontenjan adaylığı çok iyi bir şeydi; yani itibarlı bir işti. İnönü'nün başkan olduğu dönemde adaylar yerel olarak tespit ediliyordu, ayrıca genel merkezin kullanacağı kontenjanı vardı.

Bize danışmanlık yapan hocalar baktılar ki biz dinlemiyoruz, daha açık ve kesin konuşmaya başladılar. Bir akşam, "Haberiniz olsun, Star öyle bir yayına başlayacak ki kamuoyunu etkileyecek" dediler.

Gerçekten de televizyon yayına bir başladı; Mesut Yılmaz'ı parlak gösteriyor, arkasından bir sesler yükseliyor, Mesut Yılmaz'ın etrafında büyük bir kalabalık gösteriyor. İnönü'yü ise sönük ve heyecansız gösteriyor; etrafında boş meydanlar... Etkisi oldu.

Tanıtım şirketindekiler, "Siz belediyecilerle hiç görüşmeyin, beraber fotoğraf çektirmeyin, onlarla temas kurmayın. Halk bunları hiç sevmiyor" dediler. Bir yıl evvel çok iyiydi partimizin durumu, ama sonra bütün Türkiye'de belediyelerden sıkıntı olmuştu. Hırsızlık, dolandırıcılık iddiaları, Göknel olayı; hepsi vardı işin içinde... Parti merkezi, daha doğrusu Erdal İnönü ve Hikmet Çetin, beni Şişli'den, İsmail Cem'i de Kadıköy'den aday gösterdiler. O da benim gibi kontenjan adayıydı. İsmail Cem kazandı ve uzun yıllar milletvekilliği ve bakanlık yaptı. 2002'de seçilemeyince bizim üniversitede ders vermeye başladı.

— *Siz kazanamadınız...*

— Kazanamadık... Bizim bölgeden hiç kazanan olmadı; yani hiçbir milletvekili çıkaramadık ama buna karşılık bizimle temas kuran kamuoyu araştırmacısı birkaç defa bizi birinci parti olarak göstererek yükseltti oylarımızı. Çok iyi rakamlar verip bizi neşelendiriyordu. Gazeteciler gelip röportaj yapıyor, "Kazanacağınız belli oldu. Kazanırsanız İstanbul için ne düşünüyorsunuz?" diyerek görüşümüzü alıyorlardı. Böylece üç ay hayhuyla gelip geçti, sonuçta Bülent Tanla'ın şirketinin söylediği doğru çıktı. Her hafta rapor veriyordu. Yüzde 20,5 dedi hep... Yüzde 20,5 oranındaydık, yani aşamadık onların söylediği sınırı.

Seçim günü oy kullanmaya küçük torunum Zeynep'le gittik. Henüz okula gitmiyor Zeynep. Sandıkları açıp okuyorlar, hiç bizim partinin adı yok. "Dede, biz buradan gidelim, bizi hiç okumuyorlar" dedi. Aynen böyle. Döndük eve, Zafer annesine telefon ediyor. Daha saat erken. "Babama söyle, hiç radyo-madyo dinlemesin. Yatsın, uyusun, keyfine baksın... Ben bu işi iyi biliyorum" diyor. İlk sandıklar açılıp okunmaya başlarken sonucun ne olacağını doğru kestirebiliyor. Zafer'den evvel kızı bildi zaten!

Ciddi şekilde o işi benimsemiştim o zamanlar; oldu olacak diye biraz da umutlanmıştım. Ondan sonra da imkanlar çıktığı halde sıcak bakmadım; çünkü şu andaki konumumun milletvekilliğinden çok daha üstün olduğunu fark ediyorum.

— Evet, onu soracaktım: Neden milletvekili olmak istediniz? Ne yapmayı düşünüyordunuz? Sizin için politika ne ifade ediyordu?

— Aday olduğum zaman gazeteciler de sordular. Orada daha evvel incelemiştim biliyorum, Meclis Kütüphanesi var. Her türlü bilgiyi bulmak mümkün. Şöyle bir yokladım kendimi; en çok buna seviniyordum. Öğleden sonra saat üçte gidiyorsun Meclis'e. Milletvekili olursam sabahtan çıkar, kütüphaneye giderim, üçe kadar orada kendi düşüncelerimi, bilgimi geliştirir, araştırırım. Hep arayış içindeyim. Milletvekili olsam da orada bir şeyler öğreneceğim diye gidiyordum. Ne yapabilirim ki! Bir milletvekili hiçbir şey yapamaz! Çünkü hepimiz biliyoruz ki parti başkanı var orada. Parti başkanının etrafındaki iki-üç kişiden fazlası etkili değil, konuşturmuyorlar kimseleri. Ciddi konulara temas edenler müdahalelerle susturuluyor. Parti başkanı nasıl yönlendirirse, o ekip öyle gidiyor.

— Ama yine kişisel önergeler verenler var. Kişisel olarak çaba gösterenler SHP içinde de, ANAP'ta da vardı.

— Yakından biliyorum ki, kimse dinlemiyor. Yine de milletvekili olsaydım, sanayiyi gündeme getirirdim. "Madenler neden çalışmıyor?" diye sorardım. Dünyanın en zengin bor madeni Türkiye'de. Herkes bunu konuşuyor, fakat doğruyu söyleyen yok. Bir aralık Eti Holding Genel Müdürü Doç. Dr. Süha Nizamoğlu ile tanıştık. Ona düşüncelerimi anlattım. "Bize bir Belçika firması raporlar veriyor. Onlarla beraber yapacağız" dedi. "Yaptırmazlar. Sizi oyalamak için süründürürler. Bunu başka şekilde yaparsınız" dedim. Bor madenini neden çalıştırmıyorlar? Çünkü Amerika'da bor var, Türkiye'de var, başka yerde hemen hemen yok gibi, çok az. Bizim rezervi kullanıyor Amerika, kendi rezervini kullanmıyor. Bizdeki ucuz boru alıp dışarıda, on sekiz ayrı yerde katma değer ilave ederek dünyaya satıyor. Bize de satıyorlar, çok yüksek fiyatla.

Bor mineralini yerli tesislerde işlemek isteyen girişimciler bir aralık Bandırma ve Eskişehir yöresinde tesis kurup çalıştılar. Sonra Eti Holding onları durdurdu. Mal vermiyor. Önce pahalı veriyordu yerli üretim yapan beş ayrı işletmeye. Türkiye'de bor mineralinin ilk saflaştırmasının basit bir işlemi bunların yaptıkları: Taş ve toprakla gelen ham mineralden asitborik üretiyorlardı. Eti Holding dışarıya verdiği fiyatın iki katına veriyor bizim yerli sanayiciye borun tonunu! Dehşet verici bir olay, değil mi?

Borasit işletmecisi dostum Hasan Çetin, Mülkiye'den mezun aydın bir kişi; bu haksızlığa karşı dava açtı. "Bize de aynı fiyattan verilsin. Bize niye pahalıya veriyorsunuz?" diye. Danıştay'da dava açılınca, Etibank, "Hiç vermiyorum" dedi, ham bor mineralini vermeyi kesti. Hasan Bey'in işleri bozuldu, tesisi tasfiye etti ve diğer işletmecilerle birlikte tesislerini kapattı. Eti Holding aleyhine yeni bir dava daha açtılar. "Bizim de hakkımız, biz de alalım" diye. Üç yıl uğraştılar Danıştay'da, bir türlü karar çıkmıyor. Yani basit bir gurur:

"Bize niye mal vermiyorsun?"

"Vermiyorum!"

"Niye ucuz vermiyorsun?"

"Vermiyorum!" diyor, "Ucuz da vermiyorum, hiç vermiyorum!" diyor.

Etibank böyle söylüyor; çünkü Etibank dışardan etkilenen bir grup. Geçen sene 2005'te Danıştay kararını verdi. "Bu madenler devletindir. Devlet şirketi isterse verir, isterse vermez" dedi, meseleyi kapattı. Diyorum ki, burada yapılacak iş şu: Etibank milli menfaatimizi düşünse, dışarıya 140'tan veriyorsa, içeriye 100'den verir. Dışarıdakiler gelecek, burada fabrika kuracak. On sekiz ayrı yerde çalışacaklar; on sekiz fabrikanın işçisini düşün... Biner işçiden 18 bin işçi Türkiye'de iş bulacak. Madenler burada zenginleşecek, artı değer burada çıkacak, vergi burada kazanılacak. Ona olanak vermiyorlar. Belki bir gün, bir gün diye bekliyoruz.

Bu bor madeni dışında bir de krom var. Yüz elli yıldan beri krom dağdan çıkıyor, gemilerle Avrupa'ya gidiyor, silah yapımında kullanılıyor. Yirmi yıl evvel, nasıl olduysa Türkiye'de iki tane ön rafine kuruldu; yani taşı toprağı götürmektense, bunları Türkiye'de eritelim, sadece madeni götürmüş olalım dediler. Nakliyeden tasarruf için...

Elazığ'ın Maden ilçesinde, bir de Antalya'da fabrika kuruldu. Antalya civarında da krom çok. Çıkan madeni gördüm; bembeyaz, pırıl pırıl. Krom ve demir karışımı; "ferrokrom" diyorlar ona. Bunlar 50'şer kiloluk parçalar halinde yurtdışına gidiyor. Orada levha yapılıyor, çubuk yapılıyor, boru yapılıyor. Türkiye'ye satılıyor, bütün dünyaya satılıyor. Avrupa'nın birçok yerinde madeni olmayan yerlerde yapılıyor.

Derken, AKP geldikten sonra, "Bu iki fabrikayı özelleştireceğiz" deyip üretimi durdurdular. Ben temas kurdum Özelleştirme İdaresi ile, "Evet, onlar özelleştirmeye çıktı. Şimdi çalıştırmıyoruz" dediler. Gittim, Ankara'da bilenlere sordum. "Yahu, çalışmıyor fabrika! 700 işçi Antalya'da, 700 kadar da Elazığ'da; çalışmadan paralarını ödüyorlar bunların. Bu fabrikaya zarar yazılıyor" cevabını aldım. Özelleştirmeye açmışlar, ilan etmişler dünyaya. Beni seven, tanıyan biri, "Sen kafana takma. Özelleştirmek isteyen yok bunu. Maden dışarı gitsin, dışarıda çalışsın isteniyor" dedi.

Kayseri'de çinko fabrikası vardı, kuranları tanıyorum. Çinkur diye bir fabrika kurdular. Hem devlet var, hem özel sektör... Kamu iktisadi kuruluşu. Onu da durdurdular. Şöyle yaptılar: İranlı bir firmaya sattılar, İranlı firma aldıktan sonra onu durdurdu, makinelerini götürdü. O da battı. Yani hiçbir şekilde Türkiye'de maden sanayiinin çalışmasına, madenin ilerlemesine izin vermiyorlar. Kimsenin de buna sesini çıkaracak ne gücü, ne takati var. Ne CHP'de, ne MHP'de... Ben de artık sormuyorum, ilgilenmiyorum. Bu seçimlerden öğrendiğim en geçerli bilgilerden birisi; toplum yalanlara, hatta gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı açıkça belli olsa da, kulağa hoş gelen yalanlara inanıyor.

Japonya ziyareti

— Politikayla ilgilenmeye başladığınız günlerde bir Japonya ziyaretiniz olmuş...

— Politikayla yakından ilgileniyor ve zaman ayırıyordum. Çok sevdiğim arkadaşım Sait Güneri'nin Gebze'de bir döküm fabrikası vardı. Bu vesileyle Japonya'da yapılacak Dünya Demir Çelik Kongresi'ne gitme olanağı çıkmıştı. Bu kongreye beraber gitmemizi teklif etti. Bu bir fırsattır diye hemen kabul ettim. Türkiye'den demir-çelik sanayii ile uğraşan Asil Çelik ve diğer kuruluşların temsilcileriyle beraber on dört kişi gittik. Arçelik Genel Müdürü, o zaman Koç'un bir fabrikasının, Asil Çelik'in müdürüydü. Yani hep böyle sanayi ve demir-çelik fabrikaları olan bir gruptuk. "Giderken Japonya'dan önce Uzakdoğu'da bir başka ülkeye daha uğrayalım. Japonya'dan dönüşte de başka birine uğrayarak Uzakdoğu ülkelerinden Japonya dışında iki yer daha görelim" dedik. Böylece uzun bir seyahat programı yaptık.

— 1991 yılında bu, değil mi?

— Evet... Bindik uçağa, Fin Havayolları ile Finlandiya'ya gittik. Orada yarım gün için indik, Finlandiya'yı gezdik. Finlandiya'da beni en çok şaşırtan şu oldu: Her şey yeşil! Kadınların gözleri, binalar, yerler, her taraf yeşil.

Finlandiya hakkında kırk beş yıl önce bir kitap okumuştum: *Akzambaklar Memleketi*. Kitabı okuyan herkesin etkilenmiş olabileceğini düşünüyorum. Aradan yarım yüzyıl geçtiği halde hâlâ canlı olarak beni etkiliyor. Bir zamanlar Avrupa'nın en fakir olan ülkesi olan Finlandiya, bugün kişi başına düşen zenginlikte ve refahta birinciliğe tırmanıyor. Bu mucize, ülkenin ileri gelen aydınlarından Johan Wilhelm Snelman'ın konferansları ve çabaları ile başlamıştı. Snelman, yeniden doğmakta olan genç Fin aydınlarının baş temsilcisi ve bir halk öğretmeni. Göller ve bataklıklar ülkesi Finlandiya'yı "Akzambaklar Ülkesi"ne dönüştüren ve yepyeni bir Finlandiya yaratan lider olarak biliniyor. Snelman'ın istekleri doğ-

rultusunda genç öğretmenler, din adamları, avukat ve memurlar harekete geçip halkın eğitimi, okuryazarlığı, aydınlatılması ve uyarılması için bir seferberlik başlatılması gereğini insanlar arasında yaymaya başlamışlar. Snelman, Fin halkına şunu öneriyordu: "Ne üretiyorsanız, en iyisini üretin. Reçel mi yapıyorsunuz? Kralın sofrasına girecek kadar nefis, kulübede yaşayan bir fakirin alabileceği kadar ucuz üretin. Ayakkabı mı üretiyorsunuz? Kralın giyebileceği kadar güzel, bir işçinin giyebileceği kadar sağlam olmalı." Halkın görgü ve bilgisini ve kaliteli mal üretimini yayan ve benimseten Snelman, kışlaya sabunu sokan kahraman olarak da bilinir. Snelman'ın öğretisinin bugünkü anlamı "toplam kalite yönetimi"dir. Türkiye bu sistemle İSO 9000 olarak yeni tanıştı.

Göller memleketi Finlandiya'da ekim ayında günler oldukça kısaydı. Ortalık kararırken bizi uçağa davet ettiler. Hava sertti ve sulu bir kar yağıyordu. Yüzümüze tokat gibi çarpan sulu karın altında sarsıla sarsıla uçağa bindik. Dokuz saat sonra güneşli bir havada bir baktık ki Hong Kong'a gelmişiz. İndik, kapılar açıldı, şimdi de alev gibi bir hava!

SETUR planlamıştı bu geziyi. Düştük Hong Kong yolunda bir rehberin peşine... Şehre gittik, bir Asya oteline girdik. Müthiş bir koku! Önce rahatsız olduk. Yollarda ve otelde her taraf kokuyor.

Her yer kokuyor

— *Otel mi kokuyor?*

— Her yer kokuyor. Yağdanmış; palm yağında yiyecek, balık-malık kızartıyorlar. Bize iyi gelmedi ama alıştık iki günde. İki gün kaldık orada. İkinci gün tur büyükçe bir tekne kiralamış. Orta yerde içkiler, egzotik meyveler, üç tane hostes, bir de kaptanı... Her taraf kanal. Binlerce kanalda gezdik. Tekne ilerledikçe kanallar genişledi, büyüdü, küçüldü. Son derece heyecanlı bir gün yaşamıştık.

Otelin bitişiğindeki küçük dükkanlardan saat almak istedik bir arkadaşımla. Sorduğumuza bizi pişman etti küçük satıcı kızlar. Satmak için her türlü girişimde bulunuyorlar. "Al-

mıyoruz, vazgeçtik" diyoruz, kabul etmiyorlar. Mutlaka bir saat satmadan bırakmayacaklarını anladım. "Bari birer taklit Rolex alalım" dedim. 15 dolara birer saat alarak kurtulduk küçük yapışkanlardan.

Sonra orada tapınakları gezdik; her tarafı altından yapılmış, çok zengin bir yer. Onların önünde resim çektirmiştik. O altın kubbeler müthiş yerler. Yul Brynner'in başrolünü oynadığı *Kral ve Ben* filminin çekildiği ünlü saraylarda, gezilebilecek yerleri gezdik.

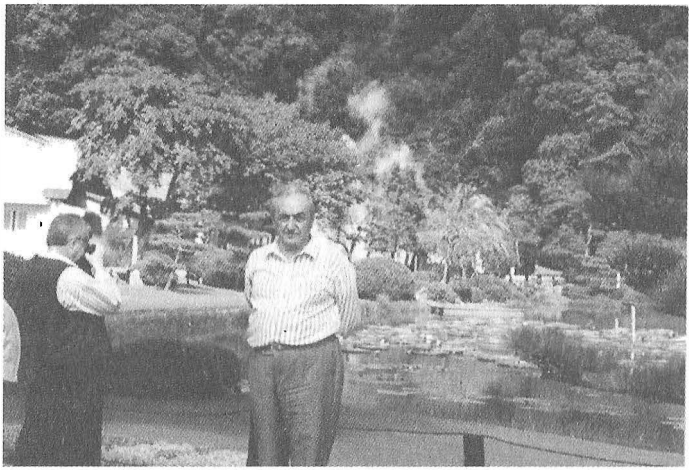
İki gün sonra yeniden uçağa binerek gittik Japonya'ya. Japonya'da sekiz gün kaldık Demir-Çelik Kongresi için. Konferans Osaka şehrindeydi. Görünce şaşırdık. Türkiye'nin ne kadar farklı, ne kadar geri olduğunu gördük. Taksi şoförleri beyaz eldivenli; oturduğu yerden düğmeye basıyor, kapı kendiliğinden açılıyor. Taksinin bu oturduğumuz yerlerine, her gün değiştirilen özel beyaz dantel örgüler konmuş.

— *Japonya'da...*
— Japonya'da her şey kibar, her şey iyi... O kongre çok teknik bir konuydu. Ondan sonra geziler başladı.

Doğal sıcak sulu otel

— *O kongrenin size bir faydası oldu mu?*
— Mutlaka oldu, teknolojik bakımdan. Mesela fabrikaları gezdirdiler, en mühimi o oldu. Kitaplar, broşürler toparladık. Demir Çelik Kongresi, her yıl bu malları üretenler arasında ayrı bir şehirde yapılıyor. Yaklaşık 400 katılımcı vardı. 54. kongreymiş, bizim katıldığımız. Belli başlı araştırma yapan üreticileri, yıl boyu uğradıkları başarısızlıkları ve başarılarını rapor ederek diğer üreticilere duyuruyorlardı. Kongre devam ederken Osaka'yı gezip görme fırsatı bulmuştuk. Kongreden sonra toplu olarak gruplar halinde Japonya'nın güney bölgesini gezdirip tanıtacaklarını açıklamışlardı.

Metroyla gezdik önce. Hiroşima'yı gördük. Bombaların tahrip ettiği yerleri gösterdiler. Diğer tarafları yeşillendirmiş-

Japonya'da yanardağ eteklerinde bir termal bölge.

ler, yeniden ağaçlandırmışlar ama yıkılan yerlerden bazılarını ibret olsun diye aynen korumuşlar.

Ondan sonra denizaltından bir demiryolu ile 59 km gittik. Yeni açılmıştı. İkinci büyük adaya gidiyoruz. Orada bir kralın sarayını gezdirdiler. Muhafaza etmişler, o zamanki hayatı canlandırmışlar.

"Sizi dağa götürelim" dedi rehber, bir yanardağa gittik. Artık yerlerin sıcak olduğunu fark etmeye başladık, oradan öteye gitmek yok. Birçok turist de oraya kadar gidiyor; orada eşyalar satılıyor, panayır gibi bir yer: "Daha ötesi yok!" dediler. Daha ötede dumanlı dağlar ve ateş var. Rehber "Şimdi dönüyoruz. Doğal sıcak suları olan bir otelde kalacağız. Odanıza girin, hemen bütün elbisenizi çıkarın. Hiçbir şey almadan, bir kimono giyerek aşağıya inin" dedi. Gittim odaya, şaşırarak girdim. Bir taraf birkaç santim yüksek Japon tipi, öbür taraf Avrupa tipi oda. Çıkarttım giysilerimi, kimonoyu giydim, tam terlik giyerken bir geyşa geldi. "Yanlış. Kimono yanlış" dedi. Beni soydu çırılçıplak, yeni bir kimono getirdi gardroptan. "Bak, bunu giyeceksin" dedi, onu giydim, havu-

za doğru yola çıktık. Havuzun resepsiyonundaki görevli havlu veriyor. "Çıkarın!" dedi sinirli sinirli. Herkes çıkarıyordu, biz de talimatla çıkarttık. Havluları aldık, şaşkın şaşkın yürürken, "Ahmet, herkes bize bakıyor" dedim. Birimiz havluyu önüne, diğerimiz arkasına tutuyor. "Hakikaten ayıp oluyor, havluları bırakalım, daha iyi olur" diyerek havluları bıraktık. Kapıyı açtım ki, acayip bir manzara... O anda "Biz Japonya'dan on yıl, elli yıl değil, yüz yıl geriyiz. Hiçbir mühendisimiz böyle bir havuz projesi düşünemez" diye düşündüm. Yüksekliği 20 metre kadar olan ağaçlar içinde kuşlar var. Çeşit çeşit havuzlar... Bir tane değil, her boy... Derin, sığ, jakuzili, köpüren falan... Şaşırdım kaldım!

Japonya'da sanayiyi de gördük, kalabalık çalışan gruplar vardı. Esas kalabalık Japonya, Çin değil. Çin'de nüfus çok ama arazi geniş olduğu için kilometre başına 138 kişi düşüyor. Hatırımda kaldığına göre, Japonya'da 336 kişi, belki daha fazla... Hızla ilerliyorlar tabii, durmuyorlar. Her şeyleri mükemmel! Aileye yaklaşımları iyi. Fabrikalarda gezerken baktık, hep erkek çıkıyor karşımıza. Müdür "Kadınlar da var" dedi, "ama onlar daha hafif işler yaparlar." Yani müdür seviyesinde, şef seviyesinde kadın hiç göremedik.

Sonra rehberimiz olan hanım, "Erkekler çok çalışıyor burada" dedi. Evine gelen erkek, yorgun ve bitkin olduğu için ancak üç kelime konuşabiliyormuş karısıyla. İngilizce anlatıyor, tabii, "three b" dedi, B ile başlayan üç kelime. "Nedir bunlar?" Kapıdan girer girmez "bath" diyor, banyoya giriyor. Oradan çıkıyor, "bed" diyor, yatıyor. Sabah uyanınca "breakfast" diyor, kahvaltı ediyor ve yola çıkıyor. "Peki, kadınlar buna isyan etmiyor mu?" dedik. "Elden ne gelir? Çalışan kadınlar da var ama..." dedi rehber. "Ne yapıyorlar?" dedik. "Çocuk bakımı, mağazalarda kasiyerlik... Günde beşer saat vardiyalı çalışıyorlar."

Japonya'da en pahalı, en önemli iş golf

— Japonya geziniz kaç gün sürdü?

— On dört gün sürdü. Orada bir şey öğrendim. En pahalı iş, en önemli iş golfmuş. Golf kulübü üyesi olmak çok pahalı bir işmiş. Fabrika ortaklığından daha kârlı, daha pahalı bir iş golf. "Nasıl oluyor?" dedik. Çok golf oynuyorlarmış ama arazi yok, az sayıdaki arazinin de fiyatı çok yüksekmiş. Şehir yakınlarında, yüksek tel örgülerle çevrili dar alanlarda antrenman yerleri yapmışlar.

İkinci Dünya Savaşı'nda yenilince Japonlar çok kötü durumda kalmış. Savaştan sonra yeni bir canlanma meydana geliyor. Amerikalılar evvela eğitim sistemini değiştiriyorlar. Diyorlar ki, "Sizin eğitim sisteminiz militarist. Bundan vazgeçin. Özel okulların kâr etmesine izin verin ki gelişsinler." O zamana kadar özel okul varmış, ama kâr etme olanağı yokmuş. Türkiye'deki gibi bir sistem... Kâr amaçsız özel okul! Eğitim kanunu değişiyor, özel okullar açılıyor. Şimdi Japonya'da özel üniversiteler, devlet üniversitelerinin üç katı. 800 tane özel üniversite var, 300 tane de devlet üniversitesi.

Devletin fiyatı, özel üniversitelerin yarı fiyatında. Üniversiteye girmek bizden daha zor. Japonya'da sınavla giriliyor üniversitelere. "Japon çocukları için sınav ölüm-kalım meselesi. Gecede dört saat uyumak başarıya götürür. Dört saatten fazla uyuyan başarısız olabilir, giremez üniversiteye" deniyor. Okumak isteyen çok insan var, binden fazla üniversite var ama o bile ihtiyaca cevap veremiyor.

Fabrikada, "Burada en düşük işçi, yani vasıfsız işçiler lise mezunu. Lise mezunu olmayan buraya işçi olarak giremez. Bir aleti bir yerden alıp bir yere takmak, bir şey yapmak için teknik okul mezunu olmak lazım. Karar vermek için de mühendis olmak lazım" dediler. Bir de şunu gördük: Tarımda yapay gübre olmayan bir mikroorganizma var. Bu doğal olarak tarlalarda bulunuyor, ama az. Bu çoğalırsa ürün çok daha fazla oluyor, bitki daha hızlı büyüyor. Onu üreten firmaya elçimiz Gündüz Aktan ile beraber gittik. Elçi yardımcısıyla birlikte üç kişiydik. Bizim Koç'tan on defa daha büyük bir firma. Sadece o bölümün ilgilileri geldi. Japon firması adına buluşu yapan ve patentini alan mucidi getirdiler. Filmler çek-

tiler, bize anlattılar. Beyaz bir toz bu. Japonya'da kullanılıyor. Çok az miktarda toprağa karıştırılıyor. Bir daha karıştırmaya gerek yok. O bitki yaşadıkça onun hızlı büyümesine, bol ürün vermesine yardımcı oluyor.

Aldığımız numuneyi getirdim, burada denedik. Ziraat fakültesinde bir arkadaşım var, ona söyledim. "Bununla ilgili çalışmayı Adana'da Profesör İbrahim Ortaç yapıyor" dedi. İbrahim Ortaç'a telefon ettim. "Biz uğraşıyoruz, burada kimse ilgilenmiyor. O maddeyi üretiyoruz, ama bize ne hükümet destek veriyor, ne bizim üniversite destek veriyor... İnanmıyorlar! 'Uğraşma' diye beni engelliyorlar. Eğer Türkiye tarım yapıyorsa, eğer Türkiye tarımdan medet umuyorsa, o maddenin toprağımızda bulunması lazım" dedi.

"Yok mu?" dedim.

"Var" dedi, "doğal olarak bütün topraklarda var ama o mikroorganizmayı çoğaltırsak bitkinin köklerine gidip yapışıyor. Onun daha fazla su almasına, mineral almasına yardımcı oluyor." O arkadaş halen söylüyor: "Sen bir gün tertiple de gelip bir televizyonda açıklayalım, anlatalım." Ama kim dinler, ne der?..

Yapay gübre

— *Çok mu pahalı peki?*

— Hiç pahalı değil. "Siz beğendiyseniz gelip Türkiye'de sizinle ortak üretim tesisi de kurarız" dediler. Japonya'dan Türkiye ve Avrupa'ya taşıması zor olur diye... Burada bir Japon firması varmış, onunla bizim irtibatımızı kurdular. Japonların buradaki temsilcisi iki Türk geldi buraya. Anlattık, onlar da gördü bizim Büyükçekmece'deki ürünü. Tozu verdiğimiz ve vermediğimiz tarladaki iki ayrı bitkinin farklı büyüdüğünü gördüler. Ağaçların da gelişmesini gördüler, Japonya'ya yazdılar. "Biz size getirtelim, daha büyük alanda bir daha deneyelim" dediler. Geldi 50 kilo, denedik, olmadı. Bir daha ısmarladık, yeniden gönderdiler. Geldi, bir daha denedik, yine beklediğimiz neticeyi alamadık. Anlayamadık neden olmadı-

ğını. Şirketle yazıştık, en sonunda şöyle bir bilgi geldi: "Bu canlı bir organizma. Kargoya verince uçağın altında eksi 50 derecelik ortamda bu canlı organizma Türkiye'ye girinceye kadar ölüyor."

— *Çok ilginç!*
— Benim aldığım numuneyi yanımda getirdiğim için bozulmamış, onun için bitkilerin hızlı büyümesini sağlamış.

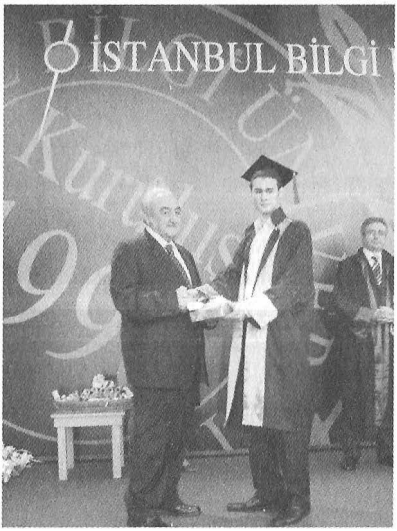
— *Bu durumda bu maddenin ithalatı mümkün olmayacak mı?*
— "Gemiyle olur" dediler. İki ay sürüyormuş geminin buraya gelmesi. Zaten her şeyi sürekli yapamıyorum, başka bir merak çıkıyor, oraya yönleniyorum. Vazgeçtim.

— *Peki, Japonya'dan geldiğinizde kendinizi nasıl hissettiniz, hayatınızda bir değişiklik yarattı mı Japonya?*
— Teknoloji beni çok etkiledi. O ara mobil telefon konusunda bazı girişimlerimiz oldu. Araştırmalar da yaptım. Ancak o sıralar siyasete atılma konusunu düşünüyordum.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Yeniden Özel Üniversite; Bu Kez Tamam!

Baltalimanı'ndaki kayıt bürosuna gittiğimde gözlerime inanamadım. Binanın önündeki alan, civar illerden gelen arabalarla dolup taşmıştı. Yer bulamayanlar araçlarını yan sokaklara park etmişti. Edirne, Bursa plakalı özel arabaların sayısı çok fazlaydı. Kısa sürede 1400'den fazla aday öğrenci kaydı yaptık. Bu sayı kontenjanımızın çok üzerindeydi. Hem sınav yapmaya karar verdik hem de daha uygun yeni yer arayışına giriştik. Biz kurs diye açmıştık ama basında özel üniversite diye lanse edilmişti. Verdiğimiz ilanlardan çok, basında çıkan haber ve yorumlar toplumun ilgisini çekiyordu. Lehte yazanlar olduğu gibi, eleştirenler de vardı.

İstanbul Bilgi Üniversitesi mezuniyet töreninde bölüm birincisine armağan verirken.

— Siz genellikle bir işi bıraktığınızda o alana ilişkin çalışmaları da bırakıyorsunuz. Konu üzerine düşünmeyi sürdürüyorsunuz anladığım kadarıyla ama merak duygunuz sizi başka alanlara yönlendiriyor. Kariyerinizde bu anlamda süregiden bir çizgi yok. Son olarak politika defterini kapattınız ve arayışlarınıza yepyeni bir alanda devam ettiniz. Bir müze girişiminiz olmuş...

— Benim kaybettiğim seçimde Bedrettin Dalan milletvekili seçilmişti. O sırada İstek Vakfı'nın kurucusu ve başkanıydı. Zafer'le dostlukları vardı. Zafer, Dalan'a benden söz etmiş, eğitim alanındaki çalışmalarımı anlatmış. "Görüşelim" demiş Dalan. Belediyede beraber çalıştığı arkadaşı, vakfın da Genel Sekreteri Atanur Oğuz ile buluştuk, konuştuk. Birkaç gün içinde fikirlerimizin ne olduğu meydana çıktı. Yabancı dil, İngilizce eğitimi konusunda projelerim vardı, "Onu canlandıralım" dedik. Vakfa genel müdür unvanı ile başladım. Kısa sürede Atanur Oğuz ile pek çok konularda aynı fikirde olduğumuz belli olmuştu. Mevcut işler devam ederken bir yandan yeni projelerin üzerinde duruyorduk.

Bir gün Atanur Oğuz, "Bu Boğaz'da bir Ceneviz kalesi var, gidip bakalım mı" dedi. Gittik, "Burası eskiden bir kaleymiş, burayı belediyeden ikimiz birden alalım. Öyle bir yer meydana getirelim ki, burada eski tarihi dönemi canlandıralım. Bütün Avrupalılar buraya gelir. O dönemin kıyafetleri, yiyecekleri... Böyle bir kaleyi canlandıralım" dedi. Geniş bir arazi, Boğaz'a hâkim, manzaralı, çok güzel rüzgar esiyor... "Peki" dedim. Geldik Acıbadem'deki İstek Vakfı'na. O günün ertesi günüydü. Ben başlayalı henüz iki ay bile olmamıştı. Atanur Oğuz, Ankara'dan Bilkent'in Meteksan şirketinin teknik müdürlüğünü yapan bir beyefendiden söz etti; Metek-

san'ı kuran kişi... "Bize iş teklif etmişti. O dosyayı gör, ondan randevu al. Sen onunla görüş, ben de bu kale için bilgi toparlayayım, dönüşte görüşelim" dedi.

Gittim Ankara'ya, oturduk, iki gün konuştuk. "Bir kağıt fabrikası kuralım. Bilkent'te kurdum, Eskişehir'de kurdum ama İstanbul daha uygun. Kötü, eski, hurda kağıtlardan yeni kağıt yapıp defter, kitap, okul malzemesi gibi şeyler üretelim" dedi. Kimya mühendisiymiş; bu işleri iyi bilen biri. Ben bilgileri toparladım, teknik kısmını ona bırakarak maliyet hesaplarını ve yatırıma başlamak için gerekli sermaye ve kâr-zarar durumlarını not aldım. Kar yağışlı, soğuk bir havada İstanbul'a döndüm. Tam kapıdan girdiğim sırada hanım "Televizyonu izledin mi?" dedi. "Yok" dedim. "Radyo?" "Yok" dedim, "Bak! Bak!" dedi. Arkamı dönüp televizyona baktığımda, "İstek Vakfı'nın Genel Sekreteri Atanur Oğuz trafik kazasında hayatını kaybetti" diyor. "Ah! Yahu, nasıl oldu bu?" Daha iki gün önce beraberdik. Sağlıklı, modern bir insandı. Ne trafik kazası, ne ölümü? Nerede, nasıl oldu bu felaket? Olduğum yere oturdum kaldım. İnanılmaz bir şey...

Atanur Bey karlı havada Sapanca'dan karayoluna çıkarken, frenleri tutmadığı için kontrolden çıkan ve buzlu yolda kayarak gelen bir kamyon yandan Atanur Bey'in arabasına çarpmış. Arabada beş kişi var, diğerlerine hiçbir şey olmuyor. Şoför de var, ama şoför arkada oturuyor, Atanur Oğuz sürüyormuş arabayı. Kamyon Atanur Oğuz'un oturduğu koltuğa yandan çarpıyor, kafasına vuruyor, çöküntüye uğrayan demirler kafasına çarparak beyin kanamasından anında ölümüne sebebiyet veriyor. Çok üzüldük, birkaç gün ciddi şekilde İstek Vakfı okullarında ve yönetimde yaygın olarak yasını tuttuk. İstek Vakfı yeri doldurulmaz, çok değerli ve önemli liderini kaybetmişti. O projeler kaldı.

Bilim Müzesi girişimi

— Yıl 1993, siz İstek Vakfı genel müdürlüğüne devam ederken, Bilim Müzesi kurma girişiminiz oluyor bu kez de...

— Fikri Sağlar benim partiden arkadaşımdı, beraber çalışmıştık. O seçimlerde önce milletvekili seçildi, sonra da Kültür ve Turizm Bakanı oldu. Ona gittim, "Bir müze kurmak istiyorum" dedim. Hemen adamlarını çağırdı, ilgilendiler. "Yıldız Köşkü'nün kapısının girişinde elli odalı bir Agavat Dairesi var. Bunu Yıldız Teknik Üniversitesi istiyor, ona vermedik, size verebiliriz" dediler.

"Tamam" dedik, protokol yaptık. İstek Vakfı adına ben yaptım. Orayı müze yapmak kaydıyla aldım.

Geldim, Bedrettin Dalan'a anlattım.

"Çok iyi ya, orası müze olur mu? İlkokul yapalım" dedi.

"Onu müze olarak verdiler" dedim.

"Sen söylersin, değiştirirsin. Seni seviyorlar" dedi.

Sonra bir daha girişimde bulundum. "Yıldız Sarayı'nın içinde, kapının önünde bir yer daha var" dediler, gittim, orası için yeni bir protokol yaptık. Böylece müze kurmak için iki yerimiz oldu.

— Siz bunları İstek Vakfı adına mı gerçekleştiriyorsunuz?

— Evet... İstek Vakfı saygın bir yer diye veriyorlar. Üçüncü bir yer daha vardı, onun üzerinde durduk; Acıbadem'de tarihi bir köşk. "Onu da alabilirsin" dediler, ama bunu nasıl çalıştıracağız? Epeyce inceledik, düşündük... Bedrettin Dalan hep "Okul olacak şekilde düşün sen" diyor. Okul için vermediler, yani daha doğrusu ben söylemedim bile. Çünkü Kültür Bakanlığı kültürle ilgili işlere, müze işine hemen yanıt veriyor. Müzeler Genel Müdürü geliyor, o da onaylıyor, yani sadece bakanın emri ile olmuyor. Ciddi bir şekilde işleri yürütmüştük.

— Sizde müze merakı nasıl doğdu? Neden müze kurmak istediniz?

— Ben müzeleri eğitimin bir parçası ve tamamlayıcısı olarak düşünüyorum. İngiltere ve Amerika'ya gittiğimde zamanımın büyük kısmını müzelerde geçiririm. İnsanlığın gelişmesini gösteren bilim ve teknoloji müzelerini çok daha ilginç bulu-

yorum. İstanbul'da halkın ve öğrencilerin devamlı gezebileceği müzeler yok. Geçen hafta Madrid'deydim. İki günümü müzelere ayırdım. Ressamların tabloları önünde saatlerce dikilip durdum, sırf ressamın vermek istediği mesajı yakalamak için.

Elektrik Müzesi

— Düşündüğünüz müze için bir örnek verebilir misiniz?
— Benim düşündüğüm didaktik müzeye bir örnek vermem gerekirse, sana elektriğin hikayesini konu alan müze fikrimden söz edebilirim. Bu konuda hazırlanmış bir dosya mevcut elimde. Elektrik nedir, insanlık elektriği nasıl fark etti, kim neyi buldu?.. Bütün bunları sergileyecek bir müze düşünüyorum. Çünkü elektrik insanlığın ortak malıdır. Katkısı olan pek çok bilim adamı var. Bunları bir sıraya koymayı düşünüyorum. Yirmiden fazla bilim adamının adım adım katkılarıyla biz hemen her işimizde elektriği kullanıyoruz. Çağımız multimedya çağı. Elektriğin ortaya çıkmasını sağlayan kahramanları elektronik ortamda, sanal olarak gösterebiliriz. Örneğin elektriğin varlığını ilk fark eden düşünür Thales idi. Bu düşünüre yaptığı deneyleri tekrarlatıp açıklamalar yaptırabiliriz. Volta ve Galvano'nun yaptığı deneyleri sanal olarak tekrarlatabilir ve onları konuşturabiliriz. Böylece bu tarihi adamlarla yüz yüze gelen gençlerimize ilham vererek onları düşünmeye ve icat yapmaya yönlendirebiliriz.

— İlginç bilgiler bunlar. Gelecek zamandan söz ettiğinize bakılırsa, Dalan ile müze girişimi sonuç vermemiş.
— Biz o binaları müze için almıştık ama Bedrettin Dalan, "İlkokul yaparsak daha iyi olur" diyordu. Bunun mümkün olup olamayacağını bakanlığa soramadan, o yıl içinde üniversite kurmak amacıyla İstek Vakfı'ndan ayrılmam gündeme geldi. Müze projesi de böylece unutuldu. Büyük binayı ve bahçeyi Kültür Bakanlığı'na iade ettim.

— Müze kurma düşüncenizden tamamen vazgeçtiniz mi? İlerde bir müze kurmayı hâlâ düşünüyor musunuz?

— Sanayiyle uğraştığım günlerde beraber çalıştığım Bahattin Genç'ten bahsetmiştim. Hemen onun fabrikasının iki adım ötesinde, Silahtarağa Elektrik Santralı vardır. Ben o elektrik fabrikasını otuz yıldır biliyorum. Yıllardan beri artık bacası tütmüyor. Birkaç yıl evvel üniversitemizde görevli emekli albay Tamer Yalım'ı boş binalar bulma konusunda görevlendirmiştim. Birkaç yer bulmuştu. Silahtarağa ile Bomonti Bira Fabrikası'nın yerlerinin çok uygun olacağını söyledi. Tapu kayıtlarını incelettirdim. Getirdiği bilgileri arkadaşlarıma verdim. Girişimde bulunuldu ve bildiğiniz Bilgi Üniversitesi'nin yeni binaları oluştu. Tabii, burada müze bizim asli görevimiz ve amacımız değil. Lise öğrencilerini cezbeden bir müzenin üniversitemizin tanıtımında büyük etkisi olacağı açıktır.

— Peki İstek Vakfı'nda çalışırken özel üniversite kurma konusunda YÖK ile bir temasınız oldu mu?

— Politikayla uğraştığım günlerde bir vakıf üniversitesi kurmak için yazılı başvurum olmuştu. YÖK Başkan Vekili Uygur Tazebay ile gidip görüştüm. Tazebay, "Üniversiteyi düşünme, meslek yüksekokulu üzerinde dur" diye yol göstermişti. Nitekim bir süre sonra, bu müracaatıma karşılık olarak, "Meslek okulu açmak için MEB'e başvurmanız gerekiyor" mealinde bir yazı göndermişlerdi.

Bedrettin Dalan milletvekili seçilip Ankara'ya gittikten sonra, Anadolukavağı'nda yatılı bir fen lisesi projesi için DPT'ye gittiğim günlerden birinde, eski dostum Uygur Tazebay'ı ziyaret etmiştim. Yeditepe Üniversitesi'nin dosyasını sordum. "Hocam, onunla hiç uğraşma. Yeni üniversiteye izin verilmiyor" dedi. "Bilkent, Başkent ve Koç üniversitelerine nasıl verdiniz?" diye sorunca, "Bilkent, Doğramacı'nın zaten. On beş yıl evvel kurulmuş. O kanundan önce vardı" dedi. Mehmet Haberal böbrek hastalıkları uzmanı, birkaç kişinin hayatını kurtarmış. Tıpta üstün başarıları ve yararlılıkları var diye ona da Başkent Üniversitesi için izin vermişler. Bir de

Koç... Vehbi Koç'un sayesinde ona da izin çıkmış. Başkasına izin vermiyorlar. O gün Yeditepe Üniversitesi'nin dosyasını yerinden oynatamamıştık ama bizim Bilgi Üniversitesi'nin işlerini takip ederken onu ve daha beş vakıf üniversitesinin kanunlarını peşimize takarak çıkarmıştık.

Bilgi Üniversitesi'ne ilk adım: Yabancı dil kursları

— İstek Vakfı'nda çalışırken dil kursları hakkında da bir girişiminiz olmuş...

— İstek Vakfı okullarında fen derslerini, yani matematik, fizik, kimya ve biyolojiyi İngilizce olarak verecek öğretmen sıkıntısı çekiliyordu. Bu sorunu çözmek için arayış içindeydim. Bir gün ihtiyacımız olan öğretmenleri bizzat yetiştirmemizin mümkün olabileceğini sezinledim. Başlangıç noktası olarak fen derslerini liselerde Türkçe olarak vermekte olan hocaları ele aldım. İngilizce bilmeyen bu öğretmenlerimize İngilizce öğretmenin en kısa yol olacağını anladım. Lise fen dersleri öğretmenlerine İngilizce öğreten özel bir kurs açmayı düşünmeye başladım. Henüz bu konuda bir adım atmadığımız halde, bu düşünce Bilgi Üniversitesi'ne giden yolun ilk adımıdır. Aynı şekilde İngilizce eğitim veren liseler ve özel kolejlerde de fen derslerini İngilizce olarak verecek öğretmen sıkıntısı çekiliyordu. İngiltere'de ise öğretmen olmayanlara İngiltere'de verilen sıradan bir kurstan sonra "ülke dışında öğretmenlik yapabilir" belgesi veriliyordu. Yabancı uyruklu bu elemanlardan yeterli randıman alınmıyordu. İngiltere, Kanada ve Avustralya'dan getirilen öğretmenlerle problemler yaşanıyordu.

Derken, bir gün çok girişimci ve beğendiğim eski bir lise müdürü olan Raziye Altınöz yanıma gelmişti. Onunla konuşurken fen dersleri öğretmenleri konusunu açtım. O da bana dert yandı. Çocuklara fizik, kimya, biyoloji dersleri veren yabancıları incelediğimizde bunların sıradan insanlar olduğunu gördük. "Öğretmen bulunmuyor diye dert yanacağımıza, gel, İngilizce bilen fen dersi öğretmeni yetiştirelim" dedim. "Nasıl

yetiştirelim?" dedi. Ben düşündüklerimi açıkladım. "İyi fikir ama Milli Eğitim Bakanlığı'nda Hizmet İçi Eğitim Daire Başkanı Mustafa Balcı benim sınıf arkadaşım, önce ona bir danışalım" dedi.

Hemen o an telefonla aradık. Ben düşüncemi anlatınca Mustafa Bey'in de bu konuda dertli olduğunu gördük. "Biz de sıkıntı çekiyoruz. Anadolu liselerine bu vasıflarda öğretmen bulamıyoruz. Neredeyse kapatmayı düşünüyoruz. Görüşelim bunu" dedi. Gittim Ankara'ya, düşündüklerimi ona özetle açıkladım.

"Büyükada'daki Beyhan Aral Lisesi'ne öğrenci talebi az, bu nedenle okul zarar ediyor. Bu okulu kapatıp bu işe ayırmayı düşünüyorum. Civarda oteller var, onların sahipleriyle görüştüm, 'Eylülden mayısa kadar oteller boş, size verebiliriz' dediler. "Öğretmenler gündüz okulda eğitim görür, akşam da otelde kalırlar" dedim. Mustafa Bey beğendi projeyi. "Bir yıl, yani iki sömestr yeterli. Kursiyerler birinci sömestrde hiç Türkçe konuşmamalı. Akşamları da aralarında yalnız İngilizce konuşmalı, hatta telefonla da hiç konuşmamalıdırlar. İngilizce düşünebilmeleri için bu sistem gerekli. Ben İngiltere'de bu eğitimi almıştım. Yoğun bir İngilizce kalıcı olur. Ondan sonra bir on beş gün ara veririz. İkinci sömestrde meslek derslerine başlarlar" dedi. "Mayısta bakanlığın göndereceği gözlemci nezaretinde sınava tabi tutarız. Sınavda başarılı olanlar, eylülde herhangi bir sınava tabi tutulmadan hem özel okullarda hem de Anadolu liselerinde öğretmenlik yapmaya başlarlar" dedi. "Biz bakanlık olarak bu projeye parasal yardımda da bulunuruz, çünkü Anadolu liselerinde öğretmen açığımız ve ihtiyacımız var" diyerek beni onayladı.

Glamorgan Üniversitesi ile işbirliği arayışları

— *Yabancı üniversite fikri nasıl gelişti?*
— Mustafa Bey'le işin detaylarını konuşurken şöyle bir öneride bulundu:

"İstek Vakfı'nın tabii iyi hocaları vardır. Acaba bir yabancı üniversiteyle dil öğretimi konusunda işbirliği yapmak ister misiniz?" "Olabilir" dedim.

"Benim bildiğim bir üniversite var İngiltere'de; Glamorgan Üniversitesi. Onlarla sizi tanıştırayım, karşılıklı görüşürsünüz" dedi. Ben İstanbul'a geldikten üç-dört gün sonra İngiltere Glamorgan Üniversitesi'nden iki yetkili gelip beni buldu. "Biz sizinle bu konuda işbirliği yapabiliriz" dediler. Büyükada'daki okulu da gördükten sonra sözlü olarak bu işin olabileceği konusunda karşılıklı niyetlerimizi belirttik. Konuklarımız gitmeden önce başka bir uygulamadan da bahsederek, "İngiltere dışındaki bazı ülkelerde ortak olarak uzaktan eğitim veriyoruz. Size onu da anlatalım, belki ilginizi çeker" demişlerdi. Glamorgan Üniversitesi'nin derslerini, İngiltere dışında anlaştıkları ülkedeki temsilcilerin kuracağı bir okulda, yerel öğrencilere kurs olarak veriyorlarmış. İki yıl kendi ülkesinde kurs alan ve üst sınıfa geçen öğrenci, İngiltere'ye gelerek eğitiminin geri kalan kısmını Glamorgan Üniversitesi'nde tamamlıyormuş. Başarılı olanlar kendi öğrencilerine verdikleri diplomanın aynısını almaya hak kazanıyormuş.

Glamorgan Üniversitesi'nin yetkilileriyle, görüştüğümüz her iki konuda da mutabık kaldık. Öğretmenler için İngilizce kursları ile Glamorgan Üniversitesi'nin dersleri için İstanbul'da açılacak kurslar konusunda iki dosya bırakıp gittiler. Kısa bir süre sonra İngiltere'ye gittim. Glamorgan Üniversitesi'ni ziyaret ettim. Görüşmelerimizde, İstanbul'da açılacak kurslarda üniversite derslerinin verilmesi konusunun öncelik kazandığını söyledim. Öğretmenlere İngilizce kurs projesini ileri bir tarihe bıraktık. Lisans eğitiminin bir bölümünün Türkiye'de verilmesi konusunu detaylı olarak konuştum. Bana uygulanabilir geldi. Glamorgan'dan ayrıldıktan sonra bu üniversitenin yeri bana çok uzak gelmeye başladı. İngiltere'nin en batısında, Galler'de. Uçakla İstanbul-Londra arası üç saatte alınırken, Londra-Glamorgan arası dört saatimizi alıyordu. Bu uzun yolculuk öğrenciler için de külfet olacaktı. Bu yüzden yeni arayışlar içine girdim.

— Nasıl bir arayış?
— Londra'ya yakın, hiç olmazsa havaalanı yakınlarında başka bir üniversite arıyordum. İngiltere Büyükelçiliğimizdeki Eğitim Müşaviri Hamdi Binay çok bilgili, bu işleri iyi bilen biri; onunla işbirliği yaptım. Londra yakınlarında bana üç-dört üniversite buldu. Defalarca gidip konuştuk onlarla. O arada ben bu incelemeyi devam ettirirken, Glamorgan Üniversitesi başka bir ekiple İstanbul Aksaray'da bir yerde eğitime başladı. Bizden bir yıl önce, 1993 yılında. "Başlasınlar. Ben daha yakın bir yer bulurum" diye düşünüyordum.

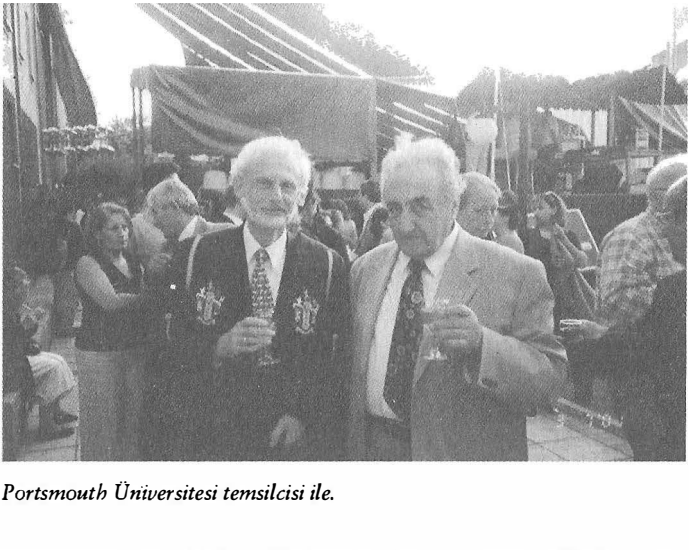
— Rekabet mi?
— Onu hiç anlatmayalım, o iyi olmadı. Üç yıl sürdü, kapandı sonra. Biltek isimli eğitim kurumunu açanlar ancak üç yıl sürdürebildiler eğitimi. Sonra tasfiye edildi.

— Yazık olmuş...
— Öğrencilere yazık oldu. Bir kısmı bizim sonradan kuracağımız ISIS'e geldi, bir kısmı da İngiltere'ye gitti doğal olarak.

Portsmouth Üniversitesi

— İngiltere'de uygun bir üniversite bulma çalışmalarınız nasıl gitti?
— Üniversite kurma düşüncesini gerçekleştirmemize pek çok engel vardı. Ben tüm bunları barışçı yollarla ve iyilikle kaldırmaya çalışıyordum. Londra Büyükelçiliği'mizdeki Eğitim Müşaviri Hamdi Bey'le kısa sürede dost olduk. Emekli olma yılları yaklaştığı halde bekardı. Evine de gidip geliyordum. Paul Valery hayranıydı. Benim gözlemlerim Hamdi Bey'in çağdaş ve iyi yetişmiş bir Türk aydını olduğu yönündeydi. Çalışmalarımı biliyordu, Londra civarında işbirliği yapabileceğim bir üniversite bulmasını istedim.

Telefonla isimlerini verdi, dört üniversiteyle görüşmüş, hemen hepsi olumlu karşılamışlar. "Hemen atla gel" dedi. Çıktım gittim İngiltere'ye. Hamdi Bey'in, Harrods mağazalarının karşısındaki eski bir binada, gaz sobasıyla ısıtılan bir ofisi

Portsmouth Üniversitesi temsilcisi ile.

var, orada görüştük. Ertesi gün için Portsmouth Üniversitesi'nden randevu aldık. Trenle Portsmouth'a giderken yolda yine Paul Valery'i anmış ve anlamaya çalışmıştık.

Üniversitede denizaşırı öğrenci işleriyle Rektör Yardımcısı David Arrel ilgileniyormuş. Tanışma faslından sonra iki ayrı profesörü çağırdı, onlarla da konuyu ayrıntılı olarak görüştük. İstanbul'da kurulu İstek Vakfı'nın on okulu bulunduğunu, bu okullardan her yıl 1500 kadar öğrencinin mezun olduğunu, bu çocukların yükseköğretime yerleştirilmesinde büyük zorluklar bulunduğunu anlattım. Profesör David Arrel, "Binden fazla öğrenci! Çok büyük bir sayı, biz bu kadar çok öğrenciyi alamayız. Daha az da olsa göndermeyin. Biz gelip orada, Türk öğrencileri için üniversitemizin bir şubesini açalım" dedi. "Yabancıların Türkiye'de okul açmalarına izin verilmiyor" dedim. "Sizinle müşterek, modern bir üniversite kuralım İstanbul veya Ankara'da" dedi. Öneri bizim için çok uygundu, öğrencilerimiz ve aileleri için de bulunmaz bir fırsattı, fakat yasalarımız buna izin vermiyordu. Bunları anlatınca Profesör Arrel yüzüme şaşkınlıkla baktı. Kendisini anla-

madığımı sandı. Eğitim Müşavirimiz Hamdi Bey araya girdi. Bu kanunların 1924 tarihli Lozan Antlaşması'na dayanarak çıkarıldığını, bu nedenle Lozan'da kazanılmış haklardan vazgeçilemediğini falan anlattı ama yine de Arrel, İngiliz üniversitesinin Türkiye'de şube açmasına neden izin verilmediğini bir türlü anlayamadı. En sonunda bize şu mantıklı öneride bulundu: "Ne zararı var, anlayamadım. Buraya çocuklarınızı gönderiyorsunuz, biz okutuyoruz. Ne tür bir eğitim verdiğimizi de bilmiyorsunuz. Gelip ülkenizde, gözünüzün önünde çocuklarınızı eğitelim. İngiltere'de bizi denetleyemiyorsunuz, Türkiye'de vereceğimiz eğitim Türk yetkililerin denetimine de açık olacak. Dilerseniz sizinle müşterek yeni bir üniversite de kurabiliriz. Bundan daha uygun bir çözüm bulunmaz. Ama siz 'Türkiye'de eğitim veremezsiniz, çünkü siz yabancısınız' diyorsunuz. 'Biz İngiltere'deyken de yabancıydık. Türkiye'ye gelirsek yabancılığımız daha azalır. Sizinle kaynaşırız' diyoruz, yine kabul etmiyorsunuz. Bu yabancılık ve yerlilik değil, toprak meselesi. Size kim bu aklı verdiyse yanlış vermiş. Belki de siz yanlış anladınız" diyor. Epey ısrar ediyor.

Ekstern eğitim anlaşması

— *Sonuçta nasıl bir anlaşma yaptınız?*

— İngiliz üniversitesi Portsmouth'un burada resmen bir şubesini açmanın mümkün olmadığı anlaşılınca, üniversitenin derslerinin Türkiye'de kurslar halinde verilmesi konusu görüşüldü. İngiliz üniversitelerinden birçoğu yıllardan beri bazı ülkelerde kendi derslerini kurslar halinde öğrencilere sunduklarını söyleyip örnekler gösterdiler. Yunanistan'da bu şekilde hizmet veren yirmi kadar kursun bulunduğundan bahsettiler. Bu kurslara devam eden öğrenciler eğitimin herhangi bir kademesinde İngiltere'ye giderek üniversitede derslere devam edebiliyormuş.

Bu konuşmalardan sonra, İstanbul'da derslerini kurslar halinde vermek amacıyla Portsmouth Üniversitesi ile bir protokol imzaladım. İngiltere'de üniversiteler üç yıl olduğu hal-

de, Türkiye'de dört yıl olacaktı. Birinci yıl temel eğitim olacak, lise son sınıf dersleri tekrarlanacaktı. İngiltere'deki çalışmalar bitince İstanbul'a döndüm. Hemen Ankara'ya gittim. Bakanlık Müsteşarı Bener Cordan ve Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürü ile görüştüm. İngilizlerle yaptığımız protokolü anlatım. Her iki yetkili projeyi uygun buldu, "Portsmouth Üniversitesi'nin derslerini burada kurs olarak vermenizde bir sakınca yok; ancak kursları bitirenlere üniversite diploması veremezsiniz, sadece sertifika verebilirsiniz" dediler. Bu benim için iyi bir güvenceydi.

İstek Okulları Vakfı Başkanı Bedrettin Dalan'a yapmak istediğim yenilikleri anlattım. Böylece bu projenin gerçekleşmesi için çalışmalara başladım. Bir taraftan yer hazırlığı yaparken, diğer taraftan da eğitim kadrosunu oluşturmaya çalışıyordum. İngiltere'den David Arrel birkaç kez arayıp sordu, "Eğitime başlama zamanını geçiriyorsun" dedi ama Bedrettin Dalan'dan yatırıma başlama konusunda kesin karar çıkmıyordu.

900'lü telefonlarla on-line eğitim mümkün mü?

— Alo Bilgi şirketiyle işbirliğine nasıl karar verdiniz? Daha evvel tanışıyor muydunuz?

— Hayır, tanışmıyorduk. 900'lü telefonların modasının geçtiğini, artık arayanların giderek azalmakta olduğunu haber almıştım. Bu tür telefon hizmeti verenlerin sayılarının on yediyi bulduğu söyleniyordu. Ben önce bunlardan biriyle İstek Vakfı okullarındaki günlük bilgi alışverişini yapabilir miyiz, diye düşündüm. İkinci olarak on-line eğitim yapılabilir mi, diye düşündüm. Bu 900'lü telefonların içinde en eski olan ve ismi çok geçen Alo Bilgi'yi aradım.

Telefonla aradığımda Yiğit Ekmekçi cevap verdi. Düşündüğümü anlattım, "Telefon hatlarınızla uzaktan eğitim verebilir miyiz?" dedim. "Ben bilemem olup olmayacağını" dedi. "Senin görevin ne?" dedim, "Ben genel müdürüm" dedi. "Peki patron?" diye sordum, "Oğuz Özerden ve Hakan

Akarcalı" dedi. Yerlerinde yoklarmış, gelince notlarımı ileteceğini söyledi. Oğuz Özerden iki gün sonra beni aradı. Konuyu anlattım, "Konuşalım" dedik. En sonunda "Ben geliyorum" dedim, adres verdi. Boyacıköy'de, daha önce hiç duymamıştım, Boğaz'da tanıştık. Ne yaptıklarını anlattı. Ben de düşüncelerimi anlatınca Oğuz heyecanlandı, "Sizin burcunuz ne?" dedi. İkimizin de burcu ikizler çıkınca çok şaşırdık. Doğum günlerimiz de aynı çıkınca ikimiz de memnun olduk. Böyle tanışmıştık Oğuz ile.

— O zamanlarda Alo Bilgi'nin eğitimle bir bağlantısı var mıydı?

— Eğitimle bir ilgileri yoktu ama 900'lü telefonlara ilgi azaldığı için güncelliğini kaybetmişti. Ne yapacakları konusunda bir karar vermeye çalışıyorlardı sanırım. Biz on-line eğitim ve 900'lü hatlar üzerine epey bir araştırma yaptık. Profesör Hilmi Elifoğlu ve Profesör Uğur Alacakaptan'ın oğlu Emre Alacakaptan uzun süren bir incelemeden sonra 900'lü telefon santralı üzerinden on-line eğitim verilemeyeceğini rapor ettiler. Bunun üzerine Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Ateş Vuran ile görüşmeler yapmaya başladım. Fakültenin diğer teknik hocaları da fikirler verdiler. Sonuçta araştırma elemanlarımızdan biri, "On-line eğitim için gerekli donanım şu anda çok pahalı. IBM'nin AS 4'leri gerekiyor. Bilgisayarlarda kalite füze hızıyla yükseliyor, fiyatlar da paraşütsüz düşüyor. Bekleyin, birkaç yıl içinde hayaliniz gerçekleşir" dedi. Bu, daha çok bir uyarıydı.

Bu bilgileri Alo Bilgi şirketindeki arkadaşlara aktarmış ve bilgisayar olanaklarının gelişmesini beklemeye başlamıştık. Bu arkadaşlar 900'lü telefonlar revaçtayken kazandıkları paralarla bir düzineden fazla yeni şirket kurmuşlardı. Tansu Çiller'in 5 Nisan 1994'teki meşhur kararlarından dolayı hepsi zor duruma düşmüştü. Vergi konusunda sıkıntıları vardı, vergi dairesinden emekli bir uzmanla bu konuları çözmeye çalışıyorlardı.

Latif Mutlu İsveç kraliçesi ve kralı ile.

Dalan'ın işi yavaştan alması ümidimi kırıyordu. Yeni bir girişimde bulunmak düşüncesiyle Oğuz'a bir teklifte bulundum. "On-line eğitimi şimdilik yapamıyoruz. Bilgisayarlar fiyat ve kalite yönünden uygun hale gelinceye kadar, klasik biçimde sınıflarda eğitim vermeye başlayalım, zamanı gelince on-line eğitime döneriz" dedim. Oğuz ve ortağı Hakan Akarcalı girişimci bir yapıya sahipler. Buna rağmen bu önerime hemen "Tabii, olur ama nasıl yaparız, nasıl başlarız?" diyemediler. "Düşünelim" dediler; ama görüşmelerimiz kesilmedi.

Onlara, daha önce İstek Vakfı için İngiltere'deki Portsmouth Üniversitesi ile yaptığım anlaşmadan söz ettim. Bu görüşmelerimiz ve benim anlattıklarım üç ay sonra onlara cazip gelmeye başlamıştı. Esasen başka olanakları da bulunmuyordu. Ellerindeki hastane sürekli zarar ediyordu. Bu aşa-

mada konuyu etraflı olarak anlattım. Oğuz, ortağı Hakan Akarcalı'yı bu yeni girişimin dışında tutmak istiyordu. Böylece ikimiz ortak olarak çalışmaya karar verdik.

Bilgi Üniversitesi'nin temeli olacak kurslar başlıyor

— Bedrettin Dalan'dan ayrılmanız zor oldu mu?

— Oğuz ve Hakan'la konuştuktan sonra Bedrettin Dalan'a gittim. İngiliz üniversitesinin kurslarını başlatmak üzere İstek Vakfı'ndaki görevlerimden ayrılmak istediğimi söyledim. Uzun bir görüşmeden sonra, "Kimlerle başlıyorsun, paranız yeterli mi, ben de katılabilirim" filan diyerek yardıma hazır olduğunu bildirdi. Sonuçta, "Deneyin bakalım, olursa iyi, olmazsa burası senin evin, yine dönersin" diyerek cesaretlendirdi. Böylece vedalaşarak ayrıldım.

Kursları başlatmak üzere Oğuz'la ortak bir anonim şirket kurduk. Maliyet hesaplarını yaparken Baltalimanı'ndaki binanın yetersiz kaldığını gördüm. Kâr etme ve büyümenin önünü tıkıyordu binanın küçüklüğü. Oğuz'a söyledim, "Ben yeni bina arıyorum" dedim. "Aramayın, burası yeter, 150 öğrenci alabiliyoruz buraya" dedi. "150 öğrenciyi düşünmüyorum, her yıl binin üzerinde öğrenci almalıyız büyümemiz için" dedim. Oğuz "İki vardiya yaparız. Yeni yere kira için paramız yetmez" dedi. Oğuz'la ilk kez farklı düşünüyorduk. Kapasite konusunda fikir birliğimiz olmadı.

— Kurmayı planladığımız bu kursların kurucusu bir anonim şirket. Anonim şirketler büyük paralarla kurulur. Kuruluş ve altyapı için sermayeniz yeterli miydi?

— Anonim şirketlerin kuruluşu için asgari bir sermaye koyma, ayrıca bunun yüzde 25'inin nakden bankaya yatırılması şartı var. Her iki şartı yerine getirerek şirketi kurmuştuk. Ortağım Oğuz ve ben hissemize düşen paranın dörtte birini de değil, tamamını ödemiştik. Bursa'daki anonim şirketi tasfiye ederken hisseme düşen paraları İstanbul'da bir bankaya yatırmıştım. Tansu Çiller zamanında "istikrar kararı" diye nite-

lendirilen devalüasyon nedeniyle faizler anormal artmıştı, bu yüzden hesabımda beklemediğim kadar para artışı olmuştu. Ayrıca, Adana'da İsmail Parlak ile doğalgaz üretim ortaklığımızdan ayrılıp nemasıyla birlikte hissemi nakden aldım. Bursa'da sondaj makineleri, tanklar ve boruları da sattığım için o günlerde parasal durumum iyiydi. Kurslar için yeterli ve gerekli paralarımız olduğu halde, demirbaşları altışar ay vadeli olarak satın almıştım.

Aynı günlerde Büyükçekmece'de göl kenarındaki küçük bahçemi, yandaki parsellerden ikisini Zafer'in katkısını da alarak büyütmüştüm. 16 dönümlük arazide ağaçlar, üzüm bağları ve sebze bahçesinin yanında kümes hayvanları da bulunduğu için bu yeri küçük bir çiftlik olarak kabul ediyorum. Orada oluşturduğum kütüphanede araştırmalarımı sürdürebiliyor, ağaçlar ve yeşillikler arasında dinlenebiliyorum.

ISIS

— *Bu arada İngiltere ile temaslarınız sürüyor mu?*
— Dalan'dan ayrılıp Oğuz'la ortak olmaya karar verince İngiltere'ye telefon ettim. Profesör David Arrel'e, "İstek Vakfı ile bu projenin gerçekleştirilmesi uzadığı için başka bir grupla anlaşmayı düşünüyorum" dedim. "Bize bu yeni grup hakkında bilgi verin, inceleyelim" dedi. Gerekli bilgi ve belgeleri gönderdik. Bir süre sonra uygun bulduklarını söyledi. Bunun üzere kursları yapmayı düşündüğümüz yerleri görmeleri için İstanbul'a davet ettim.

Maslak'ta, o zamanlar Emlak Bankası'nın boşalttığı bir bina vardı. Bankadaki bir akrabam haber verdi. İngiliz hocalar gelmeden gidip baktım. Çocuk Dostları Derneği'nin binasıydı. Derneğin Müdürü Salih Kılıç ile konuştum, Yönetim Kurulu Başkanı Gültekin Ağaoğlu'nun onayını alıp bir kiralama protokolü imzaladık. Kira sözleşmesi, bakanlıktan izin aldığımız takdirde yürürlüğe girecekti. Kira ödemeleri izin aldığımız tarihten itibaren başlayacaktı. Eğer iş olmazsa da dernek, biz izin alamadık diyene kadar kimseye kiraya vere-

meyecekti. Kira sözleşmesini dosyaya koydum, diğer başvuru evraklarını tamamlamaya başladım.

Bir hafta sonra Rektör Yardımcısı Profesör David Arrel, iki profesörle birlikte geldi. Oğuz'un Baltalimanı'nda bahçe içindeki dört katlı binasını gösterdik. "Burası küçük, yetersiz" dediler. Bunun üzerine, birkaç gün önce kira sözleşmesi yaptığım binaya götürdüm. Yeni binaya giderken Oğuz bizimle gelmedi. Sertaç Yeltekin ve Yiğit Ekmekçi ile ben İngiliz hocaları Maslak'a götürdük.

Beş katı dolaşarak terasa çıktığımızda, David Arrel hemen, "Burası şehrin neresine düşüyor?" diye sordu. Karşıdaki tesislerin İstanbul Teknik Üniversitesi olduğunu söyledim. "Burası olur, diğer bina küçük, olmaz. İkisi birden daha iyi olur" dedi. Böylece her iki binada birlikte eğitime başlama kararı alındı. Anlaşmalar yapıldı, İngilizler gitti. Ekim ayında eğitime başlayabilmek için hızlı bir çalışmaya başladık. Ekonomi, işletme ve uluslararası ilişkiler kursları için İngilizce programlar hazırlandı ve kadro oluşturuldu.

Milli Eğitim Bakanlığı, "Öğretmen tayin edin" diyor, öğretmen tayin ediyoruz. Bir de Ankara'ya götürüp onaylatmak lazımmış, memur tayini gibi. Oysa ki biz burada üniversiteye kimseye danışmadan öğretim üyesi alıyoruz. Neyse, yaptık tayinleri buradan, valilikten onay aldık. Valilik bir yazı yazdı. Elden aldım, Ankara'ya gittim. Ankara'daki Özel Okullar Genel Müdürü ile konuştuk, tanıştık. O havale etti içeri. Bir de yardımcım vardı, işleri o takip ediyordu. O anlattı; genel müdür, "Ben bir yıldır buradayım, hiçbir şey anlayamıyorum. Uzakta, ta Edirne'de, Kars'ta bir kurs açılacak, ben oradaki personeli tayin ediyorum. Ben ne anlarım onun iyi olup olmayacağını? Eğer iyiyse onu tayin eden kazanır. Eğer kötüyse onu tayin eden cezasını çeker. Şimdi sizinki de böyle olacak" demiş.

Özel Okullar Bölümü'nün şefi bayan dilekçeyi görünce "Bu olmaz!" diye geri verdi. "Müdür bey havale etti. Dilekçede isteklerimiz ve ne yapacağımız yazılı. Lütfen okuyun" dedim.

"Bu olmaz. Böyle dilekçeyle olmaz" dedi,
"Yeni bir dilekçe getirsek olur mu?"
"Yok, form dilekçe var, onu dolduracaksınız."
"Dilekçeyi de ekleyelim."
"Hayır, dilekçeyi eklemeyin. Alın dilekçeyi" dedi.

Anlatıyoruz, "Hayır, anlattıklarınızı dinlemek istemiyorum" diyor, "siz dilekçeyi doldurun, yeterli." Dilekçeyi doldurduk, eklerini koyduk, o müfredat programlarını falan. İsmini beğenmedi. "Bu yabancı isim... Olmaz!" dedi, hemen bir-iki düzeltmeyi yaparak verdim. O anda oda oldukça karanlıktı, dilekçe üzerinde epeyce oynadım. Tükenmezkalemle şefin istemediğini çiziyor, yeniden yanına yazıyordum. "Düzelttiğiniz yerin yanına imza atın" dedi, onu da yaptım. "School of Economics'i çıkar" dedi, çıkarttım. İsmi İstanbul Uluslararası Bilimler Merkezi olarak kaldı. İngilizcesi Istanbul School of International Study idi. Biz İngilizcesinin kısaltılmışı olarak ISIS logosunu iki yıl kullandık.

Böylece maceralı bir şekilde işleme konan dosyamız, birçok aşamadan sonra valilik kanalıyla Ankara'ya gönderildi. Kısa bir süre sonra, kurum açma ve eğitime başlama izni geldi. 2 Eylül 1994'te de valilikten, "Özel Öğretim Kurumu Ruhsatnamesi" aldık. Okul müdürü ve benim kurucu olarak fotoğrafımız var. Bir kurs açılmış oldu; işletme kursu, ekonomi kursu, birinci sınıf için İngilizlerin "foundation sınıfı" dedikleri temel eğitim sınıfını açtık.

Kayıt bürosuna gittiğimde gözlerime inanamadım!

— Portsmouth'un uzaktan eğitim diploması verilecek sonuçta...
— Evet, ekstern eğitim... Tanıtım ekiplerimiz ilanlar hazırladılar. İlan metinleri için de İstanbul Valiliği'nin onayını aldık, gazetelere ilanlar verdik. Ertesi gün Baltalimanı'ndaki kayıt bürosuna gittiğimde gözlerime inanamadım! Binanın önündeki alan, civar illerden gelen arabalarla dolup taşmıştı. Yer bulamayanlar araçlarını yan sokaklara park etmişti. Edirne, Bursa plakalı özel arabaların sayısı çok fazlaydı. Kısa sürede

1.400'den fazla aday öğrenci kaydı yaptık. Bu sayı kontenjanımızın çok üzerindeydi. Hem sınav yapmaya karar verdik hem de yeni yer arayışına giriştik.

— Bu kadar başvuru olduğuna göre, ciddi bir ihtiyaca karşılık gelmiş ISIS. Gelenler bir üniversiteye mi, yoksa bir kursa mı geldiklerini düşünüyorlardı?

— Biz kurs diye açmıştık ama basında da özel üniversite diye lanse edilmişti. Verdiğimiz ilanlardan çok, basında çıkan haberler ve yorumlar toplumun ilgisini çekiyordu. Lehte yazanlar olduğu gibi, eleştirenler de vardı. Bugüne kadar olmayan bir yenilik getiriyorduk. Elbette ki bu yeniliğe karşı çıkanlar olacaktı.

— Bu karşı çıkışları kronolojik olarak ele alalım isterseniz.

— Tabii... Kurs açma iznimiz MEB Özel Öğretim Kurumları'ndan, müfredat programları Talim Terbiye Dairesi'nden onaylanmıştı. Öğretmenler, bakanlıkça onaylanmış ve sicil numarası verilmiş gerçek öğretmenlerdi. Kurum açma ve eğitime başlama izinleri valilikten alınmıştı. Kurumun kapısında, "T.C. İstanbul Valiliği Özel Uluslararası Bilim Merkezi Kursları" levhası vardı. Her şey kanuna ve yönetmeliklere göre düzenlenmişti ama kurslarımızın üniversite düzeyinde eğitim veriyor olmasının sorun yarattığını söyleyebilirim.

Basın, "korsan üniversite" diyerek eleştiriyordu. Dergilere kapak konusu olduk. Gazeteler manşetten haberler veriyordu. Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Heyeti'ne bir yazı yazarak, kursların yabancı bir üniversitenin uzantısı olup olmadığının tespitini istedi. Bakanlık müfettişleri üniversite eğitimi verip vermediğimizi tespit için derslere giriyor, oturup biraz dinledikten sonra rapor yazıyor, "Yabancı bir üniversitenin dersleri İngilizce olarak anlatılıyor. Bu nedenle burası bir üniversitedir" sonucuna varıyorlar, kendileri İngilizce bilmedikleri halde... Bütün belgeler burada, şu masa üzerinde duran üç büyük klasörde. İnanmıyorsan açıp tek tek göstereyim bakanlığın ironik yazılarını.

İlk tepki basından: Korsan üniversite!

— İşin içine savcılıklar da karışmış anladığım kadarıyla... Basın, YÖK, bakanlık, savcılık, karakol; epey uğraşmışsınız... Bu süreç sizi Bilgi Üniversitesi'nin kuruluşuna götürüyor galiba ama ben kursların akıbetini merak ettim. Kapattılar mı sonunda?

— Eksik saydınız; bu girişimimizi mahkemeler de yargılamıştı. Biz basındaki tepkilerle başlayalım. *Hürriyet*'te, *Milliyet*'te hemen her gün eleştiri yazıları çıkıyordu. Bir gün, *Nokta* dergisi "Korsan üniversite" diye büyük bir manşet yapmış. Kapak yazılarıyla bizi eleştiriyorlardı. Korsanlık zorbalığı çağrıştırıyorsa da, bir hakkın izin alınmadan kullanılması da korsanlık sayılabilir. İzinsiz olarak ve zorla üniversite kurduğumuzu sananlar kurslarımızı "korsan üniversite" olarak tanıtmışlardı. *Hürriyet* gazetesinin köşe yazarı Yalçın Pekşen, kurslarımızla uğraşıyordu. Dizi halindeki yazılarıyla valiyi göreve çağırıyor, "Bu kursları kapatın!" diye feryat ediyordu. Lehte yorumlar da oluyordu, ama karşı çıkanlar kadar ısrarlı değildi.

— Bu yazılar aday öğrencilerin kararlarını etkiledi mi?

— *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin sürekli yayınları aday öğrencilerinin büyük bir kısmının vazgeçmesine neden olmuştu. Bu haksız hücumlara karşın, ekim ayının başında eğitime başlama kararı aldık. Hiçbir eksiğimiz yok, eğitim kadrosu tamam... Yemekhane, kantin, hele kütüphane çok çekiciydi. Kapıda, "Uluslararası Bilimler Merkezi" tabelasının bulunmasına karşın, içerdeki hava her şeyiyle modern bir üniversite havasındaydı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi izin belgesini aldıktan sonra, 1 Ekim 1994 günü eğitime başladık.

Üç gün sonra, 3 Ekim günü polis kapımıza dayandı. Dersler devam ederken, mahalli karakoldan gelen polis ekibi, valilik emrini tebliğ ederek binayı boşaltmamızı istedi. Kapatıp mühürleyeceklerdi. Uzun tartışmalardan sonra kayma-

kamlık işe el koydu. İzin belgeleriyle kaymakamlığa gittik. Kaymakam, "Ben geçen hafta burada göreve başladım. Bu konuda hiç bilgim yok" dedi. Kaymakamla konuşurken saat yedi olmuştu. Valiyi aradı, benim orada bulunduğumu ve ruhsatımızın olduğunu söyledi. Vali "Sabah saat dokuzda ruhsatlarıyla birlikte bana gelsin" dedi.

Olayın önemi, kapatma emrinin İçişleri Bakanlığı'ndan gelmesindeydi. Bu nedenle işe vali el koymuştu. İşin ciddiyetini görünce Zafer'e telefon ettim. Kursların kapatılması için İçişleri Bakanlığı'ndan vilayete emir geldiğini, yarın sabah vali ile görüşeceğimi söyledim. Bunun üzerine, *Sabah* gazetesinden Ahmet Vardar, Vali Hayri Kozakçıoğlu'na telefon ediyor, "Yarın Zafer Mutlu'nun babası gelecek, bir kurs konusu var. Haberin olsun" diyor, o da "Peki" diyor.

Ertesi gün gittim. Kozakçıoğlu gelir gelmez masasından bir yazı çıkardı,

"İçişleri Bakanlığı'nın emri var, kursların kapatılmasını istiyor" dedi. "Milli Eğitim Bakanlığı'nın ruhsatının aslı burada, vilayet kanalıyla verildi" dedim. Vali Bey, "Aaa, ruhsatınız da varmış!" dedi, "Tabii! Ruhsatsız olur mu?" dedim.

İçişleri Bakanlığı'na göndermek için ruhsatın fotokopisini alıp dosyasına koydu. "Siz işinize devam edin" dedi. Sonra da bana işin aslını anlattı, YÖK'ün bakanlığa yazdığı yazıyı gösterdi. YÖK gazetelerden derleyip kestiği haberleri ekleyerek bir yazıyla İçişleri Bakanlığı'na göndermiş, Anayasa'ya aykırı olarak açılan kursların kapatılmasını istiyor. İçişleri Bakanlığı da bir satırlık yazı ile İstanbul Valiliği'ne gereği için gönderiyor.

Vali Hayri Kozakçıoğlu masasından yeni bir tomar yazı çıkardı. "Bu Yalçın Pekşen ile bir husumetiniz var mı?" diye sordu. "Hiç görmedim, tanımıyorum" dedim. Yazıları gösterdi; benim de okuduğum yazılardı. Yalçın Pekşen, *Hürriyet* gazetesindeki köşesinde, "Vali Bey, göreve!", "Vali Bey, bu kursları kapatın!", "Bu ülkede vali yok mu?", "Devlet nerede?", "Korsan üniversiteyi niye kapatmıyorsunuz?" başlıklı beş yazı yazmış.

Vali Bey beni uğurlarken, "Tamam, siz devam edeceksiniz ama git, bu adamı ikna et" dedi. Aynen böyle söyledi; kızmış Pekşen'e, "Bu adamı ikna et!" diyor.

"Nasıl?" dedim. "Randevu al, git, konuş, tanış..." dedi. Vedalaşıp ayrıldık.

Gelir gelmez, asistanıma Yalçın Bey'den randevu almasını söyledim. Hemen cevabı geldi, saat 13.00'te *Hürriyet*'te beni bekleyecekmiş. Gittiğimde asansör başında karşıladı beni. Odasında ikimizden başka kimse yoktu. Kahveleri içerken esas konuya bir türlü geçemiyoruz. Sanki soğuk bir suya atlayacakmış gibi tereddütteyiz. Sanıyorum ki, o da benim gibi biraz heyecanlıydı.

Vilayette bu kadar heyecanlanmamıştım. Gene de ilk soruyu ben sordum:

"Bana niye kızıyorsun?"

"Sana hiç kızmıyorum. Seni tanımıyorum bile... Oğuz'a kızıyorum" dedi.

"Oğuz'u tanıyor musun? Nerede tanıştınız?"

"Hiç tanımıyorum" demez mi!

"E, niye kızıyorsun?" dedim.

"Alo Bilgi ile seks filmleri oynattı."

"Çok yanılıyorsun. Hem öyle yapması da mümkün değil."

"Seks sitesi kurdu."

"Hiç mümkün değil" dedim.

"Ben duyuyorum."

"Yanlış duymuşsun" dedim.

Söz sonra Zafer'e, *Sabah* gazetesine geldi. Sohbet ettik biraz. "Sizi sevdim, tanıdım. Bir daha yazmayacağım" dedi.

"Oğuz ile seni barıştırayım."

"Yok, barışacak bir şey yok. Bir daha yazmayız" dedi .

Sakinleştik, onu da atlattık. Kursa devam ediyorduk.

Milli Eğitim teftişleri tam bir komedi!

— Sakinleştik diyorsunuz ama notlarıma baktığımda bu sürenin sadece iki gün sürdüğü görülüyor... 5 Ekim günü İstan-

bul İl Milli Eğitim Müdürlüğü müfettişleri gelmiş bu kez de ziyaretinize...

— Doğru... İki gün sonra, 5 Ekim günü iki ilköğretim müfettişi geldi okula. "Siz kurs için izin aldınız ama burada gizli üniversite kurduğunuzu yazıyor basın; bu nedenle hakkınızda soruşturma yapacağız" diye işe başladılar. İsimlerini de hiç unutmuyorum: Seydahmet Soylu ve Münevver Mertoğlu isimli bu iki müfettiş iki ay boyunca hepimize ter döktürdü. Kısmi bilgilerle, bazen bir polis hafiyesi, bazen savcı gibi davranışlarıyla herkesi fazlası ile tedirgin ettiler. Yeminli ve şahitli ifadeler alıyorlardı. Gördükleri her kağıdın fotokopisini alıp dosyalarına koyuyorlardı. Üniversite eğitimi yapılıp yapılmadığını görmek üzere derslere girmek istediler; eğitimin İngilizce olduğunu söyleyince de vazgeçtiler. Tam bir komedi!

İki aylık inceleme ve soruşturmanın sonucunda, fezleke hazırlamadan önce savunmamı almak üzere Şişli Milli Eğitim Müdürlüğü'ne davet ettiler. Yarım gün ifade verdim. Tam üç sayfa tutanak tuttular. Münevver Hanım terimi silmem için mendil veriyor, su ve kahve ikram ediyordu, şefi Seydahmed de ağzımdan delil olabilecek ifadeler almaya çalışıyordu.

"Annenizin adı? Babanızın adı?" gibi sorular gelince:

"Onları yazmanıza gerek yok. Ben okulun kurucusuyum" dedim.

"Yok, biz yazacağız" dediler.

"Efendim, siz savcı mısınız?"

"Tabii..." dediler, "Savcıyız. Fezleke hazırlıyoruz. Siz bu konuları bilmiyor musunuz? Bizim savcılık yetkimiz de var."

"Ben bilmiyorum" dedim.

"Siz mahkemede cevabını verirsiniz" dediler.

Saatler sürdü bu konuşmalar, neredeyse bayılacak duruma geldim. Üç sayfa yazı oldu. En sonunda öyle bir sıkıldım ki, kalkıp gideyim mi, ne yapayım, bilemedim. Sürekli terliyorum. Sünnet olduğum günü hatırladım. Kolumdan tutanlar yüzünden kaçıp kurtulamıyordum. Şimdi burada da köşeye sıkıştırılmış bir şekildeyim; kaçıp kurtulamıyorum! Kurtuluş yok ellerinden. Sonuçta, "İfadesi okundu, anlatıldı, imzası alındı" dediler. Pek çok yerine itirazım olmasına karşın,

uzatılan kağıtları imzaladım. Her şey yasal ve kanuna uygun. Bizim verilecek bir hesabımız yok. Fakat müfettişlerin sordukları soruların yersizliği, yetersizliği karşısında ezildim. Soruşturma yapacak müfettişler böyle olmamalıydı.

Bence Türkiye'nin kurtuluşu öğretmenlere bağlı. Eğer bu iki müfettiş binanın girişindeki isim levhası ve valiliğin verdiği izin belgesine itibar etse idiler, bizi iki ay boyunca tedirgin etmezlerdi. Sınıflarda MEB Talim Terbiye'nin onayladığı müfredata aykırı eğitim verip vermediğimizi anlayacak bilgiye ve yeteneğe sahip olmadıkları halde, kurslarımızın kapatılması gerektiği yönünde rapor yazmışlardı. Savcılık bu rapor üzerine benim cezalandırılmam için asliye ceza mahkemesinde dava açıldı. Ancak bir buçuk yılda gerçek anlaşıldı da cezadan kurtuldum.

Hakkımızda şikayet var: dolandırıcılık!

— Hakkınızda çıkan yazılar Milli Eğitim Bakanlığı'nı da harekete geçirmiş...

— Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, *Nokta*'da çıkan yazının fotokopisini delil olarak kabul etmiş. Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'ne bir yazı göndererek, "Kurs olarak izin alan ve yabancı bir üniversitenin uzantısı olarak eğitim veren bu kurumun kapatılmasını..." istemişti. Neyse ki Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü programlarımızı onayladığı için, bu talebi pek ciddiye almadı.

Dışardan gelen eleştirilerin kesildiği bir dönemde artık normale döndüğümüzü düşünürken, gene polis dayandı kapımıza. Şişli Cumhuriyet Başsavcısı Olcay Seçkin'in 26.9.1995 tarihli emrini tebliğ etti. Birçok hata ve yanlışlıkla dolu emirde, bir hafta içinde başsavcılığa başvurmamız, aksi halde mevcutlu getirilmemiz isteniyordu. Süreyi geçirmeden Cumhuriyet Savcısı Olcay Seçkin'e gittim. Daha kendimi tanıtır tanıtmaz sertleşti. "Hakkınızda şikayet var: dolandırıcılık! Çoluk çocuğu dolandırıyorsunuz" dedi. "Kimseyi dolandırmıyoruz. Resmen kurs açtık, gençlerimize olanaklar sun-

duk" dedim. Doğru dürüst dinlemedi bile. Ayakta ifademi almaya başladı. Benim söylediklerimi kendi anlayışıyla hukuk diline çevirerek yazmana söylüyordu. MEB'den gelen yazıda "Öğrencileri üniversite öğrenimi vereceğiz diye kandırarak paralarını aldığımız" yazdığı için benden sonra onlarca öğrenciyi de davet ederek ifadelerini almış. Tamamı kursa kaydolduklarını, İngilizce ve ekonomi kursları aldıklarını söyleyince savcı da dava açmaktan vazgeçmişti.

Son girişim YÖK'ten!

— Kursların kapatılması konusundaki son girişim YÖK'ten mi geldi?

— İçişleri Bakanlığı'na yaptığı şikayet bir sonuç vermeyince, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı anayasal bir suç işlendiği savıyla kurslarımızı kapatmak için Şişli Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunmuş.

Olaylar çok hızlı cereyan ediyordu. Ekim ayı başında okulumuzu kapatmaya gelen polis, ay sonunda bir kez daha geldi, beni yeniden karakola davet etti. Karakolda çok nazik bir şekilde hüviyet tespiti yapıldı, ifadem alındı. "Ne için çağrıldığınızı bilmiyoruz, yarın saat onda Şişli Cumhuriyet Savcılığı'nda hazır bulundurulmanız isteniyor" dediler. Bir mafya babası, kaçakçı veya adi bir suçlu olmadığım çok açık olduğu için de savcılığa yalnız gitmeme izin verdiler.

Savcı ise polis kadar nazik değildi. Kendimi tanıtır tanıtmaz; "Nedir bu Anayasa'ya aykırı üniversite?" diye sordu. "Üniversite değil, İngilizce kursu" demek istedim ama sözümü kesti. "Ne inkar ediyorsun? Üniversite açmışsınız. *Nokta* dergisinde resimleriyle birlikte her şey görülüyor, YÖK'ün açıklaması var" diye çıkıştı. Yüksek Öğretim Kurumu'nun şikayet dilekçesinden ziyade, dilekçeye eklenen gazete kupürlerinden ve özellikle *Nokta* dergisinin yaptığı yakıştırmalardan ve yorumlardan etkilenmiş olan savcı, bir ara "Üstelik para da almışsınız" diye suçlamada bulundu. Polis müfettişi gibi telefon ederek velileri davet etti, öğrencileri çağırdı, üniversite eğitimi

verdiğimizi kanıtlayacak deliller bulmaya çalıştı. Bu kursların üniversite ayarında olduğuna kanaat getirerek, kapatılması ve yönetim kurulunun toptan cezalandırılması için asliye ceza mahkemesinde dava açtı. 31 Aralık 1994 günü akşamı kapıyı çaldı adli tebligat memuru, "sanık" olarak 28 Mart'ta, Şişli 5. Asliye Ceza Mahkemesi'nde hazır bulunmamı bildiriyordu. Ailem ve yakınlarım için kötü bir yılbaşı sürpriziydi.

— *Ailenizden nasıl bir tepki aldınız? Sizi destekliyorlar mıydı, kızıyorlar mıydı? Eşiniz ne diyordu?*

— İyi tahminde bulundun, farklı düşünen yalnız eşimdi. "Başımıza iş açtın, ne olacak şimdi?" diyerek endişeleniyordu. Çocuklarım bana güveniyorlardı. Zaten baştan beri işi Serdar ve Zafer'in yardımı ve desteğiyle yürüttüğümüz için onlar benim gibi düşünüyorlardı. Yargılama sonunda gerçeğin anlaşılacağına inanıyorlardı. Bir strateji belirledim kendime: Adalet huzurunda, sertifika veren kursların da üniversite gibi geniş bilgiler verebileceğini ve bunun ülke yararına olduğunu kanıtlamaya çalışacaktım. Davada taraf olan ve duruşmaya üç avukatla katılan YÖK ve savcı, gençlerimize çağdaş ve iyi planlanmış kurslarda, çağdaş bilgiler verilmesini uygun görmüyor durumuna düşecekti. Dahası, YÖK basında çıkan abartılı ve yanlış değerlendirmelerin etkisinde kalmıştı. Bir taraftan ceza mahkemesine gidip kendimi savunuyordum, diğer taraftan YÖK ile temasa geçip kurslar hakkında bilgi vermeyi düşünüyordum.

— *Yargılanmanızı basın nasıl karşıladı?*

— Duymadılar, duyurmadık. Basına sızsaydı, öğrenciler ve veliler için çok kötü olacaktı. İlk duruşmada, hâkim karşısında yumrukları sıkılı olarak ayakta dururken, üç gazeteci genç bayan resim çekti, dosyadan bilgi alıp gitti. Öğrenciler arasında heyecan yaratır düşüncesiyle, Zafer ve Serdar gazete yöneticilerinden çekilen fotoğrafların yayımlanmamasını ve haberin kullanılmamasını rica etmişler. Haber yayımlanmadı, fotoğrafların asıllarını da geri almışlardı.

Ağabey, ne kızıyorsun? Biz bu işleri bilmiyoruz!

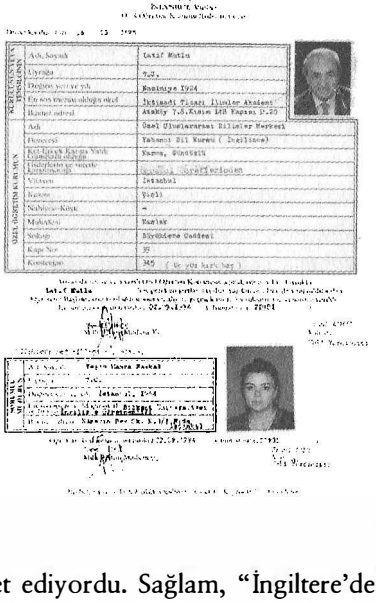
— Sizin 1960'lı yıllardan özel okul konusunda benzer deneyimleriniz olmuştu. Şimdi sanki her şey yeniden başlamış gibi olmuş ama önünüzde iki özel üniversite var. Dolayısıyla üniversite kurmak isteseniz de yasal dayanak bulunabilir gibi duruyor. Zaten gönlünüz de özel üniversiteden yana...

— Baskılar arttıkça dayanmak zorlaştı tabii. '60'lı yıllardan da bu konularda bir kırgınlığım var. Bu kez başarmak istiyorum. Mahkemeyi çok dert etmedim. Arkadaşlarla konuşuyoruz aramızda, "Gider, hapis yatarım" diyorum. "Böylece dünyada üniversite kurduğu için hapis cezası alan bir kahraman olurum" diye düşünüyordum; ama işte hapis yatmak da sorunumuzu çözmeyecekti. Ceza almamın yanı sıra kurslarımızı da kapatacaklardı. O nedenle tehlikeyi önlemek için YÖK ile temas kurmanın yollarını aradım. Durumu Zafer'e anlattım. "Böyle olmaz! Buna köklü bir çözüm bulmalıyız" dedi. Bildiğiniz gibi, Zafer, *Sabah* gazetesinin genel yayın yönetmeniydi. Gazetenin Ankara Temsilcisi Kenan Akın'a konuyu anlattı. Kenan Bey, "Mehmet Sağlam benim eski bir dostum. Ben randevu alıp babanızla görüştüreyim" demiş.

Kenan Akın ile birlikte YÖK Başkanı Prof. Dr. Mehmet Sağlam'a gittik. Başkan bizi bekliyormuş. Kısa bir tanışma faslından sonra, hiçbir şey sormadan kendisi konuşmaya başladı. Bizi yakından izlediği ve olayları iyi bildiği belliydi.

"Yanlış bir yoldasınız, böyle olmaz. Doğrudan bize gelseydiniz başınıza bunlar gelmezdi" dedi. "Nasıl yaparsınız bu işi? Anayasa'ya aykırı bu işi biz onaylamıyoruz. Bize neden danışmadınız? Bu bir çılgınlık! Kanunlarımıza aykırı! Biz yasal olarak, görevimiz icabı bunu önlemek için girişimde bulunduk" dedi. Cevap vermek istedim, Kenan Bey engelledi. Amacımı, ne yapmak istediğimi anlatmaya başladım.

"Portsmouth Üniversitesi'nin rektör yardımcısıyla anlaştım" dedim. "Kim bu David Arrel?" dedi, sinirlendi, elini masaya vurdu. Kenan Akın'a baktım, bana yine susmamı işa-

İngiltere'deki üniversitelerin dersleri kurs olarak vermek için MEB'den alınan rushsat ile üniversiteye ilk adım atıldı.

ret ediyordu. Sağlam, "İngiltere'deki bu rektör sizinle böyle bir anlaşma yapmışsa ben onu da işinden attırırım" dedi. Baktım ki görüşmeler çıkmaza girecek, kendisine hak verdiğimi söylemekte yarar buldum. Bize yardımcı olmasını istedim. Kenan Akın da söze girdi, "Ağabey, ne kızıyorsun? Biz bu işi bilmiyoruz" diyerek Sağlam'ı sakinleştirdi. O da, "Başlangıçta bize sorsaydınız, İngiltere'ye gitmenize gerek kalmazdı. Biz her türlü yardımı yapardık" dedi. Söz Zafer'e geldi o ara. "*Sabah* gazetesiyle dostluğumuz iyi. Zafer Mutlu ciddi, eğitime önem veren biri. Bu dostluğumuzun devamı için ben üniversite kurmanın yollarını göstererek sizi gözetip kollayacağım. *Sabah* gazetesi de eskiden olduğu gibi bizim haklarımızı korumaya devam edecek" dedi. Uzun açıklamalarda bulundu. Kanun maddeleri ve vakıf üniversiteleriyle ilgili yönetmeliği verdi. "İstanbul'a döner dönmez, verdiğim formlara göre bir vakıf kurun. Kurslar için oluşturduğunuz belgelerle birlikte bize resmen başvurunuzu yapmanızı bekliyorum" dedi.

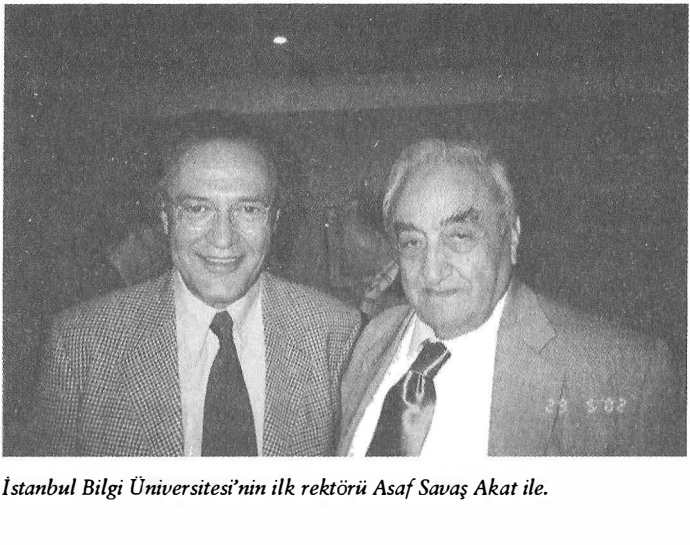
Bilgi Eğitim ve Kültür Vakfı Senedi

İstanbul'a döner dönmez, İstek Vakfı'nın ana senedini örnek alarak "Bilgi Eğitim ve Kültür Vakfı Senedi"ni oluşturdum. Hazır bulunanlardan Latif Mutlu, Oğuz Özerden, Bülent Akarcalı, Yiğit Ali Ekmekçi, Halit Kakınç, Orhan Gemicioğlu ve profesörler Gülten Kazgan, Toktamış Ateş, Asaf Savaş Akat'ı kurucu olarak gösterdim. Vakıf senedini notere onaylatıp işlemleri tamamladım. YÖK başkanının verdiği yönetmeliğe ve bilgilere uygun bir dosya oluşturup YÖK'e resmen başvuruyu yaptım. Dosyamız YÖK Genel Kurulu'ndan geçti. Milli Eğitim Bakanlığı, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu'ndan sonra Meclis gündemine geldi. Plan Bütçe ve Milli Eğitim Komisyonları'nda görüşüldü. En son Genel Kurul'a doğru yollandı. Politik yaşam çok hareketliydi. Meclis çalıştırılmıyordu. Başbakan Tansu Çiller, bizim yasayı acele ve öncelikle görüşülmesi kaydıyla sevk etmişti ama maalesef görüşülemeden ertesi yıla kaldı.

Tekrar gündeme geldiğinde, TBMM Başkan Vekili Kamer Genç'i aradım. Bizim memleketli, hem de yakınım olur. Bir kez daha ertelenmemesi için ricada bulundum. Genç, "Ben ne yapabilirim? Engelleyenler var" dedi ama neyse ki o günkü oturumda salona seslenmiş, "Gitmeyin, lütfen yerlerinize oturun, görüşmeler devam ediyor" diyerek yeni üniversite kurulmasına dair kanunun görüşülmesini başlatmış.

— Bu arada kurslar devam ediyor mu?
— Tabii, biz eğitime devam ediyoruz, yasal mücadele de o arada ilerliyor.

— Peki, siz o ara Alo Bilgi'ye görüşmeye gittiğinizde Oğuz Beylerle böyle büyük bir üniversite planlamış mıydınız, yoksa sadece ekstern bir eğitim mi düşünmüştünüz?
— Oğuz ile ilk konuşmamız, "Uzaktan eğitim yapalım" şeklindeydi. Olmayınca o sayfayı kapadım. Daha sonra ben Dalan ile birlikte, Portsmouth ile yaptığım anlaşmayı gerçekleş-

İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin ilk rektörü Asaf Savaş Akat ile.

tiremeyeceğimi anlayınca Oğuz'la yapmak istedim. Büyük projemi hemen söylemedim, çünkü o ara Oğuz'un tüm şirketleri zarardaydı. Emekli vergi müdürü Çetin Harmanyeri vergi dairesiyle boğuşuyordu. Oğuz'a birdenbire üniversiteden söz etmenin bir anlamı yoktu. Benim daha önce uzun yıllar devam eden deneyimlerim vardı. Dalan bile çekiniyordu. Oğuz'u adım adım bu işleri benimle beraber yapması için hazırladım.

— Daha önce başkalarına da üniversite kurmak için teklifte bulundunuz mu?

— SHP'den milletvekili adayı olmadan, yani Dalan'ın vakfında çalışmadan önce Ali Raif Dinçkök'e önermiştim. O sıralar Dinçkök Grubu, Akmerkez'i kurmaya başlamıştı. Ali Dinçkök bu önerimi değerlendirmek üzere Grup Müdürü Aslan Badi ile tanıştırdı. Bu koca holding, üniversite işini el sürülemez, büyük bir iş olarak gördüğü için, "İlköğretim okulu ve lise için konuşalım" demişlerdi. Bu öneriye, "Peki" deyince, hemen mühendis ve mimarlardan

oluşan bir heyet oluşturuldu. Başmimar Fehmi Aybar idi. Maltepe'de uzun yıllar boş duran eski vinileks fabrikasını okul için tahsis ettiler. 40 bin m² arsa sahil yoluna cepheliydi. Binalar okul için düzenlenmeye uygundu. Çalışmalarımız devam ederken, Aslan Bey, "Bakırköy'de, Çırpıcı Çayırı'nda büyük bir yerimiz var, orasını da inceleyin" dedi. Çalışmalar böyle devam ederken, erken genel seçim gündeme geldi. Kontenjan adayı olarak politikaya girdim. Yoğun bir propaganda dönemi yaşıyorduk. O aralar okul projesiyle ilgilenemedim. Bir gün Aslan Badi'ye telefon ettim. "Seni bekliyoruz. Sensiz yürütemiyoruz" demişti. Derken seçim bitti, ben İstek Vakfı'nda işe başlayınca da bu proje de unutuldu.

Mutlaka bir gün izin alacağımı biliyordum!

— Bu durumda Bilgi Üniversitesi biraz da YÖK'ün zorlamasıyla mı kurulmuş?
— Bu sadece bir YÖK konusu değil. Kamuoyu, basın, Milli Eğitim Bakanlığı ve en mühimi TBMM'nin onayı. Yani bu konuda kanun çıkması gerekiyor. YÖK'ün zorlaması diye bir durum mevcut değil. Tam aksine, YÖK yardım etti. Gençlerin okumasının şart olduğunu biliyordu YÖK ve orada görevli her birim, kanunlar çerçevesinde hep yardımcı oldular.

— Siz kurs olarak devam edip gidecektiniz, eğer YÖK size, "Ne yapıyorsunuz?" demeseydi...
— Orası öyle ama mutlaka bir gün izin alacağımı biliyordum. Ankara'daki okullarımız devletleştirilirken geniş bir araştırma yapmıştım. Dünyadaki tüm insanların, ister devlet başkanı, ister sıradan sokaktaki adam olsun, herkesin en yaygın arzusu çocuğuna iyi eğitim vermek. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen nüfus patlaması ve ona paralel teknolojik gelişmeler nedeniyle, dünya büyük bir eğitim talebiyle karşılaştı. Devletlerin bütçesi bu talebe tek başına cevap veremeyince özel sektör devreye sokuldu. Ay-

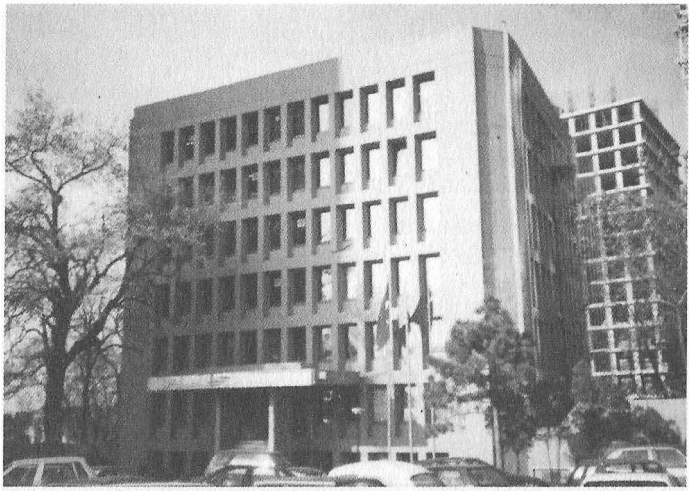
rıca, temel eğitimden sonra yükseköğrenim görmek isteyenlerin de eğitim bütçelerine katkıda bulunmaları istendi. O tarihten beri ben, ABD ve Japonya'da olduğu gibi bizde de özel sektörün vakıf, şirket ve bireysel olarak eğitim hizmetinde yer alacaklarına ve daha doğrusu almaları gerektiğine inanıyorum. Nitekim 1982 Anayasası, vakıfların da yükseköğretim kurumu açmalarına izin vererek sorun olmaktan çıkardı bu konuyu.

Kuştepe'ye ilk adım

— 1996'da Bilgi Üniversitesi kuruldu. Maslak'taki binada mı devam ediyordunuz?
— Maslak'taki binada birinci yıl, ikinci yıl... Gittikçe büyüyoruz, öğrenci sığmayacak. Yeni arayışlar içine girdik. Kuştepe'deki binayı bulduk. Burası karkas bir binaydı. Seçim bölgem olduğu için iyi biliyordum burayı. Boş, harap bir binaydı. Aşağıdaki bodrum, yağmurdan dolayı su doluydu. Muhtar bir tek girişin önünü cam ile kapatıp kendisine bir oda yapmış.

— Ne amaçla yapılmış bu bina?
— Fatma Girik, Şişli Belediye Başkanı iken sağlık merkezi olarak yapmış. O gidince Gülay Atığ buraya el sürmüyor, bakmıyor. Bülent Akarcalı aynı partiden olduğu için o söyledi. Oğuz, Bülent Akarcalı, ben görüşmeye gittik. Üniversite için olacağını söyleyince, Atığ, "Tabii, veririm" dedi.

— Peki, niye böyle bir mahalleyi seçtiniz?
— Maslak'ta kurs olarak başladığımız yer, 1996'da kamu tüzel kişiliğini haiz üniversite olunca dar gelmeye başladı. Reşitpaşa semtindeki kiralık ek binanın yetersiz kalacağı anlaşılmıştı. Yeni binalar inşa etmek için zaman ve çok büyük paralar gerekiyordu. Kuştepe semtindeki bu terk edilmiş binanın sadece karkas betonarmesi vardı. Bunun tamamlanması için daha az zaman ve daha az para gerekiyor-

Bilgi Üniversitesi'nin Maslak'taki ilk binası.

du. Binayı ve arazinin intifa hakkını belediyeden alınca kredi ihtiyacı doğdu. Onu da Zafer'in şahsi kefaletiyle bankadan temin ederek eksik kalan binayı tamamlamış, yanında ikinci bir blok da oluşturmuştuk. Böylece atıl kalmış, çöplük haline gelmiş olan bir tesisi yıkılmaktan kurtardığımız gibi, yanına aynı büyüklükte bir de bina kurmuştuk. Semt halkı bu girişimleri çok olumlu karşıladı. Semt dükkanları büyük bir değişime uğradı. Ekonomik durumları düzeldi. Kuştepe'de yaşayan gençler üniversitede parasız okuma olanağı buldu. Diğerleri meslek kurslarında yine parasız okuyarak iş sahibi oldular.

— *Yani üniversiteler genelde şehir dışında kuruluyor da...*
— Onun için zengin olacaksın, büyük paran olacak. Genelde şehir dışında kurarsın, Sabancı gibi... Bizim Sabancı gibi paramız yok. Bizim burayı düzenlemek, inşaatı tamamlamak için bile paramız yoktu. Bir tek betonarme dökülmüş, gerisi yok, hiçbir şey yok. Zafer randevu aldı Halk Bankası Genel

Müdürü'nden. Genel Müdür Yenal Ansen'e gittim, iki milyon dolar kredi istedim.

"Ne yapacaksınız?" dedi.

"Yeni bina var, onu geliştireceğiz, okul yapacağız."

"Kaç öğrenciniz var?"

"3 bin."

"Ne kadar para alıyorsunuz?"

"6 bin dolar kadar para alıyoruz."

Çarptı, böldü, "Verdim, tamamdır..." dedi. Ben konuşuyorum hâlâ...

"Tamam" dedi, "kapattık konuyu."

— *Kaç yılda ödediniz?*

— Dört-beş yılda rahatça ödedik, hiçbir sıkıntıya düşmeden. O para olmasaydı, burayı büyütemezdik. Bir süre sonra ilave binayı da yaptık.

— *1996'da mı yaptınız tüm bunları?*

— 1997-98 döneminde. O dönemde Gülay Atığ büyük yanlışlık yapıp yurtdışına gidince, Mustafa Sarıgül belediye başkanı seçildi. Mustafa Sarıgül ile beraber milletvekili adaylığı yapmıştık, iyi dostumdu. Üniversitemizin gelişmesine pek çok yardımları oldu. Ama yönetim kurulumuzdan iki arkadaşımız, Sarıgül'ün bizi televizyonda eleştirdiğini öne sürerek kırgınlıklarını belirttiği halde, Sarıgül üniversitemize yardım etmeyi ve korumayı hiç eksiltmedi. Otopark ihtiyacımızla ilgilendi, çevre yollarımızı yeniden düzenleyen Sarıgül'ün dostluğu ve koruyuculuğu bugün de devam ediyor.

— *Siz bu binayı yıllık mı kiraladınız?*

— Yok, yıllık kiralık değil, 49 yıllığına intifa hakkını verdiler. İnşaat ruhsatımız henüz tam olarak alınmadı.

— *Ama ruhsat alacaksınız eninde sonunda?*

— E, bir gün alırız. İlerde ne zaman istersek alırız.

Serdar Mutlu, Zülfü Livaneli ile Bilgi Üniversitesi Kuştepe Kampüsü'nde.

Kuştepe halkıyla ilişkiler

— Kuştepe'deki ilk yılınız, çevreyle ilişkiniz nasıldı? Biraz onu anlatır mısınız?

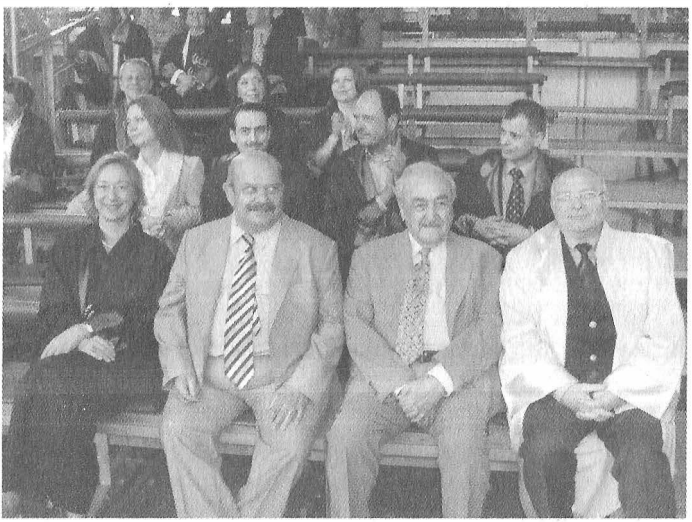
— Kuştepe'deki binanın inşaatının tamamlanmasından demirbaş ve mobilyalara kadar Mütevelli Heyet Başkan Yardımcısı Profesör Serdar Mutlu ilgilendi. Serdar Mutlu üniversitenin kuruluşundan beri Mütevelli Heyet Başkan Yardımcısı idi. İkinci blok yine Serdar Mutlu'nun nezaretinde bitirilip hizmete açıldı. Serdar mükemmel birimler oluşturmuştu. Üniversite sadece ilk günlerde mahalle halkında bir şaşkınlık yarattı. Anlayamadılar ne olduğunu... Biz okulu açtıktan sonra anladılar. Ondan sonra ufak bir tepki oluştuğunu duyduk, "Geldiler, mahallemizin havasını bozacaklar" diye. Caminin vakfı var, vakfın başkanı hoca demiş ki, "Fesat yuvası geldi, yanımıza çöktü". Tabii artık böyle düşünmüyor, tam tersini söylüyor, "İyi ki geldiler!" diyor.

— Siz ilk geldiğinizde Kuştepe'den eleman almış mıydınız? Şu anda okulda çok sayıda Kuştepeli çalışan var.

— Onları almıştık, ayrıca Kuştepelilere burs verdik, parasız sağlık hizmeti falan...

— İlk yıl mı başladınız bu hizmetlere?

— İlk yıl başladık, mahalleye faydası olsun diye. Hem personel alımıyla hem civardaki alışverişin artmasıyla gelen giden çoğalınca buranın şekli değişti. Taksiciler, "Buraya müşteri gelmiyordu, çünkü çok kötü bilinen bir mahalleydi. Şimdi rahatlıkla geliyor" diyor. Esnafın bir kısmı da, "Yahu, yıllardır neredeydiniz? Geldiniz, bereket geldi. İyi iş yapıyoruz, ticaretimiz gelişti, dükkanlar çalışıyor, herkes iyi" filan dediler. Çocuklar parasız kurs görüyor, lise mezunları, üniversiteye girecekler burada parasız okuyor. Yani yöremize çok fayda sağladık.

Prof. Dr. Lale Duruiz, Prof. Dr. Toktamış Ateş, Latif Mutlu, Prof. Dr. Aydın Uğur, mezuniyet törenlerinden birinde.

— Bilgi Üniversitesi hocalarının Kuştepe üzerine araştırmaları da var bildiğim kadarıyla.
— Araştırmalar yaptık. Gülten Kazgan yaptı. Buraya uygarlık getirdik, bereket getirdik, ekonomisini düzelttik. Yeni dükkanlar açıldı, var olanlar düzeltti kendini. Modernleştirmeye başladık çevremizi, aydınlatıyoruz. İyi gidiyor yani...

— Bu arada Mustafa Sarıgül için sizin okuldan verdiğiniz burslar var mı Şişli Belediyesi'ne?
— Başkan Sarıgül'ün bildirdiği bütün öğrencilere burslar veriyoruz. Kuştepe'de oturanlarla başkanın onayladığı öğrencilerin hepsine burs veriyoruz. Bu binanın bizim için çok büyük ekonomik katkısı oldu. Hazır bina bulup da yer yapmak çok pahalı ve zaman alıcı işler. Çok büyük tasarruf sağladı bunlardan dolayı.

— Şu anda ne kadar kira ödüyorsunuz buraya?
— Belediye ile imzaladığımız ilk protokole göre yine 1 milyon... Sembolik bir para, boş kalmasın diye. 1 lira yani... Şimdi sıfırları gitti, bir tek lira, 1 TL...

Bilgi Üniversitesi hızla gelişiyor!

— Sonra Bilgi Üniversitesi bayağı gelişti...
— Bilgi Üniversitesi epey gelişti ve hızla gelişiyor. Bir araştırma yaptık, neden Bilgi Üniversitesi tercih edildi diye. Öğrencinin güvenini kazanmış bir üniversite. Ayrıca merkezi yerde olması da önemli; ama asıl neden hocaların iyi olması. Basın da çok yazdı çizdi üniversiteyi. Toktamış Ateş'e pek çok kişi, "Bilgi Üniversitesi *Sabah* gazetesinin mi?" diye sormuş. Diğer gazeteler de yazdı ama en çok *Sabah* yazmıştı o dönemde.

— O zaman Zafer Mutlu da inanmış sizin projenize.
— Tabii, boşuna olmaz. Basın tam desteğini verdi; Zafer ve arkadaşları da...

İstanbul Bilgi Üniversitesi mezuniyet törenlerinden bir kare.

— Zafer Mutlu'nun bütün projelerinizi yakından destekleyen ve bu konuda önünüzü açmaya da yardımcı bir rolü var gibi duruyor.

— Çok saygılıdır iki oğlum da; benim her söylediğimi ciddiye alıyorlar. Bu kış Serdar'a dedim ki, "Artık kendimi emekli edeceğim."

"Yok baba, sen emekli olur musun?" dedi.

"Ama hiçbir iş yapmıyorum..."

"Yapmana gerek yok" dedi, "Senin burada mevcut olman bana güven veriyor, daha iyi çalışıyorum. Sen olmadan bir şey olmaz. Öyle emekli olmak yok, çalışmasan da orada bulunman bizim için yeterli" dedi.

— 1997'de Kuştepe'ye taşınmışsınız, ardından da 2000'de Dolapdere Kampusu'na... Buraya taşınır taşınmaz başka bir kampus arayışına mı girdiniz?

— E tabii, yetmiyordu burası. Dolapdere de yetmedi. Şimdi santralistanbul açıldı.

— Başlangıçta Taksim'de de binanız vardı.
— Taksim'deki hazırlık binasını Dolapdere'ye taşınınca kapattık. Kirası yüksekti.

— Orayı ne zaman kiraladınız?
— Orayı en başta kiralamıştık. Hazırlık sınıfı hep oradaydı. Orayı bizden sonra da Beykent Üniversitesi kiraladı galiba ama onlar da bıraktı. Hem kirası yüksekti hem de otopark sorunu vardı. Biz dört yıl devam ettik orada.

— Ankara'daki özel okulunuza yabancı öğrenci getirmek için epey uğraşmıştınız. Aynı şekilde Kıbrıs'taki üniversite girişiminizin de temelinde yurtdışından gelecek öğrenciler vardı. Bilgi Üniversitesi için de böyle bir çalışmanız oldu mu?
— Tabii... Bilgi'ye de yabancı öğrenci getirme girişiminde bulundum. Çin'den öğrenci getirdim. Çin'den, Uzakdoğu'dan, birçok yerden öğrenci geldi ama takibini bırakınca onlar da azaldı. Şu anda Amerikalılarla işbirliği yaptık. Onlar yabancı öğrenciye ağırlık vermemizi istiyorlar.

Çin'den öğrenci geliyor

— Çin'den öğrenci getirme konusunu biraz açar mısınız?
— 1996'da ilk defa Çin'e gittik Füsun Özatav'la. Özatav bilgisayar mühendisi, Bilgi Üniversitesi Genel Sekreter Yardımcısı ve öğretim görevlisi. UNESCO'nun, UNICEF'in öğrenci transferleri konusunda yayınları, araştırmaları var onları okumuştum. Bir baktık ki Amerika'da, hatta Avustralya'da çok sayıda Çinli öğrenci var. Öğrenci nereye gidiyor, bunların hareketini gördük "Çin'e bir gidelim" dedik. Ayfer Yılmaz Ekonomi Bakanı'ydı. O bir heyetle gidiyordu, onun heyetine katıldık Füsun ile ikimiz.

Asya gezisi

Çin'de eğitimle ilgili olan kişilerle önceden haberleştik. Uçaktan inince bizi doğru otele götürdüler. Baktık ki haber-

Safiye Tüfekçiyaşar ile Çin Seddi üzerinde.

leştiğimiz insanlar iki masa halinde bizi bekliyor, valizlerimizi bırakıp hemen toplantı salonuna geldik, akşama kadar konuştuk. Akşam parti var diye geceyarısına kadar da öyle vakit geçirdik. Bir hesap ettik ki 36 saat olmuş biz elbisemizi çıkarmayalı, uyumayalı. 36 saat sonra uyuduk.

Bir organize sanayi bölgesine gittik. Orada 17 bin yabancı şirket vardı, "Çok büyük rakam!" demiştik. Bakanlıktan bir hanım vardı, "Benim buraya ikinci gelişim. Her gelişimde muazzam binalar, değişik yerler görüyorum. Çin çok hızlı değişiyor" dedi. Pandaları gördük, Çin Seddi üzerinde yürüdük. Sonra başka bir sefer gidişimde gördüm ki yeni duvarlar da yapmışlar eski kalıntının üzerine. Mağazalar açmışlar turist çekmek için. Durmadan yeniliyorlar, güzelleştiriyorlar. Şehrin içinde o büyük caddedeki binaların bir benzerini yapmak mümkün değil. Binanın maketini, resmini yapıyorlar, belediye meclisi onaylarsa inşa ediyorlar. Binalar birbirine benzemeyecek; bir anlamı ve estetik güzelliği olacak. Öyle bir kural koymuşlar. Hepsi birer tablo binaların. Öyle güzeller...

Tienanmen Meydanı'na gittik; 1989'daki olaylarda 2 bin öğrencinin öldürüldüğü, dünyanın en büyük meydanı. O meydanda, geçit resminin yapıldığı yere Mao'nun fotoğrafını koymuşlar, müze haline getirmişler. Koltuğu falan duruyordu. "Saklı Saray" diyorlar, iç içe saraylar var. Muazzam yapılar, eserler...

Elçiyle dost olduk, evine davet etti, bir de Çinli diplomat çağırdı. Türkçe biliyor, beş yıl Ankara'da kalmış. Gittik oturduk bahçede elçinin kızıyla, hanımıyla filan. Çok güzel bir yer. Elçi, "Buradaki insanları ben Anadolu'daki insanlara benzetiyorum. Çok çeşitli insan var. Yüz yapıları farklı farklı. 'A! Bu bizim Kayseriliye benziyor, bu bizim akrabalara benziyor' diyorum" dedi. İlginç saptamaları vardı. Çinli diplomat, "Siz niye komşularınızla geçinemiyorsunuz?" dedi. O zaman Abdullah Öcalan Suriye'deydi. "Geçiniyoruz, iyiyiz" dedim, "Yok! Bulgaristan ile savaş hali yakın. Yunanistan ile keza... Suriye ile öyle... Hiç dost olduğunuz komşunuz yok" dedi.

"Yok..." dedim.

"Bir de iç savaşınız var" dedi

"İç savaş yok" dedim.

"Var!" dedi.

"Yok!" dedim.

"Televizyonda görüyorum, toplar patlıyor, geri tepiyor. O topları nereye atıyorlar? Suriye'ye mi, Irak'a mı?"

"O topları kendi ülkesine atıyor" dedim.

"Topla dövüyor kendi köyünü. Bunlar yanlış!" dedi.

"Suriye ile geçinemiyoruz, çünkü bizim terörist başını Suriye'de besliyorlar" dedim.

"Onun sebebi var. Siz Fırat'a baraj yapıyorsunuz, Suriye laf edince 'Su bizim... Önce biz kullanacağız, artarsa size vereceğiz' diyorsunuz" dedi.

"Peki, demeyelim mi?"

"Yanlış o! Diyeceksiniz ki, 'Baraj dolsun, size vereceğiz. Eğer çok acil ihtiyacınız varsa yine bir miktar bırakalım.' Anlaşırsınız. Siz böyle, 'Önce biz, sonra siz' derseniz, o da size düşman olanları besler elbet" dedi.

Uygur Türk'ü Rukiye Hacı ile Çin Seddi'nde Mao giysileri ile.

Orada bir de protokol yaptık, öğrenci gönderme-alma konusunda. Çince yazıyorlardı, "Biz Çince bilmiyoruz" dedik. "Durun, durun!" dediler, "Şimdi görürsünüz." Çince yazdılar, konuştular aralarında. Ondan sonra özel bir alete Çince yazdılar, öbür taraftan İngilizce olarak çıktı. Resimler çektik, protokol yaptık. Ben kravatımı çıkartmıştım o gün çok sıcak diye. Fotoğrafım kravatsız çıktı ama takmak mümkün değildi. Sonra üniversiteye gittik, Füsun ile daha evvel haberleştiğimiz bir dekan bizi kabul etti. Önce bizim köy odaları gibi geniş bir yer olan misafirhanesine götürdü, kenarlara dizildik. Sonra Pekin Üniversitesi'nin yemekhanesine gittik. Kenardan bakıyorum, yemeğini yiyen çocuklar tabaklarını lavaboda yıkıyorlar, götürüp kendi dolaplarına koyuyorlar.

— *Kendi bulaşığını kendisi yıkıyor, öyle mi?*
— Evet, kendisi yıkıyor, götürüp yerine koyuyor. Son anda farkına vardılar, "A, siz domuz eti yiyebilir miydiniz?" dediler.

"Yerdik."

"O zaman sizi başka yere götürürdük. Orası güzeldir. Burası sadece Müslümanların yeri" dediler. Onu da gördük. Demek ki Müslümanların yeri biraz daha düşük düzeyde bir yermiş. 100 bin öğrencisi var Pekin Üniversitesi'nin.

Yedi defa gittim Çin'e. Bir defa da Ankara Üniversitesi, Orta Doğu, Boğaziçi ve Gazi üniversitelerinin rektör yardımcılarıyla biz vardık. O zaman Öğrenci İşleri Müdürü Safiye Hanım ile gitmiştik. Üniversite bahçesinde baktık, üç çocuk Türkçe konuşuyor: "Siz kimsiniz?" diye sorduk, tanıştık. Birinin babası orada müteahhitmiş, "ÖSS'yi kazanamayınca buraya kayıt yaptırdık" diyor. Arkadaşlarını da getirmiş, yabancı oldukları için parasız okuyorlar orada.

Çin yemekleri

— Çin yemekleriyle aranız nasıldı?
— Çin yemekleri müthiş! Bazıları çok yemedi, eleştirdi. Ben hepsini yedim. En çok ördek yeniyor tabiatıyla. Bir çorba geldi, çorba kasesi, yani çorba kazanı diyelim, büyük bir kabak! Kabağın üzerine dışardan da süsler filan yapılmış.

— Ne çorbası peki?
— Çok leziz bir çorbaydı. Sonra bir çürük yumurta meselesi var; sararmış, yeşillenmiş bir yumurta. Toprağa gömüyorlarmış!

— Öyle mi?
— Kokulu tabii... Çok büyük ikrammış. Ben yedim, bazı arkadaşlar da yedi, yiyemeyenler de çıktı.

— Toprağa koyulup çürütülmüş mü?
— Kabuğuyla toprağa gömüyorlar, çürüyor orada sıcaktan...

— Ve yediriyorlar...
— Yiyorlar, yani çok ikram edilen bir yemekmiş çürük yumurta. Hidrojen sülfür kokuyor. Başka bir seferinde Safiye

Uygur Türk'ü Rukiye Hacı ile Pekin'de yerel bir radyoya bilgi verirken.

Hanım ile gittiğimizde, beş tane büyük eyaleti gezdik, on yedi günde. Oradan oraya, oradan oraya...

Orada bir de Rukiye Hanım ile tanıştık. Rukiye Hanım, Uygur Türklerinden. Uygur Türkçesini anlamak çok zor. Rukiye Hanım kendini Türk olarak kabul ettiği için geliyor, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde tarih okuyor ve mezun oluyor. Bizim gibi Türkçe konuşuyor Rukiye Hacı ve bizi de çok seviyor. O bizi çok gezdirdi. Şimdi benim kitabımı o tercüme ediyor. Üniversitede hocalık yaptığı için profesör unvanı da almış Rukiye Hanım. Radyoda program yapıyor, kendi kitap yazmış, "Türklerin Müslümanlaştırılması" konusunda. Tercümesi var Çinceden Türkçeye... Evet, Çin'de çok iyi dostlarımız var.

Çin gezisi hemen Mısır gezimizin sonrasına rastlıyor. Orada biraz üşütmüşüm galiba. Baktı Safiye, "Siz hastasınız, doktora götürelim" dedi. Bir de bize Çin'den öğrenci gönde-

ren Mei Hanım vardı. "Gel seni doktora götüreyim" dedi, gittik, doktor muayene etti, üç tane antibiyotik verdi. Öyle bizdeki gibi kutu vermiyorlar. Ziyan olmasın diye üç tane verdi. "Bunları alacaksın," dedi, "sabah, öğle ve ertesi günü". Ondan sonra Mei beni masaj ve dinlenme yerine götürdü. Küçük bir odaya aldılar beni, kapıyı da kapattılar. Her taraftan buharlar çıktı. Çok sıcak buhar geliyor odaya. Orada iyice terledikten sonra çıkarttılar, soğuk bir suya soktular. Ondan sonra tekrar masaj yaptılar.

— *Bu gezinin en keyifli kısmı herhalde.*
— Evet, rahatladık. Ondan sonra gittim, yattım. Ertesi gün kalktım, hiçbir şeyim yok. Üç tane hap, masaj, soğuk su, sıcak su... Yeniden canlandık, gezilere devam!

Urfalı'nın Çin ticareti

— *Büyük Çin Ticaret Fuarı'na denk geldiniz mi acaba?*
— Onu göremedim ama bir gün Türkçe konuşanlar gördüm. Konuşan adam öyle kaba konuşuyor ki, "Siz Uygur Türkü müsünüz? Burada ne yapıyorsunuz?" dedim, "Yok, İstanbulluyum" dedi.

"Yahu, sen İstanbullu değilsin" dedim. "Söyle nerelisin?"

"İstanbulluyum; İstanbul'da dükkanım var, evim var."

"Peki, İstanbul'a Anadolu'nun neresinden geldin?"

"Urfa."

"Peki, burada ne arıyorsun?"

"İhracat yapıyorum."

"Nereye?"

"Türkiye'ye, Bulgaristan'a, Yugoslavya'ya, Romanya'ya, Ukrayna'ya ihracat yapıyorum."

"E, nasıl yapıyorsun? Çince biliyor musun?"

"Yok..."

"İngilizce biliyor musun?"

"Yok..."

"E, nasıl anlaşıyorsun?"

"Fuara gidiyorum. Malı görüyorum, beğeniyorum, 'Bunu siz yapmak' diyorum, adam anlıyor. 'Factory' diyorum, 'Göster' diyorum. Beni alıyor birisi, götürüyor fabrikaya. Geziyorum, görüyorum malın yapıldığı yeri, 'Tamam' diyorum. Fiyatı da belli, yazıyorlar kağıda, ben de yazıyorum. Hemen kağıdı çıkarıyorum, Bulgaristan'daki alıcının adresini, 'Buraya bu kadar, şuraya şu kadar' diyorum. Onlar da gönderiyorlar."

Geldim, burada Prof. Dr. Taner Berksoy'a anlattım. "Siz burada dış ticareti anlatıyorsunuz, İngilizce öğretiyorsunuz, vergi hukukunu öğretiyorsunuz, ama mezun oluyor, geliyor, 'Bana iş bul' diyor. Adam ilkokulu bile bitirmemiş. Çin'le ticaret yapıyor. Kartı da bu" dedim. "Onu çağıralım, bir konferans versin de çocuklar dinlesin" dedi. İngilizceyi bırak, Türkçesi bile berbat! Girişimci adam bu! Girişimci ruh bu! O kart hâlâ duruyor, belki o adamı bir gün çağıracağız.

— Peki, Japonya'yı gördünüz mü?
— Evet, Japonya'yı üç defa, Çin'i yedi defa gördüm.

— Anlattığınıza göre ilk yıllarda Bilgi'nin gelişimi epey hızlıymış; yani siz 150 öğrenci beklerken 450 geliyor, 1500 geliyor... Şu anda 10 binden fazla öğrenci var. Son zamanlarda nasıl gidiyor bu grafik?
— Üç yıldır geri gidiyoruz gibi geliyor bana. Bir önceki yıldan daha zayıf oluyor. Deprem dolayısıyla olan azalmayı telafi ettik. Normale doğru gidiyoruz.

— Peki, bunu nasıl değerlendiriyor üniversite yönetimi? Niye azalıyor sizce?
— Şimdi birkaç sebep var: Paralelimizde devlet üniversiteleri açılıyor. Özel vakıf üniversiteleri çoğalıyor. "Öğrenci bulmakta zorlanır mıyız?" diye düşünüyorum. Türkiye'nin ekonomisi çok iyi de diyemiyorum. Gidilecek yerler çoğalınca vakıf üniversitelerinin yükü ağır gelmeye başladı. Çok ucuz vakıf üniversiteleri açıldı. 3-4 bin dolara eğitim veren vakıf

üniversitesi var. Bizim dörtte birimizden daha az... Haksız rekabet oluyor. Devlet para almıyor, o da yanlış! Devletin para alması lazım.

— Bilgi Üniversitesi'nin yıllık eğitim ücreti kaç bin dolara karşılık geliyor?
— Aşağı yukarı 12 bin dolar. 3-4 bin dolar varken, haksız rekabet oluyor tabii. O küçük üniversiteler de öğrenci buluyor. Bütçesi yetmeyenler oralara gidiyor.

— Peki, öğrenci profilinizi değerlendirdiğinizde, eskiden özellikle İstanbul ve civarında ve Ankara gibi büyük şehirlerde oturan zengin ailelerin çocuklarının Bilgi Üniversitesi'ni tercih ettiklerini söyleyebilir misiniz? Son yıllarda ise Anadolu'nun zenginlerinin de çocuklarını özel üniversiteye gönderdiklerini söyleyebilir miyiz?
— Gönderiyorlar. Anadolu'dan da var ama onlar azınlıkta. Bize en çok İzmir ve Bursa'dan öğrenci geliyordu. İzmir'de, Ankara'da peş peşe yeni vakıf ve devlet üniversiteleri açıldı. O nedenle, İstanbul'a göndermektense, gözümüzün önünde olur diye düşünüp oraları tercih edenler çoğaldı. Yani gittikçe çoğalıyor. O halde bizim çok daha dikkatli, çok daha hızlı çalışmamız lazım.

— O zaman Laureate ile işbirliği size farklı bir yaklaşım sağlayacak mı? Yani Çin'e gidip 100 öğrenci getirmektense, Laureate'in geniş kapasitesinden yararlanabilecek misiniz?
— Evet, o işbirliği bize yararlar sağlayacak ama henüz çalışmalara başlamadık.

— Peki Laureate'e nasıl bir perspektifle dahil oldunuz?
— O sadece düşünce veya plan: "Uzaktan eğitime önem verelim, yurtdışı öğretime önem verelim" deniyor. Daha ona el atamadık. Laureate ile işbirliğimiz henüz görüşme ve değerlendirme safhasında. Önümüzdeki yıllarda biz de dünyadaki yerimizi alacağız.

— Bu arada o yıllarda TRT'nin Çocuk ve Gençlik Vakfı ile uğraşmışsınız.

— Evet, böyle bir teklif geldi. TRT Genel Müdürü ve yardımcıları ve İstanbul Televizyon Müdürü'nün teklifiyle 1998 yılında başladım. Birkaç defa Ankara'ya giderek görüşmeler yaptık. TRT Çocuk ve Gençlik Vakfı kurucu üyesi olmamızı istediler. Eğitimden anlıyoruz diye vakfın çalışmalarına katkıda bulunmamızı istediler, ben de bulundum. Bülent Akarcalı da vardı. Hem kurucu üye olduk hem de yönetim kurulunda yer aldık. "Şunu yapalım, bunu yapalım" diye sık sık toplanıyorduk, Ankara'ya gidiyordum. Bir kampanyaya başladık, tarihini hatırlamıyorum; Edirne'den bir tren kaldırdık Atatürk ile ilgili, Türkiye'yi dolaştı o tren, ta Sivas'a kadar gitti. Atatürk'ü tanıtıcı işler yaptı. Atatürk'ün vagonu da vardı. Her gittiği ilde karşılıyordu oranın halkı. Kitap dağıtılıyordu, broşür dağıtılıyordu.

Amerika'dan çok önemli bir piyanist davet ettik, konserler verdik, yayınlar yaptık, çok çalıştık. Sonunda da, "Bunu cumhurbaşkanına anlatalım" dedik. Randevu aldık, biz dokuz kişi, kurucu üye olarak gittik cumhurbaşkanına. Sözcümüz olarak TRT Genel Müdürü ve vakfımızın başkanı Yücel Yener yaptıklarımızı anlattı. Atatürk'ten bahsetti, uzun bir konuşmaydı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer kafasını eğmiş, dinliyordu. Yücel Bey biraz yavaşlayınca, "Tamam mı?" dedi. O da nefes almak için, "Evet" dedi. Cumhurbaşkanı doğruldu, "Atatürk öleli altmış yıl oldu. Biz hâlâ birbirimize Atatürk'ü anlatmakla mı vakit geçireceğiz? Atatürk'ün istediği Batı uygarlığıydı. O da gözümün önünde duran AB ve daha ilerisi" dedi. Hepimiz şaşırdık. Ben söz istedim. "Ben hep bunu söylüyordum, kimseye dinletemiyordum, ama bir cumhurbaşkanının ağzından bunu dinlemek bana heyecan verdi. Çok mükemmel söylediniz" dedim. "Biz Atatürk'ü biliyoruz, herkes biliyor. Atatürk Araştırma Enstitüleri'nde neyi araştırıyoruz? Altmış yıl oldu, halen bir şey bulamadık mı? Bunlardan vazgeçelim" dedi.

— Sonra ne oldu?
— Çalışmalarımız devam ederken 1999 depremi oldu. Deprem için Avrupa'dan büyük bir çadır, okul çadırı getirttik. Okullar yıkılınca, genel müdür Almanya'dan okul olabilecek bir çadır buldu. İzmit'e yakın bir köyde kurduk. Merasimle okulu açtık. Çocuklar orada eğitim gördüler. Sonradan ne oldu, bilemiyoruz tabii. Çalışmalarımız azaldı.

— Uzak mı geliyordu?
— Uzak... Sürekli buradan kalkıp Ankara'ya gidiyoruz, toplantıya katılıyoruz. Kayda değer bir de "Keloğlan Projesi" yürüttük.

— Keloğlan Projesi nasıldı?
— Keloğlan'ı modernleştirdik. Şehirli Keloğlan'ı yapalım dedik. Birtakım çalışmalar yapıldı, karikatürler hazırlandı. Bu projeyle daha çok Hülya Alp uğraşıyordu. Hülya Alp, İstanbul Televizyon Müdürü'ydü. 2002 genel seçimlerinden önce CHP'ye başvurduğunda Deniz Baykal, "Sen bize çok lazımsın. Milletvekili olma, seni RTÜK'e üye yapacağım" demiş. Şimdi CHP adına RTÜK üyesi oldu.

Amerika gezisi

— İstek Vakfı'nda müze ve öğretmenler için kurs açma projelerinizi yürütürken bir Amerika gezisine çıkmışsınız. Bu bir görev gezisi miydi? Bunu anlatır mısınız?
— Benim yönetim kurulu üyesi olduğum, uluslararası bir ağa dahil olan bir derneğimiz var: Turizm Yazarları ve Gazeteciler Derneği. Amerika'nın Kolomb tarafından keşfinin 500. yılı münasebetiyle yıllık kongrenin Amerika'da yapılması kararlaştırılmıştı. Derneğin bağlı olduğu uluslararası federasyon (FİJET) Belçika'da bulunuyor. Avrupa'nın ulusal merkezlerinden katılanlarla birlikte dört yüz yazar ve gazeteci bu önemli güne katılmıştık. Türk delegeler olarak yirmi üyeydik. Kongremizin açılışına işleri dolayısı ile gelemeyen Başkan (baba)

Atlantic City, ABD, 1992.

Bush'un görüşleri video ile perdeye aksettirildi. Gazetecilere hitaben, "Amerika tezatlar ülkesidir, gezince göreceksiniz" falan diyordu.

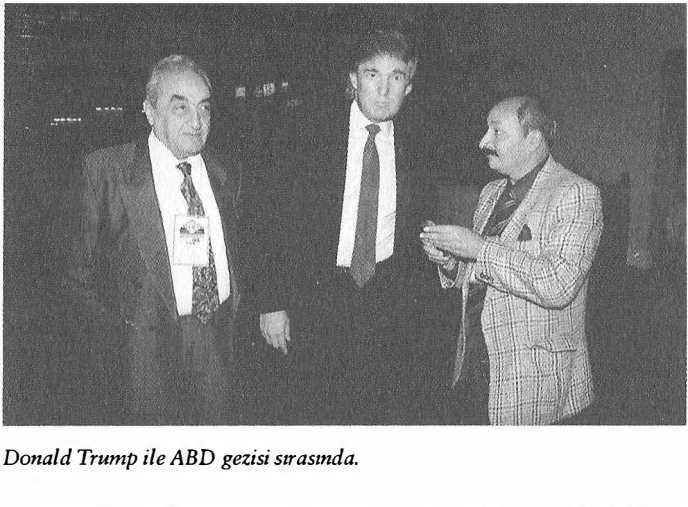
— *Bu derneğin üyesi ve yönetim kurulunda bulunduğunuza göre yayın yapıyor muydunuz?*
— Uzun yıllardan beri üyesi bulunduğum derneğimiz için Türkiye'yi tanıtıcı yazılar yazıyorum. Derneğimiz yayın organında ve *Cumhuriyet* gazetesinde yazı yazmayı seyrek de olsa sürdürmekteyim.

— *Kongreyi nerede yaptınız?*
— New York'tan sonra uzun bir otobüs yolculuğuyla konferansın yapılacağı Atlantic City'e gittik. Atlantic City, bir kumarhane şehri. Kaldığımız otelin altındaki salonda sayısız kumar makinesi vardı. Hepsi durmadan harıl harıl çalışıyordu. Kongremizin bitiminde bu otellerin sahibi dünyada ve Türkiye'de tanınan ünlü emlakçı Donald Trump bize bir

konferans verdi, soruları cevaplandırdı. Onun bize verdiği konferanstan aklımda kalan ve senin de ilgi duyabileceğin konulardan biri, nasıl zengin olduğu konusuydu. Hayata atılışını şöyle anlatmıştı: "Ben finans okudum. Çıktım, hiçbir şeye benzemiyor, bir şey yapamıyorum. Ne yaparım, diye düşündüm. Babamın parası inşaata bağlı, ona da el süremiyorum. Derken, New York'ta 5. Cadde'de baktım, on bir katlı küçük bir bina var. Etrafı seksen, hatta yüz katlı binalarla çevrili küçük bir bina; bu bölgeyle uyumsuz. Karşısına geçip düşünmeye başladım. Ertesi gün uyandığımda proje hazırdı: "Bu semtte arsa çok değerli. Bu küçük binayı yıkıp yerine bir gökdelen yapılırsa büyük bir artı değer elde edilir." Bunun üzerine bir hafta içinde kendine göre bir fizibilite hazırlamış, binanın sahiplerinden randevu almış, binayı satın almak istediğini söylemiş. Yönetim kurulu başkanı "Bu binanın sahiplerinin aptal olduğunu mu sanıyorsun?" demiş ama Trump ısrarlı çabaları sonunda binayı satın almış. Hemen bankaya giderek yazılı teklif sunmuş. İncelemişler, bir hafta sonra yanıt vermişler. Böylece kapısında Trump yazan ilk gökdelenin inşaatı başlamış.

Ben kumarhaneyi gezdiğimde, "Girip çıkan ve ikramiye olarak dağıtılan bunca paranın hesabı nasıl tutulur?" diye merak etmiştim. Meğer özel bilgisayarlar anında hesap çıkarıyormuş, hangi masada ne kadar para kaldığını muhasebe biliyormuş. Her işin kolayı bulunuyor.

Trump'ın konuşmaları bitince kürsüden inip gazetecilerin arasına geldi. Kendine benzeyen ve aynı biçimde giyinen dört koruması vardı. Kimseyi yanaştırmıyorlardı. Özel izinle koridora çıkıp benimle birkaç poz fotoğraf alınmasına izin verdi. Kart alıp verdik, Türkiye'ye davet ettim. "Ülkenizi biliyorum, tatil için gelmeyi düşünüyorum" dedi. Ben onu Dolapdere'de yapmayı tasarladığım gökdelen binası için davet etmeyi düşünürken, bir de baktım o İstanbul'a gelmiş. Yeşil Kundura getirmiş onu inşaat işine yatırım yapması için. Sadece isim için 25 bin dolar isteyince iş yürümemiş, kalmış.

Donald Trump ile ABD gezisi sırasında.

Amerika'daki konferansın sonunda geziler vardı, her gezi paketi birer hafta sürecek. "Gezilecek 23 yer var, nerelere gidersiniz?" diye soruyordu ev sahibi Amerikalılar. Rehberimiz uygarlığı reddeden insanların bulunduğu bir bölgeden bahsediyordu. Bunlar bana ilginç geldi. Amiş *(Amish)* diye bilinen bu insanların çoğu Pennsylvania'da yaşıyor. Arkadaşlarım da onaylayınca bizi Pennsylvania'ya, Amişlere götürdüler.

Elektriğin sağladığı hiçbir kolaylığı kullanmıyorlar

— *Amişler bir tarikat mı?*
— Öyle sayılır... Düşünün; ekonomik anlamda dünyanın en ileri ülkesinde, ABD'de yaşıyorsunuz ama ne telefon kullanıyorsunuz, ne de televizyon izliyorsunuz... Aslında elektriğin sağladığı hiçbir kolaylık sizi ilgilendirmiyor. Otomobil ve motorla çalışan diğer aletler de yaşamınızda yer almıyor. At ve at arabası, işleriniz ve gezintileriniz için yeterli. Neden? Çünkü bunlar Amiş adı verilen, Hıristiyan kökenli bir tarikatın üyeleri. Tarikat 1525 civarında İsviçre'de ortaya çıkmış. Başlangıç noktasını, "Yeniden Takdis" adı taşıyan ve o dö-

nemlerde Avrupa'nın her köşesinde hareket halinde olan gezgin Hıristiyan vaizlerin fikirleri oluşturmuş. "Yeniden Takdis" hareketine göre Hıristiyanlık, İsa Peygamber'in ilkelerinden uzaklaşmış; bu ilkelere geri dönmek gerekiyormuş. Bunun için atılması gereken ilk adım, kendisine Hıristiyan diyen herkesin İsa Peygamber'in getirdiği ilkeler çerçevesinde bir kez daha takdis edilmesiymiş. Ancak vaizcilere göre takdis, yani Hıristiyanlık dinine kabul edilme ritüeli ancak 18 yaşından sonra gerçekleşiyor, çünkü "Yeniden Takdis" hareketine göre olgunluğa ermemiş bir insanın İsa'nın ilkelerini anlayarak ona göre bir yaşam tarzı tercih etmesi olanaksız. Oysa geçerli olan kurala göre, bir bebek doğar doğmaz Hıristiyan olarak takdis ediliyor.

Amişler İncil'de İsa'nın Dağdaki Vaazı'nda açıkladığı ilkelere göre yaşamayı amaç edinmişler. Bu ilkeler içinde en önemlisi, dünyayla ilişkiyi en aza indirmek. İşte bu nedenle elektrik gibi teknolojiler kullanmak Amişlere göre değil, çünkü teknoloji, insanı dünyaya daha da bağımlı hale getiren bir unsur. Amişlerin İsa'dan aldıkları bir başka ilke, koşullar ne olursa olsun barışçıl olmak ve herhangi bir saldırı karşısında kendini savunmamak.

"Yeniden Takdis" hareketi Avrupa'da kabul görmemiş, hatta katliamlara maruz kalmış. Kurtulmak için Yeni Dünya'ya kaçmışlar. Amişlere Pennsylvania eyaletinin kurucusu William Pen kucak açmış. Pen bakmış ki Amişler çalışkan, barışçı, zararsız insanlar; devlet işlerine zerre kadar karışmıyorlar; en önemlisi de toprağı işlemekte son derece başarılılar... Bu anlamda her iki taraf da memnun olmuş. Tabii, bazı sorunlar da yaşanmış. 1972 yılında Yoder adlı bir Amiş ailesi, çocuklarını liseye göndermedikleri için Wisconsin eyaleti tarafından mahkemeye verilmiş. ABD Yüksek Mahkemesi, çocuklarını okula göndersinler diye Amiş ailelerine baskı yapmanın ABD Anayasası'na karşı olduğuna karar vermiş. "İnançları odur, dokunulmaz" diye hükümet onları korumuş. Turizm büroları kurmuş, bozulmasınlar diye.

Biz gidip gördük, rehberimiz de anlatıyor. "Medeniyetle ilgili hiçbir şey kullanmıyorlar, süs diye, takı diye düğme bile kullanmıyorlar. İp takıp düğümleyerek kapatıyorlar önlerini. Tıraş olmuyorlar. Evde elektrik yok, telefon yok, modern alet anlamında hiçbir şey yok. Atlarla tarım yapıyorlar, şehre ürünlerini at arabası ile götürüp satıyorlar. Çocuklarını ancak ortaokula kadar okutuyorlar, liseye göndermiyorlar." Bizim Aczimendilerden daha sefil vaziyetteler. Elbiseleri, şapkaları mapkaları ortaçağdan kalma.

Torunum Güneş Mutlu, Pennsylvania'da Franklin and Marshall Üniversitesi'nde okurken ailece onu görmeye gitmiştik. O zaman da Lancaster yakınlarındaki Dutch Country'yi ziyaret ederek Amişlerin yaşamlarını daha yakından görebilmiştik. Evin bahçesindeki kollu su tulumbasıyla kuyudan su çekmeleri bana ilginç gelmişti.

Aczimendilerin başkanını zamanında işe almıştım

— Gerçekten ilginçlermiş...

— İlginç olmaz mı? Düşünün ki İsa dönemindeki gibi yaşamaya özen gösteriyorlar. Gördüğüm tarikat mensubu adamlar birer tarih! Adeta antik birer eser... Sakalı hiç tıraş etmek yok. Kıyafetler, her şey eskiden nasılsa öyle.

Geziden iki-üç yıl sonraydı. Buradaki Aczimendileri biliyorsun. Onun başkanı Müslüm Gündüz'ü ben işe almıştım vaktiyle. O zaman normal bir adamdı.

Sonradan tarikat kurmuş, taraftar bulmuş. Bu tarikat konusunda bir yazı yazarak *Cumhuriyet*'e gönderdim, basmadılar o yazımı. "Bunları böyle polislerle kovalayacağına, şehre sokmayacağına, Müslüm Gündüz'ün memleketi olan Elazığ'da boşaltılmış bir köy var. O köyü bunlara versinler. Bunlar orada yaşasın, eksin, biçsin... Turistler onları görmeye gelir, biz de para kazanır ve ilgi toplarız, turizme katkısı olur" diyordum yazıda.

— Amişler ziyaretçilere nasıl davranıyorlar? Böyle turistik bir figür olmaktan memnunlar mı peki?

— Gayet saygılılar. Bazı dükkanlar var onların işlettiği, ama kasiyerler tarikat mensubu değilmiş; yani normal insanlardan. Kendileri ticareti takas usülüne göre yaptıkları için paraya el sürmek istemiyorlar. Bu nedenle kasiyer çalıştırıyorlar.

— *Amerika gezinizde Trump ve Amiş tarikatıyla tanışma dışında neler yaşadınız?*
— 12 Ekim, Amerika'nın keşfinin 500. yıl dönümüydü. Bu nedenle muhteşem merasimler hazırlanmıştı. Müzeler, uzay laboratuvarı, Beyaz Saray ve Kongre Sarayı çok ilginçti. Senatörlerin ve milletvekillerinin çalıştıkları, oturdukları ve toplandıkları tüm alanları gördük. Kanunların görüşüldüğü büyük salonda, Kanuni Sultan Süleyman'ın duvara oyulmuş 70 cm çapındaki mermer büstünü gördüm. Dünyada evrensel nitelikte kanun yapan kişilerden 23'ünün heykeli kongre salonunun duvarlarını süslüyor. Hz. Musa, Hammurabi, Jefferson, Napoleon ve Süleyman. Bence bu olay çok önemli olduğu halde, üniversitelerimizin hukuk tarihi kitaplarında bu konuya hiç yer verilmiyor.

ONUNCU BÖLÜM

Aile, Kayıplar

Yazları bizim evimize gelirdi Zeynep, daha küçükken... Bizim ev de beşinci katta. Ben yukarıda bekliyorum merdiven başında, merdiveni çıkarken söyleniyor: "İnsafsız herifler! Ne kadar da çok merdiven yapmışlar!" Şimdi şöyle düşünebiliyorum: Herhalde Zeynep'in son düşüncesi, "İnsafsız herifler! İpi germişler, işaret de koymamışlar, göremedim" olmuştur.

12 yaşında bir deniz kazasında yaşamını yitiren Zeynep Mutlu.

— Bu arada 1996'da siz üniversite çalışmalarıyla ilgilenirken, bir deniz kazasında torununuzu kaybettiniz.

— Evet, ağustos sonuydu. Okulların açılmasına az bir zaman kalmıştı. Okulların açılmasından önce son kez ailecek hafta sonu Göcek'te geçirilecek. Zafer'in bir teknesi vardı Göcek'te. Tekne gezileri filan yapılıyordu. Zeynep, "Jet-ski'ye binmeme izin vermezseniz ben gelmem" diye dayatıyor. Kızını çok seven Zafer bu ısrara dayanamıyor, hep beraber olmak için, "Peki kızım, ama bir tur" diyor. Sevgisine yeniliyor Zafer. Hazırlanıp ailece gidiyorlar. Orada komşulardan birinin bir jet-ski'si var. Zeynep son kez aldığı bu izni kullanmak için sabırsızlanıyor. Hemen bu alete atlayarak hızla uzaklaşıyor. Açıkta bir tur attıktan sonra geri dönerken, Armatör Kahraman Sadıkoğlu'nun yüzer ev haline getirdiği bir gemisi gözüne takılıyor. Gemi mi, yoksa yüzer ev mi olduğunu bilemediğim, bu belki de özel yapılı katamaranı sahile gergin halatlarla bağlamışlar. Bu halatlar uzaktan görünmüyor. Zeynep "geminin" arkasından geçmeyi tasarlıyor ve hızla oraya doğru yaklaşıyor. Birden o gerilen ipler boğazına takılarak onu deviriyor.

Çevik, sportmen, korkusuz, merhametli ve kendi başına düşünüp karar verebilen, eylemci, okşamaya kıyamadığımız 14 yaşındaki Zeynep hemen cansız kalıyor. Eğer halatın üzerinde işaretler olsaydı, Zeynep görecek ve önlem alabilecekti. Halatı görüp direksiyonu elinden bıraksaymış zaten duruyormuş. Elini bıraktığı anda o makine duruyormuş. Maalesef hiçbir uyarı olmadığı için görünmeyen halatlara çarpıyor.

Yazları bizim evimize gelirdi Zeynep, daha küçükken... Bizim ev de beşinci katta. Ben yukarıda bekliyorum merdiven başında, merdiveni çıkarken söyleniyor: "İnsafsız herifler! Ne

kadar da çok merdiven yapmışlar!" Şimdi şöyle düşünüyorum: Herhalde Zeynep'in son düşüncesi, "İnsafsız herifler! İpi germişler, işaret de koymamışlar, göremedim" olmuştur. Küçük torunum iplere çarpıyor ve anında gidiyor. İnsan dediğin çok hafif bir şey. Unutulması mümkün olmayan, feci bir olay... Hepimizi perişan etti.

— *Siz Göcek'te miydiniz?*
— Yok, biz buradaydık, haber geldi. Babası oradaydı. Hastaneye helikopterle götürüyorlar ama mümkün değil.

Zeynep Mutlu Eğitim Vakfı

— *Yüzer evin sahipleri hakkında bir işlem yapıldı mı peki bu olaydan dolayı?*
— Bildiğim kadarıyla yapılmadı ama zaten bu olayı kendi aramızda bile konuşamıyoruz. Öyle acı veren bir olay bizim için. Büyük bir cenaze yaptık. Çok ama çok üzüldük. Sonra Zülfü Livaneli bir fikir ortaya attı, o vefattan bir ay sonra. "Artık Zeynep'in adına bir okul kuralım" dedi, "Peki" dedik.

Biz de önayak olduk. Yer bulunması, programın yapılması, hazırlanması... Üç yıl sonra, 1999'da ancak faaliyete geçebildik. Onun adına vakıf kurduk önce, Zeynep Mutlu Eğitim Vakfı; o vakıf bu işi gerçekleştirdi. Çok cesur bir kızdı, atılgandı. Ablası pek değildi; mümkün değil, bilmez öyle şeyleri. Zeynep ise spor yapıyor, koşuyor, her şeyi yapıyordu. Saint Pulchérie Lisesi'nde okuyordu. İyi de gidiyordu orada. Fransızca okuyacaktı, ablası Güneş İngilizce okuyordu Robert Kolej'de. Böyle bir hayattı. İşte, görünmez kaza... Halen de unutmuş değiliz o olayı. Evlat acısı, torun acısı çok ağır. Çok basit bir olayla insanlar böyle yok olup gidiyor.

— *Büyük bir kayıp gerçekten. Annenizle babanızı ne zaman kaybetmiştiniz?*
— Babam ondan evvel vefat etmişti. Önce annem, sonra babam... Annem Bursa'da vefat etti.

Babası Cenani Mutlu ile Tunceli'de, 1966.

— *Kaç yaşındaydı?*
— Annem 1984 yılında vefat ettiğinde 82 yaşındaydı. Babam 1986 yılında 83 yaşında vefat etti.

— *Siz kaç yaşındaydınız anneniz vefat ettiğinde?*
— Ben 20 yaş küçüktüm babamdan. Babam 20 yaşındayken ben doğmuşum.

— *Anneniz Bursa'da vefat etti. Babanız?..*
— Nazımiye'de... Memleketine gitmişti, emekli olmuştu. Aniden kalpten gitti. O gün gündüz tavla oynamış, "Gel güreşelim" diye arkadaşlarıyla şakalaşmış bile... Eve gidince otururken, birdenbire...

— *Yalnız mı yaşıyordu?*
— Yok... Akrabalarımızın, yeğenlerinin yanında, kalabalık bir evde yaşıyordu. Yalnız yaşamazdı hiç.

— *Sizin yanınıza çok sık gelir miydi anne babanız?*

— Gelirlerdi. En son ben Bursa'da iş yaparken geldi babam, üç aydan fazla beraber kaldık ikimiz. Benim bir evim Ankara'daydı, Bursa'da geçici bir evim vardı, gittikçe kalıyordum. Orada bir adam tahsis ettim ona, hizmetine bakıyordu. Babam da hep dinçti, hiç çökmedi. Yürüyerek gidip gelirdi uzak mesafelere bile.

Her şeyin babam sayesinde olduğunu düşünüyorum

— Eskiler öyle, değil mi? Bir alışkanlıkları oluyor... Sizin hayatınız babanız için şaşırtıcı olmalı. Yani köyden çıkıyorsunuz ve büyük şehirde ticaret, siyaset, her şey var yaşamınızda...

— Her şeyin babam sayesinde olduğunu düşünüyorum. Zaten başkaları da hep "Bu bizim ilçenin aydınlarından üç kişi var" diyor. Babam ve amca çocukları... "O aile hep ilerici ve ileriye dönük düşünürdü."

Ben babamı şöyle bir değerlendirdiğimde, politikaya girseydi iyi yerlere gelirdi diyorum. Belediye başkan vekilliği filan yaptı emekli olduktan sonra Tunceli'de. Benim gibi değildi. Ben daha farklıydım demek ki...

— Böyle hevesleri yok muydu babanızın?

— Yok! Devlete ve hükümete hep bağlı olmayı tercih ederdi; yani iktidardakinin aleyhinde bulunmazdı. İktidarı desteklerdi daima.

— Memur olmanın getirdiği bir şey belki de...

— Herhalde... Ben hep üzülürdüm, hiç muhalefet yapmadı diye. Milletvekili olmasını söyledik kendisine, "Kim uğraşacak?" dedi; ama desteklediği arkadaşları, yeğenlerinin yakınları Tunceli'den milletvekili oldular.

— Böyle bir sosyal gücü de vardı yani.

— Vardı, çok sevilirdi. Tanımayan yoktu Tunceli'de. Şakacı, girgin bir kişiliği vardı.

— *Sonra belediye başkan vekilliği yaptı dediniz.*
— Yaptı ama onu da isteyerek yapmadı. Memuriyet yapmıştı zaten. Gitti, memleketinde aniden vefat etti. Hayat böyle...

— *Anneniz de Bursa'da, yine sizin yanınızda mıydı?*
— Yok, orada bir yeğenim var, onun yanındaydı. Kalp hastasıydı, yarı felç olmuştu. On yıl yarı felçli yaşadı. Başkasının yardımı olmadan kendi işini yapabiliyordu.

— *Tabii, bu durumda babanız bakamadı annenize...*
— Tabii... Kız kardeşim baktı hep. Annem kendi işini görebiliyordu. Felç olmuştu ama işte beyinde damar tıkanıklığından dolayı meydana gelmiş. Tabii hareket az, iyi beslenmiyor; tereyağı çok yeniyor Tunceli'de. Onların etkisiyle... Yoksa daha uzun yaşarlardı ikisi de.

— *Bu doğa insanı olmanın getirdiği bir şey olabilir.*
— Tabii, tabii! Kafkasya'da filan hep dağda yaşayanlar daha uzun ömürlü oluyor. Tunceli'de 90-100 yaşında olan insanları tanıyorum, biliyorum. Az yaşa, çok yaşa; onlar önemli değil. Esas olan yaşarken ne yaptın, hayatta sen nasıl bir varlık gösterdin...

Kardeşler

— *Burada kardeşlerinizle ilişkilerinize dair birkaç soru sormak istiyorum, onlarla ilişkileriniz nasıldı?*
— Biz Nazımiye'den Elazığ'a gelirken üç kardeştik, dördüncüsü Elazığ'da, Nail Bey Mahallesi'nde doğdu. Babam onun için adını Naili koydu.

1933'tü sanıyorum, o daha çok küçükken, 1 yaşındayken sinemaya gitmiştik. Terlemişti, hastalandı, zatürree oldu. Çok tehlikeli günler geçirdi, o zamanlar ilaç da yoktu. Doktor, "Yarını da atlatırsa kurtulur" diyordu. Bu kadar kritik anlar yaşadı. Kurtuldu, iyi oldu. O da benim gibi hukukta okudu. Hukukta okurken nahiye müdürü oldu, İçişleri Bakanlığı'nda ça-

Mutlu ailesinin büyük bir bölümü.

lışmaya başladı. Bakanlık'taki müdire hanım Naili'yi çok seviyor, beğeniyor. Naili işlerin çokluğundan ders çalışmaya vakit bulamıyormuş. Nahiye müdürlüğü kadrosu açıldığını duyunca, "Nahiye müdürü olursam bol zamanım olur" diye düşünüyor. Bunun üzerine müdürüne, "Ben nahiye müdürü olabilir miyim?" diye soruyor. Müdür, "Olursun" diyor. Naili'yi Denizli'nin Babadağ ilçesine müdür olarak gönderiyor. Böylece Babadağ'a gidiyor Naili. Orada bambaşka bir havayla karşılaşıyor. Bir ilçe kadar büyük bir yer. Sanayileşmiş ve zenginleşmiş. Ali Baba'nın kızı ile tanışıyorlar ve evleniyorlar. Evlenince o da hukuk fakültesini unutuyor, çoluk çocuğa karışıyor.

— *Okulu bırakıyor!*

— Okulu bırakıyor, Babadağ'da kalıyor. Derken askere alıyorlar. Ağrı'da yaptı askerliğini. Hanım ve arkadaşlarla bir gün oraya yolumuz düştü. Orduevini gördüm, komutanı buldum. "Benim kardeşim var burada, onunla nasıl görüşebilirim?" dedim.

— Siz ondan kaç yaş büyüksünüz?

— 9 yaş büyüğüm. Komutanına "Naili Mutlu Asteğmen" dedim. "Ben şimdi buldururum" dedi.

Santrala telefon etti, "Bana Naili Mutlu'yu bağlayın" dedi. Bağladılar, tam cevap verirken, telefonu bana verdi komutan.

"Buyurun komutanım!" dedi.

"Acele orduevine gel!" dedim.

"Başüstüne komutanım, geliyorum!" dedi, beni sesimden tanıyamadı.

Geldi, bir baktı, kumandan var, ben varım, arkadaşlarım, benim hanım filan var...

"A, siz gelmişsiniz! Ben anlayamadım sesinden" dedi, sürpriz oldu. Sonra komutan gitti, orada yemek yedik. Gittik evine; tahta merdivenle üst kata çıkılıyor.

"Bunlar ne?" dedim, "böyle duvar gibi yığılı".

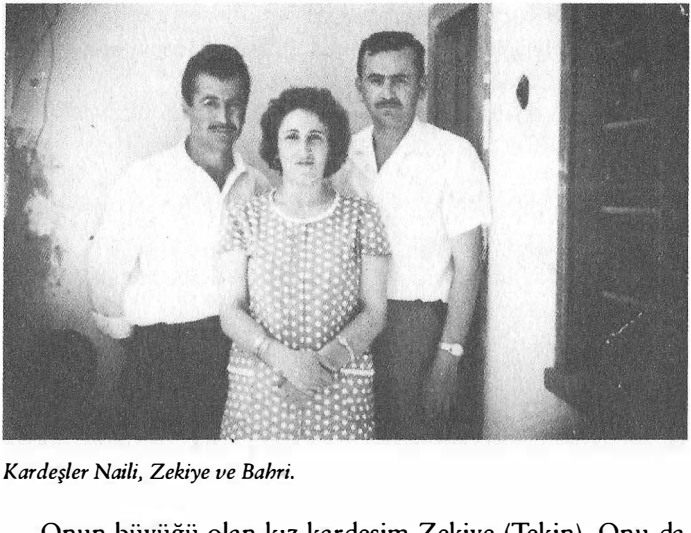
"Onlar tezek" dedi.

"Kimin?"

"Benim. Kışlık olarak aldım. 'Almazsan kışın donarsın' dediler. Şimdi hazırladım, kışın yakacağım" dedi.

Askerden sonra Halk Bankası'na girdi. Bankada önce memur, muhasebeci, sonra müdür oldu ve emekli oldu. Birçok yer gezdi Türkiye'de o da bizim gibi. Demek ki bizim aile gezgin. Şimdi İstanbul'da yaşıyor. Dört çocuğu var onun da. Çocukları yetişti; kızının biri, Naile, avukat; biri, Cavidan, bilgisayar mühendisi ve Nagehan, öğretmen. Kızların hepsi okudu. Bir tek oğlu var. Galiba ona farklı gözle baktılar ve şımarttılar. İnşaat mühendisliğinde okuyordu. Son sınıfta iken fakülteyi bıraktı. İş hayatına atıldı. Onun adı da babam gibi Cenani.

Küçük kardeşim Naili, Büyükçekmece'de, gölün batı yakasında, tam benim karşımda bir yer aldı. Orada küçük bir çiftlik kurdu, onunla meşgul oluyor. Çiftliğe çok zaman ayırıyor, hep orada. Ben on beş günde bir veya zaman buldukça oraya gidiyorum. O kazma kürekle çalışıyor, ağaçlarına bakıyor, ekiyor, biçiyor, onlarla meşgul oluyor.

Kardeşler Naili, Zekiye ve Bahri.

Onun büyüğü olan kız kardeşim Zekiye (Tekin). Onu da genç yaşta görücü usulüyle evlendirdiler.

— *Kaç yaşında evlendi?*
— 1952'de evlendiğine göre 1930 doğumlu; 22 yaşında. Bir oğlu, bir kızı var. Oğlu Ata (Tekin) inşaat yüksek mühendisi, çok iyi düzeyde. Devlet Su İşleri'nde barajlar işlerine bakıyordu. Oradan ayrıldı, müteahhitlik yaptı. Şimdi durumu gayet iyi. Kızı Hülya da bir teğmenle evlendi. O da ilerledi, kurmay albayken emekli oldu. Onlar Adana'da yaşıyorlar. Mete isimli bir oğlu daha vardı; ilginçtir, daha küçükken anneme veriyor onu. Annem seviyor çocuğu, daha 1 yaşında sütten kesildikten sonra hep annemle beraber büyüdü.

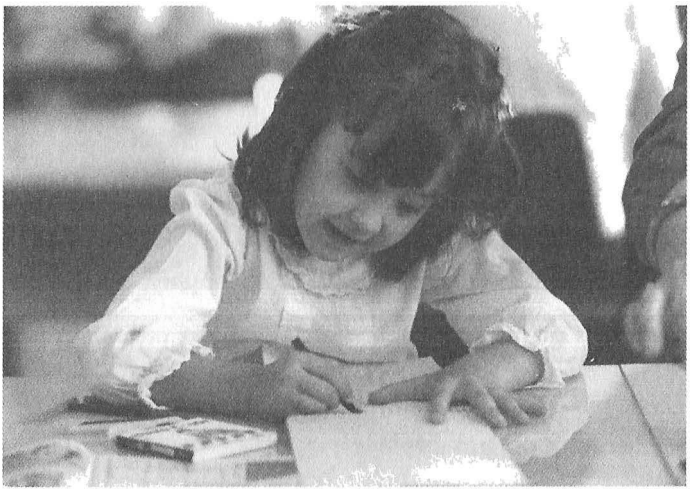
— *İlk çocuğunu mu verdi?*
— Evet! Annemle beraber büyüdüğü için kendi annesine, "Zekiye Abla" diyor, "Sen benim annem değilsin, ablamsın" diyor. Sonraları o da okudu, İstanbul'da bir lisenin müdür muavini oldu. Okurken çalışıyordu, 1978-79 olaylarında adı geçmeye başladı. Tutuklandı, eziyet gördü, çok iş-

kence gördü. Ondan sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest bıraktılar.

— *İsmi neydi?*
— İsmi Mete Tekin. Çok işkence gördüğü için hep yine tutuklanma korkusuyla yaşıyordu. Babamın yanında kalıyordu, İstanbul'da. Bir gün aniden kaçtı, Fransa'ya gitti. O tarihten beri Fransa'da yaşıyor. Annesi yanına gidiyor, geliyor. Annesi hem Adana'daki kızının yanına gidiyor hem de Fransa'daki oğlunun yanına. Durumu iyiymiş, ticaret filan da yapıyormuş orada.

— *Artık yerleşti orada.*
— Evet! Tarih öğretmeniydi buradayken.

Bahri, benden küçük olan kardeşim. O da NATO tesislerinde teknisyendi. Sonra bir dönem belediye başkanlığına adaylığını koydu. Kazanamayınca İstanbul'a geldi, yerleşti. Onun oğlunu da İstanbul'da, 1980'de, ihtilalden birkaç hafta önce sağcılar vurdu. 19 yaşında, üniversite sınavına girdiği

Güneş Mutlu yazmaya özenirken.

Torunu Güneş Mutlu ile.

gün vurdular. Üniversitede okuyacaktı yoksa... Bir kurşun sağ kolundan giriyor, kalbinin yanından geçerken atardamara çarpıyor, patlatıyor. Otopside söylediler, bir santim öteden geçse kurtulurmuş. Damar patlayınca ölmüş. Büyük merasimlerle, bağırmalar çağırmalarla gömdük. Bahri'nin küçük oğlu da Almanya'daydı. O da beş-altı yıl evvel babasını görmeye geldiğinde, İstanbul'dan Ankara'ya doğru giderken, kendi BMW arabasıyla Ankara yakınlarında yola aniden çıkan bir askeri arabaya çarpıyor, o da orada ölüyor.

Kardeşimin geriye bir kızı kalıyor. Kızıyla beraber Didim'de yaşıyordu Bahri, 2008 Mayıs ayında onu da kaybettik.

Herkes farklı şekilde yaşıyor

— Bu durumda siz kardeşlerinizle, ailenizle hep ayrı şehirlerde yaşamışsınız.

— Evet, hep ayrı... Hiç huylarımız benzemez birbirimize. Herkes farklı şekilde yaşıyor. Farklı görüşlere sahip olduk hepimiz.

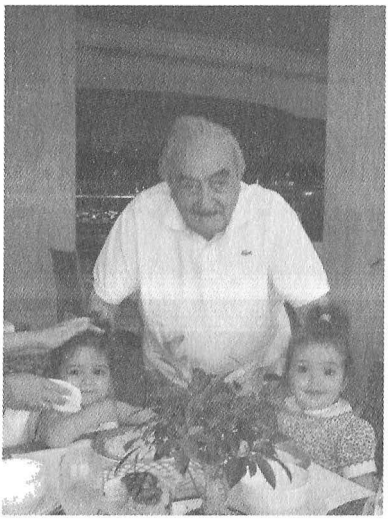
— Siyasi olarak da mı?

— Yok, siyasi olarak hepimiz aynıyız, yaşam tarzımız farklı. Zaten küçük kardeşler hep, "Ağabeyimiz bizden farklıydı. Hep biz oynarken o gider kitap okurdu" diyorlar.

— Zeynep'in ölümünden sonra 1998'de Zeynep Mutlu Eğitim Vakfı Kemer Okulları'nı kurdunuz.
— Evet, 1998'de başladı, 1999'da faaliyete geçti. Depremin olduğu yıl faaliyete geçti. Şimdi artık toparlanıyor, ayakta durmaya çalışıyor. Oğlum Serdar Mutlu, vakıfla daha yakından ilgileniyor. Büyük bir atılım yaparak Kanada Eğitim Bakanlığı ile anlaştı, Kanada eğitimi veriyor. Buradan mezun olan çocuklar, Kanada'da Kanada vatandaşı gibi işlem görüyor üniversiteye başvurduğunda.

— Hangi düzeyde eğitim veriyor?
— Anaokulundan liseye kadar hepsi var. Genç uzmanlardan oluşan bir kadroyla çalışıyor.

— 1999 yılında, vakfın açılış töreninde yaşadığınız bir olay var, onu anlatır mısınız?
— Evet, 1999'da açılış töreni oldu. Konuşmalar filan bitti, bir limonata içiyorduk ayaküstü. Bir hanımefendi geldi, birkaç kişi de bizi dinliyor. "Beni tanıdın mı?" dedi. Anlat-

Serdar Mutlu'nun ikiz kızları Deniz ve Naz ile.

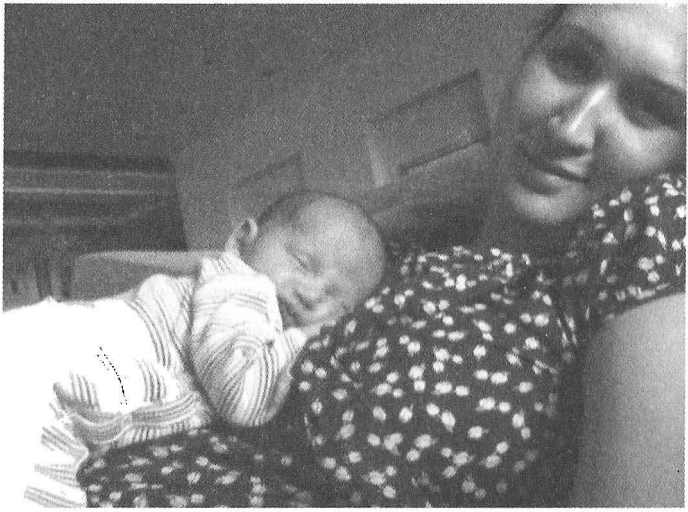
Nebahat Mutlu, Serdar Mutlu'nun oğlu Latif Cem ile.

tı, hatırladım. Bizim Ankara'daki İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'muzda öğrenciydi, "Burada ne arıyorsun?" dedim, "Torunumu buraya verdik" dedi. Orada bulunanlar, "Ne güzel! Babaannesini okutmuşsunuz, torunu da okutacaksınız" dediler. Hanım "Bitmedi" dedi, "Kızım da Bilgi Üniversitesi'nde okuyor." Uzun müddet bu işle uğraşınca tabiatıyla torunlarına kadar okutuyoruz.

— Sizin torunlarınız da var. Onlardan hiç bahsetmediniz. Büyüdüler mi?

— Evet, hızla büyüyorlar. Büyük torun, Zafer'in, Güneş 27 yaşında. Amerika'da Franklin and Marshall Üniversitesi'nde psikoloji okudu. Geldi, evlendirdik. Gazete ve dergilerde beğenilen yazılar yazıyor. Yakın zamanda anne oldu. Emir ailemizin yeni üyesi.

Serdar Mutlu'nun oğlu Latif Cem ilkokul ikinci sınıfta. Okumayı söktü. Bana mektup bile yazıyor. Bir de ikiz kızları var Serdar'ın; Deniz ve Naz. Birbirlerine benzemekle be-

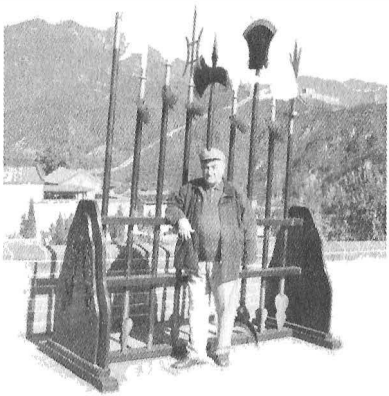
Ailenin en yeni üyesi Emir, annesi Güneş'in kucağında (2009).

raber birçok farklılıkları da var. Naz, sahiden nazlı. Etrafına fazla yüz vermiyor. Sevdiğini belirtmek istemiyor. Deniz sokulgan ve girgin. Anaokuluna gidiyorlar.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Geziler

Vallahi, nefes aldıkça, yaşadıkça, etrafımda sevdiğim insanlar bulundukça, her yer benim için iyi, güzel ve rahat. Hiç hayatımdan şikayet etmedim. Her şeye uyum sağlayabiliyorum. Yeter ki şair Cahit Sıtkı Tarancı'nın dediği gibi "Gün eksilmesin penceremden..." Her yeniliği gördüğümde hayret duygusu uyanıyor, sevinç duygusu uyanıyor içimde. "Demek ki böyle de olabiliyormuş" diyorum, "Demek ki bu da olabiliyormuş, ne kadar güzel!" Öyle görüyorum dünyayı. "Bu niye böyle?" demiyorum. O, öyle olduğu için öyle.

Çin gezisinde antik çağın silahları ile.

— Biraz da gezilerinizden söz edelim. Türkiye'de görmediğiniz yer kaldı mı?
— Doğu illerinin çoğunu gördüm. Bir bölümünde hem çalıştım hem uzun süreli yaşadım. Trakya'yı, Orta Anadolu'yu gezdim, gördüm. Hemen hemen her yeri gördüm.

— Türkiye'de en sevdiğiniz, yaşamaktan, gezmekten zevk aldığınız yer neresi?
— Vallahi, nefes aldıkça, yaşadıkça, etrafımda sevdiğim insanlar bulundukça, her yer benim için iyi ve güzel, rahat. Hiç hayatımdan şikayet etmedim. "Ah! Şu yoktu, bu yoktu" filan... Hanımla geziye gidiyoruz, "Yok çok sıcaktı, şöyleydi, böyleydi" diye dertleniyor. "Yahu, dertlenme" diyorum, "bunu böyle kabul edeceksin." Her şeye uyum sağlayabiliyorum. Yeter ki şair Cahit Sıtkı Tarancı'nın dediği gibi, "Gün eksilmesin penceremden..." Hiçbir şikayetim yok. Her yeniliği gördüğümde hayret duygusu uyanıyor, sevinç duygusu uyanıyor içimde. "Demek ki böyle de olabiliyormuş" diyorum, "Demek ki bu da olabiliyormuş, ne kadar güzel!" Öyle görüyorum dünyayı. "Bu niye böyle?" demiyorum. O, öyle olduğu için öyle.

— İlk yurtdışı gezinizi anlatır mısınız?
— Akdeniz gemisiyle Akdeniz turuna çıktık. Gemide 120 yolcu, 120 de gemi personeli vardı.

— Siz o sıralar yaklaşık 62-63 yaşında falansınız...
— Evet... Gemiye biner binmez isim sordular, kamaramıza yerleştirdiler. İyi bir kamaraymış. Bir baktık, yiyecekler filan

konmuş; meyve, içki... Kaptan ziyaret etti, konuştuk. Cuma günü ayrıldık, pazar günü Rodos'a ulaştık. Biliyorsunuz, İstanbul'da denizin dibi görünmüyor. Rodos'ta inerken bir baktım, altta balıklar görünüyor.

Rodos'ta uygarlık farkını gördüm!

— *A, ne güzel!*

— İndik, Rodos'u gezdik. Mağazalara gidiyoruz, hiç kimse bize ilişmiyor. Bizim Sultanahmet'i düşün... Turistlere "Abla şunu al, bunu al!" filan diye nasıl ısrarcı olurlar... Uygarlık farkını gördüm bir defa. Girit'e gittik, gene öyle... İndik, gezdik bütün şehri. Gece yol gidiyoruz, gündüz şehri geziyoruz. Rodos'ta gemiye binmeye hazırlanırken baktık vakit var, yakındaki parka oturalım dedik. Bayanlar oturuyordu, çocuklar filan... Hanım "Bunlar yer verseler de biz de otursak, ama anlamazlar ki..." dedi. Bankta oturan bayan, "Niye anlamayalım kardeşim?" dedi.

"A, siz de Türk müsünüz?"

"Tabii Türküz. Buradan Türkiye'ye bakıyoruz" dediler. "Biz Türk televizyonlarını izliyoruz."

Sonra Mikonos'a uğradık, adada çıplaklar kampı var. Dolandık, gezdik, merakımızı giderdik.

— *Herkes eşiyle filan mı gitti?*

— Yok, bizim hanım mümkün değil gelmez! Mikonos'ta gezerken baktık, hep Zeki Müren plakları çalınıyor. Gemimiz Mısır'a da uğradı. Mısır'a yaklaştığımızda suyun rengi değişti, yeşil oldu, karıştı filan... Maalesef Arap ülkelerinin, Türkiye'nin suları bulanık. Hıristiyan ülkeler bu konuda daha duyarlı. Gemi yanaştı, bağladılar. Kıyıda iki banka memuru üstümüze geliyor. "Para bozalım. Kaç paranız var? Hoş geldiniz" filan... "Dur bakalım! Ne acele böyle?" dedik. Ardından aşağıda seyyar satıcılar sardı etrafımızı. Dilenciler "Bahşiş" diye eteğimize yapışıyor. Hanım, "Yunan adaları ne rahattı... Büyük bir fark var arada" dedi.

İskenderiye'yi gezdik, otobüslerle Kahire'ye gittik. Piramitlerin etrafında dolandık. Hıristiyan ve Müslüman ülkelerin farkını açık şekilde gördük. O geziden bunu edindik. Vaktiyle Ziya Paşa bir gezi yapmış: "Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler kâşaneler gördüm / Dolaştım mülk-ü İslamı bütün viraneler gördüm" demiş. Biz de bunun bir başka versiyonunu yaşadık. Biz de gezdik, Rum elinde kibarlığı, temizliği, insanların ciddiyetini, birbirini rahatsız etmemesini gördük; geldik Müslüman'a, eteğimize yapışan satıcılarla, dilencilerle karşılaştık.

Avrupa seyahatleri

— Avrupa seyahatlerinizden söz edelim biraz da...

— Serdar İngiltere'de okurken çok sık İngiltere'ye gittik. Bir yıl yurtta kaldı, sonra ev tuttu. Tabii İngiltere'deki binaların güzelliğinden, şundan bundan bahsetmenin hiçbir anlamı yok. İngiltere'de insan muamelesi yapıyorlar size. İngiliz yanımızdan geçerken, "Affedersiniz" diyor, rahatsız ettiğini sanıyor. Karşıya geçmek istiyorsunuz caddede, sokakta, araba sizi görünce duruyor, "Geç" diyorum, "Yok, sen geç" diyor şoför. İnsan yerine konuyoruz. O camlı kapılardan geçen biri, arkada biri varsa bekliyor, gelinceye kadar bırakıp gitmiyor. Bu insana bir saygı.

— Kaç kez gittiniz İngiltere'ye?

Ada, Yıldız, Turan ve Nihat Doğan, Cahide, Nebahat ile Gürün'de.

Philadelphia'da Güneş Mutlu'yu ziyaret anısı.

— Serdar'ın evine birkaç defa gittik. Zafer ev aldı sonra; o zaman daha sık gittik, günlerce kaldık orada. Londra'da gezilecek en güzel yer müzeler ve parlamento binaları. Gezmekle bitmiyor ve doyulmuyor. Öncelikle Bilim Müzesi'ni ve diğer müzeleri defalarca gezdik. Greenwich Rasathanesi'ne kadar gittik. Sıfır noktasının üzerinde durup fotoğraf çektirdik. Sonra defalarca İtalya'ya, Fransa'ya gittik. Bir de gene hatırımda kalan bir yolculuk, Manş Tüneli'nden geçişimiz.

— *Kimler vardı yanınızda?*
— Eşim, baldızım ve bacanağımla beraber dördümüz Londra'dan bindik. Tünelden hızla Manş'ı geçtik. Manş'ın ortasında Fransız geldi, bize pasaport sordu, o kadar. Ondan sonra Paris'e gittik, iki gün kaldık.

— *Bir de Balkanlar'a seyahatiniz var...*
— Evet! Bir kafileyle gitmiştik Balkanlar turuna. Önce Viyana'yı gördük. Orada beni en çok etkileyen şey, yeraltındaki

bir mağaranın içinde bulunan bir göldü. Çok güzel aydınlatılmıştı. Savaş sırasında Hitler gelmeden önce buraya 2500 asker saklanmış. Viyana muhteşem bir şehir! Zenginlik göze batar şekilde ilerdeydi. Eğitim düzeyi yüksekti. Yüksekokulda okullaşma oranı yüzde 40'tı. Paranın değeri yüksek. Kişi başına gelir 20 bin dolar civarındaydı.

Yahudi esir kampları

— Gitmeden önçe okuyor muydunuz bunları, yoksa oradaki rehberlerden mi öğreniyordunuz?
— Orada aldığımız kitaplardan öğrendik. Viyana'dan sonra Macaristan'a gittik. Macaristan hududuna girdikten sonra hemen fark ettik başka bir ülkede olduğumuzu. Binaların yapısı, şekiller, insanların kıyafetleri değişiverdi. Budapeşte'de Gülbaba Türbesi'ni gördük. Kuzeyde Estergon Kalesi'ne kadar gittik. Orada hiçbir eser bırakmamışlar Türklerden. Hepsini yok etmişler, camileri falan yıkmışlar. Hıristiyanlaştırmışlar oraları. İşte o seyahatte de bunu öğrendik. Daha önce de anlatmıştım... Bir gün de bizi Almanların kurduğu esir kampına götürdüler. Çok perişan olmuştuk.

— Amerika'yı gördünüz mü?
— Evet, sonradan bir de Amerika'ya gittik. Torunumun okulu devam ederken aile toplantısına çağırdılar. Biz de bütün aile toplanıp gittik.

— Hangi torununuz?
— Zafer'in kızı Güneş psikoloji okuyordu, Franklin and Marshall Üniversitesi'nde.

Üniversitenin içinde arabayla geziyorlar

— Hangi şehir?
— Lancester şehri, Philadelphia'da. Bu Amişlerin bulunduğu bölgeye yakın. Üniversiteyi gezdik, çok büyük, 50-100 dönüm yerleri var. Binalar, laboratuvarlar, okullar, kütüphaneler...

Harvard Üniversitesi rezidansında.

"Ne kadar öğrenci var?" dedim,

"1800 kişi" dediler.

"Bu bizde olsa 50 bin öğrenci sığdırırım ben buraya" dedim.

Üniversitenin içinde arabayla geziyor çocuklar. Kütüphaneden yatakhaneye gitmek için arabaya biniyorlar. Yurtlarda kızlarla erkekler aynı katta kalabiliyor. Bizim torun Amerikalı bir kızla aynı odada kalıyordu.

Sonra bir arkadaşımla Harvard Üniversitesi'ni de gezdim. Orası daha büyük, daha eski bir üniversite. Harvard'da resmim var, o sitede görülüyor. Kütüphaneye gittik, çok tenha. "Niye tenha? Her zaman mı böyle?" diye sorduk görevlilere. "İnternet geliştikçe buranın devam edenleri azalıyor" dediler.

İki tane büyük kütüphane var, daha ufakları da var. Daha çok teknik konulara yoğunlaşıyorlar Harvard'da.

Amerika'da Golden Gate'i de gördüm. Çok meşhur bir köprü sanıyordum. Bizim köprüden biraz daha kısa ve daha eski bir köprü. Orada otobüsten indik, bir seyir yeri var, baktım Alkazar Hapishanesi. Küçük bir hapishane, yukardan seyrettik biraz.

İkinci ziyaretimde bir arkadaşım arabasıyla San Diego'ya götürdü. Orada bir Kırgız Türkü bizi davet etti. Türkiye'de okumuş, sonra Amerika'da iş bulmuş. Kimya araştırmaları yapıyor. "Tohumla çalışıyoruz. Burada çalışanlar işin tamamı hakkında hiçbir zaman fikir sahibi olamıyor. Ben işin sadece bir kısmını yapıyorum, çok basit bir şey biliyorum. Hepimi-

zin bilgisini birleştirirsen ancak bir şey meydana gelir" dedi. Öyle bir sistem kurulmuş ki, dışarıya sır çıkmıyor. Dünyaya sattıkları tohumları bir defa dikebiliyorsunuz, ikinci ürün olmuyor.

Genetiği değiştirilmiş bitkiler

— *Genetiğini değiştiriyorlar.*
— Değiştiriyor ama nasıl değiştiriyor? Bir sene dikiyorsun yetişiyor, ikinci sene aynı ürünü vermiyor. San Diego bir üniversite şehri. Meksika'ya hudut sayılır. İkinci gidişimde San Fransisco'yu da gezdik. Seattle'ı da görmek istedim ama olmadı. Arkadaşım, "Orayı boş ver sen. Büyük ağaçları göstereyim sana" dedi. Beş yüz yıllık, bin yıllık büyük ağaçlar var, sekoya ağaçları. Dağa onları görmeye gittik. Çok uzun ömürlü ve çok büyük ağaçlar.

— *Bayağı ilginç olmuş sizin için Amerika.*
— Çok müthiş! O bin yıllık ağacı görüyorsun, içinden otomobil geçiyor, o kadar büyük.... Yol üzerinde olduğu için otomobil ortasından geçiyor. Çok uzun yaşıyor sekoya ağaçları.

Rusya gezisi

— *Bir de Rusya geziniz var.*
— Rusya'ya da iki defa gittik. İlk kez 1991'de gitmiştim. İşadamı ve spor yazarı Ali Şen'in yeğeni Yugoslavya'dan Rusya'ya geçmiş. Türkiye'yi bilmiyor ama Türkçe konuşuyor; o ayarladı. Gittim, beni havaalanında karşıladı. Otelimi filan ayarlamış. Gorbaçov'un son günleriydi. Kremlin'i gezdik. Bahçesinden meydanın ilerisinde bir bina görünüyordu, biraz çukurda kalıyor, Kremlin biraz yüksekte.

"Şurası ne?" dedim.

"Vallahi bilmiyorum. Oranın beşinci katından Sibirya görünüyormuş."

Yani oraya götürülen Sibirya'ya sürülüyormuş! KGB'nin merkeziymiş orası. Lenin'in mozolesine gittik, mumyasını gördük. "Bir Rus eğlencesi göstereyim sana" dedi, gittik bir gece. Randevulu, saatli. Randevu aldı, isim yazdırdı. Gittiğimizde kapıdan isim sordular, öyle girdik içeriye. Her taraf boş... "Randevuya ne gerek vardı?" dedim, "Bunlar böyle" dedi.

— *Nereye gittiniz?*

— Gece kulübüne benzer bir yer. Bir garson kız geldi. Sanırsın bir artist, Hollywood artistlerinden güzel. Tabii, Moskova'da ne içilir? Votka istedik ikimiz de. Kız hepsini not aldı, gitti, biraz sonra geri geldi, "Votka yok" dedi. Moskova'da, bu kadar lüks bir yerde votka yok!

"Nasıl olur?" dedim.

"Sen sus!" dedi arkadaşım. Kalktı gitti, biraz sonra geldi.

"Tamam, geliyor" dedi.

"Ne oldu" dedim.

"50 ruble sıkışmış araya. Almazsa vermiyormuş. 50 rubleyi verince şişeyi açtı. Hep böyle burada. Rüşvet dönüyor. Rüşvetsiz hiçbir iş yok" dedi. Televizyonlarında dört kanal var. Yabancı radyo dinlemek yasak, yabancı kanal izlemek mümkün değil. Sadece Rusya'nın resmi dört kanalı... Gittiğimiz gün McDonald's yeni açılmıştı. O akşam televizyonda izledik, bir kilometre kuyruk vardı! Gorbaçov'un son yılıydı, hatta son günleriydi. McDonalds'ın açılışını büyük bir haber gibi bütün dünyaya duyurdular.

— *Kaç gün kaldınız Rusya'da?*

— Bir hafta kaldım. Sistemin son günlerine denk geldik. Ziyaretimizden bir yıl önceydi. İsviçre'de barış görüşmeleri yapıyorlardı, Amerikalılarla Ruslar görüşüyorlardı. Bir türlü, "Silahları kaldıralım, füzeleri kaldıralım" sonucuna gelmiyorlardı. Gorbaçov artık son demlerindeyken çağırıyor yabancı basın mensuplarını, "Hükümetimiz karar verdi. Biz Avrupa'daki bütün füzelerimizi kaldıracağız, imha edeceğiz.

Gözlemci gönderin" diyor. Amerikalılar geliyorlar, onların gözü önünde Amerika'ya, İngiltere'ye çevrilmiş güdümlü füzeleri söküyorlar, Orta Asya'da yok ediyorlar. Gorbaçov bu kahramanlığı yaptıktan sonra Amerika mecbur elindeki füzeleri kaldırmaya. Tarihi bir gündü. Gorbaçov'un son günlerinde kendisini göremedik ama bu gelişmeleri bizzat orada yaşadık.

Kremlin

— *Sonradan bir daha gittiniz mi Rusya'ya?*

— Sonra da hanımla birlikte gittik, yine gezi amacıyla... Bir tur şirketi yer ayarladı. Moskova'nın en büyük otelinde kaldık. Bin yataklı, "Olimpiyat Oteli" diyorlar, muhteşem bir otel. Kapının önünde Ay'a giden füzenin temsili resmi, göğe doğru... Ay'a giden, uzaya çıkan ilk astronotun heykeli var. Diğer tarafı da park. Kayıtları yaptırırken okudum, standart, lüks, süper lüks, daha lüks... Böyle odalar, fiyatlar var. Çok da ucuz! Bize standardı gösterdiler. Ben lüks olana geçmek istedim, kabul ettiremedim. "Para farkını vereceğim" diyorum, "Olmaz" diyorlar. Uğraşmak istemedik, geçtik odalarımıza. İçeri girdik, bir baktık, çok güzel. Hanım çok beğendi, "Bunun nesini beğenmiyorsun?" dedi. "Bunun daha iyisi varmış, onları görelim istedim" dedim. Sabah kalktık, kahvaltı edeceğiz, çok güzel bir lokanta görülüyor ama oraya da almadılar bizi, lüks sınıf içinmiş. Bize ayrılan yere gittik ki, rezalet! Muazzam bir kalabalık, çoğu Alman turist. Berbat bir lapa verdiler, hiçbir şeye benzemiyor, ekmekler bayat... Hanım, "İşte şimdi burada durulmaz. Haklıymışsın" dedi. Telefon ettik İstanbul'a, oteli değiştirdiler. Kremlin'in yanında lüks bir otele geçtik.

Ertesi gün Kremlin'e gittik. Yaz, hava sıcak... Kontrol ediyorlar, öyle bırakıyorlar içeriye. Ben daha evvel görmüştüm. Beni bırakmadılar fotoğraf makinem var diye. Dışarıda bekledim hanımı, bir türlü çıkmıyor. Dolandım, bulamadım. Meğerse hanım çıkıyor, beni bulamayınca polislere soruyor,

herkese soruyor oteli ama otelin adını da söyleyemiyor. Yanında otelin kibriti varmış, onu gösteriyor. En son yine birine sormuş, "Bu otel" demiş adam. Kafasını kaldırıyor ki otelin önüne gelmiş, farkında değil. Yarım saat sonra da ben geldim. Hanım müthiş korkmuş.

Sonra ertesi günü gazeteci Hasan Aksay'ı buldum. O bizi epeyce gezdirdi. Üniversiteye, bir de Nâzım Hikmet'in mezarına götürdü. Mezarlığa parayla giriliyor. Bir merasim yeri var, merasim yerinin hemen önünde de Nâzım Hikmet'in mezarı... Orada birkaç levha var. Bir taşın üzerinde, "Rüzgara karşı yürüyen adam" diye yazıyor. Bir başka yazı, "Büyük Türk komünisti". Kruşçev'in mezarı daha ilerde.

— *Sever misiniz Nâzım'ı?*
— Çok! Dünyanın beş büyük şairinden biri. Birçok dizeleri ezberimizdeydi: "Hazar'da dost gezer, hey!" diyor,

"Çıkıyor kayık, iniyor kayık!
Devrilen bir atın sırtından inip,
Şahlanan bir ata biniyor kayık."

Müthiş şiirleri, müthiş görüşleri var. Türkiye'yi bizden belki daha iyi seviyordu, ama burada barınamadı. 62 yaşında Moskova'da öldü.

Moskova, Rusya hızla kalkınıyor. Merak ediyorum, yine gideceğim.

Moskova çok gelişmiş bir yerdi. Kış günü caddeler yeraltından borularla ısıtılıyordu. Şehirde hava kirliliği yoktu. Bakanlığa gidelim dedik bir gün, yanlış bir binaya girmişiz.

"Ne burası?" dedim.

"Burası hastane" dediler.

"Yahu, böyle hastane olur mu?"

"Niye?"

"Hiç kimse yok koridorlarda. Hasta yok..."

"Olur mu? Türkiye mi sandın burayı?"

Sosyal sigorta sistemi çok gelişmiş. "Biri, 'başım ağrıyor' dese hemen ambulans geliyor" dedi arkadaşım. Sağlık sigor-

tası konusu çok güzel halledilmiş. Bir tek ürünlerin dağıtımında zorluk çekmişler.

— *Hayatınızda sanatın öneminden söz edelim biraz da... Resimle, müzikle aranız nasıl?*
— Henüz ilkokuldayken resim yapıyordum. Artistlerin resimlerini karakalem olarak büyütüyordum. Adana'ya gidince daha ilerlettik. Bu arada bütün büyük ressamların hayatlarını merak ettim, okudum.

Simperepol Müzesi

— *Peki, özellikle sevdiğiniz, resimlerine ilgi duyduğunuz bir ressam var mı?*
— Tabii... Rembrandt'ı bir zamanlar inceliyordum. Onun hakkında yazılan kitapları okuyordum. Yaptığı gölgeler, ters gölgeler bir anlam veriyor size, düşündürüyor sizi. Güneş hangi taraftan doğuyor, hangi taraftan ışık geliyor, gelmiyor... Bunlara bakıyordum resimlerinde.

Bir de sekiz yıl evvel Kırım'a gitmiştik, "Sizi Simperepol Müzesi'ne götürelim" dediler, gittik. "Gözetleme yerine çıkalım" dediler. Girdik içeri, asansörle çıktık. Ne kadar çıktığımızı bilmiyorum, çıktık. Şöyle bir baktım, dehşete kapıldım. Savaş sahnesini anlatan bir resim... At da, araba da devrilmiş. İnsanlar yaralı, Florance Nightingale orada. Fransızlar oradan geliyor, İngilizler buradan... Bir taraftan bakıyorsunuz, diyorsunuz ki, "Güneş şimdi doğmak üzere buradan". Belli yani; öyle ki gölgeleri vurmuş. Müthiş bir ressam! O kadar çarpılmıştım ki, yarım günümü orada o resmi seyrederek geçirdim. O resmi gördükten sonra insan savaştan nefret ediyor. O kadar canlı izliyorsunuz ki... Bir kule, kulenin etrafında dönerek izliyorsunuz resmi. Döndükçe siz sanki savaşın içindesiniz, görüyorsunuz. Bir tablo gibi karşınıza alıp bakmıyorsunuz, canlıymış gibi görüyorsunuz.

— *Klasik Türk müziği dinliyor musunuz?*

— Hiç arzu etmiyorum, aramıyorum. Müzikle pek aram yoktur. Bence Bizans müziği onlar. Klasik Türk müziği dediğimiz Bizans'tan bize intikal etmiş. Çok yeknesak, onun için ilgimi çekmiyor. Hareketli, canlı, bir anlamı olan, bir şeyi tasvir eden, doğadaki sesleri veren bir müzik değil. Mesela Beethoven'ı dinliyorsunuz konser salonunda, yavaş yavaş sizi etkisi altına alıyor. Bir uyandırıyor, bir gümbürtü çıkıyor, gök gürlüyor... İniş-çıkışları var ve en sonunda çıktığınızda bir zafer kazanmış gibi heyecanlı ve hafif hissediyorsunuz kendinizi.

Hayatım boyunca hiç şiir yazamadım.

— *En sevdiğiniz hangisi?*
— Çaykovski var, Beethoven var. Evde çalışırken halen fon müziği olarak bunları çalıyorum. Hafiften çalarken insanı heyecanlandırıyor, harekete getiriyor bilmeden.

Türkü severim ama. Âşık Veysel'i çok severim. Onunla Malatya Lisesi'nin müdürü vasıtasıyla bir gün bir köyde tanıştık. Akşamdan sabaha kadar oturduk, sohbet ettik. Hem çaldı, hem söyledi, hem konuştu... Filozof gibi bir adamdı. "Uzun ince bir yoldayım / Gidiyorum gündüz gece / Bilmiyorum ne haldeyim / Gidiyorum gündüz gece" diyor. Ne kadar güzel! Gene aynı gece söylüyor, "Güzelliğin on para etmez / Bu bendeki aşk olmasa / Eğlenecek yer bulamam / Gönlümdeki köşk olmasa" diyor. Çok önemli bir kişi... Hayatım boyunca hiç şiir yazamadım ama Nâzım Hikmet'in şiirlerini vaktiyle ezbere biliyordum.

— *Ortaokulda filan kızlara şiir yazmayı da denemediniz mi?*
— Yok, hiç yazmadım, yazamadım. Mektup yazıyorduk ama şiir yazamıyordum.

— *Tiyatro, opera ile aranız nasıl?*
— Ankara'da Büyük Tiyatro'daki oyunları ve Devlet Opera ve Balesi'nin etkinliklerini düzenli takip ederdim. İstan-

bul'da gidemiyoruz. Şimdi zevke zaman ayıramıyorum, iş yapmaya zaman ayırıyorum. Kalıcı bir iş bırakayım diye zamanı değerlendiriyorum. O zaman vaktimiz boldu, gidip rahatlıyorduk, izliyorduk filan.

— *Sinemayla aranız nasıl?*
— Çocukken Elazığ'da, Malatya'da yazlık sinemaya çok gidiyordum. Hiç kaçırmıyordum filmleri. Dondurmalar, gazozlar, çekirdekler... Türk filmleri geliyordu yazlık sinemalara, ama arada yabancı filmler de geliyordu. Tabii çok meşhurlar geliyordu. Hollywood filmlerinden, *Casablanca* gibi... Adana'da çok sinemaya gidiyorduk.

Ben, ne şiir yazabildim ne müzikle ilgilenebildim... Hiçbir alet çalamadım. Bizim müziğimizin de gelişmemize paralel olarak geri kaldığını düşünüyorum. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü ile tanışmıştık yıllarca önce, bu konu açıldı. Şarkıların çok ağlamaklı olduğunu söyledim. "Bizim Anadolu halkı yıllarca eşkıyanın, padişahın askerlerinin zulmü altında ezilmiş. Hep dertlidir. Onun için bu yazdığı şiirler, şarkılarda hep ıstırap terennüm eder; yakınma, sızlanma şeklindedir" dedi.

Alevi deyişlerinin biraz daha farklı olduğunu fark ediyorum. Onlar daha ulvi, daha yüksek değerlere temas ediyorlar. Alevi dedelerimiz özetle, "Eline, diline, beline hâkim ol", "Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma" diyor. Bütün dünya bunları söylüyor ama burada uygulama var. Bu dedeler vaktiyle etkili oluyormuş toplumda, artık olamıyorlar.

— *Peki, Latif Mutlu'yu bir düğünde ya da bir yerde şöyle kollarını kaldırmış oynarken gören olmuş mudur, var mıdır?*
— Hiç, çok ender! Birkaç defa zorla yaptırmışlardır.

— *Hiç oynamadınız mı?*
— Çok zor, birkaç defa düğünde belki...

— Hiç içinizden gelmiyor mu "Bir kalkayım oynayayım" diye?
— Geliyor ama küçükken antrenman yapmadığımız için sonradan merak sarınca da bakıyorum gülüyorlar, ben de vazgeçiyorum.

— Çocuklarınızın, torununuzun evlilik törenleri nasıl geçti?
— Ufak tefek şeyler yaptık ama çok önemli değil. Torunum geçen yıl evlendi. İyi bir düğün yaptık. Frak giymiştim ilk defa.

Torunumun düğününde aile erkekleri olarak frak giydik

— Nereden aklımıza geldi frak giymek, yani öyle bir kural mı vardı?
— Yalnız ben değil, bütün aile giydik; Zafer, Serdar, ben, damat... Özel terzilere diktirdik. Terzi buraya gelip prova yaptı kaç defa. Artık, "Niye bu kadar önemsiyorsunuz?" diyordum. Kolların içerisine yazılar yazılıyor. Hani Milli Eğitim Bakanı'nın çorabına yazmışlardı ya... Bizimkinin görünmeyen yerine yazdılar.

— Peki, o zaman şöyle sorayım; siz nasıl eğleniyorsunuz?
— Vallahi, eskiden eğleniyorduk, artık eğlenmiyorum. Şimdi de hayatın kendisi bir eğlence, diye bakıyorum. Eskiden arkadaşlarla içki içip şarkı söyleyip eğleniyorduk. Ondan sonra, memurken bir grubumuz vardı Malatya'da, çok iyi zamanlar geçiriyorduk.

Malatya'ya yeni gitmiştik, 14 Mart Hukuk Balosu oldu, biz katılamadık. Bir avukat komşumuz vardı, "Gelmediniz yahu, çok güzel geçti. Şöyle oldu, böyle oldu" diye anlatıyor. "Birisi vardı, herkes dans ederken bu kitap okuyordu" dedi. "Kim?" diye sordum, "Göz doktoru Ziya" dediler.

Herkes eğlenirken kitap okuyan bu adam kimdir diye merak ettim, gittim, adamı buldum: Ziya Oykut.

"Ben Petrol Ofisi Müdürü Latif" dedim. "Baloda bir arkadaşım seni kitap okurken görmüş. Ben de çok merak ettim, niye öyle bir şey yaptın?"

"Vakit boşa gidiyor, benim de merak ettiğim bir konuydu, şuna bakayım dedim. Hanım kızdı filan ama..." dedi. Hanımı da vali kızı. Ziya Bey Mardin'de göz doktoruymuş, trahom mücadelesini başarıyla yürütmüş. Fransa'daki Trahom Enstitüsü maaş bağlamış, her ay oradan 500 frank geliyordu. Sonra tabii Mardin'in aydınlarından, göz doktoru filan diye valinin kızı ile evleniyor. Vali de o zaman ölmüştü. Sonra İstanbul'da da buluştuk, konuşuyorduk. Okumadığı kitap yok onun da. Tabii, solcu...

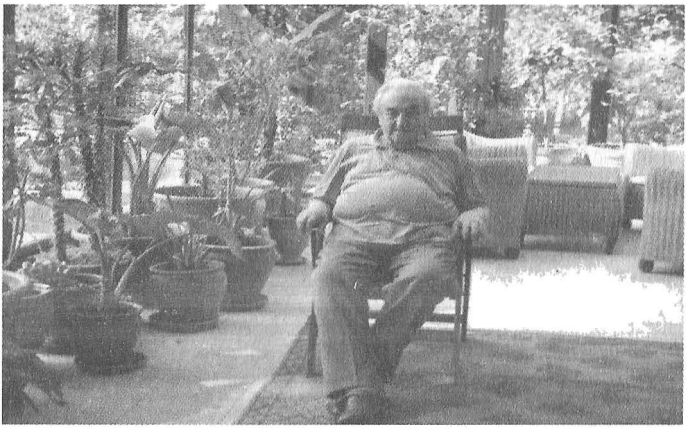
— Peki, şöyle erkek erkeğe gidip meyhanede sohbet edip içki içtiğiniz oluyor muydu? Var mıydı Malatya'da öyle yerler?
— Malatya'da vardı ama düşünmek bile mümkün değil, çünkü iki çocuğum var, hanım var... Sonra şehir görürse ne der? Petrol Ofisi Bölge Müdürü'yüm.

— Dünya üzerinde epeyce yer gezdiniz, gördünüz. Görmek istediğiniz bir yer var mı?
— Evet... Dünyada sağa ve sola, yani batıya ve doğuya giderek birçok şehir gördüm. Batı dediğim Amerikanın en batısı Kaliforniya, Hollywood ve San Francisco'ya üç kez gittim. Aynı yıl doğuda, en doğuda Şanghay'a gittiğimde Pasifik Okyanusu'nu kucaklamış oldum. Güneyi gördüm ama hep kuzeyi merak ediyorum. Kuzeyde de en çok gittiğim yer Finlandiya'ydı. "Burada geceler kısa. Beyaz geceler oluyor, üç-dört saat sürüyor en çok, ama kuzeye giderseniz, 70. paralelden yukarda güneşin batmadığı yerler de var" dediler. "Nasıl olur?" dedim. "21 Haziran'da orada en yüksek yerde güneş batmıyor. O günler festivaller düzenleniyor. Turistler gemilerle geliyor. Eğlenceler tertip ediliyor. Adalar var, adalara gidiyorlar. Laponlarla görüşülüyor." Bu hep kafamda. "Nasıl giderim?" diye düşünüyorum. Her yıl mart ayında başlıyorum araştırmaya. Bir türlü fırsat bulamadım.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Olgunluk, Eser Verme Zamanı

Yazmayı düşündüğüm beş kitap, yaşam boyu edindiğim bilgilerin bir özeti, biriktirdiğim belgelerin bir dökümü olacak. Hepsinin kurgusu tamamlanmış ve az çok yazılmış durumda bulunuyor. Siz, benim sorgulamamı tamamladığınızda, ben tasarladığım bu kitaplara yeniden dönmüş olacağım.

Latif Mutlu, Büyükçekmece'deki çiftliğinde bir dinlenme anında.

— Son yıllarda Bilgi Üniversitesi'nin yönetiminde daha az görev aldığınız görülüyor. Bu arada kitap yazmaya ağırlık vermişsiniz...

— Üniversitemizde işler yerine oturdu. Akademik ve idari kadro, belirlenen kurallar çerçevesinde görevleri sürdürmekte olduğundan, siz beni ortalıkta göremediğiniz için daha az görev aldığımı düşünebilirsiniz. Ben hep yönetim kurulunda başkan olarak görev yaptığım için yönetici saymıyorum kendimi. Yol gösterici ve planlayıcı olarak hizmet vermenin gurur verici cazibesine kapılarak çalışıyorum. Bilgi Üniversitesi'nde işlerin tam yoluna girdiğini gördükten sonra şimdi devlet üniversitelerinde yapılması gereken çok önemli değişikliklerin gerçekleşmesi için gayret sarf ediyorum. Nihai amaç, lise mezunlarının az çok kendilerine uyan bir yükseköğretim kurumu bularak açıkta kalmamalarıdır. Bu yol çok kolay ve bize yakın olduğu halde, yıllarca önce çıkarılmış olan kanun ve kurallar engel teşkil ediyor. Çağa uymayan bu kuralların neler olduğunu yöneticilere, basına ve kamuoyuna anlatmaya çalışıyorum.

— Tabii bu görüşlerinizi anlatmak için makaleler, kitaplar yazıyorsunuz, konferanslar veriyorsunuz. Biraz da bu çalışmalarınızdan bahseder misiniz?

— Üzerinde çalışmakta olduğum kitap ve projelerden önce, daha önce yayımlanan kitaplarımdan kısaca bahsetmemiz uygun olur sanıyorum.

Yayımladığım ilk kitap, *Karbondioksit Nedir?* Mevcudu kalmadı. Gözden geçirerek yeni bilgilerle bir daha yayımlamayı düşünüyorum.

Eğitimin önemini belirtmek için, parlamenterlere hitap eden *Eğitim Düşünceleri* isimli kitapta teorik düşüncelerimi pratiğe dökme amacını güdüyordum. 1997 yılında yayımlandı. Bu bir araştırma kitabıydı; daha sonra Amerikan Kongre Sarayı'nın kütüphanesine alındığı haberi geldi.

Arkasından 2000 yılında, *Yükseköğretimin Finansmanı* adlı kitabım TÜSİAD yayını olarak çıktı. Yayımlamadan önce TÜSİAD kitap konusunda YÖK ve DPT'nin görüşlerini almıştı. O biraz ciddi bir kitap olduğu için çok fazla ilgi toplamadı gibi geliyor bana. Mevcudu kalmadı.

Hukuk Sözlüğü 2004 yılında yayımlandı. Tükendi.

2005 yılında *Uygarlıkların Durak Yerleri* yayımlandı. Tükendi. İngilizceye çevirisi tamamlandı. ABD'de yayımlanmak üzere Stanford Üniversitesi'nde inceleniyor.

2006 yılında Türkiye Bilimler Akademisi'nde (TÜBA) verdiğim *Üniversite Yönetimi* ile ilgili konferans, kitap olarak TÜBA Yayınları arasında çıktı.

2007 yılında *Uygarlığın Yolu Üniversitelerden Geçiyor* adlı kitabım yayımlandı.

Eğitim düşünceleri

— Bütün bu konuları hazırlamak için vakit bulmakta zorlandığınız oldu mu?

— Üniversitedeki görevimiz çok ağır değil artık. Yönetim kurulu üyesi veya başkanı olmak çok fazla yük getirmiyor. Üniversitemizin kuruluş aşamasındayken üniversite yönetimiyle ilgili birçok kitap ve makale temin etmiştim. Özellikle ABD'den amazon.com kanalıyla getirdiğim yayınlardan modern çağlara ait mütevelli heyeti (*board of trustees*) konusunda geniş ve sağlam bilgiler edindim. Mütevelli heyeti bir yönetim birimi değildir. Yüksek derecede onur veren unvandır. Üyeler tercihen üniversite dışından, topluma mal olmuş, eser veren, üniversiteye bağış yapacak veya yaptırabilecek saygın kişilerden seçilirler.

En önemli görevi bütçeyi hazırlamak ve izlemek ile rektör seçmekten ibarettir. Akademik konularla doğrudan ilgilen-

mezler. Türkiye'de devlet üniversitelerinin mütevelli heyetince yönetilmeleri gerektiğine inanıyorum. Bu amaçla rektör seçimlerinin de değiştirilmesini açıklayan makalem yayımlandı. Bu konuda Milli Eğitim Bakanı Doç. Dr. Hüseyin Çelik ve yeni YÖK Başkanı Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan'ı ziyaret ederek bu düşüncelerimi açıkladım.

— *Ne zaman başlamıştınız, ne kadar sürdü araştırmanız?*
— Bir yıl içinde yazdım. Zaten içinde olduğumuz bir konu.

— *Ama zaten sizin satış kaygınız da yok...*
— Evet, zaten onu parlamenterlere ithaf etmiştim konunun üzerine düşünsünler diye. Türkiye'nin birinci sorununun eğitim, eğitimin temeldeki sorunun ise finans, yani parasızlık olduğunu göstermeye çalışıyorum.

— Hukuk Sözlüğü *hazırlamışsınız bir de... 2004 yılında da o yayımlandı.*
— *Hukuk Sözlüğü*'nü yazmaya 1967-68'de Ankara'da başlamıştım. Özel okul işlettiğim dönemde, çocukların çektiği sıkıntıların hukuk terimlerini bilmemelerinden kaynaklandığını anladım. Anayasa Hocası Prof. Dr. Nusret Kürkçüoğlu, özel yüksekokulumuzda ders veriyordu. Haziran ayında bütün sınıfı bırakmış, hiç kimseyi geçirmemişti. "Bunlara nasıl sınıf geçiririz, daha söyleneni anlamıyorlar" diyordu. "Demek ki siz eski tabirlerden kullanıyorsunuz" dedim. Hoca ile öğrenci birbirini anlayamıyor. Ülkede büyük bir değişim yaşanıyor. Sonra hukuk dersi hocamız Prof. Dr. Turgut Akıntürk ve Ord. Prof. Dr. Vasfi Raşit Seviğ'le konuştum ve önerdim: "Bir sözlük yazın. Hukuk terimlerini Türkçeleştirin" dedim. "Gençlere söyle" dediler. Kimse bu konuyla uğraşmak istemedi. Ben derleyeyim, dedim. Epeyce doküman topladım. Üç yıl kadar çalıştım; kocaman bir dosya haline getirdim. Okulun devletleştirilmesi gündeme gelince bastıramadım, yarım kaldı. Burada tekrar gündeme gelince, onu genişleterek ve yenileyerek değerli genç hocaların katkılarıyla hazırladım, bir de önsöz yazıp yayımladım.

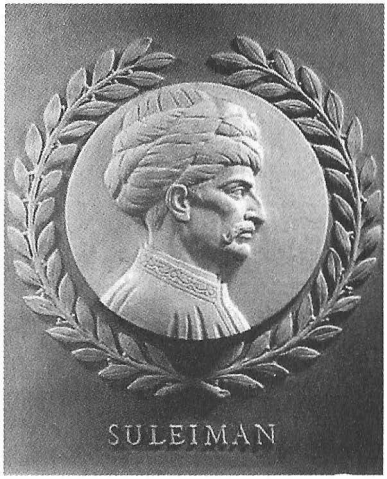
Türkiye kanun yapamıyor!

— Özet olarak ne diyorsunuz önsözde?

— Türkiye kanun yapamıyor. Kanunlar yabancı ülkelerden devralınıyor. İlk kanunlarımız 1854'ten sonra Fransızlardan alındı. O dönemde Fransızlardan borç para aldığımız için her dediklerini bize kolayca kabul ettiriyorlardı. Derken kanunlarımıza el attılar, "Size verdiğimiz paraları geri alamazsak nasıl bir yol takip edeceğiz? Sizin İcra İflas Kanununuz, Ticaret Kanununuz ve diğerleri var mı" diye sormaya başladılar. "Var"dedik. "Gösterin" dediler. Kuran'ı gösterdik. "Açıklık yok. Bununla olmaz" dediler. Böylece tüm kanunlarını bize kabul ettirdiler. Osmanlı bunları alıyor, o zamanki dile çeviriyor. Ağır bir dil... Bunların ışığında özgün olarak "mecelle" hazırlanıp yürürlüğe konuluyor. Mecelle, bize övünme kaynağı olmuştur. Cumhuriyet döneminde Atatürk Fransızları bırakıyor, kıta Avrupası'ndan derleme yapıyorlar. İsviçre Medeni Hukuku, Alman Ticaret Hukuku, İtalyan Ceza Hukuku'nu alarak yeni bir kanun oluşturuluyor; kanunlar silsilesi... Oldu mu iki?.. Şimdi de Avrupa Birliği bizim kanunlarımızı değiştirmemizi istiyor. Biz, "Bu kanunları sizden almıştık" diyoruz, "Yok" diyorlar, "biz onları çok değiştirdik. Size verdiğimiz zaman öyleydi, ama siz hiç değiştirmediniz".

Biz kanun değiştiremiyoruz, yapamıyoruz. Neden yapamıyoruz, işte can alıcı nokta burada. Çünkü bizim ülkemiz, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde, 600 yıl boyunca şeriat ile idare edilmiş. Şeriatta hukuku değiştirmek mümkün değil. Özellikle özel hukuku; çünkü 1350-1400 yıl evvel Tanrı'nın Peygamber'e söylediği kurallar halka tebliğ edilmiş, halk ona uymak mecburiyetinde. Kimse bunu değiştiremez, padişah da olsa kuralları değiştiremiyor.

Derken, Kanuni Sultan Süleyman bakıyor ki, işgal ettiği ülkelerin önemli bir kısmı Müslüman değil, Hıristiyan. "O halde" diyor, "Bir yeni kanun yapmak gereği var." İki yıl sefere çıkmıyor, 1548'den 1550'ye kadar İstanbul'da kalıyor, çalışıyor. Halepli Molla Mustafa'ya askeri alanda, medeni

Kanuni Sultan Süleyman'ın rölyefi, ABD Kongre Sarayı.

hukuk alanında kanunlar hazırlattırıyor. Genel, evrensel kanunlar. Bunları yürürlüğe koyuyor. Onlar da değiştirilmeden 300 yıl süre yürürlükte kalıyor, Tanzimat'a kadar geliyoruz.

Hukuk Fakülteleri'ndeki *Türk Hukuk Tarihi* kitabında, Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptığı kanunlardan hiç bahsedilmez. Fatih Sultan Mehmet çok küçük kanunlar yapmış olmasına rağmen ondan söz edilir ama Kanuni atlanır.

Çok merak ettim, neden Sultan Süleyman'ı atlıyorlar? Ama biz ne kadar atlasak da, görmezden gelsek de Amerikan Parlamentosu'nda Kanuni Sultan Süleyman'ın heykeli var. Parlamentoda, kanunların görüşüldüğü büyük salonun duvarında, yeryüzünde bugüne kadar kanun yapan büyük adamların heykelleri var. Hz. Musa var, Napoleon Bonaparte var, Jefferson var, Amerikan cumhurbaşkanı var, toplam 23 kişi. 70 cm çapında beyaz mermere oyulmuş rölyefler bunlar. Bunların bir tanesi de Kanuni Sultan Süleyman. Altında "Süleyman" yazıyor; heybetli, çok güzel, çok yakışıklı, palabıyıklı bir heykeli duruyor orada. Ama bizim hukuk fakülteleri bunu gençlerimize öğretmezler. Ne hikmetse, bütün *Hukuk Tarihi* kitaplarını aldım, hiçbirisinde yer

almıyor. Profesör Nusret Kürkçüoğlu ile konuşmamızda ikimiz de aynı konuda hemfikirdik; öğrenciler terimleri, hukuk tabirlerini bilmiyorlar. Nasıl bilsinler; çünkü hukuk dilinin yüzde 35'i Arapça, yüzde 15'inden fazlası Farsça, yüzde 30'u da Latince, Fransızca, İngilizce. Türkçe kelime çok az, yok denecek kadar az. Onun için *Hukuk Fakültelerinde Geçerli Hukuk Sözlüğü* diye hazırlamıştım. Bu son baskısında, bir de İngilizce ilave ettik. Şimdi, içerisinde İngilizce, Türkçe, Farsça tabirler var. Kitap satıldıktan sonra birçok yerden, üniversitelerden mektup geldi. Ben orada bir açık kapı bırakmıştım.

— *Neden?*
— "Bütün dikkatimize rağmen, tam mükemmel bir eser meydana getirdiğimi söyleyemiyorum. Bundan yararlananlar buldukları yanlışları veya eksiklikleri bildirdikleri takdirde bundan sonraki baskılarda onlar dikkate alınacaktır" demiştim. Çok mektup geldi, onları dosyaladım. İkinci baskı yapılması gereği olduğu zaman o gelen eleştirileri de dikkate alacağım.

TÜBA'nın konferans daveti

— Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bir konferans için sizi davet etmiş. Daha sonra kitaplaşan bu konferanstan da söz eder misiniz?
— TÜBA'yı bu çalışmalarımdan haberdar ediyordum. Avrupa'da, İngiltere'de, Fransa'da, Rusya'da var böyle kurumlar. O ülkelerin gelişmesinde en büyük katkı payları onların. Bilim adamlarının yetişmesine destek oluyorlar, laboratuvarları bile var. Bizimkinin henüz parası olmadığı için teorik çalışmalar yapıyorlar. Bir de insan yetiştirme üzerinde yoğunlaşmış bulunuyorlar. Benim araştırmalarım da onların dikkatini çekiyor. "Üniversiteye giriş konusunda bir konferans verir misiniz?" dediler, "Olur" dedim.

— Konferansın içeriğinden söz eder misiniz biraz?

— "Yüksek öğrenime giriş" ve "rektör seçiminin nasıl olması gerektiği" konusunda görüşlerimi anlattım. Gelenlerin çoğu profesör, akademisyendi. Tabii sonra da ben onların konferanslarını dinlemeye gittim. Her hafta pazartesi yapılıyor, sonunda da kitap olarak yayımlıyorlar. Türkiye'nin geri kalmış olduğunu, birinci sorunun eğitim olduğunu yıllardır anlatıyorum. Eğitim sorununun da parasızlıktan kaynaklandığını söylüyoruz. Herkesi okutmak gerektiğini söylüyoruz. ÖSYM'nin yerleştirmelerinde isabet oranı çok düşük. Bizden iki yıl sonra, geçen sene YÖK bir rapor yayımladı, o da aynı şeyi söyledi.

— Peki, bu yerleştirmeleri daha olumlu hale getirmek için ne yapmalarını öneriyorsunuz?
— Hiçbir şey yapmaya gerek yok. Amerika'da, Avrupa'da, İngiltere'de uygulanan sistemi buraya getirirsek olur. Lisede alınan notlara güvenmek çok zor. Onun için Avrupa'da, Amerika'da liseden sonra bir sınav var ama üniversite sınavının değerlendirmesini üniversite yapıyor. Lisede aldığın notlara veya sınavda aldığın puana bakar ya da bakmaz. Amerika'da olduğu gibi üniversitenin öğrencisini kendisinin seçmesi lazım.

— O zaman üniversitelerin hepsi kendi sınavını mı yapacak?
— Sınav yapar veya yapmaz, kendisi bilir. Eğer çok talep yoksa, sınav yapmadan alır. Çok talep varsa sınav veya görüşme yapar, orada eler.

— Bu Türkiye'de bir fırsat eşitsizliği yaratmaz mı? Kayırma, para talebi vesaire gibi şeyler gündeme gelmez mi?
— Hemen cevabını vereyim: Üniversiteye de çok sorumluluk alabilen bir rektör gerekli. Mütevelli heyeti, "Sen bu kadar öğrenci mezun edeceksin, şu kadar bağış bulacaksın, şunu şunu yapacaksın..." diye bir sözleşme yaparak rektöre görevi teslim ediyor. O sözleşmedeki görevleri yapması, yerine getirmesi şartıyla o makamda duruyor. Aksi takdirde o görevde

kalamayacağını bildiği için, orada rüşvet alınmasına, yanlış iş yapılmasına izin vermeyecektir rektörler.

Yönlendirme, denetle!

— Üniversitelerin yapacağı sınavlar YÖK tarafından denetlenecek mi?

— Şu son yıllarda çeşitli ülkelerde peş peşe her yıl, eğitim bakanları ve rektörler toplanıp üniversite yönetimi konusunda görüşmeler yapıyorlar. Son olarak Bologna'da verilen deklarasyonun bir maddesi de yönetime yönelik: "Yönlendirme, denetle!" diyor. Yani Bakanlık ve YÖK üniversiteyi yönlendirmeyecek, denetleyecek.

Ayrıca katkı payı konusu da var. Öğrenciler dershanelere çok daha fazla para ödüyor; 3-4 bin TL ödüyor dershaneye girmek için. Diyoruz ki, "Üniversiteye girmek için dershaneye giden bir öğrenci 4 bin TL ödüyor ama kazanma şansı en fazla yüzde 30. Öğrenci bu parayı aracı kullanmadan, doğrudan üniversiteye verse, üniversite kapasitesini geliştirecek, kontenjanını artıracak, hocasını temin edecek. Herkes girebilecek üniversiteye."

Kitabımız aynı zamanda üniversitelerin rektör sistemini, yönetim sistemini değiştirmesini de içeriyor ve ayrıca eğitimin politikaya karışmaması için de bir bölümümüz var.

Ben bir de ilkokul, ortaokul ve liseyi de birleştirip YÖK gibi bir kurul oluşturmaktan yanayım. O da gene Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı, ama özerk olmalı; çünkü eğitim bir bilim dalıdır.

Üçüncü bir kurul da Kredi Yurtlar Kurumu. Bu da yine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ama özerk olmalı. Şimdi de bakanlığa bağlı, ama özerk değil.

Bu kitabın birinci amacı, üniversite ve yükseköğretime başvuran lise mezunlarının hepsine, kendilerine az çok uyacak bir yer bulmalarını sağlamaktır. Yani öğretim talebinin tam olarak karşılandığı günü görmek istiyorum. Bugün ancak adayların yüzde 20'sine yer gösterilebiliyor. Bunun yüzde 100'ünün karşılanması gerekmektedir.

— 2006 yılında Uygarlığın Durak Yerleri *adlı kitabınızın konusu ilgimi çok çekmişti.*

— Bu kitapta insanlığın yarattığı tek bir dünya uygarlığı olduğunu savunuyorum. Daha doğrusu bu kitap, Samuel P. Huntington'un *Medeniyetler Çatışması* kitabına bir cevaptır. Yeryüzünde uygarlık ilk defa Çin'de, Sarı Irmak vadilerinde tarımla başlıyor. Batıya yönelenler önce Kalküta'da Ganj, daha sonra İndus vadilerinde yerleşerek orada kendilerini belli ediyorlar. Çin'den batıya doğru yayılan uygarlığın en uzun yerleşip kaldığı vadi olarak Mezopotamya'yı anlatıyoruz. Mezopotamya'da Asur Banipal Kütüphanesi var. Bilgiler orada toplanıyor, 26 bin tablet var. Onların tercümesiyle Sümerleri ve o dönemin olaylarını anlıyoruz.

Uygarlığın önemli bir gelişme yeri olarak Nil Deltası ve Akdeniz'deki İskenderiye'yi görüyoruz. İskenderiye'de kurulan kütüphaneyle büyük bir gelişim meydana geliyor. Uygarlığın ırmak vadilerinden çıkarak denize kavuşmuş olduğunu görüyoruz. Arkasından Atina ve Roma'ya ulaşan uygarlık,

Antik İskenderiye Kütüphanesi'nden artakalan sütunlar arasında.

gelişmesini yine batıya, Paris'e doğru sürdürüyor. 1900 yılında uygarlık, Paris, Londra, New York üçgeninde, yani Atlas Okyanusu üzerindeydi.

100 yıl sonra, yani 21. yüzyılın başlarında uygarlığın odak noktasının Pasifik Okyanusu üzerinde olduğunu görüyoruz.

— Sonra ne oldu? Herhalde burada bitmiyor uygarlığın batıya ilerlemesi...

— Kaliforniya'da başlayan gelişme daha batıdaki Şanghay, Tokyo ve Sidney'e sıçrıyor. Tam bir dünya turu... On bin yılda tekrar çıktığı Çin'e ulaşıyor.

Bu arada birden devreye internet giriyor. Uygarlığın gelişmesini ve hızla yayılmasını daha önce hiç görülmeyen, düşünülemeyen bir biçimde etkilediğine tanık oluyoruz.

Bu yüzden, bu kitabımın adı başlangıçta "Üç Kütüphane" idi. Birinci kütüphane Sümer'deki, ikincisi İskenderiye'deki ve üçüncüsü de internet kütüphanesiydi.

Bu kitap burada yayımlandıktan sonra bir profesör İngilizceye tercüme etti, Amerika'ya gönderdim. Orada Stanford Üniversitesi'nde bir arkadaşım var. Dr. Nevit Oğuz Ergin. Kırk yıldır orada yaşıyor. Bu dostum götürdü üniversiteye ama daha yayımlanmadı. Biz gönderdik, incelemişler, "Tercüme profesyonel, fikirler orijinal" demişler. Bu kitabımızı bizim buradaki hocalar, Mete Tunçay, Murat Belge dikkatle, ikişer defa okudular. Mete Tunçay önsöz yazdı. Murat Belge de arka kapağa bir söz yazdı.

— Yayınlarınız özetle bunlar. Düşünceleriniz arasında bazı kitap tasarılarınızın olduğunu biliyorum. Biraz da onlardan bahseder misiniz?

— Eğer yeni bir konu kafama girmezse, şimdilik dört kitap taslağı var kafamda ve masamda.

"Sokollu Mehmet Paşa" isimli, roman tarzında, tarihi bir adamın hayat hikayesi,

"Felsefe Öğretmeni" isimli bir roman,

Yeniden yapılan İskenderiye Kütüphanesi'nin yeni kapısı.

"Para Hak Sahibine Verilmeli" isimli tez,
"Son Kitap" isimli bir derleme.

— *"Sokollu Mehmet Paşa" isimli kitabınızın hazır olduğunu biliyorum. Neden yayımlamadınız?*
— "Sokollu Mehmet Paşa"yı on beş yıl önce yazmıştım. Yayına hazırladığımız günlerde Sabah Gazetesi Yayınları arasında Radovan Samarciç'in yazdığı *Sokollu Mehmet Paşa* isimli kitabın 1995 yılında yayımlandığını görünce çok üzülmüştüm. Bu yüzden benim yazdığımı yayımlamadık. Onun yaşamını yeni bilgilerin ışığında yeniden yazmayı düşünüyorum. Epey de yol kat ettim. Yeniden gözden geçirdim, yayımlanacak duruma geldi.

Çoban filozof

— *"Felsefe Öğretmeni"nde yaşam öyküsünden yola çıkarak bir kitap yazmayı düşündüğünüzü söylemiştiniz. Bu kitap da felsefe eğitimiyle ilgili mi olacak?*
— Bir öğretmenin başından geçen olayları anlatmayı, böylece felsefenin ilkelerini çok basit bir dille herkese tanıtmayı düşünüyorum. Roman tekniğiyle herkese felsefeyi benimsetmeyi planlıyorum. Dosyalar ilerledi, gerçek bir olayı ele alarak bunu uyguluyorum. Ankara'nın Kalecik ilçesinde hayvan besiciliğiyle uğraşan biri var, Nevzat. Amcasının oğlu felsefe eğiti-

mi görüyor, diplomasını alıyor, Milli Eğitim Bakanlığı'na başvuruyor. Sonra ilçeye geliyor, tayinini bekliyor. O sırada trafik kazasında ölüyor. Altı ay sonra tayini geliyor, "Şuraya tayin edildiniz" diye. Tayin belgesini eşi alıyor. Amcasının oğluna, Nevzat'a gidiyor: "O öldü" diyor, "Onun yerine sen gel, öğretmenlik yap." Nevzat gidiyor Van'a, işe başlıyor; ama işin ilginç tarafı, Van'ın en sevilen öğretmeni haline geliyor. Birçok kez yılın öğretmeni seçiliyor.

— *Çoban?*
— Eskiden çobanmış. Çok büyük bir başarı gösteriyor. Sekiz yıl üst üste Van'ın en iyi öğretmeni seçiliyor. Derken Ankara'ya tayin oluyor. Ankara Deneme Lisesi'nde de bir yıl öğretmenlik yapıyor. Milli Eğitim Müdür Muavini oluyor. Orada da iki yıl çalışıyor, sonra durum anlaşılıyor. Görevden alınıyor. Dört yıl sürüyor mahkemesi. Sonra, dört yıl hapis cezası veriliyor. Kitapta felsefenin yanında suç ve ceza konularında da bazı görüşler ileri sürülecektir.

— *"Para hak sahibine verilmeli" diyorsunuz. Kime veriliyor paralar? Bu konuyu daha önce hiç konuşmadık.*
— Bordro ve makbuzlarda hak sahibinin adı yazılı. Hak sahibi parayı alıyor, ilerde birileri gelip o paraları hak sahibinin elinden alıyor. Bunun birçok yolu var. Kandırarak, aldatarak, tehdit ederek, çalarak veya aklınıza gelebilecek başka yollardan parayı hak sahibinin elinden alıyorlar.

— *Özetle, "para ortadan kalksın" diyorsunuz bildiğim kadarıyla.*
— Tam öyle değil. Ödeme aracı olan paranın iki ana bölümü var, nama muharrer olan ve olmayan ödemeler. Bono, tahvil, çek, senet, hisse senetleri nama muharrer. Bunların bütün hareketleri kayıt altında olduğu için izlenmesi mümkün.

Nama muharrer olmayan banknot ve madeni paraların üzerlerinde hak sahiplerinin adı bulunmadığından, bu paralar birçok yolsuzluğun, usulsüzlüğün, rüşvetin ve kayıt dışılı-

ğın kaynağı oluyor. Eğer banknot ve nakit para üretimini durdurup tüm ödemeleri kayıt altına alırsak, rüşvet, kaçakçılık, hırsızlık ve kayıt dışı ekonomi kendiliğinden yok olup gidecektir.

Bu konuda "hakemli" bir dergi olan *Güncel Hukuk* dergisinde bir inceleme makalem yayınlandı. Maliye Bakanı beni onayladığını bildiren bir mektup yazarak teşekkür etti. Merkez Bankası bu konuyu incelemeye başladı. Bu görüşümü ve tezimi kitap haline getirerek yayımlayacağım.

Patentler

— Son kitabınıza geçip görüşmemizi bitirmeden, bir de patent aldığınız çalışmalarınızdan bahsedelim. Altı tane patent almışsınız. Patent konularında kısa bilgi verir misiniz?
— Çok farklı konularda patentler aldım. Petrol Ofisi'nde çalışırken almıştım bir tanesini. Petrol tanklarında yangından koruma yöntemiyle ilgiliydi. Petrol tankı tutuştuğu zaman çok muazzam zararlar veriyor ve bazen o sahadaki bütün tanklar gidiyor. Onun için bir sistem bulmuştum. Onun patentini aldım. Sanıyorum başka bir yerde uygulandı, ama Türkiye'de henüz göremedim bunun uygulandığını.

— Nasıl bir sistemdi?
— Koruyucu bir gaz tankın içine bağlanıyor. Tankın üzerinde sürekli bir perde var. Tankın içinde yakıtla beraber yükseliyor, yakıtla beraber iniyor, kapalı. Bunun da üstü yanmayan bir gazla dolduruluyor. Hiçbir zaman yanma tehlikesi yok.

— İkinci patentinizin konusu neydi?
— İkinci patent de, ırmaktan kendi kendine su çeken bir pompa projesiydi. Gazetelerde konu olunca ona dair çok mektup almıştım birçok yerden. Malatya'da yapmıştım onu.

— Üçüncü patentiniz Bursa'da karbondioksit üretimi konusunda.

— Bursa'da dört tane patent aldım. Karbondioksit üretimiyle ilgili patentlerdi bunlar. Daha önce de anlattığım fırın sistemleri hakkındaydılar. Türkiye'de karbondioksit üretim sistemini tek başıma değiştirmiştim. Önceleri karbondioksit üretimi için önemli miktarda yakıt tüketiliyordu. Yabancı para ödüyorduk. Şimdi tam tersine işliyor. Yakıt sarf etmeden elde edilen karbondioksidin büyük bir kısmı ihraç edildiği için milyon dolardan fazla ihraç ediliyor. Üretim yapan firmaların sayısı ondan fazla. Geçenlerde Ülker firmasının da benim bulduğum sistemi uygulayarak karbondioksit üretimine başlayacağı haberi geldi. Bundan büyük mutluluk duymaktayım.

— *Şu anda üzerinde çalıştığınız bir konu var mı?*
— Geçen seneden beri yeni bir ulaşım sistemi üzerine araştırma yapıyorum..

— *O nasıl bir şey?*
— Patent müracaatı yaptık Sanayi Bakanlığı'na. Sanayi Bakanlığı dünyada benzeri var mı diye yurtdışında inceletti. Patent başvurusunun onayının çıktığı haberi, yeni geldi.

Demiryolları sistemini epeyce inceledim, bir rapor hazırladım Yıldız Teknik Üniversitesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi'ne. İlgili bölümlerden on iki profesörle toplandık. Saatlerce, neredeyse bir gün konuştuk. Ben orada hazırladığım raporları, tam bitmediği halde TÜBİTAK'a gönderdim.

O heyetle yaptığımız toplantıdan sonra düşündüm, "Bunu mutlaka denemek lazım ki hayata geçsin" dedim. Nasıl, nerede deneriz? Orman fakültesine sordum, oradaki arkadaşımız Terkos Gölü'nde geniş bir arazinin boş olduğunu söyledi. Profesör Kadir Erdin, "Bu sahayı sen incele" dedi. Burada daha önce demiryolu varmış, küçük bir hat. Silahtarağa Elektrik Santralı'na ve gemilere kömür indiriliyormuş. Bu 1923'ten sonra durdurulmuş ama rayları 1954'te sökülmüş. Şimdi Kağıthane Belediyesi'nde duruyor.

Ben orada 60 km'lik bir daire çizdim, "Burada uygulayacağız" diye. Bu projeyi TÜBİTAK'a gönderdim. Bir hafta

sonra TÜBİTAK Başkanı Nükhet Hanım telefon etti. "Ne kadar para lazım bu proje için?" diye sordu. "Onu daha hesaplamadık" dedim. "Bunu bitirin, paramız var, haberiniz olsun. Epeyce ilgilendik" dedi.

— *Nasıl bir proje?*
— Hem demiryoluna hem karayoluna rakip. Başta diğer ulaşım araçlarına oranla güvenlik sağlıyor, ikincisi hız yapmanıza izin veriyor. Üçüncüsü karayolu, demiryolu ve uçaktan daha ekonomik. Tekerlekler lastikli ve vagonlar yoldan çıkmayacak şekilde etrafında duvarlar var. Tekerleklerin kendisi motor, yani ayrı bir motoru yok. Elektrikle çalışıyor.

— *Yani bu bir tür demiryolu ama bizim bildiğimiz demiryolu araçları gibi ağır olmayan, savrulması da mümkün olmayan bir taşıma sistemi. Raylı bir sistem değil.*
— Ray yok sistemde. Bunu görüşmek üzere Adapazarı'nda vagon fabrikasına gittim. Genel müdürle görüştüm. Teknik müdürü çağırdı. Biraz anlatınca, teknik müdür, "Benim odaya gidelim" dedi, gittik. Bütün mühendislerini çağırdı: "Bakın, yeni bir teklif" dedi. Saatlerce konuştuk. İki-üç yıl oldu ben bu projeye başlayalı. Unutuyoruz, gevşetiyoruz, kalıyor, öyle duruyor orada.

— *Yedinci patent bu olacak yani...*
— Evet... Sıraladığım bu olguların yetkililerce ele alındığını gördükten sonra, başladığım kitapları bitireceğim.

Yeni çalışmalar

— *Son kitabınızın hazırlıkları ne safhada?*
— Toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların derlendiği kitapların amaçlarının ve ileri sürdüğü kuralların benzerliğini artık herkes açıkça biliyor. Antik zamanlarda bu çeşit bilgi ve kurallar kil tabletler üzerine yazılarak kütüphanelerde saklanıyordu. Toplumlar yıkılıp dağılırken kütüphaneleri de toprak

altında kalmıştı. Geçen yüzyıl yapılan kazılardan gün yüzüne pek çok belge çıkarılmıştı.

— *Önceki kitabınızda bu konuya geniş yer vermiştiniz.*
— Kil tablet üzerine çiviyazısıyla yazılan bu belgeler, okunup günümüz dillerine çevrildikten sonra birçok yerinin Tevrat'la aynı mealde olduğu, bazı bölümlerinin de hemen hemen aynı olduğu görülmüştü. Zamanla Musa ve ardıllarının kitapları toplum ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelince, bunlar Eski Ahit olarak adlandırıldı ve Yeni Ahit olarak İnciller öne sürüldü. Son olarak gelen kutsal kitap Kuran'ın öncekilerden daha düzenli olduğu görülüyor. Sümer'den başlayarak, kutsal kitapların amaç ve vazettiği kuralları karşılaştırmayı tasarlamaktayım. Asıl metinlerin kurallarını ve yönlendirmelerini, toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları derleyerek özet bir kitap halinde yayımlamayı düşünüyorum. Böylece dinler arası yakınlaşmaya ve barışa hizmet etmiş olacağıma inanmaktayım. Huntington'un kışkırttığı medeniyetlerin çatışması tuzağına düşmeden, yeryüzünde ebedi barışın yollarını okuyucularla birlikte arayacağız. İnsanlığın düşünce tarihine baktığımızda, en verimli sonuçların, farklı düşüncelerin birbirleriyle temas ettikleri yerlerde daha belirgin halde ortaya çıkmış olduklarını görüyoruz.

Yayımlamayı tasarladığım bu dört kitap, yaşam boyu edindiğim bilgilerin bir özeti, biriktirdiğim belgelerin bir dökümü olacaktır. Hepsinin kurgusu tamamlanmış ve az çok yazılmış durumda bulunuyor.

Siz benim sorgulamamı tamamladığınızda, ben tasarladığım bu kitaplara yeniden dönmüş olacağım. Aylardan beri beni dinlerken gösterdiğiniz sabır ve gayretlere teşekkür ediyorum. Hazırladığınız taslakta, düşüncelerimin büyük bir bölümünü doğru olarak aksettirdiğinizden dolayı bu konudaki yeteneğinize hayran kaldığımı da bilmenizi istiyorum.

— *Bütün sorularıma içtenlikle cevap verdiğiniz için ben de size teşekkür ediyorum. Görüşmemizi bitirmeden önce son bir*

Uzun ve keyifli bir Nehir Söyleşi *sırasında, Latif Mutlu-Beyhan Sunal (2009)*

soru sormak istiyorum. Çok yönlü bir hayat yaşamışsınız. Bütün bu anlattıklarınızdan sonra, son söz yerine ne söylemek istersiniz?

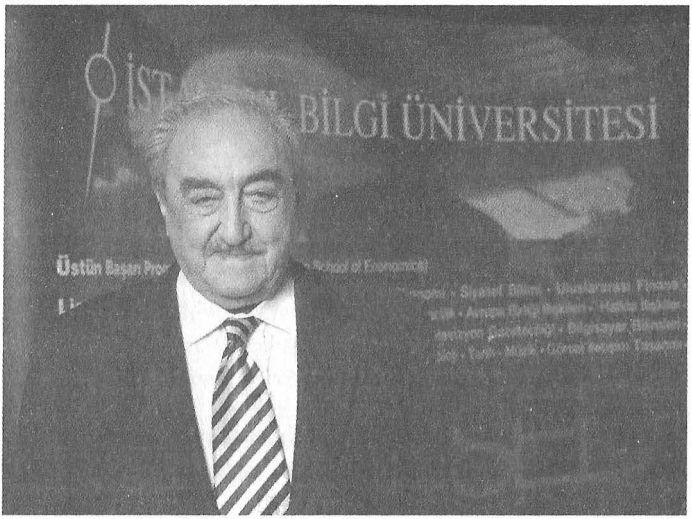
— Hayatta büyük işleri başaran, keşif ve icatlarda bulunanların, oldukça erken yaşlarda amaçlarını belirlediklerini ve hedefe ulaşmakta ısrarlı olduklarını görüyoruz. Eğer siz de bu genç yaşınızda, "başkaları için ne kadar imkânsız görülse de", kendinize bir hedef seçer ve amaca giden yoldan ayrılmaz iseniz, hem mutlu olur hem de mutlaka amacınıza ulaşırsınız. Hayat yolu dediğimiz bu yolda, hiçbir şeyden şikayet ve kimseye sitem etmeden, yalana başvurmadan kendi özgüveninizle hareket ediyorsanız, toplumda itibarlı ve aranan kişiliğinizle ön plana çıkarsınız.

Çok basit ve yalın olan bu davranışlarınızla birlikte, doğal ve toplumsal kurallara da uymayı prensip edinebiliyorsanız, hedefinizi dilediğiniz kadar yükseklerden seçebilirsiniz. Çünkü siz mutluluğa ve başarıya giden yoldasınız.

Hangi düşüncede olursanız olun, hatta amaçsız, ümitsiz olsanız ve geleceğiniz konusunda hiçbir fikriniz olmasa bile, işinizi ve görevinizi en mükemmel şekilde yapmayı amaç edinmelisiniz.

Gözünüz gönlünüz yükseklerde ve daima ilerilerde olmalıdır.

— Çok teşekkür ederim.

Latif Mutlu, Bilgi Üniversitesi'nin onuncu kuruluş yıldönümünde (7 Haziran 2006).

21 HAZİRAN 1924
Nazımiye'de doğdu.

1925
İlk siyah-beyaz fotoğrafı çekildi.

1928
Kardeşi Bahri dünyaya geldi.
Harf Devrimi'nden haberi oldu.

1930
Kardeşi Zekiye dünyaya geldi.

1931
İlk kez telefonla konuştu.
Aile Elazığ'a taşındı. Elazığ'da 4. İlkokul'da birinci sınıfa başladı.

1932
Elazığ'da elektrik santralı kuruldu.
Ezan Türkçe okunmaya başlandı.
Orduevinde ilk kez sinemaya gitti: *Bir Millet Uyanıyor*.

1933
20 Haziran'da kardeşi Naili doğdu.

1934
Demiryolu Elazığ'a geldi. Halkevi açıldı.
Soyadı Kanunu çıktı, "Mutlu" soyadı alındı.
Kılık Kıyafet Kanunu çıktı, annesi çarşafı çıkarıp manto giydi ve oy verdi.

1935
Mebus seçimi yapıldı. Kadınlar meclise girdi.
Hafta tatili cuma gününden pazar gününe alındı. Cumartesi yarım iş günü oldu.

1937
Laiklik kabul edildi. Dinle devlet işleri ayrıldı.
Atatürk, Celal Bayar, Fevzi Çakmak ve Sabiha Gökçen Elazığ'a geldiler.
Atatürk'ü Elazığ İstasyon Caddesi'nde karşılayanlar arasında yer aldı.

1938
Babası memur olarak Ermenek'e tayin edilince aile Konya Ermenek'e taşındı.

1939
Ailesinden altı ay sonra Ermenek'e gitti. Aynı yıl aile Adana'ya taşındı. Bu kez Adana Tepebağ Ortaokulu'na kaydını yaptırdı. İlhan Selçuk'la sınıfta aynı sırayı paylaşıyorlardı.

1940
Adana Tepebağ Ortaokulu'nu bitirdi.
Adana Erkek Lisesi'ne başladı.

1941
Yaz tatilinde hayatının ilk işi olarak fırın katipliği yaptı.
Zatülcenp oldu, Eskişehir TCDD Hastanesi'nde tedavi gördü.
Ekmek karne ile verilmeye başlandı.

1942
Varlık Vergisi kondu. Ödeyemeyenler Aşkale'de çalıştırıldı.

1943
30 Ocak'ta Adana'ya gelen Churchill'i karşılayanlar arasındaydı.
Mart ayında yük vagonuyla Malatya'ya taşındılar.

Lise müdürü Arif Nihat Asya, okula kaydını yapmadı.
Mayıs ayında TCDD memur adayı oldu.
Eylülde İstanbul'a TCDD hareket kursuna gönderildi.

1944
Şubatta kurs bitti. Okula ara verdi, sorumlu hareket memuru olarak çalışmaya başladı.

1945
Amerikan uçakları Japonya'ya atom bombası attı.
Askere çağırıldı.
Altı ayın sonunda askerlikten terhis mahiyetinde izinli bırakıldı.

1946
Ocak ayında Malatya'da eve döndü. Hareket memuru olarak işe başladı.

1948
Okullarda ihtiyari seçmeli din dersi kondu.

1949
Lise bitirme sınavlarını verip üniversite eğitimi için İstanbul'a gitti.

1950
Elazığ'da radyo tamirhanesi açtı.
2 Haziran'da Nebahat Doğan ile Elazığ'da evlendi.
13 Aralık'ta Bingöl'de fen memuru olarak işe başladı.

1951
Demiryollarından istifa edip Sivas'a gitti. Kayınbiraderi Nihat Doğan ile ortak gazete ve kitap satışına başladılar.

1952
Martta Ankara'ya geldi. *Hürses* gazetesinde çalışmaya başladı.
Ekim ayında Petrol Ofisi'nde memur oldu. Ankara'ya taşındı.

1953
Petrol Ofisi Müdürlüğü'nde şef, taşrada depo müdürü vekili oldu.

1954
Erzincan depo müdürlüğüne tayin oldu.

1955
İzmit'e tayini çıktı.

1956
23 Temmuz'da ilk oğlu Zafer dünyaya geldi.
Lise bitirme sınavlarına girdi.
Türk Astronomi Derneği asli üyesi oldu.

1957
Bandırma depo müdürlüğüne tayin oldu.

1958
Malatya'ya boru hattı müdürü olarak tayin edildi.

1959
2 Kasım'da ikinci oğlu Serdar dünyaya geldi

1961
Ankara Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu.
Boru hattı işletmesinde Amerikalılar ile çalışmaya başladı.

1963
Türkiye'de ilk kez boru hattı ile akaryakıt nakliyatı yaptılar.

1965
Ankara'ya tayini çıktı. Haziranda genel müdürlüğe geldi.
TÜBİTAK'ta bilimsel açıklamaya davet edildi. Tezini savundu. TÜBİTAK eğitim için kendisini ABD'ye gönderme önerisinde bulundu.
Nurmetal Ankara bölge temsilcisi olarak çalıştı.

1966
Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'nda muhasebe müdürü olarak göreve başladı. Genel sekreter vekilliği ve müdür yardımcılığı yaptı.
Üniversite diploması almak için Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'na kaydını yaptırdı.

1968
Diş Hekimliği ve Eczacılık Özel Yüksekokulları'nı kurdu.

1969
Prof. Dr. Süreyya Aygün ile hücre tedavisi projesi yaptı.

1971
Anayasa Mahkemesi, özel yüksekokulları Anayasa'ya aykırı buldu.
Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulu'nu bitirdi.

1972
Yeni Türkiye Partisi Yönetim Kurulu üyesi seçildi. Yeni Türkiye Partisi'ni Adalet Partisi ile birleştirme çalışmalarına katıldı.

1973
Kıbrıs'ta üniversite kurmak için girişimde bulundu.

1974
Kıbrıs'a deniz altından boru ile su getirme projesinde koordinatörlük yaptı.

1976
Kıbrıs'ta üniversite kurma izni aldı.

1979
Karbondioksit üretimine başladı, üretim sistemini değiştirmek için araştırma başlattı.
Bursa Uludağ Gazoz Fabrikası ile karbondioksit üretimi için anlaştı.

1980
Bursa'da elektrikle karbondioksit üretimi için tesis kurmaya başladı.
İlk torunu Güneş Mutlu, İstanbul'da 23 Kasım'da doğdu.

1981
TEK ile Denizli'de jeotermal kuyulardan çıkan karbondioksit için anlaştı.

1983
Bolu'da Türkiye'nin ilk doğal karbondioksit tesisini işletmeye açtı.

1984
Annesi Gaye Mutlu 2 Eylül'de Bursa'da, 82 yaşında vefat etti.
Niğde Bor'da Doğal doğal karbondioksit için sondaj çalışmalarını koordine etti

1986
Babası Cenani Mutlu, 25 Eylül'de Nazımiye'de, 86 yaşında vefat etti.

1987
İstanbul'a taşındı. SHP Beşiktaş ilçe örgütüne üye oldu.

1989
SHP Beşiktaş İlçe Delegesi seçildi.

1990
SHP İstanbul İl Delegesi seçildi.

1991
SHP 5. Bölge, Şişli, Sarıyer, Kağıthane milletvekili adayı oldu. 5. Bölge'den kimse seçilmedi.
İstek Vakfı'nda Genel Müdür oldu.

1992
Glamorgan Üniversitesi'nden gelen bir heyetle anlaşma yaptı.
İngiltere'de Portsmouth Üniversitesi ile anlaşma yaptı.
İstek Vakfı için Anadolukavağı'nda yatılı fen lisesi projesi hazırladı.

1993
İstek Vakfı'ndan ayrıldı. Uzaktan on-line eğitim vermek için çalışmalara başladı. Alo Bilgi ile bağlantı kurdu.

1994
Bilgi Eğitim Şirketi Anonim Şirketi kuruldu.
ISIS (İstanbul Uluslararası Bilimler Merkezi) kuruldu.
Temel İngilizce, İşletme, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler dersleri için MEB'den izin alındı.
Portsmouth Üniversitesi'nin dersleri kurs olarak ISIS'te verilmeye başlandı.
Polis ISIS'i kapatmaya geldi. Vali ile görüşüldü, karar ertelendi.
12 Eylül'de İstanbul Milli Eğitim Müdürü kursların kapatılmasını istedi.
13 Eylül'de YÖK'ün şikayeti üzerine ifadesi alındı.
15 Eylül'de MEB, ISIS'in üniversite eğitimi verip vermediğinin araştırılmasını istedi.
27 Eylül'de Cumhuriyet Savcılığı kursların kapatılması için dava açtı.
12 Ekim'de MEB müfettişleri ifadesini aldılar.
17 Ekim'de MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü, Valilikten ISIS'in incelenmesini istedi.
8 Kasım'da Cumhuriyet Savcısı ISIS'in kurs mu, üniversite mi olduğunun incelenmesi için karakola yazılı talimat gönderdi.
30 Kasım'da ISIS hakkında ikinci dava açıldı.
16 Aralık'ta ilk duruşma yapıldı.
27 Aralık'ta MEB kurs programlarını onayladı.

1995
TBMM eğitim komisyonu dört vakıf üniversitesinin kurulmasını onayladı.
28 Mart'ta ikinci davanın duruşması yapıldı.

1996
9. Asliye Ceza: 1995/587 davada sanık olarak ilk duruşmaya girdi.
5. Asliye Ceza: 1994/1370 ceza davasının duruşmasına girdi.
7 Haziran: İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin kuruluş kanunu çıktı.
Torunu Zeynep Mutlu 1 Eylül'de bir deniz kazasında vefat etti.

1997
Eğitim Düşünceleri isimli kitabı ocak ayında yayımlandı.

1998
Hukuk Sözlüğü yayımlandı.

1999
Zeynep Mutlu İlköğretim Okulu öğretime başladı.

2000
Eğitimin Finansmanı isimli kitabı ekim ayında yayımlandı.
Ecevit'le Hindistan'da Tagore'un okuluna kadar gitti.

2001
Torunu Cem 27 Haziran'da doğdu.

2004
İkiz torunları Deniz ve Naz 16 Eylül'de doğdular.

2006
Laureate ile anlaşma yapıldı, Bilgi Üniversitesi on yılını doldurdu.

2007
Kağıt paranın kaldırılmasını önerdi.
Uygarlığın Yolu Üniversitelerden Geçiyor kitabı yayımlandı.
19 Aralık'ta Bilgi Üniversitesi yönetiminde farklı düşüncelerin olduğu görüldü.

2008
Devlet üniversitelerinde rektör seçimi için yeni bir sistem önerdi.
İstanbul Bilgi Üniversitesi yönetimindeki anlaşmazlık sulhen halledildi.
Kapitalizmin Evrimi adlı makaleyi yazdı.
"Uzak Mesafeler Arası Ulaşım Sistemi" patent alarak onaylandı.

2009
Torunu Güneş'in oğlu dünyaya geldi.
"İstanbul Bilgi Üniversitesi Nasıl Kuruldu" isimli kitabını tamamladı.

LATİF MUTLU'NUN PATENTLERİ

Petrol Ofisi Boru Hatları İşletmesi Doğu Bölgesi Müdürü iken:

1 – Akaryakıt depolama tanklarında firenin kontrolü ve yangından korunma sistemi.
2 – Irmak suyunun akışıyla çalışan otomatik sulama pompası.

Bursa Gaz Kimya A. Ş. Yönetim Kurulu Başkanı iken:

3 – Doğal karbondioksitlerin kalsinasyonu için özel fırın.
4 – Endüstriyel fırınların baca gazlarının temizlenmesi sistemi.
5 – Termik santralların baca gazlarının temizlenmesi.
6 – "Karbondioksit ve kuru buz" (Karbogaz) için marka tescili.
7 – Kentler Arası Hızlı Ulaşım Sistemi

AD DİZİNİ

II. Mahmut 98

Acar, Hasan 268
Ağaoğlu, Gültekin 320
Akarcalı, Bülent 333, 336, 352
Akarcalı, Hakan 316-19
Akat, Asaf Savaş 333-34
Akçağlılar, Necati 169
Akçapar, Ziya 250
Akın, Kenan 331-32
Akıntürk, Turgut 399
Aksay, Hasan 388
Aktan, Gündüz 299
Alacakaptan, Emre 317
Alacakaptan, Uğur 317
Albay Türkeş (bkz. Türkeş, Alparslan)
Ali (Amcası) 22
Ali Hoca (bkz. Aydemir, Ali)
Alighieri, Dante 143
Alisbah, Hulki 219-20
Alp, Hülya 353
Alpsoylu, Rauf 252
Altınöz, Raziye 310
Ansen, Yenal 337
Anter, Mehmet 144-45, 147, 200, 203
Aral, Olcay 275-76
Arbay, Halit 161
Arda, Ferit 162
Aren, Sadun 203
Arif Nihat (bkz. Asya, Arif Nihat)
Aristoteles 143
Arndt, Fritz 210
Arrel (bkz. Arrel, David)
Arrel, David 314-16, 320-21, 331
Artam, Nurettin 75
Arzık, Şerif 75
Asimov, İsaac 179
Aslan Bey (bkz. Badi, Aslan)
Asya, Arif Nihat 91, 94, 104,
Âşık Veysel 8, 72-72, 167, 390
Ataç, Hilmi 105-6, 140,
Atakol, Kenan 249
Atanur Bey (bkz. Oğuz, Atanur)
Atatürk 3, 26-27, 32, 34-36, 39-41, 43, 52, 55, 59, 61, 67-72, 79, 97-98, 110, 114, 132, 143, 167, 197, 287, 352, 400
Ateş, Toktamış 333, 340-41
Atığ, Gülay 336, 338
Avcı, Gaye (babaannesi) 13, 17, 21, 23, 77
Avcı, Mustafa (dedesi) 13
Aybar, Fehmi 335
Aybar, Süreyya 210

Aydemir, Ali 275-76
Aydın, Hızır 121, 157
Aydıner, Gökhan 268
Aygün, Süreyya 251-52
Ayla, Safiye 32
Aytemiz, İsmail 266-67, 270

Badi, Aslan 334-35
Bahattin Bey (bkz. Genç, Bahattin)
Bahçeli, Devlet 229
Bahri (bkz. Mutlu, Bahri)
Balcı, Mustafa 311,
Balzac, Honoré de 143
Başkaya, Turgut 152-53
Bay Bose 247
Bayar, Celal 199, 203
Bayar, Saliha 194
Baykal, Deniz 353
Bayraktar, Zerrin 120
Bedioğlu, Oğuz Veli 249
Bedri (okul arkadaşı) 153
Beethoven 390
Bekir Hoca 57-58
Belge, Burhan 75
Belge, Murat 406
Bengisu, Bülent 208
Benli, Şerafettin 161
Berker, Feyyaz 169
Berkman, Ziver 226, 234, 235, 248
Berksoy, Taner 350
Beşer Hanım (halası) 22
Binay, Hamdi 313, 315
Binbaşı Bedri 207
Birgen, Latife 248
Borçbakan, Cihat 224
Bose, Gülden 239-44, 246-47
Bose, Gülser 247
Bose, Gülseren 246-47
Boyacıoğlu, Ahmet 132
Boyer, Charles 66
Bozdağ, Hamdi 274
Brynner, Yul 296
Bush (ABD başkanı) 353-54

Caferoğlu, Ahmet 167
Cahide (yengesi) 185, 381
Can Bey (matematik hocası) 91
Cavidan (yeğeni) 369
Cem, İsmail 290
Cemile Hanım (edebiyat öğretmeni) 71
Cengiz Han 68
Cerit, Münir 259, 264, 273
Churchill, Winston 94-95, 103, 129
Cordan, Bener 316

Çağlar, Behçet Kemal 72
Çakmak, Fevzi 27, 67
Çeki, Gültekin 162
Çelik, Hüseyin 399
Çetin, Hasan 292
Çetin, Hikmet 285-86, 290,
Çiller, Tansu 317, 319, 333
Çölaşan, Emin 244

Dalan, Bedrettin 305, 307-09, 316, 318-20, 333-34
Dalokay, Vedat 222

Dante (bkz. Alighieri, Dante)
Daudet, Alphonse 143
Demirağ, Nuri 43, 197
Demirel, Süleyman 221, 232, 252-53
Demirkent, Nezih 191, 250
Demirkök, Kemal 136
Deniz (torunu) (bkz. Mutlu, Deniz)
Deniz, Derviş 251
Deniz, Kemal 248-49, 251
Denktaş, Rauf 249-50
Descartes, René 143
Develi, Hilmi 193
Dinçkök, Ali Raif 334
Dino, Abidin 89
Dino, Güzin 89
Doğan Dede 61
Doğan, İzzettin 61
Doğan, Melahat 69, 74
Doğan, Nebahat (bkz. Mutlu, Nebahat)
Doğan, Nihat (kayınbiraderi) 74, 148, 157, 184, 217, 252, 381
Doğan (Özsarı), Yıldız 74, 148
Dostoyevski, Fyodor 143
Dursun Ali (dayısı) 22
Duruiz, Lale 340

Ebül Ala el-Maari 143
Ecevit, Bülent 191-92, 244-47, 252
Edison 146
Einstein, Albert 212
Ekmekçi, Yiğit 316, 321, 333
Ekrem Bey (fizik hocası) 109
Elifoğlu, Hilmi 317
Emin (istasyon şefi) 133, 135, 136, 140
Emir (torununun oğlu) 374-75
Emir, Raif 262, 268-69
Erbak, Mehmet 259
Erdin, Kadir 410
Erel, Aydın 120
Ergin, Hüseyin 226
Ergin, Nevit Oğuz 406
Ergün, Hüseyin 266
Ertem, İlhami 232-33
Eser, Nevzat 223, 226, 239
Esin, Numan 191
Evren, Güngör 120

Faik, Bedii 203
Falay, Selahattin 89, 93
Faraday 44
Faruk (bkz. Sağın, Faruk)
Fatih Sultan Mehmet 98, 401
Ferhat Bey (dedesinin babası) 9
Feyzioğlu, Turhan 249
Fikret Hoca (bkz. Kortel, Fikret)
Franklin, Benjamin 21, 287-88
Füsun (bkz. Özatav, Füsun)

Genç, Bahattin 257-59, 309
Genç, Kamer 19, 333
Gezgiç, Simel 275-76
Gezmiş, Deniz 237-38

Gide, Andre 143
Giray, Fethi 158
Giray, Safa 264
Giray, Sırrı 262
Girik, Fatma 336
Goethe 139
Gogol, Nikolay Vasilyeviç 143
Gorbaçov, Mihail 385-87
Gökçen, Sabiha 27, 67
Gökyiğit, Nihat 169
Göle, Altan 169
Gölpınarlı, Abdülbaki 115
Groucho Marx (bkz. Palabıyıkyan, Arşak)
Gülden (bkz. Bose, Gülden)
Gülek, Kasım 121
Gülizar 100
Gültekin, Edip 24
Günaltay, Şemsettin 159
Gündüz, Müslüm 358
Güneri, Sait 294
Güra, Oğuz 86, 89
Gürdal, Ömer Galip 241
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 50
Gürsel, Cemal 206

Haberal, Mehmet 309
Hacı, Rukiye 346, 348
Hafız Burhan 32
Hâkim Baykara 9
Halepli Molla Mustafa 400
Halıcı Agop 96-97
Halis, Şerafettin 19
Hamdi Bey (bkz. Binay, Hamdi)
Hammurabi 359
Hanağası, Hayrettin 218
Harmanyeri, Çetin 334
Hayworth, Rita 66
Heredotos 68
Hikmet Bey (bkz. Savaş, Hikmet)
Hitler 82-83, 383
Hugo, Victor 143
Hulki Bey (bkz. Alisbah, Hulki)
Huntington, Samuel P. 405, 412
Hülya (yeğeni) 370
Hürkuş, Vecihi 196-97
Hz. Musa 359, 401, 412

İbrahim Bey (bkz. Revizör İbrahim)
İlaslan, Ali 151
İnan, Afet 55
İnönü (bkz. İnönü, İsmet)
İnönü, Erdal 285, 287-90,
İnönü, İsmet 71, 95-97, 166, 198-99, 205
İskenderi Zülkarneyn 72
İsmet Paşa (bkz. (İnönü, İsmet)

Jefferson, Thomas 359, 401

Kahveci, Adnan 286
Kakınç, Halit 333
Kanuni Sultan Süleyman 359, 400-01
Kardeş, Adnan 128
Karlof (Fransızca Hocası) 88, 90

Kazgan, Gülten 333, 341
Kemal, Mehmet 157-60
Kendir, Mehmet 206
Kılıç, Salih 320
Koç, Vehbi 219, 294, 299, 310
Konukman, Suphi 222
Kortel, Fikret 209, 211
Kozakçıoğlu, Hayri 325
Körmükçü, Hazım 38
Kruşçev, Nikita 388
Kublun, Kurt 171-72
Kuyaş Paşa (bkz. Kuyaş, Tevfik
Kuyaş, Tevfik 114
Küçük Mustafa (bkz. Avcı, Mustafa)
Külebi, Cahit 72
Kürem, Saim 163-64, 169
Kürkçüoğlu, Nusret 399, 402

Latif Bey (Fransızca hocası) 104
Latif Cem (bkz. Mutlu, Latif Cem)
Laurel-Hardy 66
Lefkonuklu, Mustafa 257
Leibniz. Gottfried Wilhelm 143
Lengerli, Orhan 34
Lenin, Vladimir İlyiç 104, 108, 386
Lincoln, Abraham 21
Livaneli, Zülfü 339, 364

Makarios 248
Malraux, Andre 143
Mardinli Şehmuz 117
Marşoğlu, Müzeyyen 120
Marx, Karl 200
Mehmet Ali (dayısı) 22
Melahat Abla (bkz. Doğan, Melahat)
Menderes, Adnan 199, 203, 205-06
Menemencioğlu, Numan 130
Mertoğlu, Münevver 327
Mimaroğlu, Sait Kemal 223
Moğultay, Mehmet 286
Montesquieu 132
Mr. Car 173, 178
Musa Rıza Bey (bkz. Doğan, Musa Rıza)
Mustafa Bey (bkz. Balcı, Mustafa)
Mustafa Kemal (bkz. Atatürk)
Mutlu, Bahri (kardeşi) 17, 30, 370-72
Mutlu, Cenani (babası) 6, 9-12, 15-18, 22-25, 29-30, 47-49, 33, 45, 52, 63, 73-74, 77, 79, 82-85, 94, 99-101, 103, 106, 110; 112, 125-26, 128, 131-32, 135-37, 149-51, 160, 184, 189, 364-67, 369
Mutlu, Deniz (torunu) 373-75
Mutlu, Gaye (annesi) 15-18, 22, 44-46
Mutlu, Güneş (torunu) 358, 364, 371-72, 374-75, 382-83, 389
Mutlu, Latif Cem (torunu) 374

Mutlu, Naili (kardeşi) 367-70
Mutlu, Naz (torunu) 373-75
Mutlu, Nebahat (eşi) 69, 74, 106, 136-40, 147-52, 242-43, 272, 374, 381
Mutlu, Serdar (oğlu) 180, 183-89, 192, 194-95, 278, 330, 339, 342, 373-74, 381-82, 392,
Mutlu, Zafer (oğlu) 111, 164, 180-84, 187-93, 195, 229, 245, 278, 283, 285-90, 305, 320, 325-26, 330-32, 337, 341-42, 363, 374, 382-83, 392
Mutlu, Zeynep (torunu) 290, 361, 363-64, 373,
Muvahhit, Bedia 38, 66
Muzaffer (okul arkadaşı) 53
Münir (bkz. Cerit, Münir)
Müren, Zeki 380

Nagehan (yeğeni) 369
Naile (yeğeni) 369
Naili (bkz. Mutlu, Naili)
Napoleon 359, 401
Nâzım Hikmet 108, 388, 390
Nebahat Hanım (bkz. Mutlu, Nebahat)
Necip Bey 189-90
Nermin (istasyon şefinin kızı) 133-36, 140
Neruda, Pablo 8
Nesin, Aziz 199
Nevzat 407-08
Nihat (bkz. Doğan, Nihat)
Nizamoğlu, Süha 291
Novart 144-45, 147
Nurettin Bey (müfettiş) 127
Nükhet Hanım (TUBİTAK Başkanı) 411

Oğuz (bkz. Özerden, Oğuz)
Oğuz, Atanur 305-6
Okutan, Hasan 136
Oral, Cavit 157, 160
Orhan Veli 8
Ortaç, İbrahim 300
Oykut, Ziya 392-93

Öcalan, Abdullah 345
Ömer Çavuş 36
Ömer Hayyam 143
Örs, Fahri Halil 132, 217-18, 223, 226
Örs, Halil 218
Öz, Cevdet (kurmay albay) 114
Özal, Turgut 263-64
Özatav, Füsun 343, 346
Özcan, Yusuf Ziya 399
Özerden, Oğuz 316-20, 326, 333-34

Palabıyıkyan, Arşak 66
Parlak, İsmail 273, 320
Pascal 143
Pekşen, Yalçın 324-26
Pen, William 357
Penhas, Alberto 213
Pir Sultan Abdal 8
Platon 143

Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç 143

Rauf Bey (bkz. Alpsoylu, Rauf)
Rembrandt 389
Revizör İbrahim 106-7
Roosevelt 129
Rossi, Tino 74
Rukiye Hanım (bkz. Hacı, Rukiye)

Sadık Bey (dedesi) 9
Sadıkoğlu, Kahraman 363
Safiye Hanım (bkz. Tüfekçiyaşar, Safiye)
Sagan, Carl 179
Sağın, Faruk 112, 115
Sağlam, Mehmet 331
Sağlar, Fikri 301
Salihoğlu, Nadi 208-09
Samarciç, Radovan 407
Samime Hanım (müzik öğretmeni) 86
Sarıgül, Mustafa 125, 288-89, 338, 341
Savalaş, Ahmet 248
Savaş, Hikmet 259, 262
Schubert 67
Seçkin, Olcay 328
Selahattin (bkz. Falay, Selahattin)
Selçuk, İlhan 77, 86-91, 93, 110-11, 230
Selçuk, Turhan 111
Serçe, Salim 99
Serdar (bkz. Mutlu, Serdar)
Seviğ, Vasfi Reşit 230-31, 399
Seyrek, Hayrettin 117-18
Sezer, Ahmet Necdet 352
Simavi, Erol 189, 250
Sirer, Reşat Şemsettin 198
Sivrioğlu, Muhlis 91-92
Snelman, Johan Wilhelm 294-95
Sonku, Cahide 66
Soylu, Seydahmet 327
Spinoza 143
Stalin, Josef 200
Stephan (müdür) 172-73
Sultan Abdülaziz 48
Sümer, Sacit 203
Süreyya Paşa (bkz. Aygün, Süreyya)

Şah İsmail 19
Şemsi Hoca (biyoloji öğretmeni) 109
Şen, Ali 385
Şeyh Sadi Şirazi 143

Tacettin Bey 239, 241
Tagore, Rabindranath 245, 247-48
Talay, İstemihan 246
Talha Bey (tarih öğretmeni) 59-60, 71
Tanla, Bülent 288, 290
Tarancı, Cahit Sıtkı 377, 379
Tazebay, Uygur 309
Tekin, Ata (yeğeni) 370
Tekin, Mete 371

Tekin, Zekiye (kızkardeşi) 17, 30, 370
Thales 308
Tınarlı, Şevket 51
Tınarsoy, Cevdet 51
Tok, Hayrettin 213, 217
Toker, Metin 199
Tolstoy, Lev Nikolayeviç 143, 287
Tonguç, Hakkı 198
Tosun, Mustafa 285
Troçki, Lev 145
Truman, Harry S 200
Trump, Donald 354, 356
Tuncay, Nejat 120
Tunçay, Mete 406
Turan 381
Tüfekçiyaşar, Safiye 245, 344, 347-48
Tümer, Faruk 276
Türkeş, Alparslan 205

Uğur, Aydın 340
Ulukan, Lütfullah 209
Utku, İlker 225

Ümmü Gülsüm 39, 66
Ünal, Altan 237
Ünlü, Halil 82
Üresin, Yümnü 121

Vahap, Abdül 39, 66
Vahdettin 36, 56
Valery, Paul 313-14
Vardar, Ahmet 325
Verne, Jules 50, 143
Veysel (bkz. Âşık Veysel)
Voltaire 132
Vuran, Ateş 317

Wayne, John 66
Weissmuller, Johnny 66
Willkie, Wendell 129-31

Yahya Kemal 8
Yalım, Tamer 309
Yaşar Kemal 77, 86-88, 91, 111
Yavuz Sultan Selim 19, 23
Yekta, Ahmet 79-80
Yeltekin, Sertaç 321
Yener, Yücel 352
Yıldırım, Hüseyin 224-25, 231, 234
Yılmaz, Ayfer 343
Yunus Emre 8, 86
Yücel, Hasan Âli 128-29
Yücer, Necdet 157, 160
Yüceses, Hamiyet 32
Yümnü Paşa (bkz. Üresin, Yümnü)

Zafer (bkz. Mutlu, Zafer)
Zekeriya Öğretmen 41-42
Zekiye (bkz. Tekin, Zekiye)
Zekiye Hanım (komşusu) 18
Zeynep (bkz. Mutlu, Zeynep) 290, 361, 363-64, 373,
Ziver Paşa (bkz. (Berkman, Ziver)
Ziya Paşa 381
Zülfikar Hoca (edebiyat hocası) 111

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 39 —

Uygarlık, öncelikle bir coğrafya, Latif Mutlu'ya göre... Atatürk'ün işaret ettiği Batı uygarlığı hedefini, kendi hayatında bizzat yaşamış. Küçük yaşlardan itibaren memleketi Nazımiye'den batıya bakmış uygarlığı aramak için:

"Sürekli ilerlemek, sürekli hayatı yenilemek düşüncesi kafamıza girmişti. Bu, ta Nazımiye'den, küçüklükten beri bize verilmiş bir hedef gibiydi. Bizimkiler Orta Asya'dan, Horasan'dan batıya doğru gele gele Tunceli'ye yerleşmişler. Sonra Tunceli'den daha batıya, Elazığ'a gelmişiz. Zaten Atatürk hep söylüyordu, 'Batı uygarlığı' diye... Demek ki batıya doğru gidince daha uygarlaşıyoruz. Mesela Sivaslılar bana onun için çok daha ilerici gelmişti. Türkiye'nin kuzeybatısı en uygar, en zengin yer. Güneydoğu ise en fakir, en geri kalmış bölge."

Uygarlık, aynı zamanda bir eğitim meselesi... O yüzden olsa gerek, dönüp dolaşmış ama eğitim alanından vazgeçememiş Latif Mutlu. Bu kitap, uzun, renkli ve mutlu bir hayatın dökümü. Ama aynı zamanda, 1960'larda serbest olan özel üniversitelerde yöneticilik yaparken 1970'lerde özel okulların devletleştirilmesiyle başlayıp 1990'larda yurtdışı üniversitelerden anlaşmalı kurslarla devam eden ve Bilgi Üniversitesi'nin kuruluşuyla sonuçlanan özel üniversite girişiminin, öncülerinden birinin ağzından anlatımı.

KİTAP

9 789944 887885

KDV dahil fiyatı
18 TL